

ADHD SOM SOCIALT OG KULTURELT FÆNOMEN

*EN ANALYSE AF, HVORDAN DIAGNOSTICEREDE DØMTE VOKSNE OG
FRONTMEDARBEJDERE MED RELATION TIL KRIMINALFORSORGEN TILSKRIVER
ADHD-DIAGNOSEN BETYDNING*

Berger, Nichlas Permin

DOI (link to publication from Publisher):
[10.5278/vbn.phd.socsci.00002](https://doi.org/10.5278/vbn.phd.socsci.00002)

Publication date:
2015

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Berger, N. P. (2015). *ADHD SOM SOCIALT OG KULTURELT FÆNOMEN: EN ANALYSE AF, HVORDAN
DIAGNOSTICEREDE DØMTE VOKSNE OG FRONTMEDARBEJDERE MED RELATION TIL
KRIMINALFORSORGEN TILSKRIVER ADHD-DIAGNOSEN BETYDNING*. Aalborg Universitetsforlag. Ph.d.-
serien for Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Aalborg Universitet
<https://doi.org/10.5278/vbn.phd.socsci.00002>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

ADHD SOM SOCIALT OG KULTURELT FÆNOMEN

EN ANALYSE AF, HVORDAN DIAGNOSTICEREDE DØMTE VOKSNE OG
FRONTMEDARBEJDERE MED RELATION TIL KRIMINALFORSORGEN
TILSKRIVER ADHD-DIAGNOSEN BETYDNING

AF
NICHLAS PERMIN BERGER

PH.D. AFHANDLING 2015

AALBORG UNIVERSITET

Det Nationale Institut
for Kommuner og Regioners
Analyse og Forskning

ADHD SOM SOCIALT OG KULTURELT FÆNOMEN

**EN ANALYSE AF, HVORDAN DIAGNOSTICEREDE DØMTE
VOKSNE OG FRONTMEDARBEJDERE MED RELATION TIL
KRIMINALFORSORGEN TILSKRIVER ADHD-DIAGNOSEN
BETYDNING**

af

Nichlas Permin Berger

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Ph.d. indleveret: Februar 2015

Ph.d. vejleder: Lektor Sune Qvotrup Jensen,
Institut for Sociologi og Socialt Arbejde,
Aalborg Universitet

Ph.d. bi-vejleder: Docent Leena Eskelinen,
Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners
Analyse og Forskning (KORA)

Ph.d. bedømmelsesudvalg: Lektor Dorte Caswell
Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, København
Aalborg Universitet

Professor Klaus Nielsen
Psykologisk Institut
Århus Universitet

Lektor Robert Andersson
Institute of Police Education
Linnæus University

Ph.d. serie: Det Samfundsvidenskabelige Fakultet,
Aalborg Universitet

ISSN: 2246-1256
ISBN: 978-87-7112-236-7

Udgivet af:
Aalborg Universitetsforlag
Skjernvej 4A, 2. sal
9220 Aalborg Ø
Tlf. 9940 7140
aauf@forlag.aau.dk
forlag.aau.dk

© Copyright: Nichlas Permin Berger

Trykt i Danmark af Rosendahls, 2015

FORFATTER CV

Nichlas Permin Berger er cand.scient.soc. fra Københavns Universitet. Han har i 2005-2006 været ansat som studentermedhjælper på Sociologisk Institut på Københavns Universitet, og har siden 2006 været tilknyttet KORA (Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning, tidligere AKF); i perioden 2006-2010 som studentermedhjælper, 2010-11 som videnskabelig assistent på flere forskningsprojekter, 2011-2014 som Ph.d. stipendiat på Institut for Sociologi og Socialt Arbejde og KORA og fra 2014 ansat i KORA. Nicholas Permin Berger har gennem flere år været medlem af bestyrelsen for *NNDR* (Nordic Network on Disability Research) og er aktiv i forskningsnetværkene *DANASWAC* (Discourse and Narrative Analysis in Social Work and Counselling) og *Narrative Criminology - Nordic Research Network*.

ENGLISH SUMMARY

This PhD thesis constitutes an investigation into the encounter between adult inmates/probationers with an ADHD diagnosis and frontline workers in the Danish Prison and Probation Service.

In recent years, the ADHD diagnosis has been subject to massive debate in the media, in politics and in the scientific field due primarily to a massive increase in the number of ADHD diagnoses. Furthermore, the ADHD diagnosis has been associated with a wide range of social problems and characterized as a disorder that needs to be addressed and treated on an individual level. Similarly, a strong interest in the ADHD diagnosis – as well as in other psychiatrically defined disorders – is found in the field of criminal justice, among policy makers, in the Prison and Probation Service and in forensic psychiatry.

The dissertation is a culture analytical and social constructionist analysis of the ADHD diagnosis focusing on the social consequences of the diagnosis. The thesis analyses how significance is attributed to ADHD in social interactions, the role and function of ADHD in social work practice in the Prison and Probations Service and how and which identities are constructed and negotiated, by asking the main research question: *Which discursive understandings link ADHD and crime in the Prison and Probation Service?*

The dissertation is based on institutional ethnographic fieldwork characterized by the completion of a number of strategically selected visits to two institutions in the Probation Service (KIF) and to a prison, in the period 2011 and 2014. The main empirical material consists of interviews with probationers and front-line workers and observations of interactions. The thesis consists of four parts: an introductory framework, a research report on ADHD in the Prison and Probation Service and two scientific articles.

The research report analyses the front staff and probationers' understandings of the ADHD diagnosis. The thesis also examines the meaning of the ADHD diagnosis in the front-level workers' social work practice, their lines of action, efforts and methods in their everyday work practice, specifically in relation to re-entry and release processes.

Based on the case of a prison release conference, one of the articles analyses user engagement and the management of responsibilities in a social interaction between a prison inmate, his parents and frontline workers from the prison and various welfare institutions. The central aim and intention of the conference was to provide support and help in relation to the inmate's release process. The analysis shows how the participants negotiate the inmate's identity and how the frontline workers seek to

involve and responsabilise the inmate in order to change his identity from a 'passive client' to an 'active citizen'. The analysis demonstrates the complexity associated with such an effort and especially what role ADHD plays in this context.

Finally, the dissertation investigates probationers' self-narratives, their use of the ADHD diagnosis and how significance is attributed to the ADHD diagnosis. The analysis is based on eleven in-depth interviews with probationers with an ADHD diagnosis conducted while they were under the supervision of the Probation Service (Kriminalforsorgen i Frihed, KIF). In the probationers' self-narratives, the ADHD diagnosis is related to their criminal past in ways that are shaped by cultural narratives about ADHD and crime, which they have learned in their encounter with the Prison and Probation Service system.

ADHD was frequently presented as a neurobiological disease, and the diagnosis was frequently used to explaining their stigmatized status and outgoing lifestyle in the past. The article demonstrates how the ADHD diagnosis provides the criminal informants with an opportunity – through culturally legitimate narratives – to transform and re-construct the story about themselves.

Furthermore, the dissertation discusses and estimates whether this ADHD rhetoric functions as a crime-increasing neutralization narrative, or as a crime-reducing distance narrative, concluding that ADHD is a means of shaping the identity of a 'desister' with constitutive consequences for future actions.

DANSK RESUME

Denne ph.d.-afhandling er en undersøgelse af mødet mellem voksne indsatte/tilsynsklienter med en ADHD-diagnose og frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen i Danmark.

ADHD-diagnosen har de senere år været genstand for massiv debat på det videnskabelige felt og debatter i medierne og i det politiske felt primært foranlediget af en voldsom stigning i antallet af ADHD-diagnoser. ADHD-diagnosen er endvidere blevet forbundet med en lang række sociale problemer og karakteriseret som en lidelse, der bør adresseres og behandles på et individuelt niveau. En stor interesse for ADHD-diagnosen – såvel som for andre psykiatrisk definerede lidelser – eksisterer tilsvarende inden for det strafferetlige felt – blandt politiske beslutningstagere, i Kriminalforsorgen samt i retspsykiatrien.

Afhandlingen er en kulturanalytisk og socialkonstruktivistisk analyse af ADHD-diagnosen, der fokuserer på diagnosens sociale konsekvenser. Afhandlingen undersøger, hvordan ADHD-diagnosen tilskrives betydning i sociale interaktioner, hvilken rolle og funktion ADHD spiller i socialt arbejdes praksis i Kriminalforsorgen, og hvordan og hvilke identiteter konstrueres og forhandles ved at stille det overordnede spørgsmål: *Hvilke diskursive forståelser knytter ADHD og kriminalitet sammen i Kriminalforsorgen?*

Afhandlingen er baseret på et institutionelt etnografisk feltarbejde karakteriseret ved en række strategiske udvalgte besøg i to institutioner i Kriminalforsorgen i Danmark, i Kriminalforsorgen i Frihed (KiF) og i et fængsel i perioden 2011-2014. Det primære empiriske materiale består af interview med tilsynsklienter af frontmedarbejdere og observationer af interaktioner. Afhandlingen består af fire dele. En introducerende del, en forskningsrapport om ADHD i Kriminalforsorgen og to videnskabelige artikler.

Forskningsrapporten analyserer frontmedarbejders og tilsynsklienters forståelser af ADHD diagnosen. Afhandlingen undersøger også ADHD-diagnosens betydning i frontmedarbejdernes professionelle praksis, herunder særligt deres handlemuligheder, indsatser og metoder specifikt i forhold til løsladelses- og udslusningsprocesser.

Baseret på en case på et løsladelsesmøde i et fængsel, analyserer en af artiklerne brugerinddragelse og håndteringen af ansvar i en social interaktion mellem en fængselsindsat, hans forældre og frontmedarbejdere fra fængslet og fra forskellige velfærdsinstitutioner. Det primære mål og intention med løsladelsesmødet er at give støtte og hjælp til den indsatte løsladelsesforløb. Analysen viser, hvordan deltagerne forhandler den indsatte identitet, og hvordan frontmedarbejderne søger at indtage og ansvarliggøre den indsatte for at ændre hans identitet fra 'passiv klient' til

en 'aktiv borger'. Analysen demonstrerer den kompleksitet, der er forbundet med sådan en indsats, og særligt, hvilken rolle ADHD-spiller heri.

Endelig udforsker afhandlingen tilsynsklienters selv-narrativer, deres brug af ADHD-diagnosen, og hvilken betydning ADHD-diagnosen tillægges. Analysen bygger på elleve dybdegående interview med tilsynsklienter med en ADHD-diagnose, der blev gennemført, mens de var under tilsyn af Kriminalforsorgen i Frihed (KiF). I tilsynsklienternes selv-narrativer relateres ADHD-diagnosen til deres kriminelle fortid på måder, der er formet af kulturelle narrativer om ADHD og kriminalitet, som de primært har lært gennem deres møde med fængselssystemet og KiF. ADHD bliver beskrevet som en neurobiologisk sygdom, og diagnosen bliver i vidt omfang benyttet til at forklare deres stigmatiserede og afvigende liv i fortiden. Artiklen viser, hvordan ADHD-diagnosen giver tilsynsklienterne mulighed for – gennem kulturelt legitime narrativer - at omforme historien om dem selv.

Det diskuteres og vurderes, hvorvidt selv-narrativerne skal tolkes som 'kriminalitetsafholdende' eller 'kriminalitetsneutraliserende' og derved fremmende for kriminelle handlinger. Artiklen vurderer på baggrund af analysen, at brugen af ADHD er en diskursiv ressource, der kan skabe kriminalitetsafholdende identiteter med konstitutive konsekvenser for fremtidige handlinger.

FORORD

Arbejdet med denne afhandling har været udfordrende, lærerigt og spændende. Jeg er kommet i berøring med forskningsområder inden for samfundsvidenskaben, såvel i som uden for Danmark, som jeg ikke vidste fandtes, men som nu er en central del af min afhandling. Jeg føler mig meget privilegeret, idet jeg i mit arbejde med afhandlingen har kunnet få lov til at fordybe mig i problemstillinger i samfundet, stifte bekendtskab med mennesker i marginale sociale positioner og få indblik i nogle af deres fortællinger. Først og fremmest vil jeg takke alle disse mennesker!

Tak til de ansatte i Kriminalforsorgen, som velvilligt og på imødekommande vis stillede op til interview. En stor tak skal også rettes til Direktoratet for Kriminalforsorgen og de institutioner, der har åbnet dørene for mig.

Ph.d.-projektet er finansieret af Satspuljen/Socialstyrelsen, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning (KORA) og Aalborg Universitet (AAU). Projektet forløb i perioden 15. september 2011 til 15. september 2014 og var en del af et større forskningsprojekt om ADHD *Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger*¹ i regi af AAU og KORA. Jeg startede på projektet som videnskabelig assistent med det formål at lave et projekt om ADHD i Kriminalforsorgen, men fik i løbet af kort tid muligheden for at lave et ph.d.-projekt relateret til dette projekt. Dette vil jeg i høj grad gerne takke de to forskningsinstitutioner AAU og KORA for. Stor tak til projektets ledere, Leena Eskelinen og Kjeld Høgsbro samt Maja Lundemark Andersen for samarbejdet, støtte, opbakning og adskillige timer og dages diskussioner vedrørende ADHD i socialt arbejde. Ikke mindst fordi I har støttet mig i at fastholde troen på projektet. Det større forskningsprojekt om ADHD var en del af et samlet satsningsområde, som Socialstyrelsen stod for i perioden 2009-13. Gennem en række forskellige typer projekter havde satsningen til formål at udarbejde den første nationale handlingsplan på det sociale område i Danmark, der specifikt var målrettet ADHD. Mit afhandlingsarbejdes forankring heri medførte nogle bindinger af forskellig karakter, idet ph.d.-projektet var afgrænset af nogle specifikke kriterier for relevans, anvendelighed og vidensgenerering i forhold til offentlige sociale indsatser, og disse har jeg skullet navigere indenfor. Det har derfor til tider været en udfordring at få denne kombination til at gå op i en højere enhed, men det har også været personligt og fagligt lærerigt. Inden for rammerne af det samlede forskningsprojekt, havde jeg store frihedsgrader til at definere, hvordan jeg ville tilrettelægge undersøgelsen, og hvad jeg mere specifikt ønskede at undersøge.

---

¹ Projektet resulterede i følgende udgivelser: En sammenfattende analyse, Høgsbro et al. 2013, der er baseret på tre delprojekter og afrapporteret i Andersen (2013), Berger (2013) og Eskelinen (2013).

Jeg vil gerne rette en stor tak til mine hovedvejledere Kjeld Høgsbro og Sune Qvortrup Jensen. Kjeld har bidraget til, at ph.d.-projektet kunne blive en realitet ved at tro på mig fra begyndelsen. Sune startede fra dag et med et meget stort engagement og interesse i mit projekt, og jeg har aldrig været i tvivl om din støtte og har værdsat din fagligt stærke og konstruktive kritik. Jeg vil rette endnu en stor tak til Leena Eskelinen. Du har været en stor personlig støtte og coach som bivejleder og i den grad bidraget med din faglige og analytiske skarphed gennem hele projektet.

Jeg har overvejende haft min daglige gang i KORA. Tak til alle mine kollegaer i KORA, som altid har støttet op med god energi og munterhed. Jeg vil gerne takke Olaf Rieper for opbakning til projektet. Katrine Schepelern Johansen og Pia Kürstein Kjellberg skal begge have en stor tak for gode, konstruktive kommentarer og opbakning til projektet. Jeg vil gerne takke bibliotekar Anne Nørgaard-Pedersen, for en kæmpe hjælp og for at have skaffet bøger og artikler på rekordtid, samt stor tak til Karen Deth og Niels Coley for at have læst korrektur på dele af afhandlingen.

Forskningsmiljøet i KORA og i grupperne FOSO og CASTOR begge på Institut for Sociologi og Socialt Arbejde på Aalborg Universitet skal også have en stor tak for gode faglige og interessante diskussioner og helt unikke evne og ikke mindst villighed til at fordybe sig i hinandens og i mine oplæg.

Tak til alle mine ph.d.-kolleger og øvrige kolleger på AAU i Aalborg og i København Sydhavn for altid at tage imod mig med åbne arme, trods jeg til tider var en sjælden gæst – kan ikke nævne alle, så ingen glemt – I ved, hvem I er! Sabine Jørgensen skal have mange tak for gode og detaljerede kommentarer på dele af afhandlingen. Tak til alle deltagere i forskningsnetværket DANASWAC for stor inspiration og interesse for mit projekt, specielt til de personer, som har givet mig god konstruktiv respons på mit arbejde. Jeg vil også rette tak til ansatte på Oslo Universitet, Institut for Kriminologi og Retts sosiologi, for stor imødekommenhed, hjælpsomhed og inspirerende diskussioner, ikke mindst gennem deltagelse i forskningsgruppen og særligt tak til Sveinung Sandberg, der har inspireret og lært mig om narrative perspektiver i kriminologien.

Til sidst vil jeg gerne takke hele min familie for støtten gennem hele projektet. Tak til mine forældre, og i særdeleshed min mor, for altid at springe til og hjælpe, når logistikken ikke længere hang sammen. Tak til Katharina og vores to dejlige børn, Isolde og Lilje, for jeres store støtte, kærlighed og tålmodighed. Sammen med jer bliver jeg flere gange dagligt mindet om meningen med tilværelsen. Jeg glæder mig til at tilbringe mere tid med jer alle sammen.

Nichlas Permin Berger, Hillerød 2015

Denne afhandling består overordnet af følgende fire dele:

- Del A) Afhandlingens introducerende ramme
- Del B) Forskningsrapporten *ADHD-problematikkens sociale aspekter. Kriminalitetsforebyggende indsats*
- Del C) Artikel I: *Negotiation of user identity and responsibility at a pre-release conference*
- Del 4) Artikel II: *The creative use of the ADHD diagnosis in probationers' self-narratives*

INDHOLDSFORTEGNELSE

Del A) Afhandlingens introducerende ramme.....	14
Kapitel 1. Introduktion.....	15
1.1. Afhandlingens tematik	15
1.2. Introduktion til feltet og afhandlingens problemstilling.....	16
1.3. Forskningsstrategi	21
1.4. Læsevejledning: afhandlingens opbygning og delelementer.....	23
1.4.1. Afhandlingens del A)	24
1.4.2. Afhandlingens del B)	25
1.4.3. Afhandlingens del C)	26
1.4.4. Afhandlingens del D)	27
Kapitel 2. Eksisterende Forskning om ADHD og Kriminalitet.....	30
2.1. Biomedicinsk orienteret forskning om ADHD & kriminalitet.....	31
2.1.1. Prævalens	32
2.1.2. Indsats	33
2.1.3. Sammenhænge og risiko	35
2.1.4. Diskussion af den biomedicinske forskning i ADHD og kriminalitet....	36
2.2. Kritisk sociologisk orienteret litteratur om ADHD og kriminalitet.....	37
2.2.1. Litteratur tættest på afhandlingens tematik	40
2.3. Afrunding og opsamling	43
Kapitel 3. Teoretiske positioner	45
3.1. Foucault om diskurs, subjektivering og biomagt	46
3.2. Nikolas Rose – biomedicinens subjektiverende magt	49
3.3. Ian Hacking	54
3.4. Narrativ kriminologi og neutraliseringsteori.....	58
3.5. Afrunding og opsamling	63
Kapitel 4. Metodologi og forskningsdesign	66
4.1. Forskningsprojektets baggrund og kontekst – 'det kollektive forsknings- projekt'	66
4.2. Kriminalforsorgen som forskningsfelt	68
4.3. Institutionel etnografi	70

4.4. Interaktionistisk og etnometodologisk tradition inden for forskning i socialt arbejde.....	74
4.5. Narrativ kriminologisk metodologi.....	76
4.6. Afrunding og opsamling	77
Kapitel 5. Metoder og datamateriale.....	78
5.1.1. Interview med voksne kriminelle med ADHD-diagnose	81
5.1.2. Fokusgruppeinterview med frontmedarbejdere fra Kriminalforsorgen..	87
5.2. Deltagerobservation	88
5.2.1. Etik, magt og rekruttering af voksne kriminelle med ADHD-diagnose .	90
5.2.2. Den formelle adgang til Kriminalforsorgen og samarbejdet med KiF om rekruttering af de kriminelle informanter	90
5.2.3. Informeret samtykke i institutioner, anonymisering og fortrolighed.....	93
5.3. Analyse og kodning af interview	94
Kapitel 6. Konklusion	96
6.1. Afhandlingens centrale empiriske fund.....	99
6.2. Forståelser af ADHD blandt de professionelle og konsekvenser for praksis	100
6.3. ADHD i social interaktion i Kriminalforsorgen.....	105
6.4. Forståelser af ADHD blandt de kriminelle informanter med ADHD-diagnose	106
6.5. Opsamling	108
Litteraturliste	111
Del B) Forskningsrapporten ADHD-problematikkens sociale aspekter. Kriminalitetsforebyggende indsats.....	129
Indhold	135
Sammenfatning	136
1 Indledning	141
2 Brugernes situation og perspektiver	161
3 Professionelles problem- og løsningsforståelser af ADHD.....	191
4 Handlemuligheder, indsatser og metoder i Kriminalforsorgen i Frihed.....	223
5 Samlet konklusion.....	249
Litteratur	254

Del C) Artikel I: Negotiation of user identity and responsibility at a pre-release conference*	269
Abstract	269
Del D) Artikel 2: The creative use of the ADHD diagnosis in probationers' self-narratives	270
Abstract	270
Appendiks/bilag	271

DEL A) AFHANDLINGENS INTRODUCERENDE RAMME

KAPITEL 1. INTRODUKTION

1.1. AFHANDLINGENS TEMATIK

ADHD-diagnosen (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) er den psykiatriske diagnose, der har været anvendt mest de seneste 10-15 år i Danmark og i mange vestlige lande. Den er stærkt omdiskuteret og kritiseret for at være en modediagnose og for at udløse for meget medicin. Tendensen i samfundet synes at være, at stadig flere mennesker accepterer diagnosen, idet den tilbyder en kulturel set accepteret og legitim forklaring på individuelle vanskeligheder og afvigende adfærd. Diagnosen kan – grundet dens udbredte accept – muligvis give adgang til samfundsmæssige ressourcer. At få stillet en ADHD diagnose, kan siges at gøre nogle former for afvigende adfærd mindre problematisk for individet - og mere socialt acceptabelt. Faktisk kunne man pege på, at ADHD diagnosen kan give en høj grad af selv-identitet og derved udgøre en individuel ressource. En påstand kunne endvidere være, at afvigende adfærd i dag er mindre ekskluderende og stigmatiserende med en diagnose end uden, hvilket Hansen (2011) udtrykker med kategorien 'den værdige afviger' om den diagnosticerede. ADHD-diagnosen har tilsvarende tiltrukket sig stor opmærksomhed i relation til Kriminalforsorgen, hvor der er en udbredt forestilling om, at mange indsatte eller klienter har en (endnu) ikke diagnosticeret ADHD-lidelse og har brug for psykiatrisk behandling.

Afhandlingens udgangspunkt er, at psykiatriske diagnoser (som ADHD) ikke er objektive beskrivelser af individer, men bygger på underliggende forestillinger om normalitet og hvad der er socialt acceptabelt. Derved bliver diagnosen i praksis åben for fortolkning. Den mening, der forbindes med, og som produceres i mødet mellem mennesker vedrørende ADHD-diagnosen, har sociale konsekvenser for, hvordan mennesker med ADHD-diagnose eller med mistanke om ADHD tilnærmes, opfattes, vurderes af sig selv såvel som af andre og gøres til genstand for professionel praksis og intervention. Det vil sige præmissen, som afhandlingen bygger på, er, at diskursiv praksis er en handling, og en sådan har sociale konsekvenser.

Min afhandling er et forsøg på at indkredse forståelser af ADHD-diagnosen, og dens betydning i Kriminalforsorgen og forståelser af kriminalitet samt koblingen herimellem. Jeg stiller det overordnede forskningsspørgsmål, som også har været min ledetråd gennem hele afhandlingsprocessen, og som jeg vender tilbage til i slutningen af afsnittet, nemlig:

Hvilke diskursive forståelser knytter ADHD og kriminalitet sammen i Kriminalforsorgen?

1.2. INTRODUKTION TIL FELTET OG AFHANDLINGENS PROBLEMSTILLING

Den diagnostiske definition af ADHD er i de seneste årtier blevet bredere og mere inkluderende og indbefatter stadig flere og nye grupper af mennesker. For eksempel var ADHD oprindeligt en børnediagnose, men med DSM-V fra 2013 er voksne nu formelt indeholdt i diagnosen. Traditionelt ikke-medicinske problemområder inkluderes i stigende grad inden for definitionen af ADHD, hvilket må antages at bidrage til stigningen i brugen af ADHD-diagnoser. I den sociologiske forskning er dette fænomen blevet anskuet som udtryk for medikalisering² og udvidelsen af social kontrol (Conrad 2008, Conrad et al. 2000, Conrad 1992, Conrad et al. 1980, Zola 1972), samfundsmæssig patologisering (Keohane et al. 2013, Brinkmann 2010b), patologisering af uro (Nielsen et al. 2010) udviklingen af en diagnosekultur (Brinkmann 2014), psykiatisering (Rose 2006), neurologisering og biologisering af risikofyldte identiteter (Rose 2007b, Rose et al. 2013, Singh 2013, Rose 2000).

Imidlertid peger biomedicinsk inspireret forskning i ADHD, der anskuer ADHD-diagnosen som udtryk for en lidelse, på, at denne udvikling reflekterer, at der er kommet mere viden om ADHD, bedre og mere effektive screenings- og diagnostiske redskaber, at professionelle samlet set er blevet bedre til at indfange psykiske lidelser, samt at der i dag er mindre tabu omkring psykiske lidelser (Barkley 2010).

De senere års store stigning i antallet af ADHD-diagnoser har vakt en bred samfundsmæssig interesse i (og også bekymring for), at stigningen i antallet af mennesker, der identificeres med psykiske lidelser, er så markant. Rose (2007b) peger på, at en af de væsentlige faktorer for udviklingen, er en stigende tro blandt professionelle såvel som lægpersoner på, at mange hverdagsproblemer såvel som mere alvorlige menneskelige problemer kommer fra psykiske sygdomme. Rose peger også på, at udviklingen desuden må ses i relation til, at mange politikere er optagede af, om borgere lider af psykiske sygdomme ud fra opfattelsen af, at ubehandlede lidelser medfører aftagende produktivitet for arbejdsstyrken og voldsomme omkostninger for social- og sundhedssystemet. Den nyeste OECD-rapport "Mental Health and Work: Denmark" (OECD 2013) peger fx på, at en ud af tre mennesker på arbejdsløshedsunderstøttelse, en ud af to på sociale ydelser og næsten tre ud af fire på langvarig sygedagpenge har en svær eller moderat psykisk lidelse. Desuden finder OECD, at psykiske problemer koster den danske økonomi omkring 5,9 mia. EUR, svarende til 3,4 % af det samlede danske bruttonationalprodukt (BNP) om året i tabt produktivitet på grund af udgifter på det social- og sundhedsområdet. Psykiske lidelser bliver

---

² Conrad (2008) kalder det 'medicalization of underperformance' i forhold til voksne med ADHD og argumenterer for, at det ikke er adfærd, der medikaliseres, men i stedet 'performance' i skolen eller på arbejdsmarkedet. Individet føler, at de skal/kan blive bedre, og derfor søger de hjælp til at forbedre deres præstationer.

altså i stigende grad koblet sammen med forskellige former for sociale problemer, såsom arbejdsløshed, stofmisbrug, men også kriminalitet, hvilket afhandlingen omhandler. Et eksempel på en sådan psykisk lidelse er ADHD.

Ikke kun antallet af ADHD-diagnoser, men også forbruget af ADHD-medicin har været i massiv vækst i de senere år i Danmark og i mange andre vestlige lande. Blandt Kriminalforsorgens klienter og indsatte ses en tilsvarende udvikling, og der har været et stort politisk (Indenrigs- og Sundhedsministeriet 2006, Adamsen 2013, Folketinget 2008b, Folketinget 2008a, Folketinget 2012) og mediemæssigt (Information 2011, Politiken 2009, Politiken 2005) fokus på kriminelle og ADHD. I den danske befolkning var der for eksempel i år 2000 0,40 personer pr. 1.000 indbyggere i medicinsk behandling for ADHD, mens der i 2013 var 17 gange flere (ca. 7 personer pr. 1.000 indbyggere). Denne stigning er særlig stor i de specifikke aldersgrupper børn og unge samt voksne i 20'erne og i 30'erne. I perioden mellem 2000-2013 stiger andelen for aldersgruppen 10-14 år ca. 11 gange, for unge mellem 15-19 år ca. 41 gange og for voksne mellem 20 og 39 år over 100 gange³. Den sidste alderskategori med den største stigning udgør samtidig over halvdelen af Kriminalforsorgens samlede klientel.

I dag er det en udbredt opfattelse, at ADHD ikke alene er knyttet til barndommen, men derimod er en livsvarig lidelse. Ligeledes er opfattelsen, at der finder en generel underdiagnosticering sted, idet mange har en "uopdaget ADHD"⁴ og ikke modtager behandling (Barkley 2010, Kooij et al. 2010, Christoffersen et al. 2011). ADHD-diagnosen har tiltrukket sig stor opmærksomhed i medierne og i forskningen, hvor det tilsvarende ofte fremhæves, at mange indsatte i fængsler lider af ADHD og bør modtage behandling i form af både medicinsk og ikke-medicinske interventioner, som fx kognitiv adfærdsterapi og psyko-sociale interventioner, se fx Ginsberg (2013).

Andelen af ADHD-diagnosticerede i Kriminalforsorgen er langt højere end i befolkningen generelt, hvilket umiddelbart må tilskrives det forhold, at kriminelle i Kriminalforsorgen på alle måder er en udsat gruppe med en stærk overrepræsentation af

---

³ For voksne mellem 20 og 39 år (der omtrent svarer til aldersgruppen for afhandlingens voksne kriminelle informanter med ADHD-diagnose), udgør andelen af mennesker i Danmark, der behandles medicinsk for ADHD i 2013 ca. 1 procent af den samlede befolkning i denne aldersgruppe. Desuden gælder, at stigningerne, opgjort som andel i procent af de respektive aldersgrupper, for de 10-14-årige er fra 2 % til 23 %, for de 15-19-årige fra 0,50 % til 21 % og for de 20-39-årige er fra 0,1 % til 10 % (personer/1.000 indbyggere).

⁴ Det blev fremført i "International Consensus Statement on ADHD" (Barkley 2002), at kun mindre end halvdelen af de personer, der faktisk led af ADHD på daværende tidspunkt var identificeret og havde fået den medicinske behandling, som de havde brug for.

psykiske vanskeligheder og sociale problemstillinger i forhold til befolkningen. Det høje niveau af antal ADHD-diagnosticerede afspejler den generelle stigning af diagnosticering i samfundet, det forhold at diagnosen i dag fx stilles under fængselsafsoning af tilknyttede psykiatere og at der kan være fordele for både den indsatte og de professionelle at få en diagnose samt medicinering og evt. anden behandling. At så mange med ADHD-symptomer afsoner i Kriminalforsorgen kan også skyldes, som meget forskning også peger på, at mange kriminelle med en ADHD-diagnose har betydelige stofmisbrugsproblemer. Følgelig betyder dette, at den ADHD-diagnosticerede har øget risiko for at være involveret i kriminelle aktiviteter, hvilket jo igen øger sandsynligheden for fx fængselsdom. Psykiatrisk og kriminologisk statistisk forankret litteratur har også peget på disse sammenhænge mellem ADHD og kriminalitet, fx at individer diagnosticeret med ADHD har 3-5 gange højere risiko for at begå kriminalitet og for at blive ofre for kriminalitet end befolkningen generelt med øgede samfundsomkostninger til følge (Daley et al. 2014).

Direktoratet for Kriminalforsorgen⁵ er inden for de senere år i stigende grad begyndt at orientere sig mod psykiatriske lidelser blandt indsatte i Kriminalforsorgens institutioner, fx Adamsen (2013). Forskning peger på, at en stor andel af mennesker der afsoner i fængsel, lever op til de diagnostiske kriterier for ADHD. De fortællinger, som jeg har fået indblik i via min kontakt med de professionelle i Kriminalforsorgen, bekræfter billedet af, at mange i Kriminalforsorgen har ADHD-diagnosen, og at mange af disse får ordineret ADHD-medicin⁶. I fængslet, som jeg besøgte under mit feltarbejde, havde 10 % af de indsatte på det givne tidspunkt ADHD-diagnosen, hvilket ifølge de professionelle var en normal andel i denne institution.

Diagnosen må qua de diagnostiske kriterier i en vis udstrækning indfange mennesker, der oplever problemer og måske har et behov for hjælp. Den biomedicinske vinkel på ADHD og kriminalitet kan derved være væsentlig og nødvendig, men den indfanger imidlertid ikke alt. For eksempel kan den ikke benyttes til at undersøge, hvordan sociale aktører tilskriver ADHD-diagnosen mening, eller hvilken betydning ADHD-diagnosen får i bestemte sociale sammenhænge og dermed sige noget om ADHD-diagnosens sociale konsekvenser. Forekomsten og stigningen af ADHD-diagnose blandt de indsatte/klienter i Kriminalforsorgen kan altså også anskues som andet end et udtryk for sygdom og lidelse blandt klientellet og bedre identifikationspraksis af ADHD. Med denne afhandling vil jeg netop se på betydningen og konsekvenserne af ADHD-diagnosen inden for den specifikke kontekst: Kriminalforsorgen. Jeg vil se på, hvordan og på hvilket grundlag ADHD-diagnosen benyttes af

---

⁵ Direktoratet for Kriminalforsorgen varetager den øverste ledelse af alle Kriminalforsorgens institutioner hører under Justitsministeriet.

⁶ Medicinsk behandling er i Kriminalforsorgen p.t. den eneste egentlige behandling rettet mod ADHD

sociale aktører, hvordan ADHD-diagnosen som social kategori (eller klassificering) interagerer og skaber betydning i sociale sammenhænge i Kriminalforsorgen. ADHD i sådan et perspektiv er altså en klassificering af bestemte typer af adfærd og mennesker med en sådan adfærd. Med et sociologisk perspektiv undersøges altså, hvilken betydning ADHD-diagnosen tillægges af de mennesker, som diagnosen direkte vedrører, både i forhold til professionelle frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen og indsatte/klienter. Ved at se på, hvordan mening skabes diskursivt i sociale interaktioner i hverdagen, og derved hvilke forståelser af ADHD-diagnosen der eksisterer og konstrueres i relation til menneskelige aktørers hverdagspraksis, vil min afhandling altså tage ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgen op. Afhandlingen kan derved kaldes en kulturanalytisk og socialkonstruktivistisk analyse af ADHD-diagnosen, der samlet set søger at undersøge og belyse følgende spørgsmål:

Hvilke diskursive forståelser knytter ADHD og kriminalitet sammen i Kriminalforsorgen?

De tre undersøgelsesspørgsmål, der mere specifikt søges besvaret i afhandlingen, er følgende:

- A. Hvilke diskursive forståelser af ADHD-diagnosen findes blandt frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen, og hvilken betydning tillægger de ADHD-diagnosen i beskrivelserne af egen praksis?
- B. Hvordan er de diskursive forståelser med til at forme interaktionen mellem indsatte/klienter og frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen?
- C. Hvordan indgår ADHD-diagnosen som komponent i kriminelles selv-narrativer?

Afhandlingen undersøger både frontmedarbejderne – socialrådgivere, tilsynsførende i KiF, sygeplejersker, fængselsbetjente og lærere i to af Kriminalforsorgens institutioner, Kriminalforsorgen i Frihed (KiF) og et åbent fængsel og deres beskrivelser af praksis og erfaringer med klienter/indsatte med ADHD-diagnose, eller hvor der en mistanke om ADHD. Afhandlingen undersøger også kriminelle voksne med ADHD-diagnose, og hvilken betydning ADHD-diagnosen tillægges i deres selv-fortællinger.

Afhandlingen er en empirisk, kvalitativ undersøgelse af de diskursive forståelser i Kriminalforsorgen, og en sådan empirisk ambition kræver en kompleks 'opdagelsesproces', hvilket afhandlingens eksplorative og etnografiske design er et forsøg på at understøtte.

Empirisk kunne jeg have valgt niveauer som fx det politiske, debatter på retsområdet, Direktoratet for Kriminalforsorgen eller de individuelle institutioner. Imidlertid har jeg valgt at gennemføre undersøgelsen lokalt og på 'frontlinje- og praksisniveau' og lade dette danne udgangspunkt for undersøgelsens ambition om at forstå betyd-

ningsdannelsesprocesser i forhold til ADHD-diagnosen og kriminalitet i de professionelle og kriminelle hverdagspraksis.

Ud over en kort diskussion i afsnit 2.1.4 forholder jeg mig i afhandlingen ikke til diagnosens sandhedsværdi og sætter derved parentes omkring diagnosens ætiologi. Det, som jeg ønsker at sige noget om, er diagnosen som en social kategorisering og konstruktion og dens sociale konsekvenser. Det betyder også, at jeg ikke på forhånd vil udelukke, at mange mennesker faktisk oplever at have konkrete problemer af forskellig karakter, men derimod anerkender dette. Dette er netop det, som der gennem begrebet 'ADHD-problematik' forsøges indfanget i et af afhandlingens delelementer (Berger 2013), hvilket jeg yderligere redegør for i afsnit 4.1.

ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) er en diagnose i det amerikanske diagnostiske klassifikationssystem DSM (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) under American Psychiatric Association, APA (American Psychiatric Association 2013). En næsten tilsvarende diagnose findes i WHO's klassifikationssystem ICD-10 under navnet 'hyperkinetisk forstyrrelse', der er den, der officielt benyttes i Danmark. 'ADHD' udgør imidlertid i praksis og i daglig tale en samlebetegnelse for begge diagnoser (Sundhedsstyrelsen 2012, 2015⁷), idet de ligner hinanden meget og har følgende kernesymptomer tilfælles, nemlig: opmærksomhedsvanskeligheder, hyperaktivitet og impulsivitet. Det meste forskningslitteratur vedrørende ADHD benytter DSM-klassifikationen og nyere forskning tager udgangspunkt i DSM IV⁸. DSM IV blev indført i 1994 og afløst af DSM-V i maj 2013 og med den nye version, indførtes en række ganske væsentlige ændringer, der definerer diagnosen bredere end DSM-IV på en række områder. Dette vil antageligt over tid betyde relativt flere ADHD-diagnoser (Prosser 2014), hvilket også var Sundhedsstyrelsens forventning, før den udkom (Sundhedsstyrelsen 2012: 9). Forskellen fra DSM IV til DSM V er i hovedtræk, at DSM V eksplicit karakteriserer ADHD som en livlang lidelse (og i denne forbindelse en introduktion til også at indbefatte diagnostiske kriterier for ADHD hos voksne, se Sundhedsstyrelsen 2015). Med DSM V ændredes alderskriteriet for, hvornår symptomerne skal have været fremtrædende fra 7 til 12 år og minimumskriteriet for antallet af symptomer for mennesker over 17 år ændredes fra 6 til 5. Endelig skal der have været symptomer på ADHD i mindst to sociale kontekster (skole, hjem eller på arbejde) i form af negativ indflydelse på sociale, uddannelses- eller beskæftigelsesmæssige funktioner. Så vidt den officielle

---

⁷ De danske kliniske retningslinjer for udredning og behandling af ADHD hos henholdsvis børn/unge og voksne.

⁸ Ganske lidt forskning er hidtil publiceret med DSM-V, idet denne version stadig er så ny.

diagnostiske definition af ADHD. Jeg vil i afhandlingen ikke komme yderligere ind på de diagnostiske kriterier, da mit fokus er et andet⁹.

Afhandlingens forståelse er, at betydningen af ADHD-diagnosen skabes i hverdagens praksissammenhænge, som en kontinuerlig proces af interaktion og erfaring: via relationer mellem frontmedarbejdere og mellem frontmedarbejdere og indsatte/klienter. I dagligdagen er de 'omgivet af' diskurser om ADHD (og om ADHD og kriminalitet), der cirkulerer i medier, i professionelle sammenhænge og i politiske diskussioner og institutionelle tiltag. Gennem daglig praksis i Kriminalforsorgen forhandles, udfordres og formes betydningen af ADHD-diagnosen, der altid er relateret til menneskers praksiserfaringer med andre mennesker. ADHD er i den forstand socialt konstrueret.

Frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen, hvad enten de arbejder i fængslet eller i KiF, er i dagligdagen overladt til at finde ud af, hvordan de forholder sig til og agerer i forhold til ADHD-diagnosen. Der er ingen særlige retningslinjer for den ikke-medicinske personalestab i Kriminalforsorgens fængsler i forhold til ADHD, kun retningslinjer i forhold til medicinudlevering, som sygeplejersker varetager (mere herom i afhandlingens del B Berger (2013: 20). Tilsvarende må indsatte/klienter forholde sig til ADHD-diagnosen og dens betydning i hverdagens relationer til andre, og når der er mistanke om ADHD, når de fx bliver opfordret til at blive udredt for ADHD, eller når de får stillet diagnosen.

Mens der er store mængder medicinsk og psykiatrisk og en smule kriminologisk forskning baseret på registre, som omhandler statistiske sammenhænge mellem ADHD-diagnosen og kriminalitet, er der kun i begrænset omfang, hvilket jeg vender tilbage til nedenfor, gennemført studier inden for sociologien, psykologien, antropologien og socialt arbejde. Jeg har til dags dato ikke kunnet finde empiriske studier med kulturanalytisk/socialkonstruktivistisk/etnografisk vinkel, der studerer ADHD-diagnosen som et socialt og kulturelt fænomen blandt kriminelle eller i sammenhæng med Kriminalforsorgen eller tilsvarende institutioner i den internationale forskningslitteratur (på engelsk: 'Prison and Probation Service'). Denne afhandling er derfor et forsøg på at råde bod herpå ved at skabe indsigt i ADHD som et socialt og kulturelt fænomen i Kriminalforsorgen.

1.3. FORSKNINGSSTRATEGI

Enhver undersøgelse træffer valg af undersøgelsesstrategi og en sådan strategi har konsekvenser for, hvad det er muligt at sige noget om. Afhandlingen undersøger ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgen og diagnosens betydning for indsatte/klienter

---

⁹ Se fx Jørgensen (2014) for en god og fyldig beskrivelse og diskussion af ADHD i henholdsvis DSM IV og V (APA) og ICD-10 (WHO).

(herfra kaldet 'de kriminelle informanter')¹⁰ og frontmedarbejdere (herfra kaldet 'de professionelle informanter').

Jeg valgte en kvalitativ og eksplorativ tilgang til at belyse forskningsspørgsmålet. Jeg arbejder ikke hypotetisk-deduktivt eller med en a priori teoretisk forståelse. Jeg arbejder heller ikke teoriløst og induktivt, da jeg ikke mener, at det er muligt at sætte teori i parentes. Begge strategier kan være vanskelige, når man studerer komplekse forhold som menneskelige erfaringer og den sociale verden. Hvor deduktive strategier har et teoretisk udgangspunkt, som empiriske hypoteser testes op imod, er kendetegnet ved de induktive, at man tager udgangspunkt i empirien og med denne producerer viden/teori. Mit udgangspunkt er, at forskerens blik altid er teoretisk vinklet. Derfor har enhver metodologi også implikationer af teoretisk karakter, ligesom også en bestemt teoretisk vinkling medfører bestemte måder at gå til og at ansue genstandsfeltet på med konsekvenser for fx dataindsamlingen. Min teoretiske tilgang har derved konsekvenser for karakteren af den empiri, som jeg har produceret, som igen har sat rammer for, hvad det er muligt at analysere. Jeg har som konsekvens heraf valgt at tydeliggøre afhandlingens samlede forskningstilgang gennem først en præsentation af afhandlingens teoretiske ramme i et kapitel for sig (Kapitel 3), dernæst et kapitel om afhandlingens metodologiske ramme og mine refleksioner knyttet til forholdet mellem teori og empiri (Kapitel 4) og endelig et kapitel om de anvendte metoder (Kapitel 5).

Både den hypotetisk-deduktive og den induktive strategi er blevet kritiseret i samfundsforskningen, fordi kvalitativ forskning uden teori på den ene side er et helt umuligt projekt, på den anden siden kan et rent teoretisk udgangspunkt medføre, at man blot finder det, som man leder efter (Alvesson et al. 1994). Flere forskellige alternativer findes til at imødekomme en sådan kritik, fx Danermark et al. (2002) og Latour (2005). Derek Layder (1998) tilbyder også et alternativ hertil, 'adaptiv teori', hvilket jeg har valgt som min strategi. Tilgangen bygger på en forståelse af, at relationen mellem teori og empiri altid står i en åben og dialogisk relation til hinanden. Layder argumenterer endvidere for, at man aldrig kan gå teoriløst til empirien, og at det er afgørende, at der udvises en konstant sensitivitet over for empirien. Teorierne må hele tiden korrigeres og tilpasses de mønstre, som rummes i de kvalitative data. Strategien går altså ud på at bevæge sig i begge retninger: både fra teori til data og fra data til teori. Denne pointe har inspireret min forskningsstrategiske tilgang. I Layders' optik tilnærmes data gennem at konstruere en 'theoretical scaffold', dvs. en

---

¹⁰ En sådan kategori kan kritiseres for at være stigmatiserende og generaliserende over for en bestemt gruppe af mennesker, men mit valg at kalde dem "kriminelle informanter" var ikke alene et udtryk for mangel af en bedre, men også en, efter min mening, mere dækkende betegnelse. Jeg ønsker på ingen måde at bidrage til en negativ omtale af mine informanter, men jeg måtte finde en kategori, som imødekom læsning af afhandlingens introduktion for at få have en samlet og entydig betegnelse for disse.

midlertidig teoretisk konstruktion eller nogle forhåndsantagelser, der modificeres undervejs i forskningsprocessen. Tilgangen blander altså på en måde induktion og deduktion. Layder skriver, at denne tilgang udgør et “framework of ideas – discourse and the practices they embody – which are potentially open to each other’s influence” (Layder 1998: 136). Man kan sige, at min relation til teori er dialogisk, i den forstand at teori konstant gennem forskningsprocessen giver retning og fokus, og empirisk har teori gennemgående virket som et konstant relevanskriterium. Jeg har således lavet et teoretisk informeret etnografisk feltstudie (Willis et al. 1997, Willis et al. 2002). Dette på en måde, der muliggør overraskelser undervejs i processen og en udformning af ‘thick descriptions’, dog uden faste teoretiske startpunkter (Willis et al. 1997: 191)¹¹.

1.4. LÆSEVEJLEDNING: AFHANDLINGENS OPBYGNING OG DELELEMENTER

Afhandlingen består af fire overordnede og selvstændige dele (A, B, C, D), der hver især udgør et bidrag til besvarelsen af afhandlingens overordnede problemstilling og de tre undersøgelsesspørgsmål. Del A introducerer den samlede afhandling, forskningsspørgsmålet, redegør for den metodologiske og teoretiske ramme, de anvendte metoder og slutter af med en samlet konklusion. Afhandlingens tre øvrige dele udgøres af en forskningsrapport (del B), der også er afhandlingens udgangspunkt, omkring hvilket de to resterende dele (del C og D) er bygget op. Forskningsrapporten (del B) er, som del af et større forskningsprojekt og som afhandlingens første produkt, udarbejdet med det overordnede formål at skabe viden om voksne kriminelle med ADHD og ‘ADHD-relaterede problemstillinger’ i forhold til deres møde med Kriminalforsorgen med vægt på løsladelsesprocessen og tilsyn i regi af KiF. Denne kortlægger og undersøger forståelserne af ADHD blandt frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen og kriminelle i tilsyn af KiF. Del C og D er begge videnskabelige artikler, der fokuserer på og går i dybden med enkelte af forskningsrapportens fund og benytter det empiriske fundament herfra. I del C ser jeg på, hvordan ADHD-diagnosen spiller ind i social praksis, mens del D ser på betydningen af ADHD-diagnosen i kriminelles selv-narrativer. Forskningsrapporten (del B) skal, sammen med den første artikel (del C), ses som et bidrag til forskning i socialt arbejde, mens den anden artikel (del D) mere er forankret i et kriminologisk og sociologisk forsk-

---

¹¹ Theoretical Ethnography Informed Study (TIES). Willis & Trondman (Willis et al. 2002) skriver herom: ”First are the symbolic forms, patterns, discourses, and practices that help to form it and give it shape, so that the ethnographic enterprise is about presenting, explaining, and analyzing the culture(s) that locate(s) experience. Second, and more widely, for us the best ethnography also recognizes and records how experience is entrained in the flow of contemporary history, large and small, partly caught up in its movement, partly itself creatively helping to maintain it, enacting the uncertainty of the eddies and gathering flows dryly recorded from the outside as “structures” and “trends.”.”

ningsfelt. Udarbejdelsen af disse to artikler og den introducerende ramme skal derfor ses som en række af processuelle led i udviklingen af den samlede afhandlingsanalyse og endelige argument.

Afhandlingen består overordnet af følgende fire dele:

- A. Afhandlingens introducerende ramme.
- B. Berger, Nicholas Permin (2013): 'ADHD-problematikkens sociale aspekter. Kriminalitetsforebyggende indsats'. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
Status: "udgivet". Rapporten er forskningsmæssigt kvalitetssikret/(ikke-anonymt peer-review af to forskere) efter KORA's standard.
- C. Berger, N.P & Eskelinen, L. (2015): 'NEGOTIATION OF USER IDENTITY AND RESPONSIBILITY AT A PRERELEASE CONFERENCE'. *Qualitative Social Work*¹².
Status: "Conditionally accepted for publication with minor revisions, re-submitted".
Artiklen er skrevet sammen med Leena Eskelinen (medforfattererklæring, bilag 7).
- D. Berger, N.P. (2015) 'THE CREATIVE USE OF THE ADHD DIAGNOSIS IN PROBATIONERS' SELF-NARRATIVES'. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*¹³.
Status: Conditionally accepted for publication with minor revisions, re-submitted".

For begge artikler (C & D) gælder det, at de udgaver, der indgår i afhandlingen er 100 % identiske med de artikler, der er genindsendt til de to tidsskrifter i januar 2015.

I det følgende præsenteres afhandlingens fire dele: A, B, C og D.

1.4.1. AFHANDLINGENS DEL A)

Denne introducerende del af afhandlingen (del A) består af en introduktion til feltet, forskningsspørgsmålet og forskningsstrategien. Kapitel 2 gennemgår eksisterende forskningslitteratur, der på forskellig vis kobler kriminalitet og ADHD, og som derfor relaterer til min afhandling. Kapitel 3 præsenterer afhandlingens teoretiske positioner. Kapitel 4 redegør for afhandlingens metodologiske tilgang. Kapitel 5

---

¹² Genindsendt januar 2015.

¹³ Genindsendt, januar 2015.

redegør for anvendte metoder og det empiriske grundlag. Kapitel 6 indeholder nogle konkluderende betragtninger for den samlede afhandling.

1.4.2. AFHANDLINGENS DEL B)

Denne del består af en forskningsrapport, der var det første skridt i afhandlingen og i det store udgør hele datagrundlaget for afhandlingens øvrige dele¹⁴. Inspireret af institutionel etnografi (Smith 1987, Smith 2005) og med begrebet ADHD-problematik (se afsnit 4.1 for uddybning heraf), forstået som de problematikker, som borgere og professionelle identificerer som ADHD, ligger fokus på de kulturelle forudsætninger for samspillet Kriminalforsorgen og det øvrige kommunale hjælpesystem og dets brugere. Overordnet set udforsker jeg de sociale relationer og den organisation, inden for hvilken individuelle subjekters hverdagsliv og hverdagslivsaktiviteter er forankrede. Hverdagsliv i denne optik betragtes som organiseret, koordineret, reguleret og koblet til magt og styring (Smith 2005: 106-7).

Det analytiske mål er at koble de professionelle informanternes beskrivelser af deres praksis med kriminelle informanternes beskrivelser for at få indsigt i, hvordan institutionelt forankrede bindinger netop regulerer indsattes løsladelsesprocesser og overgang fra fængselsafsoning til et liv uden for fængslet med særligt fokus på mødet med det øvrige offentlige sociale hjælpesystem. Rapporten har derved som formål at belyse ADHD-problematikkens rolle.

For det første ser rapporten på forskelle og ligheder mellem de professionelle informanternes møde med og forståelser af ADHD-problematikken i et fængsel og i KiF. Her undersøges, hvordan ADHD diskursivt konstrueres i de professionelle informanternes beskrivelser af deres erfaringer fra praksis. Her konkluderer rapporten bl.a., at mens de professionelle informanter generelt er kritiske over for ADHD, er de kritiske på forskellige måder. Mens alle fortæller, at de ofte forholder sig til ADHD-diagnosen i hverdagssammenhænge, beskriver de og handler på baggrund diagnosen på vidt forskellige måder i de to institutioner.

For det andet belyser rapporten interne og eksterne organisatoriske muligheder og begrænsninger for at løfte en rehabiliterende ADHD-indsats i relation til udslusning/løsladelse af klienter under tilsyn af KIF. Mere specifikt belyses KiF-medarbejdernes handlemuligheder, indsatser og metoder i deres arbejde med særligt fokus på, hvordan de forstår deres roller, funktioner og deres erfaringer med klienter med ADHD-diagnose, eller hvor de professionelle informanter har en mistanke om ADHD. Her konkluderer rapporten, at KiF-sagsbehandlerne forbinder en ADHD-

---

¹⁴ Med undtagelse af fem interview med voksne kriminelle med ADHD-diagnose, som jeg udvidede mit datamateriale med efter rapporten (Berger 2013) var skrevet (se også afsnit 5.1.1).

problematik med mennesker, der lever et vildt og ukontrolleret liv, og som i særlig grad har brug for støtte til struktur og planlægning for at undgå akutte og mere alvorlige situationer. Rapporten peger på, at KiF-sagsbehandlerne oplever, at de ofte må træde til akut i 'brandbilrollen' og fungere som en slags 'case manager', fordi ingen andre fra det kommunale system gør det, som de finder helt oplagt og nødvendigt.

Rapporten konkluderer derved, at indsatsen over for målgruppen af mennesker med komplekse og sammensatte problemstillinger, herunder kriminalitet, befinder sig inden for en opsplittet institutionel struktur, hvor forskellige aktører søger at kompensere for denne opsplitning ved at oprette parallelle og samtidige indsatser, der ligner hinanden. Der er flere eksempler på, at bostøtter, forskellige mentorer og KiF-sagsbehandlere arbejder parallelt, og på, at klienten sommetider er den eneste, der ved det. I forlængelse heraf konkluderer vi i det overordnede kollektive forskningsprojekt (Høgsbro et al. 2013), at der overordnet set og kun i ringe grad er en koordineret indsats i forhold til ADHD.

Endelig undersøges dét, som vi i projektet har kaldt 'de sociale konsekvenser af ADHD'. Fokus er her, hvordan voksne mellem 18-44 år med en ADHD-diagnose, der modtager tilsyn af KiF, fortæller om sig selv og forhandler identitet gennem ADHD-diagnosen ved at se på udsagnetens funktion i interviewet (Järvinen et al. 2005). Fokus ligger også på deres fortællinger om mødet med Kriminalforsorgen (KiF og et fængsel), mentorer og den kommunale forvaltning i forbindelse med deres løsladelses- og udslningsforløb, og på hvem de oplever som vigtige støttehjelpepersoner af såvel professionel/formel karakter som privat eller uformel (familie, venner og andre relationer). Det vil sige, de faktorer, som de kriminelle informanter oplever, bidrager til at skabe sammenhæng (eller det modsatte) i deres hverdagsliv. Løsladelsessituationen stiller store krav til mennesker med ADHD-problematik, idet undersøgelsen finder, at de oplever denne situation som meget kaotisk og vanskelig, og at de sjældent modtager hjælp og støtte i denne overgang. Rapporten konkluderer endvidere, at de kriminelle informanter accepterer ADHD-diagnosen i vid udstrækning. Diagnosen giver dem et sprog, hvormed de kan fortælle om deres liv på en måde, der giver mening for dem. De ser ADHD-diagnosen som udtryk for en sygdom, som de ikke selv sætter spørgsmålstegn ved.

1.4.3. AFHANDLINGENS DEL C)

Denne del er en videnskabelig artikel, der skal ses som et bidrag til forskning i socialt arbejde. I artiklen analyseres interaktionsdata fra et løsladelsesmøde i fængslet. Den indsatte, Simon, der er 24 år, er mødets omdrejningspunkt. Simon har en ADHD-diagnose, hvilket er den primære begrundelse (ifølge sagsbehandleren i fængslet) for at afholde mødet. I mødet deltager repræsentanter fra det kommunale hjælpesystem (jobcenter, socialcenter, ungdoms- og uddannelsesvejledningen), en

fængselsbetjent (Simons kontaktperson), hans sagsbehandler fra fængslet samt hans mor og far.

Vi anskuer mødet som en identitetsforhandlingssituation, hvor deltagerne benytter forskellige diskursive ressourcer til at konstruere den indsattes identitet. Til at analysere tale og interaktion trækker vi på diskurspsykologien (Potter et al. 1987, Wetherell 1998, Potter 2012) og tager udgangspunkt i en etnometodologisk og interaktionistisk tradition inden for socialt arbejde (Hall et al. 2003, Hall et al. 2013, Juhila et al. 2014).

Det overordnede mål med at afholde løsladelsesmøder med så mange forskellige aktører, er at skabe et mere sammenhængende løsladelsesforløb gennem aktiv inddragelse af relevante aktører inspireret af anbefalingerne fra projekt "God Løsladelse" (Ramsbøl et al. 2009). Gennem et tværprofessionelt samarbejde og med en individuel handlingsplan for den enkelte indsatte, er hensigten således at sikre kontinuiteten i overgangsprocessen fra fængsel til det øvrige samfund gennem en koordineret indsats.

Artiklen udforsker, hvordan deltagerne, med afsæt i aktuelle politiske og professionelle diskurser, forhandler Simons identitet og søger at positionere ham som 'bruger' og at gøre ham til et ansvarligt og selvstændigt individ, der selv bidrager til sin egen rehabilitering. På den ene side er det eksplicitte mål med mødet således at styrke hans position, på den anden side viser det sig, at han ofte og ret konsekvent positioneres som afhængig af støtte, som uselvstændig og som offer for ADHD. ADHD-diagnosen spiller en central rolle i mødet og i forhandlingen af den indsattes identitet.

Vi viser, hvordan der skabes en ambivalent situation for Simon, der som konsekvens herpå, reagerer med passivitet, hvilket tolkes som udtryk for en måde at udvise modstand mod situationen på. Endvidere diskuterer vi fundene som karakteristiske for et fundamentalt dilemma i socialt arbejde, når både forældre og socialarbejdere fra flere institutionelle sammenhænge er til stede.

1.4.4. AFHANDLINGENS DEL D)

Denne del er en videnskabelig artikel, hvori jeg udforsker kriminelle informanternes selv-narrativer, deres brug af ADHD-diagnosen som narrativt udgangspunkt til at fortælle om dem selv, og hvordan ADHD-diagnosen tillægges betydning. Artiklen anvender metodologisk og teoretisk inspiration fra det nyere forskningsfelt 'Narrative Criminology' (Presser 2009, Presser 2012b, Sandberg 2010, Maruna 2001, Copes et al. 2008, Brookman et al. 2011, Presser 2013). Denne tilgang til narrativer er konstitutiv/konstruktivistisk og fokuserer på talehandlinger, som dels begrænses af forhold i selve interaktionen, men også af den samfundsmæssige og kulturelle kontekst, hvori fortællingen finder sted. Det empiriske udgangspunkt er interview med

elleve voksne mellem 18 og 44 år under tilsyn af Kriminalforsorgen. Alle (bortset fra en) har en ADHD-diagnose. Jeg ser specifikt på, hvordan ADHD-diagnosen indgår i deres selv-narrativer ved at undersøge indholdet i, hvad de siger, og hvilke narrativer om ADHD de benytter.

Gennemgående fremstiller de kriminelle informanter ADHD og diagnosen, som en forklaring på den begåede kriminalitet og oplevelser af at have følt sig anderledes, hvilket anskues som en funktion af deres selv-narrativer, der bidrager til at skabe et troværdigt billede af dem selv over for interviewer. Narrativer kan benyttes til at skabe selvbevidsthed, og sådanne historier reproduceres i mødet med andre mennesker, som de møder i deres liv. Det er ikke første gang, at de fortæller deres historie med ADHD som en meningsgivende optik. Derfor er deres narrativer også et kulturelt udtryk for, hvad der er diskursivt tilgængeligt i forhold til ADHD i det aktuelle samfund, og de forventer, at de måder, de anvender ADHD-diagnosen på, er legitime og forståelige måder at fortælle om sig selv på (Presser 2009). Den måde, hvorpå de forholder sig til ADHD-diagnosen, anses derved som indlejret i og udgående fra diskurser, som del af bredere strukturelle og kulturelle begrænsninger for og som åbnere af meningsproduktion (Rose 2007b, Rose et al. 2013, Foucault 1972). Artiklen konkluderer, at de kriminelle informanternes selv-narrativer om ADHD-diagnosen afspejler en gennemgående accept af ADHD-diagnosen som et udtryk for en neurobiologisk mangel i hjernen. Kulturelt set giver legitime narrativer om ADHD og diskurser de kriminelle informanter mulighed for at omdefinere fortællingen om dem selv og deres fortid. I analysen identificerer jeg tre selv-narrativer: 1) *'ADHD as my biological destiny'* ('ADHD som min biologiske skæbne', 2) *'It should have been discovered earlier in life'* ('det skulle have været opdaget tidligere i livet') og 3) *'I would not have lived without ADHD'* ('Jeg ville ikke have levet uden ADHD'). Alle de interviewede 'talte' de tre narrativer i forskellige kombinationer, hvorved ADHD diagnosens rolle i deres selv-narrativer i alle tilfælde bliver flertydig.

Det kan imidlertid diskuteres, hvorvidt de kriminelle informanternes ADHD-retorik bedst kan anskues som 'kriminalitets forøgende neutralisering' eller som 'kriminalitetsreducerende 'afholdelses narrativer'.

Jeg argumenterer for, at de kriminelle informanternes selv-narrativer kan tolkes som 'desistance narratives' (Maruna 2005), hvor de fortæller om relationen mellem ADHD og kriminalitet med et sprog og ved brug af en neutraliseringsteknik (Sykes et al. 1957), der ikke fremmer, men tager afstand fra kriminalitet. Gennem ADHD diagnosen får de kriminelle informanter mulighed for at fortælle historien om, at de ønsker at holde op med at begå kriminalitet. Alle informanter indoptager ADHD-diagnosen i fortællingen om dem selv, og er hverken forbeholdne eller kritiske over for diagnosen. Alle informanter forbinder ADHD med det vilde og hurtige liv, dog med lidt forskellig styrke, og udviser en smule ambivalens over for – men ikke kritik af - diagnosticeringen og behandlingen af ADHD. Denne ambivalens - argumenterer

jeg for - muliggør konstruktionen af fortællinger om dem selv, der vel kan karakteriseres som 'desistance narratives'.

I deres selv-narrativer neutraliserer de godt nok deres kriminelle fortid, men ikke på en sådan måde, at de benytter ADHD til at moralsk at legitimere deres kriminelle fortid. Derimod tilbyder ADHD de kriminelle informanter en ny, uvant og anderledes fortælling om dem selv, som netop, ikke-kriminelle. Derved viser afhandlingens empiriske analyse ret entydigt, at Hackings (2004) teoretiske antagelse om, at erkendelse af kulturelt set relativt udbredt viden – her vedrørende forholdet mellem ADHD og kriminalitet – ikke direkte og entydigt cementerer og bekræfter de kriminelles selvforståelse som kriminelle individer. Havde Hackings eksempel og teori kunne genkendes i min empiriske analyse, havde analysen snarere vist, at den udbredte og tilsyneladende alment accepterede viden om det positivt korrelerede forhold mellem kriminalitet og ADHD primært fra forskning betyde, at de kriminelle ville fastholde sig selv i kriminalitet, som 'persisters' (Maruna 2001) og muligvis havde søgt at legitimere kriminaliteten mere aktivt.

KAPITEL 2. EKSISTERENDE FORSKNING OM ADHD OG KRIMINALITET

For at få viden om forskning i forholdet mellem ADHD og kriminalitet, har jeg søgt i en række forskellige databaser efter videnskabelige, peer-reviewed artikler fra det medicinske såvel fra det samfundsvidenskabelige felt. Søgningen blev efterfulgt af en kædesøgning, hvor jeg gennemgik litteraturlister på artikler, bøger og afhandlinger, som jeg i forvejen havde kendskab til for at finde eventuelt yderligere litteratur om emnet.

Der er publiceret overvældende mængder biomedicinsk forskning om ADHD, mens der er publiceret ganske lidt med samfundsvidenskabelig forankring. Samme mønster fandt jeg i min litteratursøgning. Dette reflekterer således også den dominerende biomedicinske diskurs, der eksisterer i politiske diskussioner, mediedebatter om og forskning i ADHD.

Samtidig publiceres også i stigende grad psykiatriske og kriminologiske studier med en biomedicinsk forståelse af ADHD, der søger og finder kvantitative sammenhænge mellem ADHD og kriminalitet (Prosser 2014).

Ved en søgning alene på ADHD fandt jeg, at samfundsvidenskabelig forskning udgør en meget lille andel, mens ved søgning på både ADHD og kriminalitet udgør den samfundsvidenskabelige andel stadig et mindretal, om end andelen er relativt større end ved søgning blot på ADHD¹⁵.

---

¹⁵ Forskningsoversigten i Christoffersen & Hammen (2011) bekræfter billedet fra min litteratursøgning, nemlig at ADHD i en meget stor del af litteraturen, beskrives som risikofaktor for en lang række individuelle og sociale problemer, såsom trafikulykker, ko-morbiditet (andre psykiske lidelser), misbrug kriminalitet, dårligt skolegang og en lang række andre ”negative følger. I deres oversigt blev søgt på flg. databaser: Web of Science (WOS), Ebsco SocINDEX, PubMed), hvorfor samfundsvidenskabelig forskning på ADHD-området kun i mindre grad er repræsenteret. Forskningsoversigten viser derved primært litteratur, der anskuer ADHD som en medicinsk, psykisk lidelse i individet, som ser på årsagerne til ADHD (hvor ADHD ses som en forstyrrelse i hjernen), på effekterne af forskellige behandlingsindsatser (primært medicinske/terapeutiske) i forhold til ADHD samt på udbredelsen af ADHD (prævalens).

Denne relativt store andel af biomedicinsk forskning i ADHD og kriminalitet, skyldes i særligt grad de mange artikler, der både findes i feltet mellem kriminologien og psykologien/terapeutiske behandlingsindsatser og i feltet mellem psykiatrien og kriminologien. På begge disse to forskningsfelter betragtes ADHD typisk som en risikofaktor, som en sygdom og lidelse. Og studierne her undersøger ofte sammenhængen mellem ADHD (som individuel risikofaktor) og så kriminalitet, antisocial adfærd, misbrug og recidiv (dvs. tilbagefald til kriminalitet efter endt afsoning). Jeg fandt i min søgning få artikler, der kombinerede ADHD og kriminalitet, og som havde en "ikke-medicinsk" tilgang til ADHD. De artikler, bøger og afhandlinger, som jeg fandt, beskrives i det sidste afsnit i dette kapitel om kritisk sociologisk litteratur om ADHD og kriminalitet (afsnit 2.2).

Litteratursøgningen, som er fremstillet i dette afsnit, skal ses som en aktuell opdatering og udspecificering af den litteratursøgning, som jeg har fremstillet i afhandlingens del B (Berge 2013).

I litteratursøgningen har jeg søgt på udgivelser fra 2000-2014 og kombineret søgeordene 'ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder)' og 'crime*' i centrale store databaser (se Bilag 13 for søgningens mere specifikke kriterier). De udvalgte databaser dækker både samfundsvidenskabelig produktion og medicinsk litteratur. Følgende databaser blev benyttet:

- **Social Science Citation Index** (fra 'Web of Science', indeholder ca. 2.600 samfundsvidenskabelige tidsskrifter i ca. 55 discipliner). Her fandt jeg 78 titler.
- **PubMed** (refererer til artikler fra ca. 4.500 internationale medicinske tidsskrifter fra USA og 70 andre lande fra 1950 og frem til i dag). Her fandt jeg 161 titler.
- **PsycINFO** (bibliografisk database inden for psykologi, sociologi og sundhedsvidenskab og dækker kapitler i bøger, disputatser og tekniske rapporter og artikler fra mere end 2.150 tidsskrifter). Her fandt jeg 119 titler.
- **Sociological Abstracts** (artikler fra mere end 1.800 tidsskrifter fra sociologiske og beslægtede områder). Her fandt jeg 16 titler.

Her følger resultaterne af min samlede litteratursøgning efter forskningslitteratur om ADHD og kriminalitet. Opdelingen af afsnittet er som følger: Præsentation af centrale dele af søgningen af de artikler, der har en biomedicinsk tilgang til ADHD og kriminalitet (2.1). Det andet og sidste afsnit præsenterer den kritiske sociologiske litteratur om dette tema (2.2).

2.1. BIOMEDICINSK ORIENTERET FORSKNING OM ADHD & KRIMINALITET

Der er i de seneste år publiceret meget forskning inden for disciplinerne psykiatri, medicin og kriminologien om koblingen mellem ADHD og kriminalitet, og der

identificeres i stigende omfang forbindelse herimellem (Prosser 2014, Jørgensen et al. 2011, Young et al. 2011b). Mange studier peger på, at andelen af mennesker med ADHD er langt større i fængsler end i den generelle befolkning, hvilket en del af denne litteratur anser som en indikation på en direkte sammenhæng mellem kriminalitet og ADHD. I forlængelse heraf peger flere studier på, at behandling af ADHD, af kriminalitetsforebyggende grunde, er nødvendig. Mens nogle studier argumenterer for en mulig kausal relation mellem kriminalitet og ADHD, er enkelte nyere studier kritiske over for sådan en påstand.

Forskningslitteraturen inden for psykiatri og medicin er overvejende kvantitativ, hvor ADHD-diagnosen anses som en selvstændig høj risikofaktor for fx senere kriminalitet (Christoffersen et al. 2011). Denne forskning ligger overvejende inden for et biomedicinsk paradigme (Kean 2005) og er primært gennemført af medicinske forskere, der kun i et lille omfang har relation til kriminologien (Unnever et al. 2003: 495). Det er imidlertid mit indtryk, at stadig mere forskning af denne art foretages med udgangspunkt i kriminologien, der efterfølgende publiceres i retspsykiatrisk orienterede tidsskrifter. Kriminologien startede for ca. to årtier tilbage med at udvise interesse for, hvordan bestemte neuropsykiatriske faktorer kan influere på kriminel adfærd (en grundig metaanalyse af kriminologiske studier af relationen mellem ADHD og kriminalitet findes i Pratt et al. (2002)).

Karakteristisk for den nævnte type forskning om ADHD og kriminalitet er, at ADHD-diagnosen opfattes som et udtryk for en *objektiv* og *varig* sygdomstilstand og for en individuel dysfunktion, der ledsager denne tilstand.

I det følgende præsenteres nyere forskning (fra 2000-i dag) om ADHD og kriminalitet. Litteraturen er udvalgt ud fra en ambition om at give en så fyldestgørende og retvisende præsentation af de overordnede linjer for denne litteratur som muligt. Jeg har delt afsnittet op i 'prævalens', 'indsats', 'sammenhæng/risiko', idet disse kategorier udgør centrale temaer for litteraturen på dette forskningsfelt.

2.1.1. PRÆVALENS

Der findes en hel del internationale studier, der med et epidemiologisk sigte estimerer forekomsten af ADHD i fængsler (den såkaldt 'uopdagede ADHD'). Forskning i fængselsindsatte viser, at mellem 4 og 70 % lever op til diagnosekriterierne for ADHD¹⁶ (Rosler et al. 2004, Retz et al. 2010, Simon et al. 2009, Westmoreland et al. 2010, Appelbaum 2009, Appelbaum 2009, Ghanizadeh et al. 2011, Young et al. 2011, Usher et al. 2013). Andelen af mennesker, der menes at

---

¹⁶ I disse studier benyttes screenings-/ selv-tests, der anvender diagnosekategorien ADHD fra DSM, fx 'Adult Self Report Scale' (Knouse & Safren 2010).

lide af ADHD, er derved væsentlig større i fængsler end i den samlede voksne befolkning, hvor andelen i et nyere metastudie anslås til at være omkring 5 % for voksne og mellem 6-7 procent for børn og unge (Willcutt 2012¹⁷).

2.1.2. INDSATS

Den internationale litteratur, der specifikt omhandler ADHD-indsatser i kriminalforsorgssammenhæng, peger på fordelene ved at screene, diagnosticere og behandle for ADHD som centralt for "best-practice" i forhold til målet om at forebygge kriminalitet og recidiv, bl.a. Eme (2009). En øget indsats på ADHD-området kan ifølge den psykiatriske forskning med den "rette" behandling for ADHD (medicinsk behandling og støtte og omsorg i form af terapeutiske og psykosociale indsatser) understøtte afsoningsforløbene, og der anbefales et styrket samarbejde mellem medicinske og ikke-medicinske professionelle i fængsler samt at øge de professionelles viden om og opmærksomhed på ADHD (Appelbaum 2011, Biederman et al. 2006, Ginsberg et al. 2010, Ginsberg et al. 2013, Young et al. 2011b). Endelig er det også blevet fremhævet, at en styrket sammenhæng og øget kontinuitet for indsatsen mellem aktører inden for kriminalforsorgen og mellem aktører i det øvrige offentlige hjælpesystem og kriminalforsorgen er positiv for forebyggelse af senere kriminalitet (Young et al. 2011). Desuden er der også forventninger til, at ADHD-behandling (medicin og terapi) vil øge effektiviteten af andre behandlingsindsatser med positive sundhedsmæssige såvel som sociale, herunder kriminalpræventive effekter til følge (Young et al. 2011). Et studie viser, at ADHD-diagnosen i kombination med karakteristika ved afsoningsstedet er statistisk korreleret med sandsynligheden for ny dom og samme studie viser, at også tidligere domme er signifikant relateret til ny dom, dvs. recidiv (Gordon et al. 2012).

Forskning viser, at medicinsk behandling af ADHD hos fængselsindsatte kombineret med kognitiv adfærdsterapi generelt har positive effekter over for symptomer på ADHD (Christoffersen et al. 2011, Emilsson et al. 2011) (Christoffersen & Hammen 2011: 97; Emilsson, Gudjonsson et al. 2011). I de danske fængsler tilbydes en række forskellige ikke-terapeutiske kognitive træningsprogrammer, fx Det Kognitive Færdighedsprogram og vredeshåndteringsprogrammer. Her er udvalgte frontmedarbejdere i fængslet uddannede som instruktører til at varetage undervisningen (Berger et al. 2010), og disse programmer anses i dag som nogle af de mest velegnede kriminalitetsforebyggende behandlingsprogrammer i fængsler (Lipsey et al. 2007).

---

¹⁷ Dette studie finder, at der ikke er regionale forskelle i prævalensen af ADHD mellem forskellige dele af verden, hvilket, de argumenterer for, underbygger, at ADHD ikke er kulturelt specifikt/konstrueret og den diagnostiske validitet.

Flere steder i Sverige har man oprettet ADHD-afdelinger i fængsler, hvor man kombinerer medicinsk behandling med en terapeutisk indsats. Et eksempel herpå er det lukkede fængsel Norrtälje, der har langtidsfanger til afsoning. Her blev 315 indsatte screenet for ADHD. Man fandt, at 40 % af de undersøgte levede op til kriterierne for ADHD, at godt 23 % levede op til autismediagnosen, samt at en stor andel kunne diagnosticeres med personlighedsforstyrrelse (Ginsberg et al. 2013, Ginsberg 2013). 30 indsatte mellem 21 og 61 år var diagnosticerede med ADHD samt karakteriseret ved det, som Ginsberg i studiet benævner 'antisocialitet'. Gennem et randomiseret, kontrolleret forsøg, fik de 30 indsatte medicin i fem uger (OROS-methylphenidat) som placebo, og derudover gik der 47 uger, hvor alle fik medicin og psykosocial indsats. Konklusionen var, at indsatsen var positiv, og deltagerne gennemførte i vid udstrækning de tilbagefaldprogrammer, skoleundervisnings- og uddannelseaktiviteter, som de tidligere (uden ADHD-behandling) var sprunget fra undervejs.

Der berettes i litteraturen om udfordringer forbundet med medicinsk behandling i fængslet. For eksempel undersøgte et svensk projekt (Håga-projektet), hvorvidt medicinsk behandling af indsatte ADHD (suppleret med individuel støtte og terapeutiske samtaler) havde en effekt på tilbagefald til misbrug og kriminalitet¹⁸. Konklusionen på projektet var, at der var store udfordringer med især at fastholde de indsatte i forløbet, idet ca. 70 % af deltagerne forlod projektet undervejs bl.a. på grund af stofmisbrug og videresalg begrundet med en generel nem adgang til stoffer i fængslet¹⁹.

I Danmark er der, som nævnt i introduktionen (Kapitel 1) gennemført en større screeningsundersøgelse af psykiske lidelser blandt mennesker i varetægtsarrest. Her fandt man, at 18 % af de indsatte var diagnosticeret med ADHD. Undersøgelsen konkluderede, at screening for ADHD under varetægt er en noget nær umulig opgave, da typiske adfærdsmønstre under varetægt minder om typiske ADHD-symptomer (Kriminalforsorgen 2014).

Et stort kvantitativt studie udarbejdet på baggrund af data fra Sverige tyder på, at medicinering kan nedsætte risikoen for, at individer med ADHD begår ny kriminalitet med 32 % for mænd og 41 % for kvinder (Lichtenstein et al. 2012)

---

¹⁸ Der var tale om tidligere amfetaminmisbrugere, og et adgangskriterium til projektet var, at man ikke måtte have aktivt misbrug, og at man skulle være motiveret for behandling.

¹⁹ Der er, så vidt jeg ved, ikke publiceret videnskabeligt på dette studie, men information herom findes: <http://jannel.se/Concerta.Kriminella.pdf>, <http://jannel.se/Protokoll.Haga.Concerta.pdf>, <http://jannel.se/Slutredovisning.Haga.Concerta.pdf>. Downloadet 28.8.2014.

baseret på data om 25.656 personer med ADHD-diagnose. Derved argumenteres der for, at medicin kan være kriminalitetsforebyggende.

2.1.3. SAMMENHÆNGE OG RISIKO

I det følgende præsenteres den del af forskningen, der ser på sammenhænge mellem ADHD-diagnosen og forskellige individuelle og sociale faktorer. Forskning peger på, at det at have en ADHD-diagnose i barndommen statistisk set øger risikoen for at begå kriminalitet i voksenlivet (Dalsgaard 2002, Dalsgaard et al. 2013, Fletcher et al. Sep 2009, Molina et al. 2002, Thomsen et al. 2007, Mannuzza et al. 2008, Savolainen et al. 2010b), for afbrudte skoleforløb (Farrington et al. 1990), for indkomst-reduktion på 33 % og en reduktion af beskæftigelsesniveau på mellem 10-14 % (Fletcher 2014), for trafikulykker og for stofmisbrug (Young et al. 2011a, Molina et al. 2007). Et nyligt dansk studie konkluderer endvidere, at mennesker med ADHD-diagnose har 3-5 gange større risiko for at begå kriminalitet og for at blive ofre for kriminalitet end en sammenlignelig del af den danske befolkning uden ADHD (Daley et al. 2014).

Litteraturen peger på, at den statistiske risiko for, at et individ begår kriminalitet er større, hvis man får en ADHD-diagnose som voksen, og særligt ubehandlet ADHD, udgør en høj risikofaktor for kriminalitet og problemer som stof- og alkoholmisbrug (Christoffersen et al. 2011: 18).

Et review af 100 forskningsartikler viser, at der i 99 af disse blev fundet en positiv korrelation mellem ADHD og antisocial adfærd (som fx volds-, berigelseskriminalitet og stofmisbrug) (Ellis et al. 2000 i Schilling et al. 2011). Generelt er der begrænset viden om kausaliteten mellem ADHD og kriminalitet, formentlig fordi sammenhængen er så kompleks (Thapar et al. 2006, Young et al. 2009)²⁰.

Mange studier finder stærke statistiske sammenhænge mellem ADHD og kriminalitet, og de fleste peger på, at disse sammenhænge er medierede gennem en række kontekstuelle og individuelle faktorer. Der er også studier, der peger på, at ADHD-diagnose i barndommen ikke øger risikoen for recidiv og derved er en dårlig ”predictor” for kriminalitet (Grieger et al. 2012, Pingault 2013, Zhu 2013). Dette viser, at også på dette felt er der en igangværende kontrovers om, hvorvidt ADHD, som en individuel sygdomstilstand, i sig selv er en risiko for kriminel adfærd. Der er grund til at være varsom med at tolke disse kausalstudier som tilstrækkelig evidens herfor, hvilket jeg diskuterer kort i næste afsnit.

---

²⁰ Dog er der enkelte studier, der argumenterer for en sammenhæng mellem kriminalitet og ADHD, fx (Savolainen et al. 2010a) og mellem ADHD og antisocial adfærd (Farrington et al. 1990, Satterfield et al. 1994).

Enkelte kriminologiske studier søger at finde en sådan sammenhæng, fx Savolainen et al. (2010b) der finder en kausal sammenhæng mellem ADHD og antisocial adfærd. Der er også enkelte kriminologiske studier, der kvantitativt søger at belyse ADHD gennem brug af kriminologisk teori, såsom "Strain Theory" (Johnson & Kercher 2007).

Socioøkonomiske analyser har også vist risikoadfærden i forbindelse med ADHD og estimeret, at der er betydelige samfundsøkonomiske omkostninger (Bernfort, Nordfeldt et al. 2008). Forskning i ADHD peger også på positive sammenhænge mellem ADHD og psykiske komorbiditeter i fængsler som udviklingshæmning, OCD, angst, depression og adfærdsproblemer (Ginsberg et al. 2010, Einarsson et al. 2009). Sammenhængen mellem kriminalitet og ADHD skulle også være særlig høj i kombination med ODD og CD²¹ (Biederman et al. 2008, Aebi et al. 2010).

2.1.4. DISKUSSION AF DEN BIOMEDICINSKE FORSKNING I ADHD OG KRIMINALITET

I de foregående afsnit har jeg overordnet beskrevet den biomedicinske diskurs inden for forskningen i ADHD og kriminalitet. Langt størstedelen af studierne af ADHD og kriminalitet argumenterer ikke for en kausal sammenhæng mellem ADHD og kriminalitet, men den statistiske korrelation/samvariation mellem disse to faktorer (beregnet som risiko). Men der er som nævnt i det foregående afsnit enkelte studier, der søger at identificere en kausal relation, og hvor nogle peger på, at denne er klar, peger andre studier på det modsatte, og argumenterer for at eventuelle sammenhænge er spuriøse, dvs. at relationen snarere er medieret af andre faktorer, end de der egentlig undersøges.

Samtidig gælder det, at disse studier, som ser på sammenhænge mellem ADHD og kriminalitet, ofte er foretaget på stærkt afgrænsede, selekterede og små populationer (ofte i lukkede fængsler). De sammenhænge, som studierne søger at identificere, er derfor relative sandsynligheder (dvs. i forhold til en specifik population), mens sandsynligheden i forhold til hele populationen (alle med ADHD) må formodes at være væsentligt mindre. Kausale effekter af ADHD på kriminalitet og studiet af ADHD-medicinens positive effekt på recidiv, bør nok tolkes med varsomhed.

Desuden bør det fremhæves, at forskningsbaserede konklusioner om risiko og sammenhæng let kan skabe indtrykket af, at ADHD-diagnosen stilles på samme måde, som man stiller diagnoser inden for det somatiske område, dvs. gennem 'objektive' undersøgelser af hjernens funktion, hvilket kan tænkes at fremme en forestilling om, at videnskaben har fundet det biologiske grundlag for kriminalitet

---

²¹ 'Conduct disorder', der referer til handlingsmønstre, fx hvor andre menneskers grænser overskrides. Benævnes ofte 'antisocial disorder- (på dansk 'adfærdsproblemer').

(Kärfve 2006). En sådan forestilling forstærkes antageligt yderligere af den massive opmærksomhed, som ADHD har fået i medierne de senere år, ofte formidlet gennem den dominerende biomedicinske forståelse af ADHD (Brante 2011). Der kan her anes en analogi til den tidlige positivistiske kriminologi fra slutningen af 1800-tallet, der peger på, at kriminelle fra naturens hånd er en særlig 'skabning' (Rose et al. 2013). Her forsøgte man gennem videnskabelige forsøg at vise sammenhænge mellem fysiske kendetegn, såsom kranieformer og -størrelser og dispositioner for kriminalitet (Lombroso 1876)²².

Endelig bør det nævnes, at det omtalte studie, der peger på, at ADHD-medicin nedsætter risikoen for kriminalitet, er blevet kritiseret for at være baseret på en forkert præmis, da indtagelse af medicin i vid udstrækning handler om 'compliance', hvorfor der i perioder, hvor det er sværest at få taget sin medicin, kan være forhøjet risiko for at begå kriminalitet (Thomas et al. 2013). Man kan diskutere, hvorvidt iværksættelsen af medicinsk behandling gennem sådanne studier bliver italesat som simple og hurtige måder at adressere komplekse, sociale problemer på (som her kriminalitet), har sin ret og er forsvarlige, idet udbredelsen af en sådan opfattelse kan have væsentlige etiske og politiske konsekvenser, som fx diskuteret af Etisk Råd i 2010 (Det Etiske Råd 2010).

2.2. KRITISK SOCIOLOGISK ORIENTERET LITTERATUR OM ADHD OG KRIMINALITET

Hvor den biomedicinske inspirerede forskning peger på, at baggrunden for, at der er en stigning i antallet af mennesker, der diagnosticeres med ADHD, og at der samlet set er mere viden blandt professionelle og bedre og mere valide diagnostiske redskaber til at opspore og identificere ADHD-lidelsen, supplerer den samfundsorienterede forskning med andre bud herpå og diskuterer kritisk ovenstående forestillinger. Jeg vil først redegøre for udvalgte dele af den nedenfor anførte sociologiske og mere kritisk orienterede forskning, der eksplicit indbefatter diskussioner om ADHD og andre psykiatriske diagnoser.

Jørgensen & Langager (2011) og Järvinen (2012) peger på, at stigningen i antallet af ADHD-diagnoser og i medicinforbrug overvejende må ses som led i en generel tendens til, at der bliver udpeget stadig flere, nye og voksende problemgrupper i befolkningen, hvortil der udvikles stadig nye og flere hjælpeforanstaltninger, som igen lægger større pres på de offentlige ressourcer.

---

²² Cesare Lombroso (1835-1909) var italiensk kriminolog og regnes for en af grundlæggerne af den positivistiske skole. Lombrosos tilgang bestod af en kombination af antropologi, frenologi, degenerationslære, darwinistisk evolutionslære og psykologi, hvormed han gjorde op med ideen om den frie vilje, og søgte på baggrund af fysiologiske, psykologiske og anatomiske karakteristika at vise sammenhænge med dispositioner for kriminalitet Borch ((2006).

I antologierne Keohane & Petersen (2013) og Brinkmann (Brinkmann 2010a) diskuteres stigningen i antallet af psykiatriske diagnoser, med bl.a. ADHD-diagnosen som eksempel på en generel patologisering af menneskeligt ubehag og en sygeliggørelsesproces af stadig flere aspekter af den menneskelige tilværelse. Udviklingen er også blevet udlagt kritisk som eksempel på, hvordan det psykiatriske (og diagnostiske) sprogs stigende dominans er problematisk. Brinkmann (Brinkmann 2010b) beskriver med begrebet 'patologisering' dét fænomen, at noget, der tidligere blev betragtet som et almindeligt menneskeligt problem eller en simpel afvigelse fra en norm, bliver gjort til diagnosticérbar sygdom eller forstyrrelse, der er behandlingskrævende. ADHD-diagnosen nævnes her som et eksempel på dette.

I samme antologi diskuterer Rose (Rose 2010) følgende fem hypoteser om stigningen i antallet af diagnoser: 1) At der er flere psykiske lidelser end før, 2) At vi er blevet bedre til at erkende de psykiske forstyrrelser, 3) Big Pharma – medicinalindustriens ekspansion og jagt på profit, 4) Den psykiatriske omformning af ubehaget, 5) Ændret og forbedret diagnostisk praksis.

Ifølge Brinkmann (2014) bliver menneskets livsproblemer i dag i stigende grad tolket gennem det psykiatriske sprog, men dette sprog udgør kun et blandt flere mulige tilgængelige sprog²³ til at forstå og beskrive menneskelig lidelse på. En hovedpointe ifølge Brinkmann er her, at disse øvrige sprog i overvejende grad er blevet de-legitimeret og overtaget af det psykiatriske sprog.

Conrad (Conrad 2008, Conrad et al. 2010) diskuterer de historisk mange forskellige måder at begrebsliggøre ADHD-diagnosen på og fremhæver den som et eksempel på en diagnostisk kategori, der gradvist også er blevet både bredere og mere inkluderende end tidligere, idet den indbefatter stadig nye målgrupper og typer af problemer inden for definitionerne i DSM-klassifikationssystemet (Conrad 2008, Conrad et al. 2000). Denne stigning karakteriserer flere som et udtryk for 'medikalisering'. For eksempel er voksne siden 1990'erne gradvist blevet inkluderet i psykiatrisk praksis og i den seneste DSM-version (DSM V), er voksne nu formelt også indbefattet. Eksempelvis tilskriver Conrad (2008) dette som et resultat af et komplekst samspil mellem lægfolk, professionelle²⁴ og medier. Hvor udbredelsen af psykiatriske diagnoser ofte er blevet beskrevet entydigt som en overgribende social kontrol, adskiller ADHD sig væsentligt fra andre diagnoser derved, at lægfolk har spillet en særlig stor rolle i promoveringen af diagnosen og derved i selve medikaliseringsprocessen, idet disse også i stigende grad efterspørger diagnosen. Conrad (2008) beskriver ligefrem

---

²³ Brinkmann fremanalyserer ud over 'det psykiatriske sprog' fire andre sprog: 'det religiøse', 'det eksistentielle', 'det moralske' og 'det politiske' sprog.

²⁴ Gennem lægfolks selv-diagnosticering og promovring af ADHD gennem brugerforeninger og som alliance mellem lægfolk og professionelle (Conrad 2008: 67).

en alliance mellem lægfolk og professionelle i forhold til medikaliseringen. Medicinselskabernes offensive promovering af medicin mod ADHD fremhæves ligeledes som en central faktor for denne udvikling (Conrad 2008, Rose 2010). Miller (2008) beskriver fx den voldsomme stigning i brugen af medicin (særligt Ritalin) mod ADHD til børn som udtryk for en 'moral panic'²⁵ (Cohen 1972) og som en kompleks sammensætning af forskellige interesser (politiske, medicinske og kommercielle). Conrad (2008) fremhæver, at medikaliseringen i forhold til ADHD har forandret sig fra, at man medikaliserer individuel *adfærd* til at medikalisere '*underperformance*', dvs. arbejdskraften i relation til samfundsmæssige produktionskrav.

Rose (2010, 2007a) og Jutel (2011) påpeger i forlængelse af denne diskussion på, at nok har psykiatrien fået mere indflydelse på den stigende medikalisering og diagnosticering, men netop også, at andre grupper af professionelle, fx socialarbejdere, patienter/klienter og ikke mindst forældre spiller en central rolle for denne udvikling.

Der har altså været tale om en overordnet diskussion omkring ADHD-diagnosen, og en del af denne diskussion er imidlertid også relateret til kriminalitet.

Eva Kärfve (2000) og Johannisson et al. (2006) har et stærkt kritisk blik på ADHD-diagnosen og den forskning, der argumenterer for egentlige sammenhænge mellem kriminalitet og ADHD. I kapitlet "Den kriminella hjärnan" argumenterer Kärfve for, at en sådan tilgang er baseret på et fejlagtigt grundlag og kan resultere i en mistænkeliggørelse af grupper af mennesker. Men en analogi til Lombrosos biologiske, kropslige dispositioner, diskuterer Kärfve ADHD-diagnosen som en nutidig Lombrosofigur med eksempel fra den genetiske forskning i ADHD. Hun fremhæver også, at kriminelle samtidig med fordel kan få sine problemer 'biologiseret', idet diagnosen bliver et gyldigt og virkningsfuldt redskab til at kunne forhandle med myndigheder om indsatser, støtte, forståelse og hensyn.

Vehmas (2011) diskuterer på et mere begrebsmæssigt, filosofisk niveau, hvorvidt fx ADHD kan undtage mennesker fra moralsk ansvar. Han peger på, at ADHD er et eksempel på en diagnose og det fænomen, som den via dens kriterier søger at adressere, er flertydige og åbne for mange fortolkninger. Han argumenterer for, at ADHD i stigende grad er relevant for at diskutere ansvarlighed, fx i retssager omkring afgørelse af skyld. Han pointerer, at undertiden kan diagnoser fritage for juridisk ansvar,

---

²⁵ Dvs. når en "condition, episode, person or group of persons emerges to become defined as a threat to societal values and interests" (Cohen 1972). De, der starter panikken, gør det, fordi de frygter, at der er noget, der truer den eksisterende samfundsorden eller kulturelle værdier, kaldes ofte 'moral entrepreneurs', mens dem, som skulle true den sociale orden, beskrives som "folk devils".

men ikke moralsk ansvar og omvendt forklaret via forskellen mellem begreberne 'attributability' og 'accountability' (2011: 159-60).

Med inspiration fra Foucault undersøger Rafalovich (2001) den medicinske diskurs, der har formet det, der i dag og fra sidst i det 1900-århundrede kaldes ADHD. Han skriver: *"Within the discourse of imbecility during the later 19th and early 20th centuries there was particular attention given to children. An examination of medicine's focus upon the moral savoir faire of children is crucial in drawing a bridge between this early discourse and the gradual unfolding of the discourse that has surrounded ADHD. The ADHD child, much like homo criminalis, represents an object of study who could not fit into the institutional frameworks of everyday life, and needed, in one way or"* (2001: 102). Rafalovich argumenterer for, at baggrunden for ADHD, som den karakteriseres i dag, skal findes i historiske kategorier som 'idioti' og 'imbecilitet'.

Rose & Abi-Rached (2013), Rose (2010) samt Singh & Rose (2009) diskuterer ADHD overordnet som en diagnose, der i relation til kriminalitet er karakteriseret ved den biologiske basis herfor understøttet af en række biomedicinske discipliner (i særlig grad neurovidenskaberne) men også de konvergerende felter "behavioural genetics, neuroscience and law" og neurobiologien (Rose 2010: 81). Med begrebet det mistænksomme individ ("the susceptible individual") diskuteres "criminal justice" adoption af denne risikotænkning, hvormed neurobiologien forsyner individet med en øget sandsynlighed for kriminalitet. Afhandlingen er især inspireret af Roses arbejde (og også Ian Hacking) omkring diagnostiske kategorier og kriminalitet, hvilket uddybes yderligere i afhandlingens teorikapitel (Kapitel 3).

2.2.1. LITTERATUR TÆTTEST PÅ AFHANDLINGENS TEMATIK

I det følgende vil jeg præsentere de kritisk sociologiske artikler om ADHD og kriminalitet, der ligger tættest på min afhandlings tematik, og som alle anskuer ADHD som en historisk og socialt konstrueret kategori (Andersson 2012, Bowden 2014, Hannås 2010, Nilsson 2013, Pedersen 2014).

Hannås' afhandling (2010) er en interviewbaseret analyse af unge og voksne med ADHD, der blandt andet undersøger, hvad det indebærer for mennesker at få en diagnostisk udredning og en ADHD-diagnose. Selvom studiet ikke beskæftiger sig med kriminelle, som de øvrige studier beskrevet i dette afsnit, benytter det imidlertid en optik, som jeg har ladet mig inspirere af fra begyndelsen af mit afhandlingsarbejde. Hannås analyserer nitten selv-biografiske historier gennem en narrativ analyse med fokus på tiden før, under og efter diagnosticeringen. Hun benytter en teoretisk ramme inspireret af blandt andet Conrad, Hacking, Latour og Goffman. Hun finder, at udredningen for ADHD, giver informanterne adgang til nogle ressourcer, herunder 1) en særlig viden og indsigt, der gør det enklere at mestre sine nederlag, fordi den repræsenterer en acceptabel forklaring, 2) at brugen

af ADHD-medicinen er pragmatisk og varierer efter situationen, og endelig 3) at diagnosen repræsenterer en kategori, der kan bidrage til at genoprette en samhørighed til et socialt fælleskab og kan forklare og tilføre mening til problematiske og tilsyneladende uforståelige livsbegivenheder (Hannås 2010: 242-48). Endelig diskuterer Hannås empiriske eksempler på ADHD-diagnosens magt, betydning og konsekvenser i forbindelse med informanternes interaktion med omgivelserne, og finder, at de sociale implikationer ofte har været svære at forudse, og at de unge og voksne generelt kun fortalte de nærmeste relationer om deres diagnose (2010: 247).

I et empirisk interviewstudie af cannabisbrugere finder Pedersen (2014), at ADHD var det oftest forekommende medicinske motiv for brugen, på trods af at de fleste var selv-diagnosticerede med ADHD²⁶. Validiteten af ADHD understøttes af den oplevede effekt af cannabis og ADHD-diagnosen som en meningsfuld ramme for at transformere stigmatiserende sociale problemer og stofmisbrug, hvilket diskuteres som udtryk for en bredere medikaliseringsproces (Conrad 2008) og neurologisering (Rose 2007b) af den menneskelige tilværelse. Pedersen finder også, at stofmisbrug og kriminalitet ikke opfattes som afvigelse eller som unoder og ballade, men som symptomer på ADHD, og at diagnosen ofte bliver brugt af de interviewede til at sætte spørgsmålstejn ved deres ansvar og skyld (2014: 8).

Nilsson (2013) analyserer og problematiserer med en Foucault-inspireret optik fængselsudviklingen i den svenske kriminalforsorg. Han peger på, at der er sket et paradigmeskift med reference til Kuhn (1962) både med et stigende fokus på straf og kontrol, men også en transformation af opfattelsen af det kriminelle subjekt. Hvor det gamle fængselsparadigme var eksponent for en normaliseringspraksis og rehabiliterende metoder, hvor subjekter (indsatte) blev gjort til genstand for "interventionist strategies, devices and techniques" (2013: 27), og i dette gamle paradigme blev kriminalitet set som resultatet af individuelle patologier og også som socialt skabt. I det nye paradigme begrebsliggøres subjektet på en anden måde, nemlig som en rationel, selvstyrende og ansvarlig borger, samtidig med at fængselssystemet får en stadig mere repressiv funktion. Nilsson beskriver med ADHD-behandlingen som et aktuelt eksempel en udvikling mod en "re-patologisering af det kriminelle subjekt" (2013) foranlediget af den stigende dominans af medicinsk og psykologisk orienteret forskning om kriminalitetsbehandling, hvor kriminalitet anses som et individuelt og medicinsk problem (Nilsson 2013: 37). Nilsson skriver, at dette nye paradigme informerer forskere, bureaukrater og behandlingspersonale i den svenske kriminalforsorg om, hvordan kriminalitetsproblemet skal defineres og forstås (Nilsson 2013: 39-40).

---

²⁶ Tilsvarende resultater findes i analyser af amfetaminbrugere i (Pedersen et al. 2013, Pedersen et al. 2014).

Andersson (2012) analyserer med Foucaults begreb om 'government' Nikolas Roses begreb "technologies of self" stigningen i antallet af indsatte med ADHD-diagnose, som behandles under afsoning i fængslet. Andersson argumenterer for, at ADHD, når diagnosen i den svenske kriminalforsorg fremstilles som udtryk for en individuel lidelsestilstand, der kan behandles og ikke som en statisk sygdomstilstand, åbner op for muligheden for at etablere en styringsrelation og et styrbart subjekt. Andersson argumenterer for, at dette reflekterer en tilbagevenden i Kriminalforsorgen til ideen om rehabilitering inden for det kriminalpolitiske felt, men som i modsætning til tidligere, er nært koblet til den medicinske profession og videnskab og udbredte forventninger om evidensbaseret praksis. Han beskriver også, at fremvæksten af adfærdsregulerende, psykologisk inspirerede programmer (kognitive adfærdsprogrammer) og en genopstanden figur af det rationelle menneske, kan anskues som modsætningsfyldt i forhold til ADHD-diagnosen. Dette fordi, at ADHD på den ene side fremstilles som en psykiatrisk lidelse, der kan fratage den kriminelle for ansvar, hvor ADHD anses som en patologi, mens generelle behandlingsprogrammer (kognitive og mod stofmisbrug) og medicinsk ADHD-behandling på den anden side netop er konstrueret for at nedbringe uønskede adfærdsmønstre, som betragtes begrænsende for individet²⁷. Andersson (2012) peger på ADHD-kategorien som en potentialitet, ikke i forhold til at minimere ansvar og legitimere straf og konsekvens, men i forhold til netop at tilskrive individuelt ansvar for forbedring og øget selvkontrol i rehabiliteringsprocessen som *medikaliserede subjekter*.

Bowden (2014) udforsker, med en parallel til Nilsson (2013) og Andersson (2012) og ligeledes med en Foucault-inspireret optik, det normative indhold i terapeutiske tekster fra 1970-2005 omkring adfærdsmæssige interventioner vedrørende uopmærksomhed og hyperaktivitet. Han viser, at der er en grundlæggende modsætning i disse mellem på den ene side at mene, at mennesker med disse problemer, der opfattes som patologiske, ikke kan stilles til ansvar for deres adfærd. På den anden side er teksterne målrettet de indsatte med ADHD-diagnose, men også de relaterede myn-

---

²⁷ Hertil kan bemærkes, at ADHD i relation til straffeloven har en gråzone-status. Lider man af en alvorlig sindssygdom straffes man jf. straffelovens § 16 ikke, men kan i stedet idømmes en behandlingsforanstaltning jf. straffelovens § 68. Lider man af en sindslidelse, der ikke er omfattet af § 16, kan det, hvis det skønnes formålstjenesteligt, ifølge § 69 idømmes samme behandlingsforanstaltninger, som mennesker der dømmes efter § 16. Det er ligeledes et princip i Kriminalforsorgen, at psykisk syge ikke anbringes i almindelige afsoningsforløb, men hellere skal overføres til et psykiatrisk hospital i det almindelige behandlingssystem. Mennesker, der lider af ADHD vil som regel høre til under § 69. Det skal således vurderes i retten, hvilken type af foranstaltning (fængsel eller en behandlingsforanstaltning), som skønnes mest formålstjenesteligt. Mennesker, der lider af ADHD kan således både idømmes en fængselstraf og en retspsykiatrisk særforanstaltning, og der er ikke klare retningslinjer for, hvornår den ene type dom skal vælges frem for den anden. Se mere herom i afhandlingens del B Berger (Berger 2013: 12-14), Kriminalforsorgen (2013) og Kramp (2010).

digheder, der har til opgave at håndtere de indsattes adfærd, som de anser som uønsket og ødelæggende, og endvidere som ønsker at få de indsatte til at tage ansvar. Denne litteratur demonstrerer, ifølge Bowden, ønsket om at producere individer, der kan udvise selvkontrol – ikke blot over kropslige funktioner, men i forhold til *ansvarlighed* for egne handlinger. Med Foucaults begreb om 'political economy of illegality' viser Bowden, at den institutionelle håndtering af denne adfærd ikke handler om at fjerne adfærden helt, men "redistribution of the right to reward and punish based on the individualization og action" (Bowden 2014: 88).

Endelig argumenterer Prosser (2014) for frugtbarheden i at anvende sociologiske perspektiver og begrebsliggørelser i forhold til betydningen af ADHD. Endvidere peger han på vigtigheden i at belyse linket mellem ADHD og kriminalitet i sådan et perspektiv, hvor individers agens betones for at udfordre udbredte og dominerende måder at anskue ADHD på inden for det medicinske forskningsfelt og store dele af kriminologien. Prosser skriver, at:

"More research is needed that is cognisant of the potential for criminological and medicalisation perspectives to reinforce populist myths about ADHD and underplay the relative role of agency in our understandings of ADHD. While not dismissing the influence of social structures, such research would address the strange oversight within current social science perspectives that present a group of young people typified by their defiance of social norms as passive receptors of the influences of medical dominance and medicalisation in western society" (Prosser 2014: 13).

Fokus på menneskers agens er netop det, som jeg har forsøgt at have med denne afhandling. De tre refererede studier Nilsson (2013), Andersson (2011) og Bowden (2014) kan siges at være eksponenter på typer af forskning inden for det kriminologiske/sociologiske felt, der diskuterer på et teoretisk set abstrakt niveau, og som derved ikke empirisk forholder sig til de involverede aktører, mens de to øvrige studier minder mest om den empiriske tilgang, som jeg benytter i afhandlingen.

2.3. AFRUNDING OG OPSAMLING

Jeg har i dette kapitel først i afsnit 2.1 søgt at skabe overblik over de generelle linjer i forhold til den biomedicinske litteratur. I afsnit 2.2 redegøres for en anden del af litteraturen, nemlig den samfundsvidenskabelige, særligt den kritisk sociologiske, forskningslitteratur, der berører ADHD og kriminalitet, og som placerer sig tættest på denne afhandlings problemstilling og teoretiske orientering.

Min afhandling går tæt på det empiriske, sociologiske mikroniveau af interaktioner og de professionelle informanternes hverdagspraksis og -erfaringer samt de kriminelles selvforståelse. Angående de kriminelles selvforståelse er der lighed mellem Pedersen (2014), Pedersen & Sandberg (2013) og Pedersen et al. (2014) og del D af

min afhandling. Hannås' afhandling (2010) er også et studie, der kommer tæt på min afhandlings problemstilling og optik, idet hun analyserer interview med voksne med ADHD (dog ikke kriminelle), og hvad de forstår ved ADHD-diagnosen og medicinering, samt hvordan de forstår sig selv gennem ADHD-diagnosen. Derimod kan hverken Nilsson (2013), Bowden (2014), Andersson (2012) eller Rose & Abi-Rached (2013) siges at have et særsomt empirisk fokus på dette aspekt. Jeg fandt ingen studier med fokus på professionelle i 'Prison and Probation Service' og deres diskursive forståelser af ADHD.

Altidens der er en kontinuerlig debat om virkelighed kontra konstruktionen af ADHD-diagnosen, er udgangspunktet for afhandlingen, at diagnosen, anskuet som social kategori, har reelle sociale konsekvenser, hvilket Prosser (Prosser 2014: 2) peger på, at man forskningsmæssigt burde interessere sig mere for. Afhandlingen er samtidig hermed teoretisk inspireret af nogle af de samme socialkonstruktivistiske perspektiver, som de i litteratursøgningen fundne studier har, der ligesom min afhandling læner sig op ad særligt Nikolas Rose (2007b, 2007a, 2010, 2003) og Rose & ABi-Rached (2013) Foucault (Foucault 1978, Foucault 1984, Foucault 1986). Min afhandling indeholder derved et mikrosociologisk blik på, hvordan ADHD tillægges betydning af mennesker, der på forskellig vis har berøring med diagnosen i dagligdagen i den danske kriminalforsorg anno 2011-2013. Dette vil jeg mere eksplicit redegøre for i næste kapitel, der omhandler afhandlingens teoretiske positioner.

KAPITEL 3. TEORETISKE POSITIONER

Afhandlingen benytter et teoretisk begrebsapparat, der består af fem delkomponenter, som betones på forskellig vis i de forskellige dele af afhandlingen. Teorierne har forskellige perspektiver, der hver især bidrager til afhandlingens problemstilling og underspørgsmål. De valgte teorier har imidlertid dét til fælles, at den sociale verden, magt og agens opfattes som socialt og diskursivt konstitueret, og at dette er skabt gennem historiske og sociale processer.

Afhandlingens teoretiske inspiration er 1) institutionel etnografi (som først bliver gennemgået i afsnit 4.3, 2) Michel Foucault og hans nyere tekster om subjekt og subjektivering (Foucault 1980, Foucault 1984, Foucault 1986), 3) Nikolas Rose om subjektivering, identitet og biomedicin (Rose 2007b, Rose et al. 2013), 4) Ian Hacking om bl.a. 'interactive kinds' (Hacking 1986, Hacking 1995, Hacking 2004) samt 5) narrativ kriminologis forståelse af narrativs identitetsmæssige forankring og konstitutive virkning på handling (Presser 2009, Sandberg 2009b).

Teorierne har alle et kritisk forhold til viden om verden, idet de antager, at der ikke er 'objektive sandheder', men at vores adgang til verden går gennem de sociale kategorier, som er til rådighed. Dermed har afhandlingen et blik for 'social problems work', sociale definitionsprocesser og kategoriseringer (Holstein et al. 1993, Loseke 2003). Dette udgør afhandlingens socialkonstruktivistiske teoretiske udgangspunkt.

Mit valg af teori er gjort undervejs i forskningsprocessen, jf. den adaptive forskningsstrategi som beskrevet i afsnit 1.1. At inddrage forskellige teoretiske elementer kan medføre forskellige udfordringer blandt andet i forhold til modstillinger som konstruktivisme – realisme, diskurs – praksis samt i forhold til hvilken betydning og rækkevidde diskursen har for praksis og altså dermed dens konstitutive karakter. Jeg vil i opsamlingen af indeværende kapitel præsentere afhandlingens teoretiske begrebsapparat og diskutere forskelle og nuancer teorierne imellem samt afdække de mulige udfordringer, som det kan medføre at bringe disse teorier sammen. Før jeg går ind i de enkelte teoritraditioner, vil jeg redegøre for, hvad jeg anser som et generelt teoretisk udgangspunkt for afhandlingen, nemlig med afhandlingens fokus på *diskurs* (Smith 2005, Potter et al. 1987, Foucault 1972, Fairclough 1992). Afhandlingens analyse handler om forholdet mellem diagnoser som social konstruktioner, identitet og praksis. Diskurs skal i første omgang forstås bredt, som bestemte måder at forstå og tale om verden på (Jørgensen et al. 1999). Analyser af diskurs handler derved om at se beskrivelser, fortolkninger og problematiseringer af udsagn som *tekst*. *Tekst* i denne forstand er ikke alene ord, skrevne såvel som talte, men mere generelt *sproget*, som en slags metafor for måden, hvorpå diskurs knyttes til hverdagshandling. Afhandlingens diskursforståelse er derved overordnet inspireret af Foucaults forståelse af diskurs (fra 'den sene Foucault' (Foucault 1984, Foucault 1986, Foucault 1980)), i hvilken Foucault betoner, at individer søger at genforhandle

magtrelationer som modstand mod den magt, der altid er til stede. Som udgangspunkt er min ambition at undgå et statisk og strukturelt diskursbegreb for i højere grad at betone individuel agens, men samtidig fastholde diskursens konstitutive og produktive funktion og karakter. Således skal afhandlingens tilgang til diskurs ses som en interesse i at belyse, hvordan teksten og dens diskurs så at sige kobles til konkret social praksis, dvs. hvordan tekst/diskurs anvendes i hverdagslivet for at håndtere, koordinere, organisere og handle. Man kan sige, at en sådan forståelse af diskursen som en indlejret proces i praksis findes i Dorothy Smiths (Smith 1990) udgave af Foucaults diskursbegreb:

The notion of discourse displaces the analysis from the text as originating in writer or thinker, to the discourse itself as an ongoing intertextual process... Analysis of the extended social relations of complex social processes requires that our concepts embrace properties and processes which cannot be attributed to or reduced to individual "utterances" or "speech acts. (1990: 161-2)

Smith påpeger, som opridset i afhandlingens metodologiske afsnit, at makrohistoriske processer bør studeres gennem menneskers handling i hverdagslivet, og at disse handlinger i hverdagen er nært forbundet til bredere strukturer via sociale relationer og institutionelle og organisatoriske processer (Smith 2005). Efter kort at have introduceret til Foucault og Smiths opfattelser af diskurs, der begge spiller en central rolle i afhandlingen, vil jeg i det følgende redegøre for de enkelte teoretiske delelementer og deres bidrag til afhandlingen.

3.1. FOUCAULT OM DISKURS, SUBJEKTIVERING OG BIOMAGT

Foucault har skrevet meget om magt, medicinsk viden og praksis i arbejdet med psykiatriens historie, sindssyge, medicinsk videnskab, kriminalitet og normalitet og afvigelse (Foucault 1972, Foucault 1978, Foucault 1975). Foucault fokuserer på, hvordan historiske konfigurationer konstruerede nye menneskelige subjekter. Foucault argumenterer for, at institutionaliserede diskurser er kategoriske "grids of specification"²⁸ (Foucault 1972), der regulerer og klassificerer menneskers kroppe, identiteter og sociale praksisser i relationer mellem viden og magt. Sådanne diskurser virker lokalt i sociale institutioner, men disse kan ikke alene forklares med reference til enkeltindviders eller gruppers roller, motivationer eller intentioner. Således

---

²⁸ 'Grids of specification' er det tredje niveau, som Foucault (1972) benytter til at karakterisere en diskursformation, dvs. hvordan et objekt konstrueres. Foucault definerer det som, og det skal forstås som, det system, hvormed forskellige former for fx "madness" opdeles og klassificeres mv. De to andre er hhv. 'surface of emergence' (der hvor objektet først dukker op) og 'the authorities of delimitation', der beskriver det forhold, at nogen men ikke alle har ret til at tale inden for diskursen, fx i institutionelle sammenhænge.

sætter Foucaults post-strukturalistiske tilgang spørgsmålsteget ved, om menneskelige subjekter, individuelle aktører og sociale realiteter er uafhængige af den dynamiske, historiske konstruktion af sociale og kulturelle diskurser. Jeg er inspireret af den senere Foucault omkring subjektivering, diskursers produktive magt, selv-praksisser og diskursens performativitet, især Foucault (1984, 1986). Først vil jeg kort redegøre for, hvilke dele af Foucaults teori, der har inspireret afhandlingen, for derefter at udlægge, hvordan Foucault er tænkt ind i afhandlingen.

Foucault skriver i *Klinikkens fødsel* (Foucault 1975) om den biomedicinske diskurs, at magt og viden er nært sammenkoblet. For Foucault er diskurser ”practices that systematically form the objects of which they speak” (Foucault 1972: 49). Overført til den medicinske diskurs, kan man sige, at magtrelationer²⁹ og videnskabelige diskurser former subjektet, hvorved kroppen ses som en effekt af den diskursive praksis. På denne vis er magt produktiv og producerer sandheder, idet diskurser handler, som om de var sandheden selv (Foucault 1980).

Foucault udfordrer gennem hans begrebsliggørelse af forholdet mellem magt og (medicinsk) viden den gængse medikaliseringskritik i, idet han betoner magtens positive og produktive effekter/konsekvenser, og ikke udelukkende medikaliseringens undertrykkende, karakter³⁰. Foucault anskuer magt og viden som vævet ind i hinanden, magten som adspredt, diffunderet ud og typisk skjult i det sociale system (Turner 1997: xii). Magten hos Foucault er relationel og opererer på mikroniveau gennem specifikke diskursive praksisser, men uden at have et egentlig centrum – den er altid til stede og udøves i relationer, jf. Foucaults begreb om ’magtens mikrofysik’ (Foucault 1979).

I *Seksualitetens historie* (Foucault 1978, Foucault 1986) foreslår Foucault begrebet ’biopouvoir’, biomagt. Denne magt udspringer af en ’biopolitik’, der grundlæggende er fokuseret på forbedring af ’biomassen, dvs. menneskekroppen. Denne magt skal også ses som produktiv, idet den producerer problemområder, hvor der skal intervenes, og hvor kroppe skal forbedres og justeres. Biomagt er grundlæggende subtil og findes overalt. Den grundlæggende egenskab er, at den så at sige ’skaber problemerne’, der endvidere kræver medicinske og styringsmæssige interventioner (Foucault 1980, Foucault 1979). Biomagten har to sider. På den ene side handler den om sundhed i hele befolkningen og forventet levetid gennem overvågning af befolkningen (Foucault 1980). På den anden side fungerer den også på mikroniveauet, hvor

---

²⁹ Foucault bruger selv det oplagte eksempel fra patient-læge-relationer, men der kan også være tale om andre velfærdsstatsprofessionelle, såsom socialarbejdere eller skolelærere og deres relationer til klienter/elever.

³⁰ Medikaliseringen af samfundet udgør, ifølge de toneangivende kritikere som fx Conrad (1980) og Zola (1972), en ’top down’ social kontrol funktion (Bryant 2002: 35).

kroppen anses som en maskine, der skal disciplineres og optimeres og kontrolleres gennem selv-overvågning, hvilket Foucault benævner "technologies of the self" (Foucault 1986). Homoseksualiteten, argumenterer Foucault (Foucault 1978), er eksempelvis et produkt af diskursive praksisser, der konstruerer subjekter gennem "subjektivering" i relationer af magt gennem diskurs. Subjektet er her subjektiveret i magtrelationer, idet han/hun er individualiseret, kategoriseret, hierarkiseret, normaliseret, overvåget og på den måde gjort til genstand for selv-overvågning. Sådanne subjektiveringsteknikker skabes inden for institutioner, hvori der cirkulerer og formidles diskursive rammer, der skaber subjekter igennem magtrelationer. Denne produktive magt, konstituerer, begrænser og regulerer.

Lupton (1997) kritiserer imidlertid den tidlige Foucault for at gøre den medicinske diskurs for deterministisk, når han fokuserer på, hvordan føjelige kroppe (docile bodies) bliver til gennem det kliniske blik "the clinical gaze" (Foucault 1975) og for at privilegere diskursen over subjektet "og glemme" subjektet. Deborah Lupton skriver, at Foucaults perspektiv ikke er den store hjælp til at forstå, hvordan medicinske diskursive praksisser forhandles af "lay groups" i forsøget på at undgå lidelse og maksimere deres sundhedsmæssige niveau – subjekters agens har i Foucaults værker ikke fået megen opmærksomhed. Men Foucaults senere værker (Foucault 1984, Foucault 1986) omkring selv-praksisser kan imidlertid anskues som en orientering mod subjektet selv og dets andel i konstruktionen af subjekter gennem produktiv magt (Lupton 1997). Denne magt konstituerer og afgrænser, men determinerer ikke.

Den sene Foucault pointerer, at han altid har interesseret sig for subjektet, og hvordan mennesket gennem forskellige historiske 'tilstande' produceres som 'subjekter' (Foucault 1984). Foucault argumenterer for, at den traditionelle pastorale magt har antaget nye former med staten som "matrix of individualization" (Foucault 1984: 422), hvorved hans tidligere mere deterministiske blik på diskursens gennemborende pastorale og disciplinerende magt mindskes gennem denne nye form for magt. Om den nye magts produktivitet i forhold til subjektet, skriver Foucault:

The form of power applies itself to immediate everyday life which categorizes the individual, marks him by his own individuality, attached him to his own identity, imposes a law of truth on him, which he must recognize and which others have to recognize in him. It is a form of power which makes individuals subjects. There are two meanings of the word "subject"; subject to someone else by control and dependence; and tied to his own individuality by a conscience or self-knowledge. Both meanings suggest a form of power which subjugated and makes subject to (Foucault 1984: 420).

Magten handler om, hvordan mennesket "turns himself into a subject" (Foucault 1984), hvorved subjektet kommer til syne som aktør og ikke som passivt objekt for bestemte viden/magt konfigurationer. Den sene Foucault beskriver den medicinske

profession, som udøver af denne magt på menneskers kroppe, sundhed og deres liv og død og foreslår at studere magten som modstand (Foucault 1984: 419-20). Det vil altså sige, at magten kommer til syne dér, hvor der udøves modstand gennem subjektets handling.

Her kan man sige, at Foucault har et blik for subjektets placering i relation til den produktive magt. Den produktive magt er tydelig og afgrænsende, mens magtrelationer er til stede i baggrunden, hvorimod selvet og viden om selvet er placeret i forgrunden. Så Foucaults 'technologies of self' giver mig et blik for de kriminelle informanternes brug af kulturelt tilgængelige og accepterede diskurser i arbejdet med at positionere og konstituere sig selv med og i forhold til ADHD. Denne optik har Nikolas Rose arbejdet kreativt videre med i relation til individualisering, autonomi og frihed, hvilket jeg ekspliciterer i næste afsnit.

3.2. NIKOLAS ROSE – BIOMEDICINENS SUBJEKTIVERENDE MAGT

Roses måde at anskue styring på er en videreudvikling af Foucaults 'governmentality'-begreb (Foucault 1979), hvor der ikke disciplineres, men derimod ledes, og hvor der skabes et rum inden for hvilket, individer kommer til at lede sig selv ('conduct of conduct'). Nikolas Rose analyserer med et sådant Foucault-inspireret kritisk perspektiv de kulturelle forestillinger, som vi tager for givet og anser for naturlige, og ser mere specifikt på, hvordan videnskabelig udvikling forandrer begrebsliggørelsen af menneskers identitet og 'governance' (Rose 2007b, Rose 2010, Rose et al. 2013). Roses arbejde er historisk-genealogiske analyser over temaer som biomedicinens og psykiatriens praksis og forandring, diagnoser, neurovidenskab, normalitet/patologi, individualisering, styring af risici ud fra en governmentality optik, og hvordan nye subjektiveringsformer produceres (Rose 1999, Rose 2010). I det følgende vil jeg redegøre mere detaljeret for, hvordan Roses teoretiske perspektiv bidrager til min afhandling.

Rose peger på, at klassisk sociologisk medikaliseringsteori anskuer medicinen som en institution for social kontrol (Conrad 1992, Zola 1972, Conrad 1975, Conrad 2005)³¹, hvilket implicerer passivitet for de individer, som medicinen udøves på (Rose 2007a). Rose anerkender medikaliseringens litteraturens pointe om, at medicinen historisk set i høj grad har gjort os til dem, vi er i dag, se fx også Hacking (1986). Imidlertid er tesen, ifølge Rose, ikke tilstrækkelig til at forstå, hvordan medicinen i samtiden ændrer selve vores livsform og selvopfattelse (Rose 2007a). Det er netop Roses argument, at de ADHD-diagnosticerede selv er en central drivkraft for udviklingen og stigningen af psykiatriske diagnoser som en del af det, som han kalder "livets politik" (Rose 2007b). Dette begreb relaterer til det, som Rose argumenterer

---

³¹ Netop ADHD-diagnosen er i flere af disse studier fremhævet som et eksempel herpå.

for, nemlig at mennesker i dag forstår sig selv og andre stadig mere som fundamentalt biologiske og somatiske individer (Rose et al. 2013) og hvor identiteter og livsprojekter, hvor stigmatiserede og kaotiske de end er, nu knyttes til et nyt 'biologisk selv'. Dette sker ved, at fx kriminelle aktivt gør sig til genstand for strategier og regulering og viden og ved at se sig selv på nye måder. Roses teori og samtidens analytik om denne udvikling, udgør derved en stærk inspiration til min afhandlingsanalyse.

Rose argumenterer for, at 'the psy sciences', som forkortelse for psykologi, psykiatri, psykoanalyse tilbage fra det 20. århundrede, har spillet en stor rolle i produktionen af selvet, og at disse videnskaber har skabt en række teknologier, gennem hvilke vi er begyndt at forstå os selv (Rose 1998: 175). Aktuelt er vi, ifølge Rose, midt i en overgangsfase fra denne periode, hvor mennesket blev betragtet som et psykologisk væsen med en indre kerne og et tilhørende veludviklet sprog til at beskrive sig selv med, som fx depression eller angst til en ny æra, hvor mennesket betragtes som somatiske individer (Rose 2007b: 188), hvilket Rose betegner 'somatic individuality' (Rose 2006: 481). Denne somatisering udvider og forandrer måden, hvorpå vi forstår variationer i tanker, ønsker, følelser og adfærd i vores bevidsthed. I dag forklares dette, ifølge Rose, snarere med henvisning til vores hjernes biologi end til vores psykologi.

Udviklingen beskriver Rose og Abi-Rached (2013) som et resultat af udviklingen af de nye neurovidenskaber, her specifikt neurobiologien, som anser den menneskelige individuelle bevidsthed og adfærd som et resultat af processer i hjernen (2013: 8). Rose introducerer i (2007a) begrebet "biopolitics", der beskriver, hvordan menneskets biologi gennem udviklingen og transformationen af medicinen og teknologier får en stadig mere central betydning i måden, hvorpå vi styrer os selv og andre, forstår os selv og hvem vi vil være.

Biomedicinen (Rose 2007b) og neurovidenskaberne (Rose et al. 2013) spiller en central rolle for udviklingen af vores forestillinger om, hvad psykiske sygdomme er, og hvad mennesket er, og bidrager til denne 'somatisering', hvorigennem vi er blevet eksperter på livet selv, ikke kun på grund af fremvæksten af nye gyldige forklaringsrammer, men også i forhold til:

... what there is to explain. The deep psychological space that opened in the twentieth century has flattened out. In this new account of personhood, psychiatry no longer distinguishes between organic and functional disorders. It no longer concerns itself with the mind or the psyche. Mind is simply what the brain does. And mental pathology is simply the behavioral consequence of an identifiable, and potentially correctable, error or anomaly in some of those elements now identified as aspects of that organic brain. This is a shift in human ontology –in the kinds of persons we take ourselves to be. It entails a new way of seeing, judging, and acting

upon human normality and abnormality. It enables us to be governed in new ways. And it enables us to govern ourselves differently (Rose 2007b: 192).

Der er ikke tale om en tilbagevenden til en biologisk determinisme, men om en "ethopolitics", et nyt sandhedsregime og en styringsteknologi, der "concerns itself with the self-techniques by which human beings should judge and act upon themselves to make themselves better than they are" (Rose 2007b: 27). Rose skriver i "The Politics of Life Itself" (2007b), at normalitet ikke længere forstås overvejende som en fast størrelse, men at normaliteten nu er modificerbar, idet biomedicinen ikke længere handler om at kurere, men om at forholde sig til sygdoms sårbarheder ("susceptibilities", jf. Rose (2007b)). I dette perspektiv betragtes alle i princippet og potentielt som syge, dvs. som genetisk disponerede for en eller anden tilstand, som fx ADHD eller skizofreni, på baggrund af risikoberegninger og – kategoriseringer. Denne udvikling har i vist omfang, ifølge Rose, påvirket psykiatrien såvel som kriminalitetsforebyggelsen med opkomsten af en ny 'molekylær kontrol biopolitik'. Denne tager udgangspunkt i den stigende mængde forskning inden for biologi, neurologi, neurokemi, genetik og kriminologi, og dennes arbejde med at afdække og identificere biologiske processer, genetiske markører og risikofaktorer for aggressiv og antisocial adfærd (Rose 2007b: 242)³². At normaliteten forandres, eller helt forsvinder, og at mennesker betragtes som potentielt syge, kan få afgørende betydning for psykiatriens, kriminalforsorgens såvel for menneskers selvforståelse, og dermed for, hvordan kriminelle anskues og forstås. Selvom det ikke er praksis i Danmark at foretage denne slags individuelle risikoberegninger af kriminelle, styrker denne type forskning forestillingen om, at menneskers neurologiske tilstand er kriminogen, dvs. i sig selv øger risikoen for fremtidige kriminelle handlinger. Denne pointe om individuelle risikofaktorer for fx kriminalitet genfindes i vidt omfang i de professionelle informanternes forståelser i relation til ADHD, idet de generelt placerer kriminelle med ADHD-diagnose i højrisikogruppen for at begå kriminalitet, fordi de kriminelle, som de fortæller, mangler evnen til at kontrollere sig selv og deres handlinger. Både de professionelle og de kriminelle informanter fortæller om, hvordan der med ADHD-diagnosen også følger et ansvar for at sætte sig ind i og forstå denne viden om, hvordan egen hjerne påvirker os, og hvilke risici og muligheder ADHD-lidelsen medfører. Rose kalder en sådan tilgang for 'screen and intervene', der handler om, at jo før sådanne risikofaktorer afdækkes gennem indsigt i den enkeltes biologiske og neurologiske tilstand, jo hurtigere kan der handles på fremtidige scenarier af risici og muligheder. I afhandlingen fortæller både de professionelle og de kriminelle informanter om ADHD som et definitivt og utvivlsomt risikoforhold for den enkelte, som bør behandles. Den biologiske og neurologiske diskurs er meget markant

---

³² Som også afhandlingens litteraturreview viser (Kapitel 2) i betydelig grad gælder for store dele af forskningen i ADHD.

i afhandlingens analyser, og kombineret med, at ADHD-diagnosen forbindes med en betydelig risiko for kriminalitet, konstrueres de kriminelle som risikoobjekter, både når de identificeres af professionelle og når de identificerer sig selv i relation til ADHD.

... we are seeing the emergence of a new 'human kind': the susceptible individual. In the developments I have discussed here, this takes the form of the person with an elevated neurobiological risk of being the perpetrator of aggression or violence. This is not merely the modern version of an older idea of the dangerous individual, for biology here is not destiny. As in other areas of contemporary genomics, the relation between biology and criminality is being posed in terms of 'susceptibility', and the shaping, exacerbation or mitigation of that susceptibility over a life-course as a consequence of biography, experience and environment (Nikolas Rose i 'Screen and Intervene: governing risky brains' (2010: 96)).

Sådan skriver Nikolas Rose om den udbredte forestilling om, at en ny 'slags' menneske – det sårbare og potentielt syge menneske – i stigende grad øver indflydelse på, hvordan mennesker opfatter sig selv og hinanden. Rose (2000) argumenterer for, at der i dag arbejdes med kriminalitetsforebyggelse i "sundhedens navn" som en kontrolstrategi, der søger at allokere risikofyldte individer i en søgen efter biologiske abnormaliteter (antisocial personlighed, psykopati, kriminelles adfærd og psykiske lidelser og tilbøjelighed til at begå kriminalitet) (Rose 2000, Rose et al. 2013). Dette billede er forankret i og udspringer af neurovidenskaberne, altså videnskaber om hjernen (2013). I forhold til sociale problemer, knytter den beskrevne forestilling, ifølge Rose, ikke positivistiske årsagsforklaringer, hvor biologi anses som en primær årsag til fx kriminelle handlinger, som det var tilfældet i den klassiske kriminologiske positivistiske skole (fx Beccharia, Lombroso³³). Biologien determinerer her ikke adfærden, men udgør snarere en diskursiv horisont, eller 'horizon of meaning' (Holstein & Gubrium 1995:58; Gubrium 1993), hvor indenfor individer tilbydes nye måder at anskue sig selv og andre på (Rose 2007b: 29). Endvidere ligger der i denne forestilling ikke en afskrivning af det ansvarlige menneske med en fri vilje, snarere tværtimod. Rose skriver, at det at se sig selv som et somatisk individ indebærer et nyt sprog, med hvilket identitet kan udtrykkes, og skriver: "This opens up distinctive fields for ethical self-problematization" (Rose 2007b: 125). Dette biologiske og genetiske perspektiv, bliver allieret med det aktuelle "advanced liberal democracy", der konstruerer livet som et projekt med de velkendte begreber som autonomi, selvaktualisering, ansvarlighed og valg (Rose et al. 2013: 15). Den neurobiologiske anskuelse er derved ikke en begrænsning, men anses som en mulighed for tidlig identifikation og intervention.

---

³³ Lombroso argumenterer for, at der er en direkte sammenhæng mellem bestemte biologiske markører og kriminel adfærd (Lombroso 1876).

Udformningen af nye retninger inden for neurovidenskaben medfører nye former for magtrelationer, der angår selve måden, hvorpå vi forstår os selv, vores omverden og hinanden som mennesker (Rose 1998). Produktionen af nye subjekter og nye subjektiviteter bliver derfor en del af udviklingen. Viden er noget, som kontinuerligt reproduceres i diskursiv praksis, og sandhed betragtes som lokal og partikulær og som udtryk for historiske magt- og vidensrelationer. Rose peger, som Foucault, på, at viden og magt hænger sammen som vidensregimer, der etablerer felter af sandhed (Rose 1998: 169). Rose argumenterer for, at fremvæksten af sygdomme som ADHD reflekterer en governmentalitet af selvstyring og en indlejret norm om den økonomisk rationelle *Homo Economicus*, der er stærkt forankret i identitets konstruktionsprocesser (Rose 1999).

Som "neurochemical selves" (Rose 2003) anskues psykiske sygdomme altså med et vokabular fra neurologien om hjernens kemiske balance. I stigende grad retter vi som del af en subjektiveringsproces forventninger mod os selv som produkter af vores egen biologi, og ADHD er et eksempel herpå, som Rose har interesseret sig for. I 'Disorders Without Borders' skriver Rose, at ADHD hører til blandt sygdomme, der netop betegnes "disorders on borders", der tildeles af psykiatere i relation til kulturelle normer for "*the active, responsible, choosing self, realizing his or her potential in the world...*" (Rose 2006: 480).

Endvidere skriver han, at bestemmelsen af en diagnose ikke alene sker på foranledning af psykiateren, men at denne:

exists in a zone of transaction between experts and lay people—as a 'problem/solution complex': it simultaneously judges mood against certain desired standards, frames discontents in a certain way, renders them as a problem in need of attention, establishes a classification framework to name and delineate them, scripts a pattern of affects, cognitions, desires and judgements, writes a narrative for its origins and destiny, attributes it meaning, identifies some authorities who can speak and act wisely in relation to it and prescribes some responses to it (Rose 2006: 481).

I den forbindelse ser Rose ikke potentielle/aktuelle patienter som *passive modtagere* af psykiatriske kategoriseringer, viden og medicinalfirmaers offensive markedsføring for medicinske løsninger, men at dette sker i et komplekst og subtilt form for samspil. Et eksempel på, hvorledes magten indgår i denne subjektiveringsproces, er medicinalfirmaerne, der i første instans undersøger, hvad individerne oplever af ubehag i tilværelsen, for derefter at:

... link these with the promises held out by their drugs, and incorporate those into narratives that give those drugs meaning and value. It is this intertwining of products, expectations, ethics and forms of life, that I think is involved in the development and spread of psychiatric drugs. In engaging with these images and narratives, in the hopes, anxieties and

discontents they shape and foster, individuals play their own part in the medicalization of problems of living (Rose 2006: 481).

Individer ledes gennem en ny form for pastoralmagt til at tage ansvaret for sin egen medicinske fremtid som somatiske individer: "the new pastors of the soma espouse the ethical principles of informed consent, autonomy, voluntary action, and choice and nondirectiveness"(Rose 2007b: 29). Derved er vi som mennesker, ifølge Rose, i stigende grad begyndt at tænke på os selv som individer:

individuals whose moods, desires, conduct and personalities are shaped, in part, by the particular configuration of our neurochemistry, and which can therefore be moderated or modulated by acting upon that neurochemistry, acting upon our brains through drugs (Rose 2006: 421).

Rose har en kritisk vinkel på den ovenfor skitserede udvikling, som han først kaldte en psykiatrisering, og sidenhen en neurobiologisering af den menneskelige tilværelse. Diagnoser spiller en væsentlig rolle i denne udvikling. En diagnostisk kategori adresserer sygdomsoplevelser og organiserer disse oplevelser, der derved former menneskers selv-narrativer og herved både siger noget om fortiden og peger mod fremtiden. Eksempelvis kunne man med Rose sige, at ADHD-diagnosen er performativ, når den former fx den kriminelles fortælling om sig selv, herunder hvordan ADHD er opstået, hvad ADHD er, hvordan ADHD skal behandles, og hvad den kriminelle kan forvente af tilværelsen. Det vil sige, at ADHD-diagnosen angiver et mulighedsrum, inden for hvilket man kan tale meningsfyldt om ADHD, hvorfor diagnosticeringen undertiden kan blive en personlig lettelse (Rose 2013). Konsekvensen af en diagnosticering bliver dermed også etisk, idet den angår vores forhold til os selv og vores forståelse af, hvilken slags personer vi som mennesker ønsker at være.

Kort sagt at være i risikogruppen *gør* noget ved mennesker og menneskers selvforhold. Rose & Abi-Rached (2013) peger på, at de mest fundamentale forandringer i krydset mellem kriminalitetskontrol, strategier og hjernevidenskaberne ikke handler om at udfordre den frie vilje i en retslig sammenhæng eller underminere det autonome retslige subjekt. Derimod handler det om at skabe nye individer, der netop *kan* tage ansvar for deres handlinger og at forsøge at forbedre menneskers selvkontrol gennem at agere i forhold til hjernen.

3.3. IAN HACKING

Diagnoser, herunder de psykiatriske, har som klassifikationer en interaktiv funktion i samfundet, idet de påvirkes af og selv påvirker det samfund, som de er en del af (Hacking 1995, Hacking 2001). Det er den proces, som Hacking kalder "making up people" (Hacking 1986) – hvorigennem typer af mennesker skabes gennem nye videnskabelige klassifikationer (biologiske, medicinske såvel som sociale), der indeholder opfattelser og oplevelser af en bestemt måde at være denne type person på

(Hacking 2007). Hacking kalder disse typer (eller slags'er) "kinds" og skriver, at de først eksisterer i det øjeblik, de bliver klassificeret (Hacking 2007), dvs. beskrevet, forklaret og tillagt bestemte egenskaber frem for andre (Star et al. 1999). Ifølge Hacking formes selvet ikke alene af en biologisk og fysisk konstitution og de begivenheder, som individet oplever, men i høj grad også af de beskrivelser, som begivenheder tillægges, fx forklaringer på, hvordan eller hvorfor nogle mennesker er blevet, som de er. Det vil sige, at de beskrivelser, der knyttes til bestemte begivenheder, har en formativ indvirkning på, hvordan man forstår sig selv, og gennem sådanne forklaringer tillægges mening og kausalitet (Hacking 2007). I "Rewriting the Soul" argumenterer Hacking (1995) for, at forklaringer af egne handlinger er afhængige af, hvilke beskrivelser der er til rådighed i det samfund, hvori individet befinder sig, som eksempelvis videnskabelig ekspertise via psykologer, terapeuter forskere mv., medier samt kulturelle fortællinger og forståelser, der kan forsyne individet i det øjeblik, hun/han handler eller fortæller om sine handlinger retrospektivt.

Med Hackings begreb "making up people" refererer han til en process, hvor klassifikationer knyttes til bestemte ting/handlinger/egenskaber. Involveret heri er "the people classified, the experts who classify, study and help them, the institutions within which the experts and their subjects interact, and through which authorities control" (Hacking 2007: 295). Klassifikationer vedrører altså ikke blot de forhåndenværende klassifikationer og de klassificerede, men også dem, der anvender og forholder sig til klassifikationer i forskellige institutionelle og sociale sammenhænge. Derved bidrager Hacking med en relativ simpel ramme til at indfange, hvordan mennesker skabes som typer med bestemte egenskaber. Med betegnelsen "moving targets" peger Hacking på, at når ny viden skabes om disse egenskaber: "we will be able to control, to help, to change, or to emulate them" (Hacking 2007: 293). På denne måde forandres de klassificerede, hvormed målet ("target") ikke længere er det samme – dette dialektiske forhold kalder Hacking "the looping effect". Hacking skriver endvidere, at det ikke kun er kategorien og den kategoriserede, der er aktive i denne proces af "making up people" og "looping effects", men i praksis indgår typisk følgende nøgleaktører ud over (a) Klassifikationen, nemlig (b) Mennesker, (c) Institutioner, (d) Viden, (e) Ekspertter (Hacking 2007: 298).

Sådan et perspektiv er tydeligvis, som Hacking (2007: 293) også selv påpeger, mere sociologisk inspireret end filosofisk, og finder stor inspiration hos Goffman og Foucault, idet han diskuterer forholdet mellem sociale mikro-interaktioner (face-to-face) og Foucaults diskursbegreb (Hacking 2004). Her skriver Hacking:

Goffman analyzed, by a series of ideal types, the ways in which human roles are constituted in face-to-face interactions within an institutional setting, and how patterns of normality and deviance work on individual agents – and how the agents change those norms, by a sort of feedback effect. Foucault's archaeologies established the preconditions for and the

mutations between successive institutional forms. His later genealogies are closer to how the historical settings work on people to form their potentialities, but never indicate how this happens in daily life. Goffman does that in rich detail, but gives no hint of how the surrounding structures themselves were constituted (Hacking 2004: 288).

Hacking argumenterer for den analytiske styrke ved at kombinere det overordnede makroperspektiv fra Foucault med Goffmans face-to-face-interaktioner, der har et godt blik for detaljerne i studier af hverdagsinteraktioner. Hacking peger på, at hans begreb om 'looping effect'³⁴ er grundlæggende anderledes end den "looping effect", som Goffman skriver om, som alene tager sit afsæt i sociale face-to-face-interaktioner:

Mine, much less well understood, applies to a quite different phenomenon bearing on classification itself. Yet it is very probable that my kind of looping, at the abstract level of discourse, works only because of Goffman's concrete looping effect, at the interpersonal level of face-to-face interaction (Hacking 2004:299).

Hacking peger her på, at 'looping effect'-dynamikken både udgår fra et abstrakt diskursniveau (fra Foucault) og fra de sociale interaktioner (fra Goffman).

Både Foucault³⁵ og Hacking har en grundlæggende konstruktivistisk optik, idet de begge antager det udgangspunkt, at viden om mennesker skabes gennem sproget, og at dette er nært knyttet til det videnskabelige blik³⁶.

---

34 Hacking beskriver "looping" gennem de to følgende trin: "It is composed of two basic stages. (a) There is an effect on people who are classified. There is a classification K of people, which is made as part of our scientific knowledge. Associated with K are what are conjectured to be laws or regularities about people who are K. At least some people thus classified change their behaviour in consequence of being so classified. (b) It may be necessary to change the criteria or the knowledge about people who are K, because in virtue of the classification, they no longer fit the old criteria. Or at any rate, one may have to modify the regularities about such people, not because one was wrong in the first place, but because the people have changed somewhat. This, in turn, may affect the people classified, and looping may continue. (I proposed that looping effects are one of the prime differences between human and natural sciences. Objects known about in the natural sciences do not change because they are classified, although we may change them in the light of our classifications." (Hacking 2004: 297-8).

³⁵ Fx. i 'The History of Sexuality' (Foucault 1978).

³⁶ Her er Foucaults pointe yderligere, at en enhver produktion af en sådan viden via videnskaben, producerer et udgangspunkt for magtudøvelse (Foucault 1978).

Med de førnævnte begreber "looping effect" og "making up people" understreger Hacking, at mens klassifikationer af mennesker påvirker og forandrer den klassificeredes selvforståelse og handlinger (og andres handlinger og forståelse af den klassificerede), kan klassifikationen også kausalt set forandre den oprindelige klassifikation, jf. Hacking (1995). Der er altså en gensidig påvirkning mellem klassifikationen og de klassificerede. Afhandlingen forholder sig til, hvordan diagnosen påvirker de diagnosticerede, men også hvordan de bliver set "med ADHD" af andre (frontpersonalet i Kriminalforsorgen).

At klassifikationerne får virkelige konsekvenser i samfundet, er et resultat af, at mennesker (der klassificeres) er refleksive og selvbevidste individer, der derfor 'interagerer' med klassifikationerne, hvorefter kriterierne for disse klassifikationer ændres, sådan de igen passer til disse (forandrede) mennesker. Denne proces skal ses som 'en cyklus af forandring'. Hacking giver et eksempel på sit begreb om 'looping effect', der ikke kan afgrænses til direkte face-to-face-interaktioner mellem mennesker. Eksemplet er fra en konference, som han i 2001 deltog i (Hacking 2001). Det viser også, at det er selve relationen mellem "human kinds" og de egenskaber disse tillægges, der er kernen i hans teori, og ikke spørgsmålet om at finde sandheden om disse typer:

I was at a conference on the conjectured genetic causes of crime. A colleague who had grown up in a black American slum spoke to me of young men, trapped, who learn that experts hold there is a genetic tendency to crime. 'So I am a born criminal! No point in even trying to stay away from all those things my mom told me not to do' – and the tendency to crime, if ever there was one, is radically enforced. The alleged correlations between crime and genetic markers would thereby become 'over-confirmed'. If such an effect came to pass, it would be a classic looping effect. First, we have people of an alleged type, having a tendency to violence and crime. Then there is some proposed knowledge, that this tendency is associated with inherited biological traits. The knowledge becomes generally known. The objects of this knowledge, the young men, learn about it and become more uncontrollable than before. Then, whatever was the case to start with, we really would get new strong correlations, not caused by anything genetic, but caused by the classification itself. And the experts would discover that these individuals are far more dangerous than was previously thought (Hacking (2001) i (Hacking 2004: 298)).

Ifølge Hacking forholder kriminelle sig altså til den type viden, som de stifter bekendtskab med gennem interaktioner med andre mennesker. I relation til afhandlingens fokus på Kriminalforsorgen, kan man sige, at viden om ADHD både reflekteres af frontmedarbejdere og indsatte/klienter, som skaber forskellige forestillinger om de kriminelle informanternes problemer og særlige karakteristika, herunder kriminalitet, og hvordan disse relaterer til ADHD. Gennem klassifikationer som ADHD-

diagnosen, får kriminelle mulighed for at ændre deres selv-fortællinger om, hvem de er, og hvorfor de har handlet sådan og sådan. Ud fra ovenstående citat ville det med Hackings teori derfor være forventeligt, efter de kriminelle er blevet bekendt med en viden om, at deres kriminalitet skyldes genetiske/biologiske forhold, at de yderligere ville blive orienteret mod kriminalitet, og at klassifikationen som 'kriminell ADHD'er' ville betyde en oplevelse af mindre selvansvar for kriminelle handlinger.

Som vi senere skal se, peger afhandlingens analyser imidlertid i en anden retning (i både afhandlingens del B, kap. 2 og i del D). I Kriminalforsorgen kan man sige, at der cirkulerer forskningsbaseret viden om ADHD, herunder viden, der angår relationen mellem kriminalitet og ADHD af den type, som Hacking refererer til i citatet ovenfor, hvor relationen anskues som et genetisk betinget og et biologisk forhold. I Hackings eksempel ovenfor er de interviewede kriminelle med en ADHD-diagnose godt nok blevet overbeviste om, at de er blevet kriminelle, fordi de har ADHD, og har i vid udstrækning indoptaget en viden om den nære sammenhæng mellem ADHD og genetik/biologi. Det er også tilfældet i mine analyser, men de bruger diagnosen til at prøve at holde op med at begå kriminalitet. Diagnoser kan derved siges at tilvejebringe et handlingsrum og nogle nye selv-teknologier. Hvor man måske hidtil har været rådvild og handlingslammet, kan man med ADHD-diagnosen sige, at der åbnes et rum for agens, der tillader den diagnosticerede at handle anderledes, fx gennem at lade sig behandle for ADHD.

Man kan således sige, at de kriminelle informanter gennem viden om ADHD og kriminalitet får mulighed for at omdefinere sine selv-fortællinger og karakterisere sig selv med et nyt sprog og nye betydninger. At denne viden muligvis kan få mennesker til at handle på andre måder end at begå kriminalitet, er således fundamentalt forskelligt fra tilfældet, hvor en sådan viden skaber en selvopfyldende profeti og producerer mere kriminalitet, som beskrevet i Hackings argument og eksempel ovenfor.

3.4. NARRATIV KRIMINOLOGI OG NEUTRALISERINGSTEORI

Det nyere forskningsfelt 'Narrative Criminology' er en tværdisciplinær opsummering af nogle udvalgte og aktuelle strømninger inden for narrativ teori og sprogstudier, som er blevet introduceret til kriminologien (Presser 2009, Sandberg 2010, Maruna 2001, Copes et al. 2008, Brookman et al. 2011, Presser 2013, Sandberg 2009b, Presser 2010, Sandberg 2013). Grundlæggende for dette forskningsfelt er, at narrativer anses som fundamentale for kriminalitet – narrativer om kriminalitet anses for at være *kriminogene*. Narrativ kriminologi argumenterer hermed for, at narrativer er *konstitutive*, hvilket vil sige, at de historier, som vi fortæller i dag, betinger vores handlinger i morgen.

Narrativ kriminologi har en overordnet antagelse om, at narrativer altid har en pointe, der vedrører enten fortælleren selv eller vedkommendes gruppe, og at narrativer

reflekterer fortællerens selv-identitet (Holstein et al. 2000). Karakteristisk for narrativ kriminologi er, at tilgangen indeholder et begreb om kultur (Presser 2009). Det vil sige, at narrativer skal ses som relateret til den omgivende kulturelle kontekst. Uanset et narrativ er sandt eller ej, fortæller et narrativ noget om den person, der fortæller, og om den kulturelle kontekst i hvilken narrativet fortælles. Individuer konstruerer generelt kontinuitet og stabilitet gennem anvendelse af narrativer til at fremstille sig selv. Individuer gør noget ved sig noget selv gennem narrativer, de kan anvendes til kreativ selv-refleksion og derved blive performative.

Som teori og metodologi anses narrativer i narrativ kriminologi som både tillærte og centrale for menneskers tilværelse, idet individuelle erfaringer tillægges mening gennem narrativer. Mennesker etablerer gennem identitetsarbejde, hvem de er ved at forbinde deres erfaringer med handling, ønsker/drømme/visioner narrativer, der herved forsynes med mening (McAdams 1993, Polkinghorne 1988). Man kan sige, at: “storytelling may be *the way* through which human beings make sense of their own lives and the lives of others” (McAdams 1995: 207). Erfaringer bliver kendte og fortolkes via narrativer, der er gjort tilgængelige gennem aktørens sociale position, og samtidig konstitueres denne position i og gennem narrativer (Presser 2009). Narrativer er således noget, der kan trækkes på. Narrativer kan beskrives som: “temporally ordered statement concerning events experienced by and/or actions of one or more protagonists...” som “draws selectively on lived experience” (Presser 2009: 178-9). Det at lære sig selv at kende over tid har derved i høj grad at gøre med de historier, som vi fortæller.

Interessen for narrativer i kriminologien er ikke ny. Presser (2009) beskriver med inspiration fra Ricoeur (1984) og Polkinghorne (1988) tre forskellige definitioner af narrativer, nemlig: 1) ‘narrative as record’, 2) ‘narrative as interpretation’ og 3) ‘narrative as constitutive’. Den første er kriminologiens mest anvendte og udbredte måde at anskue narrativer på. Her anses de som redskaber til at afdække kriminogene forhold i individers livsforløb (som fx forældres misrøgt eller det sociale netværks indflydelse). I sådan en definition opfattes erfaringer som repræsentative for, hvad der virkelig skete eller sker i informantens livsverden (Presser 2009: 182). I den anden definition er fokus på, hvordan verden, set ud fra de individer der studeres, ser ud med særligt fokus på kriminelles egne fremhævelser af kriminogene forhold i deres liv. I den sidste definition anses kriminelles narrativer som potentielt kriminogene med dens konstitutive tilgang til forholdet mellem narrativer³⁷ og kriminalitet (Presser et al. 2014). Det vil sige, at det er selve narrativet, og ikke de begivenheder og omstændigheder, der fremgår i narrativerne, der opfattes som umiddelbar årsag til kriminalitet. Derfor er det underordnet om narrativet gengiver de faktisk oplevede erfaringer eller ej, da det er den mening, der er indlejret i narrativet, der fortæller noget om motiverne for tidligere handlinger, såvel som hvordan

---

³⁷ I denne litteratur anvendes både ‘narratives’ og ‘stories’ herom.

fortælleren orienterer sig mod fremtiden og fremtidige handlinger. Dette er helt grundlæggende for den narrative kriminologi, idet indsigt i kriminelles narrativer også betyder indsigt i noget, der kan generere og fremme, eller alternativt modvirke, kriminel adfærd.

For at forstå den kontekst, i hvilken narrativerne konstrueres, er narrativernes sociale funktion, og det, at nogle typer narrativer understøttes mere end andre, vigtige analytiske fokuspunkter (Sandberg 2010, Mills 1940). Selv-narrativer opfattes som kulturelt situerede og den kulturelle kontekst giver både form og indhold til fortællingen af ens selv-narrativ. Loseke (2001, 2007) har et begreb herfor, 'formula stories', der er kulturelle narrativer, hvorigennem individer fortolker andres og egne levede liv i de tilfælde, fx når et socialt problem er fundet. Loseke (2001) skriver:

Formula stories are narratives about types of experiences (such as "wife abuse") involving distinctive types of characters (such as the "battered woman" and the "abusive man"). As such stories become widely acknowledged ways of interpreting and conveying experience, they become virtual templates for how lived experience may be defined. As formula stories pervade a culture, people increasingly use them to make sense of their lives and experiences (Loseke 2003: 241)-

Et udgangspunkt for afhandlingen her er at sige, at der findes forskellige kulturelle narrativer ('formula stories') om ADHD, der er tilgængelige. Der kan være flere, endog modstridende, narrativer om ADHD, men det nødvendigt at forholde sig til, at de kan være begrænset af både, hvilke der er tilgængelige og begrænsninger i sociale interaktioner (med interviewer eksempelvis).

Narrativ kriminologis overordnede tilgang er, at narrativer både har evnen til at reproducere dominerende strukturer, men også til at udfordre dem. Narrativ kriminologi placerer sig derved i den klassiske opposition mellem menneskets agens og struktur, hvor det på den ene side handler om, hvad det er individet ønsker at opnå gennem det, som vedkommende giver udtryk for (agens), og hvilke narrativer der er tilgængelige (strukturen) (Sandberg 2010). Narrativ kriminologi foreslår således, at man både skal rette blikket mod at analysere agens såvel som struktur, dvs. mod 'tale' som handling og talerens individuelle strategier, men også mod, hvordan denne tale er formet af og indlejret i fælles kulturelle narrativer og diskurser. Menneskers fortællinger om sig selv er altså baseret på fælles kulturelle forståelser, der over tid integreres i selv-narrativer. På denne måde indgår vi en i relation til den kulturelle kontekst, som vi lever i (Presser 2009).

Med inspiration fra etnometodologi og konversationsanalyse er målet på den ene side, at analysere talehandlinger som symbolske ressourcer, der benyttes til bestemte formål, idet individer altid *gør* noget med historier; altså de har en social funktion i konkrete interaktioner (Potter et al. 1987). Her er et grundlæggende spørgsmål, hvad det er, fortælleren ønsker at opnå med netop den historie i denne situation. På den

anden side, og hvad angår strukturer, anvendes narrativer i forbindelse med, at fortælleren konstruerer identitet gennem 'shared narrative formats' (Atkinson et al. 2003). Pointen med strukturen er her, at fortælleren ikke kan trække på et uendeligt lager af 'language and meaning' (Sandberg 2010: 456). Det må antages at gælde narrativer om ADHD, at der er grænser for, hvad der kan siges inden for tilgængelige diskurser om ADHD. Her spiller 'the order of discourse' (Foucault 1971), 'discursive repertoires' (Potter et al. 1987), 'subject positions' (Laclau et al. 1985) ind som strukturelle begrænsninger for, hvad der kan siges og ikke kan siges om den pågældende tematik.

Narrativer som handlingskonstituerende

Ambitionen i narrativ kriminologi er at analysere kriminelles narrativer detaljeret, fordi de antages at kunne sige noget essentielt, både om den der fortæller (identitet), om hans/hendes handlinger og målet for disse handlinger. Narrativer kan sige noget om kriminel adfærd, da denne er en funktion af narrativer om individets adfærd (Mills 1940) – dvs. både, hvordan man forklarer sin adfærd "after the fact", men også narrativer om en selv, der som aktør former sin adfærd her og i fremtiden (Maruna 2001). I narrativ kriminologi betragtes den mening, der tillægges gennem narrativer, altså som noget der både inspirerer og sætter begrænsninger for enhver handling. Narrativer kan både motivere fortællerens handlinger, men også påvirke andres handlinger, uanset om det, der fortælles er 'sandt' eller 'falsk'. Som tidligere fremhævet, så er spørgsmålet om, hvorvidt det fortalte reflekterer det, som der virkelig skete, ikke relevant for narrativ kriminologi, da det netop er narrativet i sig selv, der har konsekvenser, hvorfor narrativer betegnes konstitutive.

Tæt knyttet til narrativ kriminologi, og relevant i denne sammenhæng, er neutraliseringsteori udformet af Sykes & Matza (1957). En tilgang til at forstå afvigende adfærd og til at forstå, hvordan kriminelle handlinger neutraliseres og retfærdiggøres. I forhold til fortællinger om kriminalitet og fortællinger om afvigende adfærd og oplevelser af at føle sig anderledes, har jeg fokus på, hvordan fortælleren redegør for betydningen af ADHD i interviewet i forhold til de sociale situationer, der tales om. Endvidere anskuer jeg de kriminelle informanternes narrativer, som neutraliseringsnarrativer (Maruna et al. 2005), hvilket jeg kommer ind på i det følgende.

Sykes & Matzas artikel om neutraliseringsteknikker (1957) lægger ud med en kritik af datidens subkulturelle teoretikere, som fx Cohen (1955), som argumenterede for, at kriminelle drenge var mod den dominerede sociale orden gennem afvisning af middelklassestandarder, som blev erstattet af nye, ofte kriminelle værdisæt. Sykes & Matza var uenige heri, da de mente, at Cohen overdrev betydningen af afvisningen af samfundets (konventionelle) værdisæt, og argumenterede for, at alle havde en vis orientering mod dominerende samfundsnormer. Sykes & Matza stiller derfor spørgsmålet: Hvis vi antager, at alle har et minimum af orientering mod dominerende værdisæt, hvordan er man så overhovedet i stand til at overtræde samfundets normer? Når det så alligevel kan konstateres, at nogen alligevel gør det, argumente-

rer de, vil de typisk opleve skyld og skam, trods de fortsætter. Skylden kan potentielt set producere en negativ selv-identitet, der i vid udstrækning også afholder disse mennesker fra overhovedet at begå kriminalitet. Argumentet er så, at for at kriminelle fortsat udviser kriminel adfærd, udvikler disse, måder, hvorpå kriminelle handlinger kan rationaliseres eller neutralisere den skyld, der forbundet med dem. Sykes & Matza peger på, at en stor andel af kriminaliteten i samfundet er baseret på, retfærdiggørelser af disse afvigelser, som der anses som gyldige af den kriminelle selv, men generelt ikke af samfundet (Sykes et al. 1957: 666).

Sykes og Matza's teori er blevet kritiseret for at blot se på "after-the-fact-rationalisation", der benyttes til at retfærdiggøre kriminelle handlinger, og denne "hønen og ægget" diskussion har været rejst lige siden (Maruna et al. 2005). Men hverken narrativ kriminologi eller neutraliseringsteorien anser henholdsvis narrative neutraliseringer som kausalt relaterede til kriminalitet i et simpelt forhold. Derimod antages det, at kriminalitet og afvigende adfærd er forankret i narrativer om denne adfærd. Derved kan narrativer og neutralisering af kriminalitet foranledige og muliggøre fremtidige kriminelle handlinger, men også det modsatte. Neutraliseringsnarrativer er normale og ikke patologiske (Ugelvik 2012), dvs. neutraliseringsnarrativer må forventes af mennesker og er i en vis forstand almen menneskelige. Afhandlingen finder, at kriminelle informanternes narrativer ikke vedrører specifikke kriminelle handlinger, men snarere livet som kriminel og stigmatiseret. Derved bliver narrativer mere at betragte som en slags selv-arbejde, der kan udgøre potentiale for fremtidig kriminalitet, men også for fremtidig afholdelse fra kriminalitet.

I afhandlingens del D argumenterer jeg for, at de kriminelle informanternes narrativer kan ses som neutraliseringsnarrativer, og karakteriseres som 'desistance self-narratives' (Maruna 2001). Det vil sige, hvordan indoptagelsen af ADHD-diagnosen i deres selv-narrativer gør det muligt, gennem blandt andet neutralisering at holde en vis afstand til deres kriminelle fortid og samtidig positionere sig selv som ikke-kriminelle. De bruger med andre ord ADHD-diagnosen til at tale sig ud af kriminaliteten. At diskutere afholdenhed ('desistance') fra kriminalitet handler ikke om individuelle transitioner og forandringer men nærmere om selv-narrativer, der kan give anledning til at individer afholder sig fra kriminalitet, som de ellers tidligere har været involveret i (Maruna 2001: 26). Det handler om, hvordan de, som Maruna skriver, trods diverse sociale stigma og marginaliserede sociale positioner og muligvis fortsatte involvering i stærkt kriminogene miljøer, lykkes at forandre deres identitet som aktiv kriminel til ikke-aktiv kriminel. Min tilgang til de kriminelle informanternes neutraliserings narrativer er derved inspireret af Ugelvik's måde at forstå, hvordan narrativer indgår i arbejdet med sig selv. Med Ugelvik's inspiration fra Foucaults 'technologies of the self' kan man sige, at de kriminelle informanter udfører en form for 'self-work', der er kontekstuel forbundet med den omgivende kultur (Ugelvik 2012: 273). Med dette mener han, at benyttelse af neutraliseringsteknikker i en bestemt kulturel sammenhæng ikke skal opfindes på ny for at gøre dem forståelige for andre, men at der er tilgængelige diskurser, der fungerer således, at kulturel-

le medlemmer kan benytte dem til at gøre sig selv forståelige for sig selv og andre. Ugelvik skriver herom, at "as reflective of a meeting between individuals and a certain socio-cultural context" (2012: 261).

Med inspiration fra teori om narrativ kriminologi, fra teori om neutraliseringsteknikker og om 'desistance' er målet ikke at sige noget om årsager til mine informanternes kriminelle fortid. Derimod vil disse tilgange bidrage analytisk med et blik på de kriminelle informanternes performative arbejde, anskuet som rekonstruktioner af dem selv i interviewsituationen gennem brug af ADHD-diagnosen. Et arbejde med dem selv, der er rammesat af tilgængelige diskurser for kulturelt legitime og acceptable relationer mellem ADHD og kriminalitet. Spørgsmål som, hvordan ADHD-diagnosen benyttes i arbejdet med sig selv til at redegøre for og forstå sin kriminelle fortid, sig selv i nutiden såvel som i fremtiden samt hvad ADHD-diagnosen bidrager til i selv-narrativerne i forhold til at rekonstruere dem selv, er spørgsmål, der belyses i afhandlingens del D.

3.5. AFRUNDING OG OPSAMLING

Afhandlingen søger at besvare følgende forskningsspørgsmål og undersøgelsesspørgsmål:

Hvilke diskursive forståelser knytter ADHD og kriminalitet sammen i Kriminalforsorgen?

- A. Hvilke diskursive forståelser af ADHD-diagnosen findes blandt frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen, og hvilken betydning tillægges ADHD-diagnosen i beskrivelserne af egen praksis?
- B. Hvordan er de diskursive forståelser med til at forme interaktionen mellem indsatte/klienter og frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen?
- C. Hvordan indgår ADHD-diagnosen som komponent i kriminelles selv-narrativer?

Mit teoretiske fokus er på diskurs og koblingen mellem diskurs og praksis. Jeg har valgt at belyse frontmedarbejderne og de indsatte/klienternes forståelser af ADHD-diagnosen og kriminalitet. For de professionelles daglige arbejdspraksis kunne en måde være at se på diskursen alene. Jeg har imidlertid valgt en teoretisk tilgang, hvor diskurs er en central del af praksis, sådan at min interesse er på, hvilken forskel ADHD-diagnosen gør i professionel praksis. For de kriminelle informanternes vedkommende er mit teoretiske fokus at se på, hvordan ADHD-diagnosen forstås og benyttes i diskursiv praksis som en måde at arbejde med sit selv gennem narrativer om ADHD-diagnosen.

Jeg anser individuelle beskrivelser som kontekstuel forbundne med kulturelt tilgængelige diskurser og narrativer som fortolkningsmæssige rammer (Järvinen 2000:

370), der er rammesat af den institutionelle kontekst, Kriminalforsorgen. Hverken de professionelle informanternes beskrivelser af egen praksis eller de kriminelle informanternes selv-narrativer fortælles i et vakuum, men de trækker på, hvad de måtte erfare som kulturelt tilgængeligt og legitimt i forhold til ADHD og relationen til kriminalitet. Deres beskrivelser reflekterer dels erfaring og dermed fortiden, og de, på et bestemt tidspunkt og sted, tilgængelige diskurser og narrativer, hvorfor beskrivelserne ikke blot kan anses som blotte beskrivelser af fortiden, men noget som også producerer agens og orientering mod fremtiden.

Jeg havde med de tre undersøgelsesspørgsmål brug for et fleksibelt teoretisk begrebsapparat, der kunne bidrage til at belyse og forstå sociale interaktioner og den bredere samfundsmæssige kontekst herfor. De valgte teorier bidrager på hver deres måde med nogle analytiske fokuspunkter, som jeg kort vil redegøre for i forhold til, hvordan de bidrager til besvarelsen af afhandlingens specifikke undersøgelsesspørgsmål.

Jeg vil her atter pointere, at jeg ikke betragter institutionel etnografi (som metodologi) isoleret fra afhandlingens teoretiske ramme. Smiths metodologi er ikke på ingen måde teoretisk i opposition til Foucault, men begge har imidlertid en kritisk magtforståelse og teoretiserer diskurs. De har dog i nogen grad forskellige opfattelser af, hvordan magt og viden hænger sammen, og har hver deres værktøjer til at analysere diskurs, subjektiviteter og magt-viden-relationer, og begge problematiserer forholdet mellem diskurs/praksis.

Smith har ligesom Foucault arbejdet mod at finde løsninger på det klassiske dilemma mellem mikro-makro og handlings-struktur dualismen i socialvidenskaben omkring sociale praksisser (Layder (2006: 197-203) i Satka et al. (2012: 192)). Institutionel etnografi (i lidt mindre grad Foucault) betoner aktørperspektivets tætte kobling til et magtperspektiv (makro). Hvor Smith har et stærkt blik for menneskers hverdagsliv, institutioner og viden i praksis, har Foucault et blik for ideers og diskursers formning af praksis. Således bidrager Smith og Foucault begge i særlig grad til spørgsmål A.

Særligt besvarelsen af spørgsmål B og C er inspireret af både Hacking og Rose og Foucault som teoretisk baggrund til at analysere krydsfeltet mellem Kriminalforsorgen, ADHD-diagnosen og "den kriminelle indsatte/klient". Spørgsmål B lægger op til en interaktionistisk analyse, og her benyttes diskurspsykologien som metodologi til at gå tæt på den diskursive praksis med en teoretisk forståelsesramme formet af Foucault og Rose i forhold til ADHD-diagnosen og bredere diskurser. Gennem Foucault får jeg en grundlæggende forståelse for, hvordan magt konstituerer diskurser som 'positive kræfter' og viden (om ADHD), hvilket giver mennesker nye former for forståelser og erfaringer af kroppen, hvorved bestemte subjektiviteter skabes. Med Rose får jeg et blik for netop forholdet mellem 'kriminalitetskontrol strategier' og hjernevidenskaberne og relation til ansvarliggørelsen og individualisering af

kriminelle. Rose betoner kampen om 'sandheden', og hvem der har retten og magten til at tale om denne og til hvem (Rose 1999: xix). For Rose udgør sproget en faktor blandt 'truths, norms and techniques – techniques of the self' (1999: xix) til at forstå og fortolke sin tilværelse. Rose & Abi-Rached (2013) bidrager til afhandlingen med en forståelse af, hvad neurovidenskaben gør ved forståelsen af selvet. Det somatiske individ er en helt ny dimension i menneskers selvforståelse, hvor individets skæbne ikke er bestemt på forhånd, men hvor biologiens forklaringsramme åbner op for interventioner og forbedringer med en tildeling af menneskers selvansvar for at passe på os selv og optimere os selv.

Med Hacking tilbydes en forståelse af, hvordan handling gennem udviklingen og tilstedeværelsen af "language of description" muliggøres. I min læsning af Hackings teori mener jeg, at han har en lidt mere deterministisk ramme for handling end Rose. På den anden side, betoner Hacking, til forskel fra Foucault og Rose, at de overordnede og mere abstrakte betydninger produceres gennem sociale interaktioner, hvilket er det, han præciserer med begrebet "looping effect". Hacking kan teoretisk derved supplere analysen og forståelsen af forholdet mellem diagnosens videnskabelige forankring og individers beskrivelse af ADHD-diagnosen og kriminalitet. I forhold til besvarelsen af spørgsmål C får jeg med den narrative kriminologi en analytisk ramme til at se på de kriminelle informanternes fortællinger som selv-narrativer med særligt fokus på ADHD-diagnosen og kriminalitet. Jeg får mulighed for at lægge vægt på de interviewedes agens, samtidig med at jeg forholder mig til de tilgængelige kulturelle diskurser vedrørende ADHD-diagnosen, der er rammesættende for disse fortællinger. De kriminelle informanter *gør* noget med disse selv-narrativer i arbejdet på og med dem selv, og jeg får herved mulighed for at undersøge, hvad ADHD-diagnosen betyder herfor i deres fortællinger om dem selv og deres fortid.

Alt i alt kan teorierne bidrage med at se på diagnoser som et handlingsrum, for de professionelle og de kriminelle informanter. For de kriminelle informanter, fordi hvor de tidligere har været rådvilde og handlingslammede, kan ADHD-diagnosen give et rum for agens, hvor man kan handle anderledes. Som tidligere nævnt kan man sige, at de kriminelle informanter gennem viden om ADHD-diagnosen og kriminalitet får mulighed for at omdefinere deres selv-fortællinger og for at karakterisere sig selv med et nyt sprog og nye betydninger. Men disse betydninger er ikke uendelige, men er begrænset af tilgængelige diskurser. Nu vil jeg imidlertid gå over til afhandlingens metodologi og forskningsdesign.

KAPITEL 4. METODOLOGI OG FORSKNINGSDSIGN

I dette kapitel vil jeg redegøre for afhandlingens metodologi og forskningsdesign, herunder indgangen til det empiriske felt, hvilken type af viden der er produceret i forbindelse med afhandlingen samt den konkrete anvendelse af metoder. Det skal i den forbindelse fremhæves, at afhandlingens metodologiske blik også har en teoretisk dimension, idet det bygger på en ontologi om det sociale. Jeg mener i forlængelse heraf ikke, at man kan skelne skarpt mellem metode og teori – metode har implikationer for teori og omvendt. Som overordnet metodologi trækker jeg på tre tilgange: institutionel etnografi (Smith 1987, Smith 2005), en etnometodologisk, interaktionistisk tradition inden for forskning i socialt arbejde (Hall et al. 2003, Hall et al. 2013, Eskelinen et al. 2008) samt inspiration fra metodologi fra narrativ kriminologi (Presser 2009, Sandberg 2010).

Før jeg redegør for metodologierne, vil jeg imidlertid redegøre for forskningsprojektets baggrund, som del af et større, kollektivt forskningsprojekt om ADHD³⁸ (afsnit 4.1). Dernæst vil jeg kort beskrive Kriminalforsorgen som forskningsfelt (afsnit 4.2). Derefter vil jeg beskrive institutionel etnografi som afhandlingens overordnede metodologiske ramme (afsnit 4.3). Endelig vil jeg redegøre for afhandlingens øvrige to metodologiske tilgange, en etnometodologisk interaktionistisk tradition inden for forskning i socialt arbejde (afsnit 4.4) og narrativ kriminologisk metodologi (afsnit 4.5.4.4).

4.1. FORSKNINGSPROJEKTETS BAGGRUND OG KONTEKST – 'DET KOLLEKTIVE FORSKNINGSPROJEKT'

Ph.d.-projektet er en del af et større forskningsprojekt om sociale indsatser og ADHD i et konsortium mellem Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, AAU, og KORA, der blev gennemført af Kjeld Høgsbro, Leena Eskelinen, Maja Lundemark Andersen og undertegnede. Forskningsprojektet blev gennemført som led i Socialstyrelsens program *Ny og forstærket indsats for børn, unge og voksne med ADHD*. Forskningsprojektet bestod af tre delprojekter på henholdsvis kriminalitets-, familie- og beskæftigelsesområdet (Berger 2013, Eskelinen 2013, Andersen 2013). Mit delprojekt på kriminalitetsområdet havde ikke en meget specifik og afgrænset problemstilling fra begyndelsen, men jeg var overordnet (og i overensstemmelse med projektets kobling med Socialstyrelsen) interesseret i, hvilken betydning ADHD-diagnosen

---

³⁸ Der, som nævnt i forordet, har titlen: Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger (Høgsbro et al. 2013).

havde i det sociale arbejdes praksis i Kriminalforsorgen, mere konkret i samspillet mellem indsatte/klienter, frontmedarbejdere og eksisterende sociale indsatser i det offentlige hjælpesystem. Gennem dialog med projektgruppen udvikledes et forskningsdesign med inspiration fra institutionel etnografi (Smith 1987, Smith 2005), hvorigennem vi kunne undersøge disse sociale indsatser i forhold til dét, som vi definerede som en "ADHD-problematik"³⁹ i det kollektive og større forskningsprojekt. Her udforskede vi de institutionelle sammenhænge med udgangspunkt i de erfaringer, som mennesker med en 'ADHD-problematik' har. Gennem etableringen af et fælles forskningsdesign kunne vi således danne en fælles reference for de respektive delprojekter, som atter kunne danne udgangspunkt for en fælles tværgående og syntetiserende sammenfatning af de tre delprojekters resultater, se Høgsbro et al. (2013).

Selve valget af institutionel etnografi som afhandlingens grundlæggende forskningsdesign var derfor resultatet af forskningsprojektets måde at imødekomme Socialstyrelsens mål om, at projektet skulle bidrage med forskningsbaseret viden, som kunne bidrage til Socialstyrelsens udarbejdelse af en national handleplan (Socialstyrelsen 2013) i forhold til sociale indsatser over for ADHD, se Høgsbro et al. (2013: 82-7). I Socialstyrelsens satsning blev det stigende antal mennesker, der får stillet en ADHD-diagnose, og som velfærdstatslige sociale tilbud via brugerne kommer i berøring med, eksplicit defineret som den samfundsmæssige udfordring, der afkrævede ny viden for at kunne håndtere tilrettelæggelsen af fremtidige sociale indsatser⁴⁰. Det samlede forskningsprojekt og mit ph.d.-projekt blev derfor designet som en institutionel etnografi for at undersøge:

Samspillet mellem borgere, der tilskrives en ADHD-problematik, og de sociale kontekster, hvori de befinder sig, herunder de sociale tilbud og støttende foranstaltninger. Til forståelse af dette samspil er det relevant at beskæftige sig med de professionelles og brugernes forståelse af problemerne og disse forståelsers konsekvenser for gruppernes ageren – samt, i sidste instans, den institutionelle struktur. Hensigten er således ikke at

---

³⁹ Vi definerede ADHD-problematikken, som de problematikker borgere og professionelle identificerer som ADHD, hvilket grundlæggende er en kulturanalytisk forståelse af diagnoser, hvor diagnosens biologiske forankring ikke kan afvises a priori, men hvor diagnostiske symptombeskrivelser altid foregår i en kulturelt specifik sammenhæng, og derfor ikke kan anskues som neutral eller objektiv, uanset hvad man ætiologisk set fastslår som årsag eller baggrund for ADHD-tilstanden.

⁴⁰ Dette stigende antal mennesker med ADHD-diagnose, giver et stadigt stigende økonomisk pres på velfærdsstaten i takt med stigende forventninger til behandling af ADHD. Man kan måske derved med rette sige, at vores kollektive forskningsprojekts fokus på netop ADHD-diagnosen bidrager til denne proces (for mere af denne kritik, se Jørgensen et al. (2011).

fælde dom over de forskellige forståelsesformer, men snarere at nå til en afklaring af, hvordan skiftende forståelser eller uafklarede synspunkter kan have været med til at skabe uklare forventninger og modstridende krav til aktørerne. Rent teoretisk ser vi disse konflikter som forårsaget af diskursive kampe i et felt af diskurser, der indeholder modsatrettede bestemmelse af problemernes karakter og løsningsmuligheder (Jørgensen et al. 1999) (Høgsbro et al. 2013: 27).

Den institutionelle etnografi dannede således en ramme for udforskningen af de forskellige institutionelle sammenhænge, der var relevante for den gruppe af mennesker, som undersøgelsen handler om – i mit delprojekt, voksne med tilknytning til Kriminalforsorgen. De to øvrige forskningsrapporter Andersen (2013) og Eskelinen (2013) fokuserer henholdsvis på familier med ADHD-problematikker tæt på deres daglige liv, og beskæftigelsesområdet med fokus på, hvordan jobcentret og de tilbud, som de benytter, møder voksne med ADHD-diagnose eller mistanke om en ADHD-lidelse. Andersen (2013) konkluderer bl.a., at ADHD-problematikker i familiemæssige sammenhænge med fordel kan imødekommes gennem en mere koordineret indsats med afsæt i familiernes egne problemforståelser samtidig med udvikling af nye socialfaglige tilgange, der kan rumme disse forståelser bedre. Eskelinen (2013) konkluderer bl.a., at mennesker med ADHD bør inddrages mere i planlægningen og gennemførelsen af indsatser, samt at der bør udvikles faglige metoder og forståelsesrammer, der tager højde for professionelles forskellige forståelser af, hvad ADHD-problematikker rummer. Den samlede analyse i det kollektive forskningsprojekt (Høgsbro et al. 2013) diskuterer resultaterne og giver anbefalinger til den fremtidige sociale indsats over for familier og voksne med ADHD.

4.2. KRIMINALFORSORGEN SOM FORSKNINGSFELT

Kriminalforsorgens helt overordnede rolle er at fuldbyrde de straffe, som domstolene fastsætter⁴¹. Dette gælder både frihedsstraffe og andre straffe, fx betingede domme og domme til samfundstjeneste. Dette finder sted i Kriminalforsorgens forskellige institutioner, som i fængslet, i arresthuse og pensioner, hvor ubetingede frihedsstraffe afsones. De betingede domme, samfundstjeneste og fodlænke, fuldbyrdes derimod under Kriminalforsorgen i Frihed (KiF). KiF har en lang række opgaver, hvor hovedopgaven er at føre tilsyn med klienter, hvorigennem der ydes hjælp og støtte til klienter, der er prøveløsladte eller afsoner ”i frihed” til sociale og personlige akutte såvel som længerevarende problemstillinger⁴².

---

⁴¹ Kriminalforsorgen har ansvar for omkring 14.000 mennesker, hvoraf omkring 4.300 er i fængsler, arrester og pensioner, mens omkring 9.700 er i forskellige former for tilsyn.

⁴² Bekendtgørelse om tilsyn og samfundstjeneste (BEK nr. 1149 af 07/12/2009), Justitsministeriet.

Målgruppen inkluderer betingede dømte og prøveløsladte, betingede dømte med særvilkår (herunder med behandling for misbrug eller psykiske lidelser), afsonere i hjemmet med fodlænke, samfundstjenestedømte (inkl. færdelseslovsovertrædere) og psykisk syge behandlingsdømte (Straffelovens § 68 og § 69)⁴³.

Vi havde i projektgruppen valgt at afgrænse vores empiriske felt til Aalborg Kommune. Eftersom der ikke var egentlige fængselsinstitutioner i denne kommune, valgte jeg at udvide mit projekt til Nordjylland og valgte to af de eksisterende institutioner under Kriminalforsorgen, KiF Aalborg og Statsfængslet ved Kragshovede, hvoraf sidstnævnte er det eneste egentlige fængsel i Nordjylland. Jeg forestod selv projektet helt fra begyndelsen, helt fra den indledende kontakt til Direktoratet for Kriminalforsorgen, der også udgjorde min formelle indgang til KiF Aalborg og Statsfængslet ved Kragshovede (Bilag 8). Jeg underskrev en tavshedserklæring og blev tjekket i strafferegistreret. Jeg fik i tråd med Kriminalforsorgens regelsæt ansøgt og godkendt projektet af Datatilsynet den 19/10 2011. Derefter fik jeg tilladelse af Direktoratet til at lave feltarbejde, som først spurgte institutionerne, om de havde interesse i at deltage. Begge institutioner indvilligede, hvorefter jeg direkte kontaktede fængselsinspektøren og lederen af KiF pr. brev (se Bilag 9 og Bilag 10), der begge takkede ja med tilkendegivelse af stor interesse for emnet. Jeg arrangerede derpå et introducerende møde med fængselsinspektøren, en afdelingsleder og en behandlingskonsulent og gentog et tilsvarende møde med lederen af KiF i Aalborg i slutningen af 2011/primo 2012, hvorigenennem jeg fik fortalt om projektet, og hvad jeg forventede af dem, og de fik afklaret spørgsmål. Desuden blev jeg lovet hjælp til at rekruttere både frontmedarbejdere og voksne under tilsyn af KiF.

I kontakten med Kriminalforsorgen tilkendegav jeg, at jeg ønskede at få viden om den institutionelle proces fra indsattes afsoning til prøveløsladelse/løsladelse, om de nyligt (prøve)løsladtes egne erfaringer med afsoning og tilsyn i forbindelse med (prøve)løsladelse, ligesom jeg også gerne ville lære om de professionelle diskursive forståelser af ADHD og kriminalitet i relation til deres daglige arbejdspraksis mellem de to typer af institutioner. Jeg fortalte også, at jeg ønskede at interviewe nogle indsatte/klienter med ADHD-diagnose. Jeg gjorde det klart, at jeg håbede på at kunne give nogle perspektiver på deres praksis, som de selv kunne bruge i deres arbejde, men også at Kriminalforsorgens egen medvirken var absolut essentiel og en forudsætning herfor. Feltarbejdet påbegyndtes i slutningen af 2011 og afsluttedes primo 2014⁴⁴.

---

⁴³ Som nævnt indledningsvist diskuteres Kriminalforsorgens rolle i forhold til psykiatriske diagnoser generelt og specifikt i forhold til ADHD yderligere i afhandlingens del B (Berger 2013)

⁴⁴ Planen var at afslutte empiriindsamlingen sommeren 2012, men grundet vanskeligheder ved at hverve de voksne kriminelle med ADHD-diagnose som informanter, tog jeg kontakt til

4.3. INSTITUTIONEL ETNOGRAFI

Institutionel etnografi udgør afhandlingens første og primære inspiration i relation til dataindsamlingsprocessen og er en ud af tre metodologier i undersøgelsen. At institutionel etnografi har en bestemt epistemologisk og teoretisk forståelse, og dermed analytisk blik, har konsekvenser for *fremgangsmåden* i dataindsamlingsprocessen og dermed for, *hvordan* jeg har arbejdet etnografisk⁴⁵ (afsnit 4.3). Der er ikke tale om en traditionel etnografi, hvor jeg har opholdt mig et bestemt sted over længere tid, men derimod en etnografisk tilgang, hvor jeg har lavet nogle strategiske udvalgte punktnedslag forskellige steder, i et fængsel og i KiF, hvor jeg var i kortere tid og gennemførte forskellige typer dataindsamling.

Institutionel etnografi er udviklet af Dorothy Smith (1987, 2005, 1990) og videreudviklet af bl.a. (Campbell et al. 2006, Campbell et al. 2002). Institutionel etnografi er ikke blot en metode, der viser, hvordan det sociale kan undersøges, men den er også en sociologisk teori om det sociale, altså en ontologi, der tager udgangspunkt i subjekter og en *epistemologi* om, hvad vi kan opnå viden om. Som 'method of inquiry' (Smith 2005) giver det altså ikke mening at skelne mellem metode som teknikker og teori. Institutionel etnografi tilbyder både en ramme og nogle begreber til at målrette det analytiske blik mod forskningsobjektet og problemstillingen fra dataindsamlingsfasen til den færdige analyse. I det følgende vil jeg præsentere institutionel etnografi som metodologi og teori og derved sige noget om udgangspunktet og fremgangsmåden for dataindsamlingsprocessen. Jeg vil dog til at starte med pointere, at jeg ikke foregiver at have anvendt institutionel etnografi fuldt og helt, og jeg forholder mig også kritisk til muligheden som forsker for at få "un-biased" og "ikke-undertrykkende" adgang til menneskers erfaringer og oplevelser, som institutionel etnografi undertiden synes at fordre, fx Walby (2007). Det strider i øvrigt også mod den institutionelle etnografis egne inspiration fra Foucault at hævde, at teori og hverdagspraksis klart kan afgrænses fra hinanden.

Smith advokerer for en sociologi, der starter i menneskers hverdag med udgangspunkt i deres erfaringer (Smith 1987) og det primære mål er at forklare sociale relationer og hvordan disse relationer, som "relations of ruling", styrer de involverede mennesker. Det handler om den sociale organisering af viden, primært i institutioner, hvor spørgsmålet der stilles er, hvordan menneskers hverdagslige aktiviteter er koordineret af sproglige, tekstuelle og diskursive praksisser. Institutionel etnografi

---

andre KiF-afdelinger og Direktoratet for Kriminalforsorgen for at finde de sidste fire ud af elleve informanter (mere herom i afsnit 5.1.1).

⁴⁵ Analysen i afhandlingens del B (Berger 2013) er også teoretisk inspireret af dette perspektiv, endvidere udgør IE og en teoretisk ramme for det større forskningsprojekts samlede design, som afrapporteret i den sammenfattende rapport i Høgsbro et al. (2013).

tilbyder en subjekt-centreret ontologi om det sociale, det vil sige udgangspunktet for at beskrive fænomener i de former, hvori de opleves af mennesker, der erfarer dem. Institutionel etnografi tager afstand fra objektiveringen af menneskelige erfaringer, hvor sociologisk teori privilegeres frem for menneskelige erfaringer. I tråd med institutionel etnografi startede jeg med at tale med informanterne (dvs. både de voksne kriminelle med ADHD-diagnose og frontmedarbejdere) om, hvad de gør i deres faktiske hverdag, hvad de forstår ved det, de gør, og hvad ADHD-diagnosen betyder herfor. Jeg valgte derved et eksplicit fokus på menneskers dagligdagsbeskrivelser som udgangspunkt for undersøgelsen og som retningsgivende for selve forskningsprocessen i forhold til at identificere centrale ”problematikker” (se beskrevet i afsnit 4.1).

Smith refererer Durkheims regler for sociologisk metode (Durkheim 1982) i sin kritik af det, hun kalder den konventionelle sociologiske opfattelse af, hvordan man skal ’skrive det sociale’ (Smith 2005, Widerberg 2007: 16). Problemet bliver, ifølge Smith, at forskeren let bliver ukritisk formidler af det politiske styringsapparat, ”som gør politisk definerede problemer (fattigdom, kriminalitet osv.) om til samfunnsvidenskabelige problemer” (Widerberg 2007: 17). Smith beskriver nedenfor den institutionelle etnografi:

Taking the everyday as problematic (D.E. Smith 1987) to locate the starting point of inquiry anchors the ethnography in people’s actual experience. It establishes for inquiry a subject position that remains open until is filled by the subjectivity or subjectivities of those whose part is taken up as the starting point of inquiry: inquiry set out from there; it explores with people their experience of what is happening to them and their doings and how those are hooked up with what is beyond their experience. Research is then projected beyond the local to discover the social organization that governs the local setting. In an institutional context, this is to discover the institutional order and its organization in those respects relevant to what has been and is happening to people. (Smith 2005: 41)

Institutionel etnografi bygger således på antagelsen om, at magt ikke kan adskilles fra menneskers hverdagslige aktiviteter, men at magten er indlejret i de sociale relationer. Dette fokus på mikromagt mekanismer i hverdagspraksisser, og hvordan disse styringsmekanismer fungerer i tid og sted og/eller bestemte steder, har Smith i høj grad til fælles med Foucault (Foucault 1984, Foucault 1980). Om end de har forskellige metodologier og teorier, er det alligevel min vurdering, at de kan supplere hinanden i analyser af socialt arbejde i institutionelle sammenhænge. I institutionel etnografi betragtes informanter (og forskeren) ikke som transcendent subjekter, men som vidende og som situerede i deres umiddelbare og aktuelle hverdagsliv i bestemte relationer. Smith argumenterer for, at metoden vedrører “the ongoing concerting and coordinating of individuals’ “activities” that are discursively created” (Smith 1999: 6). ‘Det sociale’ i institutionel etnografi vedrører netop de aktiviteter, som mennesker konstant er involveret i. På den ene side fokuserer Smith på indivi-

duelle erfaringer og viden, mens hun på den anden side – og det er institutionel etnografis sociologiske aspekt – stræber efter at forbinde disse erfaringer med den omgivende struktur, forstået som de bredere sociale organiseringer, der griber ind og sætter sig igennem i menneskers levede liv. Institutionel etnografi opererer derved på to analytiske niveauer. Det handler om at skabe rige og fyldige etnografiske beskrivelser af menneskers aktiviteter og relationer for at synliggøre, hvordan ting gøres, dvs. menneskers konkrete og situerede erfaringer. Disse beskrivelser udgør grundlaget for at sige noget om samfundet og derved for det andet niveau med et institutionelt mål om at kortlægge og synliggøre, hvordan menneskers aktiviteter er koordinerede gennem sociale relationer og koblet sammen med magt og styring (Rua 2012).

Et eksempel på styring via tekst kunne være det udbredte diagnosesystem DSM, hvori også ADHD-diagnosen indgår. Man kan med Smith (1987) pointere, at stadig mere problematisering af menneskers tilværelse er tekstuel medieret, og institutionelt og professionelt organiseret for både at kategorisere, men også ”to actually write and read problems into troubled lives” (Gubrium et al. 2013:4). Så i dette perspektiv ligger altså en tanke om, at DSM-kategorier (her specifikt ADHD-diagnosen) medierer tekstuel via et kompleks af sociale relationer der: ”connect us across space and time and organize our everyday lives – the corporations, government bureaucracies, academic and professional discourses, mass media, and the complex of relations that interconnect them” (Smith 2005: 10).

Begrebet ’aktiviteter’ i den institutionelle etnografi (Smith 2005, Campbell et al. 2006), refererer bredere end blot til fx ’betalt arbejde’, men dækker alle former for aktiviteter, som mennesker er en del af i dagligdagen. Disse aktiviteter koordineres ifølge Institutionel etnografi gennem de tekster, som aktører forholder sig til, forstået som det sprog, som koordinerer vores handlinger repræsenteret af styringsrelationerne.

For Smith er ’diskurs’ et felt af relationer, der ikke alene inkluderer tekst og teksters indbyrdes forbundenhed, men også subjekters konkrete aktiviteter på specifikke steder, hvorigennem diskurserne produceres og anvendes i relation til begrebsmæssige rammer. Med institutionel etnografis udgangspunkt i menneskers levede liv og deres erfaringsverden, anses subjektet som helt centralt for aktiveringen af diskurs. Med institutionel etnografi kombineres altså et aktørperspektiv med et magtperspektiv, hvilket har været afgørende for valget af institutionel etnografi, fordi Kriminalforsorgen så tydeligt er et felt, hvor der både er nogle meget dominerende diskurser om straf og rehabilitering og samtidig nogle individer, der så tydeligt handler på baggrund af netop deres erfaringer med mennesker og levede liv.

Smith foreslår derved institutionel etnografi som en sociologi, dvs. også en teori, der synliggør den sociale struktur ud fra menneskers hverdagsliv (Smith 1987) ud fra en antagelse om, at hvad mennesker gør i deres daglige liv, hænger sammen med, hvad

andre mennesker gør. Herigennem er det muligt at kortlægge, hvordan styringsrelationerne påvirker deres liv. Individets daglige aktiviteter er altså koordinerede af og forankrede i styringsmæssige relationer. Hverdagslivserfaringer bliver på denne vis styrende for, hvordan studiet tilrettelægges og udvikles, fx i forhold til hvem man vælger at interviewe, idet målet med institutionel etnografi er at finde frem til de 'problematikker', som netop er at finde i spændingsfeltet mellem hverdagslivet (det lokale) og systemrelationer (det translokale). Dette spændingsfelt er en væsentlig del af det kollektive, større forskningsprojekt om ADHD (Høgsbro et al. 2013), om end det alene kan placeres i afhandlingens del B (Berger 2013) omkring koordination og løsladelse. Institutionel etnografi foreslår altså, at forskningen skal udfoldes som en opdagelse ('at opdage en problematik'), hvor udgangspunktet er menneskers faktiske aktiviteter, dvs. menneskers levede liv og erfaringer, snarere end at lade teoretiske antagelser/begreber styre forskningsprocessen. Begrebet 'problematik' defineres ikke på forhånd, men er den, som forskeren gennem forskningsprocessen skal undersøge og identificere med afsæt i beskrivelserne af individuelle erfaringer.

Diskursive forståelser i institutionel etnografi kan ikke afkobles fra den kropslige og situerede erfaring. At forbinde menneskers fortællinger om praksis med, hvad de rent faktisk gør, er en grundlæggende problemstilling i al humanvidenskabelig forskning. Som kritisk over for positivismen, peger Smith (Smith 2005: 125) på, det ikke er muligt at nå frem til sandheden om, hvad informanten faktisk gør. Smith argumenterer for, at erfaringer altid er ideologisk eller teoretisk medieret og grundlæggende altid dialogisk. Her er Smith inspireret af Bahktins diskursbegreb (Bahktin 1981), hvor pointen er, at alle ytringer er en dialog mellem diskurs/sprog og den talendes intentioner og den lyttende. Den talende (eller skrivende) i dialogen må derved finde de nødvendige diskursive ressourcer. Det vil sige, at diskurs skabes gennem handling, hvorigennem diskursen både reproduceres og omformuleres.

For at opsummere: Smith er fokuseret på at se på det arbejde, den viden og de erfaringer, der udføres og oparbejdes af enkeltindivider på det nære og partikulære niveau. Målet er at se på, hvordan denne lokalt forankrede viden og erfaring er koblet til mere generelle og overordnede sociale organiseringer, 'virker bagom ryggen' og styrer det levede sociale liv på det lokale niveau. Ideen er således, at vi kan undersøge menneskers anvendelse af ADHD-diagnosen i diskursiv praksis, altså hvordan der tales om ADHD.

I forhold hertil er institutionel etnografi noget anderledes med begreber som 'discovery' og 'mapping', hvor udforskningen af hverdagslivet er central og ikke må teoretiseres (Campbell et al. 2002: 50). Jeg forholder mig kritisk til denne dimension af institutionel etnografi og mener, at tilgangen i højere grad med fordel kunne anerkende, at forskeren også er medproducent af og ikke blot udgør en neutral gendrivelse af subjektets tilstedeværelse. Jeg er her inspireret af Layder (1998) og hans begreb 'orienting concepts', hvor midlertidige teoretiske konstruktioner tænkes som fleksible og åbne, idet de skal kunne modificeres undervejs. På denne vis bliver

forskningen en proces, hvor man afprøver hypoteser og lader teori fremkomme ud af empirien (1998). Jeg mener derved ikke, at man kan gå uhildet til empirien, og man må nødvendigvis altid have en form for optik. Interview og transskription består af konstitutive fortolkende processer, og ikke, som den forstås inden for institutionel etnografi, en ligefrem opdagelsesrejse (Walby 2007).

I denne forbindelse vil jeg med Willis' begreb 'TIES' (Willis et al. 1997) betone, at teori i etnografisk metodologi kan være en styrke for at kunne forstå og repræsentere erfaringer i en "lived culture" (Willis et al. 2002: 394). Uden en teoretisk sensitivitet er der en risiko for at komme til at sætte lighedstegn mellem fx diskurser og "the lived outcomes" (Willis et al. 2002: 395). Jeg mener i forlængelse af dette, at jeg som forsker nødvendigvis må have en vis sensitivitet og åbenhed over for de kriminelle informanternes livsbetingelser og deres levede liv, lige såvel som over for min egen sociale rolle, som del af en fælles kulturel kontekst, der (i hvert fald i et vist omfang) deles med mine informanter.

4.4. INTERAKTIONISTISK OG ETNOMETODOLOGISK TRADITION INDEN FOR FORSKNING I SOCIALT ARBEJDE

Afhandlingens metodologiske tilgang er også inspireret af en interaktionistisk og etnometodologisk tradition inden for forskning i socialt arbejde (Hall et al. 2003, Hall et al. 2013, Eskelinen et al. 2008, Eskelinen et al. 2010). Denne tradition er en del af den 'diskursive vending', hvor analyseobjektet er tale og interaktion i konstruktionen af hverdagslivet (Juhila et al. 2014)⁴⁶. Fokus er på diskurs i praksis og fokuserer empirisk på 'naturally occurring social work interaction' (Hall et al. 2013: 3). Traditionen placerer sig i et felt inden for forskning i socialt arbejde, der de senere år har bevæget sig fra et fokus på identitets- og problemkonstruktioner (*hvad* der siges i interaktionen) til også at indbefatte relativt detaljerede analyser af, *hvordan* det siges og selve *interaktionen* og *forløbet* mellem deltagerne (Hall et al. 2013). Udviklingen af tradition er ledsaget af en række forskellige metodologier og metoder med det formål at analysere hverdagslig social interaktion i socialt arbejde.

En tilgang inden for traditionen er en diskurspsykologisk tilgang, der ser på diskurs og anskuer sprog som afgørende for menneskelig handlen og identitet (Potter et al. 1987, Potter 2012). Fokus er på, hvad deltagerne i interaktioner gør ved dem selv og ved hinanden gennem diskurs. Identitet ligger i denne forståelse helt i tråd med nyere sociologers kritik (med symbolsk interaktionisme) af den modernistiske 'hverdagspsykologiske' forestilling om selvet som en mere eller mindre stabil kerne i det enkelte individ. Disse nyere sociologer argumenterer (med bl.a. Mead og Goffman)

---

⁴⁶ Forskningstraditionen er forankret i det internationale forskningsnetværk DANASWAC (Discourse and Narrative Approaches to Social Work and Counselling).
<http://www.uta.fi/yky/sty/tutkimus/danaswac.html>

for, at selvet er socialt konstrueret, se fx Gubrium & Holstein (Järvinen et al. 2005, 2000, Gubrium 2001, Jenkins 2014). Derved bliver identitet som forhandling gennem brug af forskellige identitetskategorier central.

Med inspiration fra denne tradition betones mødet mellem de forskellige aktører i feltet – både mellem frontmedarbejdere og klienter. Her analyseres de mønstre, som sociale møder producerer og det er dette, der har afhandlingens primære interesse. I sådan en optik opfattes mennesker som aktive og kreative aktører i en menneskelig verden, hvori hvad mennesker gør, er faciliteret af, hvad andre mennesker gør. Desuden har traditionen en forståelse af, at subjektivitet, mening og bevidsthed ikke eksisterer før oplevelse, men at disse skabes gennem handling og i interaktioner.

Særligt afhandlingens del C trækker på denne tradition inden for forskning i socialt arbejde. Med data fra et løsladelsesmøde analyseres, hvilke diskurser der bringes i spil i samtalens forløb, og hvordan ADHD-diagnosen spiller ind i mødet, der udspiller sig mellem frontmedarbejdere fra en række institutioner, en indsat og hans forældre set i forhold til det overordnede formål med mødet, nemlig at støtte og hjælpe den indsatte i forbindelse med planlægning af løsladelsen fra fængsel. ADHD-diagnosen anses som en social kategori, der skaber mening i social interaktion, og som af aktører anvendes som diskursiv ressource.

Et central analytisk perspektiv i del C er diskurspsykologien (Potter et al. 1987, Potter 2012), der er en tilgang til at studere institutionelle praksisser, diskurser og identitet. Tilgangen har fokus på socialpsykologiske forhold og minder om en interaktionistisk, mikrosociologisk tankegang med fokus på, hvordan menneskers egenskaber og karakter konstrueres og synliggøres, når mennesker interagerer i hverdags- og institutionelle situationer. Vi benytter diskurspsykologien til at se på, hvordan en indsats' identitet forhandles gennem deltagelse af flere deltagere i et løsladelsesmøde. Vi forholder os til samfundsmæssige diskurser som 'user engagement' med udgangspunkt i relevant litteratur om socialt arbejde og ser på, hvordan disse diskurser aktivt benyttes som diskursive ressourcer.

Et centralt begreb, som vi inddrager, er '*modstand*' (Caswell et al. 2011, Juhila et al. 2013). Begrebet er velkendt i forskning i socialt arbejde, som traditionelt har analyseret professionelles diskurser og set på klientens reaktioner og adfærd. Forsknings-traditionen er på det seneste begyndt også at interessere sig for modstandsformer fra både klient og frontmedarbejder (Juhila et al. 2013: 117), der produceres i selve interaktionen. Hvor fx Järvinen & Mik-Meyer (2005) og Järvinen (1998) har interaktionistisk tilgang til analyser af socialt arbejdes praksis, der kombinerer Bourdieu, Goffman og Foucault, og som med referencer til disse opererer med et teoretisk magtbegreb, der er relativt mere strukturelt, med begrænset rum for agens. Den tradition, som del C er inspireret af, har imidlertid en anden måde at anskue interaktioner i socialt arbejde og forholde sig til magt på. Vi studerer i del C modstand som udtryk for magt, men ikke som magt, der pr. definition udgår fra steder uden for den

specifikke sociale setting, der studeres. Magt gennemføres og aktualiseres i stedet i *selve interaktionen*, hvorfor tilgangen ikke a priori skelner mellem positiv, negativ, undertrykkende eller kontrollerende former for magt (Juhila et al. 2013). Således forstås magt som noget relationelt i de forskellige aktørers orienteringer mod hinanden, når deltagerne i interaktionen søger at definere og forhandle ”klientens” (i vores tilfælde den indsattes) identitet, og hvad informanten er/ikke er stand til, dvs. individuelle evner, ressourcer såvel som mangler.

4.5. NARRATIV KRIMINOLOGISK METODOLOGI

Afhandlingens tredje metodologiske inspiration er fra narrativ kriminologisk metodologi (Presser 2009, Presser 2013, Presser et al. 2014, Presser 2012a). I narrativ metodologi analyseres individers narrativer ikke som historier om, hvad der virkelig skete, men som et stykke performativt arbejde, hvor informanterne gør noget med dem selv og deres omgivelser gennem narrativerne. Narrativer opsamles, læres at blive benyttet i bestemte kontekster og modificeres til selv-narrativer, gennem hvilke de kriminelle informanter kan fortælle deres historie til et bestemt publikum. Denne tilgang til narrativ analyse kan benyttes til at forstå og analysere det komplekse forhold mellem identitet og kultur. Narrativer er derved ikke blot en retrospektiv fortælling om, hvad der er sket, men handler også om, hvordan informanterne skaber mening med deres liv. Der kan være karakteristika, elementer eller plot i narrativet, der gør det særligt. Jeg fokuserer både på, hvad der fortælles, og hvordan det fortælles (Riessman 2008), idet både substansen af det der fortælles, og narrativets form kan være af central analytisk betydning – erfaringer så at sige ’lagres’ som narrativer. I denne optik er objektet for analysen dét, som man kunne kalde ’narrative tekster’. Narrativer er blot en diskursiv form blandt andre (2008). Karakteristisk for narrativer er, at de vedrører 1) erfaringer over tid og 2), at de altid har en pointe (Presser et al. 2014).

En klassiker inden for narrativ teori er Labov (1972), der karakteriserer narrativer ved det, at de har en særlig logisk struktur, som består af forskellige dele, og som altid indeholder et problem, (’complicating action’), en evaluering, og som har en tydelig løsning (’resolution’) og afslutning (’coda’). Et narrativ skal altså kunne identificeres som narrativ ved disse dele, og det er relativt tydeligt, hvad narrativets pointe/evaluering er. Men den narrative kriminologi er begyndt at analysere mindre strukturerede narrativer i kriminelles fortællinger. Som Presser & Sandberg (2014) bemærker, så kan flertydige evalueringer, kaldet ’narrative ambivalence’, også udgøre en diskursiv ressource. Narrativer kan indeholde flere evalueringer, der ikke nødvendigvis er kompatible. En fortæller kan fx delvist give udtryk for historiens slutning eller give små hints om evalueringen/pointen, for så efterfølgende at invitere tilhøreren til selv at drage konklusionen. Dette er i narrativ kriminologi analyseret som ’interdiskursivitet’ (Sandberg 2009a), der er blevet defineret som ”the mixing of diverse genres, discourses, or styles associated with institutional and social meanings in a single text” (Wu 2011: 96). Kriminologer har også beskrevet kriminelles

narrativer som 'elastic narratives' (Presser 2008) og 'inconsistent story-lines' (Brookman et al. 2011). Set med et narrativt kriminologisk perspektiv kan man sige, at individer ikke blot passivt tilegner sig det diagnostiske sprog, men lærer sig kulturelt kendte narrativer om ADHD, som de kan bringe i spil i fortællingen om dem selv – det er netop dét, der udgør det performative aspekt.

4.6. AFRUNDING OG OPSAMLING

Jeg har i dette kapitel beskrevet og introduceret de tre forskellige metodologiske inspirationer i afhandlingen. De tre metodologier har hver især haft indflydelse på dataindsamling såvel som den samlede analytiske proces. Hvor institutionel etnografi gav mulighed for at sætte fokus på mine informaners hverdagsliv og praksis og deres erfaringer forbundet hermed, muliggjorde de øvrige to metodologier et detaljeorienteret fokus på specifikke sociale interaktioner i observationer og i interview. Alle tre metodologier har en udtalt orientering mod menneskers agens i en specifik social sammenhæng, mens de samtidig har sans for deres kulturelle indlejring. Mens både den institutionelle etnografi og narrativ kriminologi principielt er åbne over alle slags kvalitative metoder, favoriserer den interaktionistiske og etnometodologiske tradition inden for forskning i socialt arbejde i sagens natur sociale interaktioner og 'autentisk data'. I det følgende vil jeg præsentere de specifikke metoder, som jeg har benyttet.

KAPITEL 5. METODER OG DATA-MATERIALE

Gennem mit feltarbejde har jeg benyttet to overordnede metoder: interview og deltagerobservation. Jeg vil i det følgende redegøre for, hvordan jeg har brugt disse metoder til at opnå indsigt i dagligdags erfaringer og fortællinger om mødet med/arbejdet i Kriminalforsorgen. Undersøgelsens empiri er alene af kvalitativ karakter og består af individuelle interviews, fokusgruppeinterviews, gruppeinterviews samt observationer.

Fokusgruppeinterviewene er gennemført med frontmedarbejdere⁴⁷ (32 personer, i alt ca. 9 timers lydoptagelse). Gruppeinterview er gennemført med ledere af de to institutioner. Individuelle interviews er gennemført med voksne kriminelle med ADHD-diagnose (11 personer, i alt ca. 13 timers lydoptagelse) i alderen 19-44 år og heraf var to kvinder. Denne kønsratio svarer i øvrigt også omtrent til den for Kriminalforsorgens klienter/indsatte.

Jeg har desuden løbende foretaget observationer af dagligdagsaktiviteter i fængslet og i KiF i form af fem observationer (18 personer, i alt ca. 4 ½ timer, heraf er to optaget på diktafon og efterfølgende transskriberet). Jeg har observeret fire tilsynsmøder mellem KiF-medarbejdere og klienter samt et løsladelsesmøde i fængsel, som alle efterfølgende blev transskriberet⁴⁸. Det var alene disse to, der blev optaget på diktafon. Baggrunden herfor er, at tilsynsmøderne, men ikke løsladelsesmødet, blev gennemført spontant, da muligheden bød sig. Det skal i forlængelse heraf siges, at jeg ikke ved projektets begyndelse havde planlagt at anvende observation som metode, men havde alene planlagt at foretage interview med kriminelle og professionelle informanter. Af disse to grunde blev ikke alt i løbet af projektet optaget.

I afhandlingens empiri indgår udover ovenstående forskellige institutionsspecifikke dokumenter, lovgivningstekster og politiske dokumenter samt flere uformelle samtaler med frontmedarbejdere i både fængslet og KiF. Endelig indgår de kriminelle informanternes journaler, herunder deres handleplaner. Jeg fik informanternes samtykke til at rekvirere deres journaler via Direktoratet for Kriminalforsorgen. Journalerne benyttede jeg til at få viden om, hvordan ADHD blev skriftligt refereret til og tillagt betydning af Kriminalforsorgens medarbejdere⁴⁹, om de kriminelle informanternes

---

⁴⁷ Nr. 1+2+4+5 i Tabel 1.

⁴⁸ Nr. 6+7 + 8 i Tabel 1.

⁴⁹ Det er typisk KiF-medarbejdere/sagsbehandlere og kontaktpersoner i fængsel og i KiF, der skriver i handleplanen.

overordnede historik forløb samt deres tidligere kontakt med Kriminalforsorgen, domme og straffelængde mv. Journalerne bad jeg først om at få udleveret efter interviewene, fordi jeg ikke ønskede viden om de kriminelle informanter, som ubevidst kunne præge min måde at gå til den enkelte informant på, fx foranlediget af viden om den kriminalitet, som de havde begået. I Tabel 1 nedenfor præsenteres en oversigt over afhandlingens samlede empiriske materiale⁵⁰.

Tabel 1   Oversigt over datamateriale

Nr.	Samlet oversigt over datamateriale	Antal informanter i alt	Interview-guide	Transskriberet
1	Et fokusgruppelinterview med medarbejdere (socialrådgivere, fængselsbetjente og sygeplejersker og skolelærere) i et åbent fængsel Analyseret i afhandlingens Del B	12	Ja, se bilag 1	Ja
2	To fokusgruppelinterviews med medarbejdere i KiF (sagsbehandlere og en enkelt fængselsbetjent) Analyseret i afhandlingens Del B	15 (10+5)	Ja, se bilag 2+3	Ja
3	Elleve individuelle interviews med voksne kriminelle foretaget, mens de var i tilsyn under KiF Analyseret i en af afhandlingens to artikler Del A	11	Ja, se bilag 4+5	Ja
4	To indledende interviews med ledelse i henholdsvis KiF og fængsel ⁵¹ 1) Kriminalforsorgsleder i KiF 2) Fængselsinspektør, afdelingsleder og ansat i behandlingsafdeling som konsulent Indgår som etnografisk data og fungerer som adgang til felt	4 (1+3)	Nej, kun referat	Ja

⁵⁰ For mere detaljerede beskrivelse af afhandlingens datamateriale, se bilag 11 og 12.

⁵¹ Disse to interviews blev gennemført uden interviewguide og uden et særligt afgrænset fokus. Jeg havde forberedt spørgsmål, og målet med interviewene var dels at opnå en fornemmelse af, hvilken status ADHD havde set fra ledelsens synspunkt, og om der var nogle

Nr.	Samlet oversigt over datamateriale	Antal informanter i alt	Interview-guide	Transskriberet
5	Individuelt interview med en sagsbehandler i fængslet Analyseret i afhandlingens Del B	1	Nej, men interviewet blev optaget på diktafon	Ja
6	Observationer af et møde i fængslet – et løsladelsesmøde + kort interview med den indsatte sagsbehandler inden mødets start Analyseret i afhandlingens Del C	10	Nej, optaget på diktafon	Ja
7	Observation af tilsynsmøde med KiF-klient 'Astrid' Indgår som etnografisk data	2	Nej, optaget på diktafon	Ja
8	Observationer af tre tilsynsmøder mellem klienter og KiF-medarbejdere i klientens eget hjem Indgår som etnografisk data	6 (2x3)	Nej	Nej
9	Generelle feltnoter fra uformelle samtaler med frontmedarbejdere og kriminelle informanter i KiF og i fængsel Indgår som etnografisk data			
10	Indsatte/klienters journaler fra Kriminalforsorgen	7 stk. ⁵²		

Min primære empiri består således af elleve interview med kriminelle informanter (på et tidspunkt, mens de var under tilsyn af KiF), tre fokusgruppeinterviews med

aktuelle tiltag, eller planer om tiltag, desangående, og dels at præsentere projektet, og jeg kunne stille opklarende spørgsmål. Ledelsen spurgte indtil mit projekt, og jeg fik også tydeliggjort mine forventninger til samarbejdet og omvendt. De to interview havde derved også en 'gatekeeping' funktion, idet de udgjorde min formelle indgang til de to institutioner, fængslet og KiF.

⁵² Jeg fik kun de første syv informanternes handleplaner, da projektet efter afslutning af afhandlingens del B (Berger 2013) alene empirisk havde fokus på de kriminelle informanternes fortællinger.

professionelle og en række observationer. Jeg fik i løbet af mit korte ophold i fængslet og gennem interview med KiF-sagsbehandlere og kriminelle informanter kun mulighed for at deltage i et enkelt løsladelsesmøde i fængslet og fire ikke på forhånd planlagte observationer af KiF-tilsyn. Forestiller man sig, at jeg skulle lave mit ph.d.-projekt og havde mine forskningsspørgsmål klar fra starten, kunne jeg mere målrettet have søgt efter at observere flere sociale interaktioner i fx løsladelsesmøde, tilsynsmøder eller andre konkrete møder mellem professionelle frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen og kriminelle med ADHD-diagnose. Dette ville jeg have kunnet opnå gennem et længerevarende feltstudium eller gennem flere strategiske nedslag over en længere periode og/eller i flere af Kriminalforsorgens institutioner. Havde jeg således haft afsæt i mine tre forskningsspørgsmål fra begyndelsen og skulle designe projektet forfra, ville den primære forskel fra mit nuværende empiriske grundlag formentlig være på det interaktionelle plan. Den empiri jeg imidlertid har konstrueret i afhandlingen har altså primær vægt på interview og fokusgrupper, mens observationsmaterialet spiller en central rolle (jf. afhandlingens institutionelle, etnografiske inspiration) for analyserne i forhold til at synliggøre menneskers konkrete, situerede erfaringer.

Jeg vil i det følgende redegøre for de to væsentligste anvendte metoder i afhandlingen. Først vil jeg beskrive min tilgang til de elleve interview med de kriminelle informanter (afsnit 5.1.1). Dernæst vil jeg ganske kort redegøre for de tre fokusgruppeinterviews med frontmedarbejderne i Kriminalforsorgen (afsnit 5.1.2). Endelig vil jeg præsentere min brug af deltagerobservation, forholde mig til spørgsmål om etik og magt og informeret samtykke (afsnit 5.2) samt redegøre for min specifikke analyse og kodning af empirien (afsnit 5.3).

5.1.1. INTERVIEW MED VOKSNE KRIMINELLE MED ADHD-DIAGNOSE

Ved gennemførelse af interview er det vigtigt at forme den sociale situation gennem at skabe en god indledning (Kvale 1997). Alle interviews foregik i informanternes eget hjem, bortset fra et enkelt interview, og de fik mulighed for at vælge, hvor de helst ville interviewes. Jeg henvendte mig til informanterne pr. telefon, og på det tidspunkt havde informanterne allerede tilkendegivet interesse i at deltage, da min kontakt til dem var formidlet via informanternes tilsynsførende i KiF.

Som gæst i informanternes hjem gjorde jeg mig ekstra anstrengelse for ikke at virke anmassende og søgte at undgå normativt at vurdere/bedømme deres historier (Polsky 1967). Jeg søgte altså at sætte mine egne vurderinger i parentes (Jensen 2012), fx når informanterne fortalte (i nogle tilfælde ret detaljeret) om deres brug af vold. Informanterne virkede alle meget villige til at dele deres historier. Jeg blev mødt med stor gæstfrihed, og de fleste serverede kaffe og nogle gange kage. Jeg forsøgte at forme den sociale situation, så den blev så ligeværdig og behagelig som mulig. For eksempel gik jeg langsomt frem i begyndelsen og signalerede interesse gennem 'småll talk', smil og imødekommenhed. Jeg følte mig velkommen og var opmærksom på,

at baggrunden for det kunne være, at de ventede noget af mig, fx råd eller vejledning, men dette var dog ikke noget, som jeg umiddelbart bemærkede.

Nogle af informanterne havde forinden min ankomst modtaget et introduktionsbrev fra mig via KiF-medarbejderne. Jeg ved ikke, hvor mange KiF-klienter, som rent faktisk modtog brevet. Da jeg måtte forvente, at ikke alle havde fået/fået læst brevet, tog jeg mig et par minutter til at introducere formålet med interviewet. Jeg gjorde fra starten de kriminelle informanter opmærksom på, at det var deres liv og erfaringer, jeg havde interesse i, og at jeg håbede, at de ville give mig et lille indblik i alt det. Jeg gjorde også klart, at jeg var forsker, og at min interesse var i menneskers løsladelses- og udslusningsforløb i regi af Kriminalforsorgen.

Jeg gennemførte de elleve interviews på tidspunkter, hvor alle informanterne var under tilsyn af KiF (se bilag 12). Målet med at interviewe dem var for det første at få indsigt i deres erfaringer og oplevelser med Kriminalforsorgen, det sociale system og hvilken betydning venner og familie, havde for dem. Formålet var for det andet via informanternes erfaringer at opnå indsigt i Kriminalforsorgens institutionelle praksis og håndteringsformer over for mennesker med ADHD-diagnose (eller mistanke om ADHD) og derved også ADHD-diagnosens rolle i spillet mellem indsat/klient og frontmedarbejdere i KiF. For det tredje ville jeg undersøge, hvad informanterne forstod ved ADHD, hvilket også udgjorde åbningsspørgsmålet ved samtlige interview. Til de første syv interviews⁵³ benyttede jeg en tematisk opdelt, semistruktureret interviewguide (se Bilag 4).

I interviewene spurgte jeg overordnet informanterne om:

- hvordan de forholder sig til og fortæller om at leve med en ADHD-diagnose, herunder deres personlige udfordringer, ønsker og beskrivelser af situationer i deres liv, hvor de har oplevet at få/ikke få støtte/hjælp/rådgivning, som de havde bedt om eller ønskede.
- hvordan og med hvem de har haft kontakt i forbindelse med løsladelse/udslusning, herunder frontmedarbejdere fra Kriminalforsorgen og fra det øvrige sociale system.
- hvilken betydning venner, familier eller andre ikke-professionelle har haft for deres liv med en ADHD-diagnose.⁵⁴

I min introduktion til informanterne i de første syv interviews gjorde jeg, udover det allerede nævnte, det klart at fokus *ikke* var på deres kriminelle baggrund eller dom-

---

⁵³ De syv interview som indgik i rapporten Berger (2013)

⁵⁴ Jeg benyttede undertiden ordet "ADHD-problematikken", men som regel blot ADHD, trods "ADHD-problematikken" er det ord, der benyttes i interviewguiderne)

me, men hvis de ønskede det, var det i orden, at de fortalte om det. I løbet af perioden, hvor de første syv interviews blev gennemført, blev jeg stadig mere opmærksom på ADHD-diagnosens centrale rolle i deres selv-fortællinger i forhold til fortællingen om deres kriminelle fortid. En rolle der ikke blev skabt af eksplicite interviewspørgsmål om dette, men som mest af alt blev talt frem på deres eget initiativ. ADHD-diagnosen blev i deres fortællinger ofte brugt til at forklare deres kriminalitet med eller til at reflektere over den. Jeg oplevede mange gange, og uden eksplicit at spørge til det, at informanterne fortalte mig om deres personlige erfaringer med at begå kriminalitet, og nogle uddybede og fortsatte denne fortælling, efter at diktafonen blev slukket; én informant, mens han fulgte mig til toget. Alle kriminelle informanter talte ret åbent om deres kriminelle fortid, deres tidligere stofmisbrug og oplevelser af at føle sig anderledes gennem deres liv og hertil relaterede de ADHD-diagnosen ganske meget. Jeg blev altså hurtigt opmærksom på, at informanterne foretog et aktivt identitetsarbejde, hvor oplevelser af afvigelse/stigma og kriminalitet blev transformeret til fortællinger om sygdom gennem brug af ADHD-diagnosen, hvilket, som beskrevet i kapitel 2.2.1, øvrige studier af kriminelle tilsvarende har fundet.

Undervejs i forskningsprocessen satte jeg mig på baggrund af ovenstående for yderligere at udforske, hvordan ADHD-diagnosen indgik ”som komponent i kriminelles selv-narrativer?”. I den forbindelse foretog jeg en mindre modifikation af den første interviewguide, så den blev mere narrativt orienteret med det formål at understøtte de kriminelle informanternes fortællinger om kriminalitet, uden dog ”at tvinge” koblingen ind i interviewet. Denne narrative guide blev anvendt til de sidste fire interview (se Bilag 5). Heri betonedes jeg i højere grad et livshistorieperspektiv i introduktionen til interviewet og spurgte bl.a. informanterne om:

- deres liv i bred forstand (et introducerende bredt spørgsmål), hvordan deres forhold til familie og venner er, deres erfaringer med fængsel, stofmisbrug, om de har andre psykiatriske diagnoser end ADHD og eventuel medicinering i forhold til ADHD.
- oplevelser af at føle sig anderledes, deres erfaringer og selv-refleksioner i forhold til kriminalitet, om de ville fortælle om deres første erfaring med kriminalitet samt hvad de mente, var baggrunden for deres kriminalitet.
- deres fortælling om ADHD, hvordan og hvor diagnosticeringen foregik, betydningen af ADHD-diagnosen for deres kriminalitet, deres oplevelser af konstruktiv og god og/eller utilstrækkelig hjælp og støtte gennem deres liv samt deres forestillinger om og ønsker til fremtiden.

Rækkefølgen af tematikker i den narrative guide var: 1) deres aktuelle situation, 2) kriminalitet, 3) ADHD. Selvom de indledningsvist vidste, at mit projekt handlede om ADHD og kriminalitet, ville jeg ikke selv lægge ud med at spørge specifikt til koblingen. Min idé var, at hvis de selv bragte koblingen mellem ADHD og kriminalitet frem i interviewet, ville jeg bede dem om at fortælle mere indgående om dette.

Hvis ikke de gjorde det, bragte jeg det på et senere tidspunkt i hvert tilfælde på bane. Informanterne fortalte tidligt i alle tilfælde, og det endda ofte tidligt og ret meget i nogle interviews. Gennem en tematisk differentiering mellem ADHD og kriminalitet forsøgte jeg i videst muligt omfang at undgå at koble ADHD med kriminalitet direkte i interviewene, hvilket diskuteres yderligere nedenfor.

Til ovenstående beskrivelse af interviewenes konkrete udførelse, vil jeg nu tilføje nogle principielle bemærkninger og refleksioner til gennemførelsen af interviewene. Disse vedrører mit møde med og interview af de kriminelle informanter, men refleksionerne kunne for så vidt også gælde og overføres til interviewene med de professionelle informanter⁵⁵. I alle interviewene (både med de kriminelle og med de professionelle informanter) tog jeg udgangspunkt i det, som Holstein & Gubrium (Holstein et al. 1995) kalder "active interview", hvor forskeren er aktivt medvirkende til at skabe den virkelighed, der fremstilles i interviewet, og hvor selve den viden, der skabes i interviewet er fælles frembragt. Interviewets fokus var på de særlige måder, hvorpå informanternes hverdag fortolkes og repræsenteres, og de måder hvorpå informanterne præsenterer, hvem de er, og hvordan de oplever deres institutionelle roller og identiteter (Järvinen et al. 2005, Gubrium 2001). Viden produceres derved i selve interaktionen, samtidig med at interviewene udgør en arena, gennem hvilken jeg kan få viden om informanternes individuelle erfaringer (DeVault et al. 2006). Jeg betragter interviewet som et socialt møde (Jensen 2009) og betoner altså det relationelle mellem interviewer og informanten.

Med dette udgangspunkt er det derfor centralt at have et vist refleksivt blik på interviewet, idet interviewene må ses som sociale møder i en konkret kulturel og samfundsmæssig kontekst⁵⁶, der afspejles og reflekteres i interviewene. Dette kommer jeg yderligere ind på i det følgende.

Som Bourdieu (1999) skriver, kan det være vanskeligt i interview at møde de mest marginaliserede mennesker, idet feltrelationen, anskuet som et møde mellem positioner, kan virke objektiverende på den, som udforskes. Informanter har formentlig nogle forventninger til mig, som bl.a. som resultat af den ADHD-tematik, som jeg introducerede allerede fra min og deres tilsynsførende første kontakt til dem angå-

---

⁵⁵ Jeg har prioriteret ikke at udfolde tilsvarende refleksioner for møderne med de professionelle, men det kunne jeg have gjort. Imidlertid har jeg af pladshensyn prioriteret at fokusere på interviewene med de kriminelle informanter, fordi disse spiller den mest centrale rolle i afhandlingen.

⁵⁶ Jf. den 'diskursanalytiske vending' – her er der diskurser i og uden for interviewet, der berører, afgrænser og medproducerer hinanden. Sproget er i den optik ikke et neutralt medium, der direkte reflekterer selvet, men derimod taler det gennem personen (Jørgensen & Phillips 1999:24).

ende deltagelse i projektet. ADHD-diagnosen udgjorde således allerede tidligt en objektivisering, hvor kategorien blev foreslået af mig som forsker og tillagt i min beskrivelse af dem. I forlængelse heraf kunne man spørge sig selv, hvilke roller de kriminelle informanter tillægger mig som interviewer, idet dette har betydning for, *hvad* der siges, og *måden* det siges på. Og hvordan informanterne reagerer ved min objektivisering af dem som mennesker med ADHD-diagnose – udviser de modstand, spiller de med, eller hvordan håndterer de dette i feltrelationen?

Som indledningsvist udtrykt, er min sociale position i interviewene af betydning for at forstå den mening, der skabes i interaktionen. Derved er jeg heller ikke enig i, at vi som forskere kan (og skal) skabe neutrale og symmetriske eller 'ikke-undertrykkende' (Widerberg 2007) relationer til informanterne og derved undgå en objektivisering af informanterne, hvilket institutionel etnografi ellers argumenterer for er muligt gennem en stringent brug af institutionel etnografis metodologiske tilgang (Smith 2005: 10) og metodiske anbefalinger (Campbell et al. 2006). Derimod er det min opfattelse, at forskerens allestedsnærværende objektivisering må ses som både et uomgængeligt vilkår og en central ressource for videnproduktionen (Järvinen et al. 2005).

Det er vigtigt at huske på, at selvom interviewene blev foranlediget af en medarbejder i Kriminalforsorgen, som formidlede kontakten til informanten (og som nogle gange introducerede mig for ham/hende), så foregik selve interviewet i informantens eget hjem. Derved er det ikke givet, at den institutionelle ramme og de dertilhørende socialarbejder-klient-positioner satte hele rammen for mødet, selvom en position, som en art socialarbejder, antageligt blev overflyttet til interviewsituationen. Dette bud på informanternes forståelse af mig som en socialarbejder, beror særlig på dét, at nogle af mine spørgsmål handlede om kommunale sociale indsatser eller Kriminalforsorgen, men også at informanterne alle var ret vant til at være i kontakt med socialarbejdere. Informanterne nævnte ofte deres erfaringer med andre professionelle; læger, sagsbehandlere eller forældre. Og her blev koblingen mellem ADHD-kriminalitet fremstillet meget positivt, og ADHD som en permanent sygdomstilstand, hvilket de 'sammen med' disse mennesker havde fundet frem til og blev kræftet i, var netop dét, der var det væsentlige (personlige) problem.

En anden position var imidlertid også helt eksplicit i interviewene. Informanterne italesatte ofte mit projekt som en "skoleopgave", som de gerne ville tilbyde deres hjælp til og gerne fortælle mig, hvad jeg ville høre/havde brug for. Man kan sige, at de kriminelle informanter nok er temmelig vant til at blive udspurgt og på den måde er objektiviserede. Men alle udviste med tydelighed en bevidsthed om, at jeg ikke helt var socialarbejder. På grund af at flere betonedes, at de gerne ville hjælpe mig (hvilket måske ikke er normal jargon over for en socialarbejder) er det nærliggende, at jeg ud over positionen som "en art socialarbejder" også havde en "studerendes" position i interviewene. Jeg var som interviewer altså positioneret på minimum to måder. Alle informanterne havde en historie, som de lod til meget gerne at ville

fortælle, og som de på en måde var stolte af. Det var nærmest som om, de fortalte mig 'succeshistorier'.

Informanterne blev også positioneret på mindst to måder, som 'ADHD'-diagnosticeret og som 'kriminell'. Disse to positioner havde betydning for interviewforløbet – og dermed for, hvad der blev sagt, men også for, hvordan det blev sagt. Dermed anerkender jeg min egen rolle som medskabere af deres narrativer.

Jeg søgte at undgå at være den første, der kobler ADHD og kriminalitet. De kobler alle selv ADHD og kriminalitet på et eller andet tidspunkt i interviewene. Jeg ville således undgå, at de fortalte 'historien om ADHD og kriminalitet' blot for at hjælpe mig med mit projekt. Når det alligevel skete i så høj grad, kunne en tolkning være, at de ikke tvivlede på koblingens relevans for at forstå deres liv retrospektivt.

I et interaktionelt perspektiv kunne en anden tolkning (der ikke udelukker den første) imidlertid være at se deres fortællinger som narrative processer (Presser 2004), hvor deres positioneringer som ADHD-diagnosticerede og som 'kriminelle' kommer til udtryk gennem informanternes brug af 'neutraliseringsteknikker'⁵⁷. Ifølge Maruna & Copes (2005) skal sådanne teknikker ses i den kontekst, hvori de anvendes. I informanternes narrativer knyttede de an til de stigmatiserede kategorier ADHD og kriminalitet, som de netop ikke havde mulighed for at skjule for mig. Sagt med Goffmans ord, så var 'passing' ikke en mulighed (Goffman 1963). De interviewede anvendte ikke ADHD til at forklare enkeltstående kriminelle handlinger, men til at etablere en generel forklaringsramme for deres kriminelle og på mange måde afvigende fortid. Objektiviseringer behøver imidlertid ikke være en negativ oplevelse for den, der objektiviseres, og kan også være en positiv oplevelse. Dette kan være udfaldet, når det sker i en dialogisk proces, hvor interviewerens så at sige hjælper med at søge efter strukturelle forhold, der indvirker på informantens liv (Bourdieu 1999). Man kan sige, at ADHD-diagnosen var en form for ressource for informanterne, som de ret direkte kobler til deres kriminalitet i interviewene. Ingen af de fire informanter, som jeg sidst interviewede tilkendegav undren eller overraskelse over mine spørgsmål vedrørende koblingen mellem ADHD og kriminalitet. At tale om ADHD og kriminalitet virkede ikke som noget, der lod til at volde dem besvær, hvilket indikerer, at de kan have talt om det før, og at det ikke er nyt for dem. Det var desuden tydeligt, at alle i deres måde at udlægge ADHD på trak ret markant på en biomedicinsk diskurs. Interviewsituationen gav dem mulighed for at omforme deres komplekse oplevelser gennem livet til et kulturelt genkendeligt problem, som de forventede, at jeg ville kunne forstå – nemlig problemkategorien ADHD.

---

⁵⁷ Neutralisering er en verbal teknik der, når den anvendes af kriminelle, søger at bortforklare det moralske indhold i deres forbrydelse og neutralisere skyld – dvs. neutraliseringer bidrager til at retfærdiggøre et engagement i kriminalitet. Denne teori beskrives mere indgående i afhandlingens afsnit 3.4 om narrativ kriminologi og neutraliseringsteori.

5.1.2. FOKUSGRUPPEINTERVIEW MED FRONTMEDARBEJDERE FRA KRIMINALFORSORGEN

Her præsenteres kortfattet fokusinterviewene med de professionelle. En mere uddybende beskrivelse af metoderne, som er anvendt her, findes imidlertid i afhandlingens del B (Berger 2013). Se endvidere nedenfor for mere detaljeret forklaring heraf og henvisning til metodebeskrivelse.

Fokusgruppeinterview er generelt velegnede til at få adgang til og indblik i meningsdannelsesprocesser (Bloksgaard et al. 2012) og ved at anskue disse interview som sociale processer, der skabes i menneskelige interaktioner, var det muligt at få viden om dominerende professionelle diskurser, når de professionelle informanter reflekterede over egen praksis i forhold til indsatte/klienter med ADHD-diagnose. Jeg gennemførte tre fokusgruppeinterview med frontmedarbejderne – et i fængslet og to interviews i KiF. Interview 1 og 2 havde samme formål:

1. Interview med frontmedarbejdere i åbent fængsel med fængselsfunktionærer, lærere og socialrådgivere og sygeplejersker (interviewguide, Bilag 1)
2. Første interview KiF-medarbejdere (sagsbehandlere/tilsynsførende) (interviewguide, Bilag 2)
3. Andet interview KiF-medarbejdere (sagsbehandlere/tilsynsførende) (interviewguide, Bilag 3)

Målet med interviewene var at undersøge, hvem der varetog ADHD-behandling, hvad bestod den af, hvilken rolle de professionelle informanter udfylder i håndteringen af klienter/indsatte med ADHD-diagnosen eller med mistanke om ADHD, og deres forståelse af ADHD, men også deres forståelser af relationen mellem ADHD-diagnosen og kriminalitet⁵⁸. Målet var også at belyse deres problemforståelser af ADHD, altså hvad de professionelle informanter forstod ved ADHD-diagnosen, og hvilken adfærd de forbandt med ADHD. Jeg ville også høre om, hvordan de professionelle informanter forholdte sig til ADHD i relation til løsladelsesprocesser og samarbejdsfladen med kommune og det psykiatriske felt og misbrugsområdet, herunder frontmedarbejdernes egne beskrivelser af deres roller og funktioner i deres arbejde. Jeg ønskede et bredt grundlag af informanter i forskellige positioner som en del af udforskningen af Kriminalforsorgens to institutioner. Interviewene varede 2-2½ time. Jeg foretog de tre fokusgruppeinterview⁵⁹ (og de øvrige gruppeinterview

---

⁵⁸ Jeg interviewede overvejende ikke-medicinsk professionelle, men der deltog også sygeplejersker (i interviewet i fængslet). Sygeplejersker er den eneste gruppe ansatte, der har en form for retningslinjer i forhold til ADHD i Kriminalforsorgen.

⁵⁹ I det andet interview med KiF-medarbejderne (interviewguide bilag 3) fik jeg hjælp af en studentermedhjælper til at skrive referat af interaktionen og til at hjælpe med det praktiske

med ledelsen). I fokusgruppeinterviewene deltog mellem fem og tolv medarbejdere, og jeg fungerede som 'moderator', idet jeg forsøgte at holde diskussionerne fast på temaet og sikre en god og behagelig stemning, hvor alle kunne komme til orde. Interviewguiderne til interview 1 og 2 var bygget efter samme struktur og indhold, dog var de tilpasset de respektive institutioner (se også afsnit 1.4 i Berger 2013⁶⁰), mens det tredje og sidste interview (med KiF-medarbejdere) havde et særligt interessefokus på deres oplevelser af 'handlemuligheder, indsatser og metoder i Kriminalforsorgen i Frihed' (hvilket i øvrigt også er titlen på kapitel 4 i afhandlingens del B (Berger 2013)⁶¹.

Overordnet set muliggjorde den type af data, som jeg fik ud af disse interview, at jeg kom tæt på, hvordan de professionelle talte om praksis, dvs. den diskursive praksis, og hvordan ADHD-diagnosen og forståelser af denne var indlejret i fortællinger om praksis. Således gav de mig, på et foreløbigt analytisk deskriptivt deltaljeret niveau, viden om, hvordan ADHD blev imødekommet og forstået af frontlinjepraksis. Resultatet heraf kan læses i analysens del B.

5.2. DELTAGEROBSERVATION

Forskerens rolle i etnografisk feltarbejde diskuteres ofte i bøger om kvalitative metoder (Adler et al. 1987, Hammersley et al. 1995, Spradley 1980), og her er deltagerobservation helt central. Min brug af deltagerobservation har ikke været systematisk og heller ikke været benyttet gennem længerevarende ophold i Kriminalforsorgens institutioner, sådan som i traditionelt etnografisk feltarbejde. Derimod har jeg benyttet strategisk valgte punktnedslag, som også nævnt tidligere. Jeg har ikke været deltagende og aktivt inddraget i institutionernes daglige aktiviteter. Derimod har jeg fået mulighed for at tale med frontmedarbejderne, mens de var i gang med deres daglige arbejde og lyttet til, hvad frontmedarbejderne har fortalt mig om deres hverdag. Emnet for samtalerne var særligt ADHD-diagnosen og deres praksis – hvad de fortalte om hvad de gjorde, i hvilke situationer osv. Det viste sig hurtigt, at så snart jeg fortalte de professionelle informanter om projektets ADHD-tematik, viste det sig, at alle havde en eller flere historier om diagnosen blandt klienterne/de indsatte, som de gerne ville fortælle. Også historier og jokes om kollegaers ADHD hørte jeg en del af.

---

koordineringsarbejde. I de to introducerende gruppeinterview med ledelsen i hhv. fængsel og KiF, deltog også den ene af projektlederne fra det kollektive, større forskningsprojekt.

⁶⁰ For fyldestgørende beskrivelse af fokusgruppeinterviewene og indholdet af interviewguiden, henvises til afsnit 1.4 "Interviewmetode, empiri, formål og indhold", s. 25-28 i afhandlingens del B (Berger 2013).

⁶¹ For fyldestgørende beskrivelse af metoden til det 2. interview med KiF-medarbejderne, henvises til denne introduktion i kapitel 4 i afhandlingens del B (Berger 2013).

Jeg har haft mange småsnakke med frontmedarbejderne på de to institutioner, og herigennem fik jeg ting at vide i deres arbejdsplads om dagligdagen, som jeg muligvis ikke ville få i en interviewsituation. I løbet af de korte ophold på dagsbasis i fængslet, talte jeg netop 'uformelt' med frontmedarbejderne forskellige steder i fængslet. At komme rundt og få talt med forskellige faggrupper gav mig en fornemmelse af og for, hvordan erfaringer med ADHD kan se ud fra forskellige institutionelle positioner, og hvordan de talte om ADHD.

Min fremgangsmåde var altså 'eksplorativ'. I begge institutioner talte jeg med mennesker, der har daglig kontakt med de indsatte. Enkelte gange blev deltagerobservationen fulgt op med nogle spontane interview, og jeg var med til at observere møder af forskellig karakter, særligt løsladelsesmøder og tilsynsmøder, som jeg blev inviteret til. Jeg havde helt fra begyndelsen af forskningsprojektet imidlertid ikke et mål om at skulle analysere sådanne møder/interaktioner. Men efterhånden som forskningsprocessen skred frem, fandt jeg dette stadigt mere centralt, da ADHD rent faktisk viste sig at være et relevant identifikationskriterium i dagligdagen. Derfor besluttede jeg mig tidligt for at holde ører og øjne åbne for at få mulighed for at deltage i sådanne møder, hvor der også var klienter/indsatte med ADHD-diagnose, eller klienter/indsatte, der var under udredning herfor. De gange jeg deltog i møder mellem frontmedarbejdere og klienter/indsatte var i alle tilfælde, fordi nogle af frontmedarbejderne foreslog mig at deltage, fordi jeg indledningsvist havde efterlyst sådanne møder.

Som nævnt i indledningsvist i kapitlet, optog jeg i to tilfælde interaktioner mellem frontmedarbejdere og klienter/indsatte på diktafon og lavede grundige feltnoter. Mit samlede observationsmateriale fra de fem møder/observationer mellem flere personer udgjorde alle eksempler på institutionelt forankrede aktiviteter. I fængslet deltog jeg fx i et løsladelsesmøde, der varede ca. to timer, og i KiF deltog jeg i fire tilsynsmøder, altså fem observationer i alt. Jeg analyserede løsladelsesmødet i afhandlingens del C og den primære baggrund for at iværksætte dette møde var, at den indsatte havde ADHD-diagnose⁶².

Selvom observationerne ikke fylder meget i mit samlede feltarbejde, så var de alligevel med til at skærpe mit analytiske fokus på afhandlingens overordnede problemstilling. Det var en måde, hvorpå jeg søgte at finde ud af, hvor 'problematikken' var i relationen mellem på den ene siden de indsatte/klienterne og på den anden side mellem klienter/indsatte og så de bredere, institutionelle og diskursive strukturer i

---

⁶² Baggrunden for, at jeg blev inviteret til dette møde af min kontaktperson i fængslet var, at den indsatte havde en ADHD-diagnose. Af denne grund ville kontaktpersonen vise mig, hvordan fængslet sammen med andre aktører gjorde i denne forbindelse. Der deltog en række personer fra kommunen, den indsatte forældre og den indsatte selv, med et mål om at skabe en god, koordineret løsladelsesproces.

forbindelse med løsladelsen. Således var den ovenstående søgen efter 'problematikken' afhandlingens første udgangspunkt (med forskningsrapporten Berger (2013), sammen med hvad jeg havde en generel og overordnet interesse i at undersøge: ADHD som socialt og kulturelt fænomen i Kriminalforsorgen).

5.2.1. ETIK, MAGT OG REKRUTTERING AF VOKSNE KRIMINELLE MED ADHD-DIAGNOSE

Ethvert etnografisk feltarbejde implicerer dilemmaer og etiske udfordringer (Kristiansen 2007), ikke mindst, når man, som jeg i denne afhandling, har at gøre med mennesker i meget marginale situationer (Jacobsen et al. 2002). Selvom mit feltstudie i de to institutioner ikke indeholdt langvarige og nære relationer til de voksne kriminelle med ADHD-diagnose, var studiet alligevel forbundet med etiske udfordringer og overvejelser. Disse overvejelser betød noget for den måde, jeg kontaktede 'feltet' på, og særligt i forhold til, hvordan jeg fik kontakt til de voksne kriminelle med ADHD-diagnose. For eksempel sikrede jeg nødvendige formelle tilladelser og overholdte gængse procedurer, så jeg legitimt kunne kontakte de informanter, som KiF-medarbejderne havde hjulpet med at finde. Men der er også typer af etiske dilemmaer i feltarbejdet i forbindelse med gennemførelsen af forskningsprojekter, som ikke blot indfries gennem at følge gængse retningslinjer, men som fordrer forskerens refleksion før, under og efter feltarbejdet (Kristiansen 2007).

I de følgende afsnit vil jeg diskutere hvervningen af informanterne i forhold til formel adgang, om deltagelsen kan siges at være frivillig, informeret og institutionelt samtykke (Kvale 1997), anonymisering og fortrolighed.

5.2.2. DEN FORMELLE ADGANG TIL KRIMINALFORSORGEN OG SAMARBEJDET MED KIF OM REKRUTTERING AF DE KRIMINELLE INFORMANTER

Formelt set blev projektet anmeldt til og godkendt af Datatilsynet den 19. oktober 2011 (journal nr. 2011-41-6829). En sådan godkendelse er en forudsætning for at opnå tilladelse fra Direktoratet for Kriminalforsorgen til at lave forskning i Kriminalforsorgens institutioner⁶³. Med Direktoratets tilladelse kontaktede jeg efterfølgende KiF Nordjylland. Jeg bad dem om hjælp til at finde egnede informanter ud fra kriterierne, at de skulle have en aktuel relation til KiF (dvs. under tilsyn), at de enten havde en ADHD-diagnose, var under udredning herfor, eller hvis KiF-medarbejderen havde en 'mistanke om ADHD', samt at jeg ønskede informanter

---

⁶³ Der stilles krav om en sådan tilladelse, når projekter indbefatter kontakt med Kriminalforsorgens klienter.

mellem 18-30 år⁶⁴. Det viste sig i første omgang at være umulig opgave at få de 10 informanter, som jeg oprindeligt havde bedt om, så jeg måtte finde andre KiF-institutioner (KiF-afdelinger i København, Nord- og Vestsjælland), hvor det skulle vise sig lige så vanskeligt. Jeg kontaktede også andre institutioner uden for Kriminalforsorgens regi, der arbejder med Kriminalitetsforebyggende arbejde, ligeledes uden held. Jeg fik omsider kontakt og lavede interview med projektets sidste fire informanter via KiF-afdelinger på Sjælland. De sidste fire interview (ud af de samlede elleve) fandt sted i slutningen af 2013 og i begyndelsen af 2014.

Da jeg i første omgang ikke hørte noget fra medarbejderne i KiF-Nordjylland i min søgen efter flere informanter, udover de syv jeg allerede havde i hus, kontaktede jeg telefonisk de fleste af de ca. 12-15 KiF-medarbejdere, der havde borgere fra Aalborg Kommune. Her begrundede nogle det, at de ikke havde kontaktet mig, med at de ikke havde nogen klienter med en ADHD-diagnose. Nogle sagde, at godt nok havde de enkelte klienter, men at de havde valgt ikke at respondere på min henvendelse, fordi de anså deres klienter som for dårlige til, at jeg ville kunne få noget ud af at interviewe dem. Begrundelsen herfor var typisk, at de pågældende personer med ADHD-diagnose, der var tale om, ofte havde andre og mere alvorlige psykiske lidelser end ADHD, og at flere akkurat lige havde været indlagt på psykiatrisk afdeling, ligesom nogle også var aktive misbrugere. Budskabet var, at mange var 'for tunge', til at de kunne interviewes. Hvis det forholder sig sådan, er der altså klienter med ADHD-diagnose, som har andre og måske mere alvorlige psykiske (og sociale) problemer, som altså i et vist omfang er fravalgt af KiF-sagsbehandlere.

Trods nogle af KiF-sagsbehandlere i forbindelse med fokusgruppeinterviewene gav mig gav mig indtryk af, at de havde mange klienter 'med ADHD' knyttet til KiF, skulle det altså vise sig at være en vanskelig opgave at finde relevante interviewpersoner. Størstedelen vendte aldrig tilbage til mig, når/hvis de fandt nogle relevante personer, som jeg kunne interviewe. Dette fandt jeg besynderligt, og jeg kan overordnet pege på, at denne træghed kan skyldes flere forhold:

1. Arbejdspres og derfor intet ønske om at påtage sig ekstra opgaver (dette er reelt en mulighed i KiF, og de har da også relativt meget selvstændighed og autonomi i arbejdet og efter deres udsagn meget at lave).
2. At KiF-sagsbehandlere ikke ønskede at føle sig 'udleveret af deres klienter' i interview med mig, fx hvis deres klienter skulle fortælle noget om KiF-sagsbehandlere, som de ikke ønskede, jeg blev bekendt med.

---

⁶⁴ Dette alderskriterium var fastsat i det større forskningsprojekt om ADHD. Jeg var dog nødsaget til, grundet vanskeligheder ved at finde egnede informanter, at udvide med informanter, der var helt op til 46 år.

3. At KiF-sagsbehandlerne ikke ønskede at sætte deres egen relation til klienten på spil og en 'frygt' for at kontakten med mig kunne forringe denne relation og fx skabe mistillid.
4. En etisk stillingtagen til, at KiF-sagsbehandlerne ville beskytte klienten mod unødige gene og vanskelige situationer – og som tidligere nævnt, så påpegede flere, at deres klienter med ADHD-diagnose også havde mange andre problemer, såsom andre psykiske lidelser eller aktivt misbrug, og derfor var 'for dårlige' til at interviewe.
5. At KiF-sagsbehandlerne alligevel ikke havde så mange klienter med ADHD/mistanke om ADHD, som de først antog (Berger 2013).

Men hvilken betydning kan det tænkes at have haft for udvælgelsen af de elleve kriminelle informanter under KiF-tilsyn, at de blev kontaktet gennem "systemet"? De sagsbehandlere, der skulle fungere som 'gatekeepers', kan have spillet en helt afgørende rolle for udvælgelsen og fravælgelsen, idet sagsbehandlerne nogle gange sorterer de klienter fra, hvor der er størst risiko for, at der kan opstå komplikationer i samarbejdet (Sørensen 1995). Jeg mener også, at det kan spille en væsentlig rolle, at KiF-medarbejderen udvælger positivt, dvs. nogle, som de har en god personlig relation til, og/eller som også er 'gode og motiverede' eksempler på klienter i en måske højere grad end KiF-klienter generelt. De kan også have haft en idé om, at de ville finde "gode informanter", som kunne dække mit behov for interviewdata.

Særligt ét forhold tænkes at spille ind omkring selektionen af klienter, nemlig at jeg fik at vide, at nogle klienter takkede nej, hvilket kan skyldes, at de umiddelbart forbandt mig med en, som repræsenterede det, som de opfattede som "systemet", som også diskuterede i afsnit om interview. Dette peger i retning af, at de, der sagde ja til at deltage, muligvis var dem, som var mest positivt indstillet over for systemet/KiF-medarbejderen (måske også over for at modtage hjælp/støtte). Et andet forhold i forlængelse af den indirekte selvrekrutering bestod i, at de seks informanter (ud af de syv, der blev rekrutteret i første omgang), der takkede ja til at deltage og deltog, blev spurgt af den samme sagsbehandler, som de alle talte meget positivt om.

Min vurdering er, at selektionen går i retning mod, at informanterne generelt er særligt interesserede i at få støtte og hjælp til at tackle deres liv bedre, og at de derved er nogle af de mest motiverede klienter med en ADHD-diagnose i forhold til at forandre deres liv og modtage hjælp hertil. Samtidig er der formodentlig en vis del af Kriminalforsorgens klienter med ADHD-diagnose, der ikke er repræsenterede i denne undersøgelse, og som både er mere belastede af psykiske problemer og misbrug, er mindre motiverede til forandring og har mere modstand mod at få hjælp og støtte, end tilfældet er med undersøgelsens informanter. Derfor vil der være klienter i Kriminalforsorgen, der forholder sig langt mere antagonistiske og kritiske i forhold til at modtage hjælp og støtte fra de professionelle, end dem jeg har interviewet, og som også vil være sværere at hjælpe. Dette indikeres også af frontmedarbejderne

selv, der peger på, at deres klienter med ADHD-diagnose vurderedes "for tunge" til at blive interviewet.

Denne selektionsmekanisme kan ikke per se siges at have haft nogen negativ indflydelse på det, som jeg med afhandlingen har ønsket at belyse gennem interviewene med de kriminelle informanter nemlig det, som man kunne kalde konstitueringen af 'agency' gennem selv-narrativer og mødet og erfaringerne med systemet og de professionelle frontmedarbejdere. Derimod tjener ovenstående refleksion til at karakterisere de professionelle informanternes valg og derved også fravalg af egnede kriminelle informanter set fra de professionelles synspunkt.

5.2.3. INFORMERET SAMTYKKE I INSTITUTIONER, ANONYMISERING OG FORTROLIGHED

Kvalitativ forskning er i sagens natur fyldt med etiske og moralske udfordringer og dilemmaer (Brinkmann et al. 2005). Tre centrale etiske og mere formelle videnskabelige forskningsprincipper er *informeret samtykke*, *anonymitet* og *fortrolighed* (Kristiansen 2007). Det første handler om, at forskningsprojektet først må gennemføres, når informanten har givet tilsagn. At informanten skal være informeret, indbefatter, at forskeren gør det klart, hvad det indebærer at deltage og eventuelle konsekvenser for dem og deres tilværelse. Jeg havde som udgangspunkt valgt en åben og ærlig strategi i forhold til at fortælle de kriminelle informanter om formålet med interviewene, hvis de bad yderligere om det. Men som udgangspunkt fortalte jeg kun, indtil jeg kunne fornemme, at de havde fået "nok". Som Prieur (2002) skriver, så er der en risiko for, at for meget information gør, at informanten kan føle sig objektiveret og som genstand for forskerens blik. Jeg søgte at basere denne vurdering på min fornemmelse for hver informant. Således blev min antagelse om, at informanterne havde ret begrænsede muligheder for at forstå forskningsprojektets essens, i løbet af første interview blot bekræftet. Nogle spurgte lidt til det, men generelt virkede det til, at de blot ønskede at lære mig lidt at kende og finde en slags tryghed med situationen. Projektets omdrejningspunkt var på den ene side at skabe mere viden for at forbedre løsladelsesindsatsen for mennesker med ADHD, hvilket informanterne også blev oplyst om.

Jeg lovede dem fuld anonymitet og fortrolighed, dvs. at de som deltagere i projektet ikke ville kunne genkendes i 'offentligheden', fx af deres familier, venner og professionelle, der måtte kende dem i forvejen. Fortrolighed betyder, at det kun var mig, som kom i besiddelse af data og under ingen omstændigheder mennesker, der ikke var tilknyttet forskningsprojektet⁶⁵. Princippet om anonymitet vil jeg vedkende har været svært at opretholde. Man kan aldrig helt undgå, at dem, der er tæt på infor-

---

⁶⁵ Datatilsynets retningslinjer for opbevaring af personfølsomme data, der både indbefatter interviewene og informanternes journaler og handleplaner, blev selvfølgelig også overholdt.

manterne i hverdagen, måske kan genkende dem på baggrund af et detaljeret kendskab til informanterne livsomstændigheder. Men jeg har gjort, hvad jeg absolut kan i forhold til at holde dette løfte. For at minimere risikoen for genkendelighed har jeg sørget for at undlade at skrive personavne og by- og stednavne og andre mere præcise detaljer og har givet alle informanter pseudonymer i de citater, som jeg benytter i afhandlingen. Jeg har også undladt meget detaljerede beskrivelser af mere unikke begivenheder, som jeg formodede, at de kriminelle informanter ville kunne genkendes på baggrund af fx familie- eller venner.

Afhandlingens socialkonstruktivistiske ansats, gør det desuden oplagt at diskutere spørgsmålet om magt i forhold til 'informeret samtykke', dvs. tilsagnet fra informanten om deltagelse i forskningsprojektet, idet det jo i første omgang skete 'gennem institutionen', som samtykke i institutioner (Kvale 1997: 188). Der kan være nogle principielle betænkeligheder ved at lade medarbejdere i Kriminalforsorgen træffe første aftale om at indhente samtykke om deltagelse i principielt frivillige interviews, se fx Jensen (2007: 91-1). At lade KiF-medarbejderne, som har jævnlige tilsynssamtaler med klienterne, spørge deres klienterne om deltagelse, bør diskuteres, da de kriminelle informanter i vid udstrækning må anses for at være afhængige af KiF-medarbejdernes gunst og indstilling til dem som klienter. Informanterne kan have haft nogle tanker omkring spørgsmålet fra KiF-medarbejderen, der har gået på, at en relation til sagsbehandleren, som de måske oplevede som central, ville forringes, hvis de sagde nej. Det kan tænkes, at informanter har oplevet et institutionelt pres til at give tilsagn om deltagelse, og at de har haft en fornemmelse af, at et nej muligvis kunne signalere en "forkert" indstilling (set fra KiF-medarbejderens synspunkt). Jeg oplevede intet, der kunne tyde på, at de var blevet presset til at deltage, men dette er svært at vide noget definitivt om. Alle talte positivt om deres sagsbehandler, og der kan selvfølgelig være en helt generel tendens til, at kun de mest samarbejdsvillige og positivt indstillede klienter blev spurgt. Samlet set vil jeg vurdere, at afhandlingens samlede etiske standard er god. Man kan anse projektet og dets eksplicitte fokus på de kriminelle informanternes stemmer som en etisk udfordring, som andre tilgange end den kvalitative dog næppe ville kunne løfte.

5.3. ANALYSE OG KODNING AF INTERVIEW

Interview såvel som observationer blev optaget elektronisk på diktafon og udskrevet i deres fulde længde. Dette fik jeg en række studenter til at hjælpe mig med på baggrund af en instruktion til transskription, som jeg udarbejdede til formålet (se Bilag 15). Transskriptionen blev holdt på et lavt detaljeringsniveau, hvor kun det talte noteredes, altså uden tankepauser, 'øh' og 'hmm' mv., som man fx ville gøre det inden for fx etnometodologisk inspirerede tilgange, fx konversationsanalyse eller 'samtaleanalytiske kategorianalyse' (MCA), fx Sacks (1992). Til transskription benyttede jeg allerede ansatte studenter fra KORA og AAU, der var dygtige og erfarne i kvalitativ metode. Jeg kunne have været mere rigid i forhold til notationskravene, men jeg vurderede, at en prioritering af et større interviewmateriale, ville give

mere substans til min analyse end færre (og mere detaljerede) interviews i forhold til afhandlingens problemstilling og metodologiske og teoretiske tilgang.

Hele interviewmaterialet og observationerne fra møder jeg deltog i, kodede jeg i NVivo (NVivo 10). NVivo er velegnet til at lave en systematisk gennemgang og få overblik over et omfangsrigt interviewmateriale gennem inddelinger i kategorier og koder (Gibbs 2002). Interviewdata fra både voksne kriminelle og frontmedarbejdere blev kodet efter de samme kategorier og kodetræ (se Bilag 6 for oversigt over kodningskategorierne). Kategorierne blev alle fastlagt i forbindelse med det større forskningsprojekt gældende for alle tre delprojekter og blev anvendt i afhandlingens del B (Berger 2013). Kodetræet indeholder mange kategorier, der udvikledes undervejs i forskningsprocessen, og nogle kategorier har en mere teoretisk forankring fra institutionel etnografi⁶⁶ end andre.

---

⁶⁶ I afhandlingens del B (Berger 2013) forankres og anvendes følgende kodningskategorier i analyse af koordination og sammenhæng i forbindelse med løsladelse og udslusning ”koordination” og dens underkategorier: ’formel koordination’, ’uformel koordination’ og ’diskursiv koordination’. Se også Høgsbro et al. (2013) for mere eksplicit redegørelse og brug af disse tre kategorier om koordinering.

KAPITEL 6. KONKLUSION

Denne afhandling er et etnografisk, kulturanalytisk studie af ADHD-diagnosen (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) i Kriminalforsorgen. Det overordnede mål med afhandlingen var at undersøge den diskursive praksis i forhold til ADHD-diagnosen. Mere konkret har jeg undersøgt, hvordan mennesker taler om, anvender og forstår diagnosen. Jeg undersøger, hvordan diagnosen tilskrives betydning af både diagnosticerede, voksne kriminelle med relation til Kriminalforsorgen og af professionelle frontmedarbejdere med relation til Kriminalforsorgen. Jeg har med afhandlingen haft et meget empirisk orienteret fokus på ADHD. Jeg har udforsket diagnosen som et socialt og kulturelt fænomen og har i den forbindelse anvendt en række teoretiske optikker, som løbende er blevet udviklet og modificeret undervejs i arbejdsprocessen. På den måde har arbejdet været både eksplorativt og teoretisk forankret på en og samme tid. Problemstillingens karakter har følgelig ikke været meget specifik og afgrænset fra begyndelsen af afhandlingens arbejde, men er blevet gradvis formet af et detaljeret arbejde med og sensitivitet over for empirien i vekselvirkning med disse udviklede teoretiske optikker.

I afhandlingen opfattes ADHD-diagnosen som en social kategori, der indgår i sociale aktørers diskursive praksisser. Diskursiv brug af diagnosen trækker tråde til menneskers egne erfaringer og med mennesker med ADHD-diagnosen (eller med ADHD-lignende adfærd) og til viden om diagnosen. For de kriminelle informanternes vedkommende relateres diagnosen derudover også til deres egne erfaringer i det sociale liv som diagnosticerede. ADHD-diagnosen anskuer jeg som en fortolkningskategori, dvs. både som en kategori, som mennesker interagerer med (som objekt), og som en kategori, der fortolkes, skabes og tilskrives betydning gennem brug af sproget. ADHD-diagnosen kan således benyttes til at forme menneskers sociale identitet, idet man kan fortælle om sig selv gennem anvendelse af den og fortolke sig selv i fortid såvel som nutid og med retning mod fremtiden. Desuden kan diagnosen give adgang til at forstå mennesker, der har fået stillet diagnosen, deres adfærd, problemstillinger og sociale situation.

Ovenstående skitserer afhandlingens overordnede tilgang, der kan kaldes en udforskning af *betydninger* knyttet til ADHD-diagnosen, de sociale aktører involveret heri og deres sociale reaktioner og handlinger i forhold til diagnosen. Derved kan man sige, at afhandlingens sociologiske vidensbidrag tager udgangspunkt i *ADHD-diagnosens rolle i det sociale liv* og i socialt arbejdes praksis gennem et fokus på ADHD-diagnosen, som en diskursiv ressource (Potter et al. 1987) med udgangspunkt i en etnometodologisk og interaktionistisk tradition i socialt arbejde (Hall et al. 2003, Juhila et al. 2014) og på kriminelle informanternes brug af ADHD-diagnosen i selv-narrativer gennem inspiration fra narrativ kriminologi (Presser 2009, Sandberg 2010). Afhandlingens særlige perspektiv og vidensbidrag skal ydermere findes i

kombinationen af en etnografisk og kulturanalytisk tilgang og et bestemt sociologisk, teoretisk blik.

ADHD og kriminalitet har kun i mindre omfang været udforsket tidligere (fx Andersson 2012, Bowden 2014, Nilsson 2013, Pedersen 2014). Men disse studier har kun i meget lille omfang benyttet kvalitative metoder og haft fokus på aktørers forståelser af ADHD i relation til en kriminalforsorgskontekst. Derved kan min afhandling ses som en alternativ måde til at forstå stigningen i antallet af ADHD-diagnoser på (og som et eksempel på en psykiatrisk diagnose) både på et generelt niveau og også i forhold til Kriminalforsorgen; særligt i forhold til de mange biomedicinsk orienterede studier, der eksisterer på området. Men det er ikke som sådan stigningen i sig selv, som afhandlingen primært adresserer, snarere er det det kompleks af betydninger og indflydelser på sociale praksisser, som diagnosen giver anledning til, der har fokus for afhandlingen. Kort sagt, så adresseres ADHD-diagnosens rolle og betydning i det sociale med særligt fokus på et specifikt socialt problem, nemlig kriminalitet og professionelle indsatsformer og praksisser, som netop adresserer kriminalitet og derved også implicit de to rationaler, rehabilitering og straf.

Afhandlingens primære formål var at se på diskursive koblinger mellem kriminalitet og ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgen. ADHD-diagnosen, måske særligt som den defineres i DSM-5, indfanger en bred vifte af mennesker med mangeartede problemstillinger. Blandt Kriminalforsorgens klientel er mange vokset op under vanskelige vilkår og har psykiske såvel som sociale problemer igennem størstedelen af deres liv. Dette gælder også for de kriminelle, som jeg har interviewet. Dette er forhold som i praksis svært kan skelnes fra de karakteristiske ADHD-symptomer som beskrevet i DSM-V manualen, men som ikke desto mindre spiller ind på, hvordan diagnosen fortolkes og gøres relevant (eller det modsatte). Med DSM-V er bredden af diagnosekriterierne for ADHD øget, sådan at nu også voksne diagnosticeres og dét i stigende omfang. Derved gives yderligere stof til de udbredte antagelser og forestillinger om, at mange kriminelle lider af ADHD, men blot endnu ikke er diagnosticerede. Diagnosen tillægges generelt en stor grad af forklaringskraft, særligt af de kriminelle, men også de professionelle lader til at tillægge diagnosen, og dermed lidelsen, væsentlig betydning for, hvordan de kriminelles liv har udviklet sig.

Ovenstående identifikationer af mennesker og aktualiseringen af ADHD-diagnosen understøtter måske koblingen mellem kriminalitet og ADHD. En kobling, der de seneste 10-15 år i stigende grad er blevet fremsat og argumenteret for af biomedicinsk forskningslitteratur. Denne viden og de løbende forskningsresultater med en biomedicinsk forståelse af ADHD har ikke været isoleret inden for forskningsverden, men er blevet formidlet og genfortalt mange steder i mediedebatter og i de professionelles domæne. Det er derved også afhandlingens konklusion, at de diskursive forståelser og koblinger ikke blot kan ses som neutrale genfortællinger af den forskningsmæssige viden, men også på kompleks vis er formede af kulturelle såvel

som institutionelt forankrede diskurser og narrativer om ADHD-diagnosen og om kriminalitet, som blandt andet produceres i medier, i professionelles hverdagspraksis og i mødet mellem professionelle i Kriminalforsorgen og kriminelle og kriminelle imellem.

Dette betyder, at hvordan ADHD-diagnosen og kriminalitet indbyrdes forbindes og anskues af sociale aktører, og hvordan disse forståelser relateres til hverdagspraksis i dette specifikke felt, ikke kan anses som givet på forhånd. Informanternes forståelser af ADHD hentes ikke blot fra den dominerende forskning på området og diskurser og narrativer om ADHD, men de skabes, udveksles, brydes, forandres og opretholdes altså også gennem daglige sociale interaktioner. Med teoretisk fokus og inspiration fra Ian Hackings præsentation af de komplementære måder, som henholdsvis Goffman og Foucault forstår 'making up people', har jeg dels betonet, hvordan en social klassifikation i form af ADHD-diagnosen både realiseres i sociale interaktioner og strukturelt gennem kulturelt og institutionelt forankrede narrativer og diskurser. En udforskning af dette er netop også afhandlingens helt grundlæggende tilgang og interesse.

Jeg har ikke søgt at skabe en alternativ forklaring til den biomedicinske positions billede af ADHD som en psykisk lidelse og har med mit teoretiske perspektiv heller ikke haft mulighed for at sige noget objektivt om ADHD, anskuet som en lidelse. Derimod har min tilgang fokus på sociale aktøres fortællinger, og dermed fortolkninger, af ADHD og kriminalitet, og jeg forsøgt at bidrage til eksisterende viden om ADHD-diagnosen i et sådant socialkonstruktivistisk og kulturanalytisk perspektiv. Jeg stillede indledningsvist i forskningsprocessen følgende overordnede forsknings-spørgsmål, der i løbet af arbejdsprocessen blev suppleret med tre undersøgelses-spørgsmål:

Hvilke diskursive forståelser knytter ADHD-diagnosen og kriminalitet sammen i Kriminalforsorgen?

- A. Hvilke diskursive forståelser af ADHD-diagnosen findes blandt frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen, og hvilken betydning tillægges ADHD-diagnosen i beskrivelserne af egen praksis?
- B. Hvordan er de diskursive forståelser med til at forme interaktionen mellem indsatte/klienter og frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen?
- C. Hvordan indgår ADHD-diagnosen som komponent i kriminelles selv-narrativer?

6.1. AFHANDLINGENS CENTRALE EMPIRISKE FUND

Undersøgelsen viser overordnet, at brugen af ADHD-diagnosen er forbundet med en vis autoritativ og magtfuld stemme til dem, som anvender den. Det vil altså sige, at ADHD-diagnosen tages seriøst og i vid udstrækning anskues som en lidelse, der må og skal behandles. Interviewene med de professionelle og de kriminelle informanter viser, at ADHD-diagnosen virker som et magtfuldt redskab for de indsatte – særligt dem i fængsel – i sociale relationer mellem professionelle og kriminelle, og at diagnosen har en kulturel resonans og genkendelighed i denne kontekst.

Diagnosen repræsenterer en kulturel og social værdi for disse aktører, der skabes gennem kontinuerlig udveksling og forhandling af grænserne for, hvordan diagnosen meningsfuldt kan udlægges og forstås. Trods at de professionelle, men ikke de kriminelle informanter, sætter spørgsmålstejn ved den generelle stigning af antallet af ADHD-diagnoser i befolkningen, viser den empiriske analyse, at de professionelle, såvel som de kriminelle informanter, ikke sætter spørgsmålstejn ved diagnosens validitet og reliabilitet. Altså, diagnosen anerkendes som en lidelse, og diagnosen anses for relevant og for at korrespondere med de mennesker, der får den stillet. De professionelle informanter deler på en og samme tid et perspektiv på ADHD som en biomedicinsk og helt overvejende neurobiologisk, forankret problematik og som en socialiseringsproblematik, der er relateret til opvækst og miljø. Disse identifikationer af mennesker med ADHD-diagnose skaber en ambivalens i arbejdet, blandt andet fordi dette står lidt i kontrast til de kriminelles entydige fokus på ADHD som en neurobiologisk, kronisk og medfødt lidelse og tilstand, der ikke står til at ændre, og som derfor kan sige at fritage dem for fx selvbebrejdelse og skam. Særligt de af de interviewede, der blev diagnosticerede som voksne, fortæller, at ADHD-lidelsen i betydeligt og negativt omfang har påvirket, hvordan deres liv har formet sig, og at diagnosticeringen gav en personlig stor lettelse og forklaring på fortiden. En sådan neurobiologisk, diagnostisk diskurs, kan jeg konkludere, kan bibringe muligheden for at omfortolke menneskers sociale rolle og liv og indoptage den i egne personlige narrativer. Således udgør ADHD-diagnosen et magtfuldt fortolkningsredskab, der kan benyttes af de kriminelle informanter til at fortælle om sig selv.

Med ADHD-diagnosen som et kulturelt fænomen viser afhandlingen overordnet, at ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgen får betydelig opmærksomhed af de professionelle såvel som af de kriminelle, og at den diskursive kobling mellem kriminalitet og ADHD for alle interviewede både er relevant, åbenlys og vigtig at forholde sig til. Selvom der ikke umiddelbart er nogen direkte kritik af koblingen, er den stadig genstand for forhandling og diskussion. Afhandlingen peger således på, at ADHD-diagnosens betydning ikke er entydig, men som fleksibel 'gråzonekategori', har den samtidig en vis legitimitet og berettigelse i samspillet mellem de professionelle og de kriminelle informanter. For eksempel er det muligt at forhandle betydningen af diagnosen i forhold til spørgsmål om, hvorvidt det at have en ADHD-diagnose ændrer på kriminelles individuelle ansvar for handlinger, herunder kriminelle handlinger.

ger. ADHD-diagnosen anvendes, ifølge de professionelle informanter og også i mine interview med dem, i et vist omfang af de kriminelle informanter med en forventning om fritagelse for moralsk skyld for forskellige centrale begivenheder og livsforløb og individuelle problemstillinger. Ifølge de professionelle informanter benyttes diagnosen også til at søge lempeligere afsoningsforhold og for at få adgang til særlige privilegier under afsoning i fængslet. Brugen af diagnosen på denne måde afspejler tilsvarende forståelse af ADHD blandt de professionelle informanter, der i vidt omfang modsvarer denne forventning fra de kriminelle. Det vil sige, at det ville svært forestille sig, at indsatte fortsat ville benytte ADHD-diagnosen, hvis ikke der var en eller anden form for lydhørhed over for eller anerkendelse af diagnosen og dens relevans blandt Kriminalforsorgens frontpersonale, og hvis ikke den i et eller andet omfang også kunne afstedkomme særlige individuelle hensyn, undtagelser for fx arbejdspligt eller ressourcer. Analysen Berger (2013) peger på, at diagnosen har en højere social værdi inden for rammerne af fængslet end inden for KiF, idet diagnosen i KiF ikke – eller i hvert fald i væsentlig mindre omfang – giver adgang til dette.

De professionelle informanter har generelt en kritisk distance til ADHD som et kulturel og socialt fænomen i samfundet, men der er samtidig en solidt forankret biomedicinsk, neurobiologisk diskurs blandt de professionelle såvel som blandt de kriminelle informanter og en accept af diagnosens validitet. Den diagnosekritiske tilgang til ADHD gælder ikke de kriminelle informanter, der alle er meget positive over for den, uanset de er diagnosticerede som børn eller voksne.

6.2. FORSTÅELSER AF ADHD BLANDT DE PROFESSIONELLE OG KONSEKVENSER FOR PRAKSIS

Afhandlingens del B fokuserer blandt andet på de professionelle informanternes forståelser af ADHD og disses betydning for de professionelles praksis (Berger 2013). De professionelle informanternes forståelser af ADHD, kaldet 'ADHD-problematikken' i Berger (2013), skabes gennem møder og erfaringer med kriminelle i den daglige praksis. ADHD-problematikken er de identifikationer og sammensatte helhedsindtryk, som de professionelle danner, når de forsøger at indkredse og identificere hos de kriminelle. De professionelle informanternes diskursive forståelser af ADHD udlægges ikke kun via en biomedicinsk og neurobiologisk diskurs, hvor ADHD anses som en medfødt lidelse i hjernen og betinges genetisk. ADHD udlægges også som betinget af opvækstvilkår, familiebaggrund og social arv. Der er således i de professionelle forståelser ikke tale om rigide enten-eller-positioner (Jørgensen 2014: 287), når de kriminelle med ADHD skal karakteriseres – der er altså ikke tale om, at 'ADHD overskygger alt'. Derimod sås der ikke tvivl om diagnosen og dens validitet. De professionelle informanter anser ADHD som en neurobiologisk betinget lidelse, men når diagnosen benyttes til at identificere mennesker, der enten har eller mistænkes for at have ADHD, fremhæver de en række individuelle karakteristika, der giver vanskeligheder i forhold til at indpasse sig i sociale sammenhænge og at

leve op til gængse sociale normer for adfærd. Derved gøres det vanskeligt at afgøre, hvad der er betinget af miljø, tidligere erfaringer og socialisering, og hvad der må henføres til ADHD, hvilket gør det vanskeligt for de professionelles praksis, idet det gør relevansen af diagnosen i deres arbejde meget vanskelig at overskue og bestemme. På den ene side, så fortæller de professionelle, at det giver mening i deres daglige praksis (på forståelsesniveauet), på den anden side er det vanskeligt at konkretisere, da der ikke er nogle særlige indsatser i forhold til ADHD, hverken i fængslet eller i KiF. Derved bliver de professionelle i praksis overladt til selv at skulle finde ud af, hvordan de vil håndtere mennesker med en ADHD-problematik. Afhandlingens del B (Berger 2013) konkluderer, at de professionelles praksis alligevel differentierer sig mellem fængslet og KiF, og dette diskuteres som en afspejling af de to fundamentale rationaler i socialt arbejde i relation til kriminalforsorgsarbejde, nemlig strafrationalet og rehabiliteringsrationalet, hvilket jeg skal komme tilbage til.

Den samlede ADHD-problematik bliver derved beskrivelser af et kompleks af sammensatte problemstillinger. I beskrivelserne af ADHD fortæller de professionelle om sociale problemer, herunder særligt kriminalitet og misbrug og en række individuelle og adfærdsmæssige vanskeligheder, såsom hyperaktivitet, rastløshed, asocialitet og et generelt ringe niveau af sociale kompetencer (Berger 2013: kap. 3). En 'kriminell med ADHD' beskrives ofte som rastløs og hyperaktiv, og som en person, der løber på væggene, og som ofte selvmedicinerer sig gennem stofmisbrug, primært hash. Disse er de samme identifikationsmarkører, som de kriminelle informanter som oftest benytter sig af i interviewene. De professionelle informanter betoner også, at kriminelle med ADHD har symptomer på angst på grund af omfattende personlige nederlag gennem livet og massive emotionelle og tilknytningsmæssige svigt og nederlag. ADHD-problematikken relateres altså til nogle bestemte former for funktionsnedsættelser hos de kriminelle. De professionelles informanter fortæller også, at de førnævnte karakteristika også understøtter eventuel mistanke om ADHD hos den kriminelle klient/indsatte, hvilket kan medføre, at de sendes til udredning hos en psykiater.

Analyserne viser, at der i dagligdagen i Kriminalforsorgen skabes forskelle mellem dem, som antages 'at have', og dem, som antages 'ikke at have' ADHD. Dette har en række sociale konsekvenser. ADHD-diagnosen udgør en social og kulturel legitimitet og forståelig kategori, der ikke behøver forklaring, da kriminelle (indsatte/klienter) såvel som professionelle i vidt omfang har en række fælles forestillinger om, hvad ADHD-diagnosen dækker over og medfører for den enkelte. Blandt andet betyder det, ifølge nogle professionelle i Kriminalforsorgen, at indsatte forsøger at påberåbe sig ADHD for at søge at forhandle sig til privilegier. Ifølge de professionelle i Kriminalforsorgen, er der på denne måde gået inflation i ADHD-diagnosen. Sådanne selvdiagnosticeringsforsøg bliver undertiden affejet som uberettigede af de professionelle, når de kriminelle vurderes til enten at tage fejl eller bevidst søge at tillægge sig typiske symptomer på ADHD. Indsatte/klienter i Kriminalforsorgen søger, ifølge de professionelle, ofte at forhandle deres sociale situation med henvis-

ning til ADHD-diagnosen. Hvis ikke der var en form for accept af ADHD-diagnosens legitimitet og relevans blandt professionelle såvel som blandt de kriminelle informanter, ville forsøg på forhandling med reference til ADHD antageligt være mindre udbredt, end tilfældet ser ud til at være aktuelt. Denne efterspørgsel efter at påberåbe sig ADHD er, ifølge de professionelle informanter, mere udbredt i fængslet end i KiF, antageligt fordi ADHD i KiF ikke er adgangsgivende til hverken særlige privilegier eller individuelle hensyn. Det kan være hensyn som at blive fritaget for arbejdspligt, som hos de fængselsindsatte, ifølge afhandlingens professionelle informanter, er et ofte forekommende argument.

De professionelle informanter i KiF forholder sig generelt mere kritisk til ADHD-diagnosen og påpeger og beklager, at diagnosens individualiserende funktion medfører, at ansvaret for børns udvikling flyttes fra forældrene til barnet selv (Berger 2013: kap. 3.1.1). De professionelle informanter bemærker også kritisk, at indsatte/klienter i Kriminalforsorgen har mange andre problemer og udfordringer end lige ADHD og stiller spørgsmålet, hvorfor netop ADHD-diagnosen skal have særlig opmærksomhed. ADHD-diagnosen kan derved i regi af Kriminalforsorgen forstås som værende i konstant konkurrence med andre problemkategorier, såsom ADHD og andre psykiatriske diagnoser og misbrug. De professionelle informanter finder det samtidig vanskeligt at afgøre, om ADHD er den kriminelles primære problem eller ej, hvilket kan spille en central rolle i forhold til, hvordan den kriminelle bliver mødt. På denne måde skabes der med ADHD en ambivalens for den professionelle hverdagspraksis, idet de professionelle på den ene side fremhæver, at diagnosen giver øget forståelse for den kriminelles vanskeligheder og situation, og på den anden side giver begrænsede handlemuligheder i forhold til at iværksætte indsatser på baggrund af diagnosen. Det er vanskeligt for dem at afgøre, om de gør det rigtige eller det mest hensigtsmæssige eller ej.

I praksis har de professionelle ikke nogle særlige indsatser at tilbyde i forhold til ADHD, ud over at de kriminelle kan modtage medicinsk behandling under afsoning, som kan fortsætte efter løsladelse. Ikke desto mindre har afhandlingen fokus på, hvordan man i den professionelle praksis taler om ADHD, idet diskursen teoretisk set antages at have konsekvenser for den professionelle praksis, som jeg også, blot i mindre omfang, har observeret. I forhold til forståelser af nødvendig behandling og indsats i forhold til ADHD tillægges medicin en stor betydning, men der er afgjort også en udbredt forståelse af, at medicin ikke er tilstrækkelig, hvorfor andre typer af behandlingsformer eller strategier kan være nødvendige, såsom adfærdsregulerende eller kompensatoriske former for pædagogiske strategier, hvor de kriminelle mødes med rummelighed og fleksibilitet, og hvor de stilles over for færre/andre typer af krav på baggrund af ADHD-diagnosen, Berger (2013), kap. 3.2.

Afhandlingen diskuterer disse to forskellige former for professionelle strategier som udtryk for Kriminalforsorgens to helt centrale rationaler: strafrationalet og rehabiliteringsrationalet. I de professionelle informanternes beskrivelser af egen praksis i KiF

ses en tendens til, at klienten mødes med en kompensatorisk form for pædagogik, hvorimod der i fængslet ses en tendens til at møde indsatte med ADHD med struktur og faste rammer, hvilket de professionelle fortæller, at fængslet kan give dem med daglige faste rutiner, overskuelighed og servering af mad og drikke. Dette giver også mulighed for at inkludere alle under samme vilkår og undgå at være nødt til at tage stilling til enhver form for differentiering af de indsatte individuelle behov. I sammenhæng med Kriminalforsorgen handler dette jo ikke alene om ADHD, men om mennesker med psykiske vanskeligheder og de mange psykiatriske diagnoser. Dette område, vil jeg kritisk bemærke, kunne man med fordel i fremtidig forskning kritisk belyse med henblik på at afgøre og udvikle professionelles kompetencer og vidensniveau. Dette ville samtidig imødekomme et generelt behov for at udvikle kritiske refleksioner over den helt dominerende behandlingsform i forhold til ADHD (og andre psykiatrisk definerede lidelser), nemlig den medicinske behandlingsform (se også Jørgensen 2014:279-94).

Afhandlingen analyserer også KiF-sagsbehandlernes arbejde med løsladelse fra fængsel og udslusning fra Kriminalforsorgen til det øvrige samfund, Berger (2013), kap. 4. KiF-sagsbehandlernes arbejdsfunktion er i høj grad koordinerende og formidlende over for andre myndighedsaktører, der hverken har ressourcer til at iværksætte indsatser eller myndighed til at visitere til relevante kommunale indsatser for klienter med en ADHD-relateret problematik. KiF-sagsbehandlernes rolle og funktion minder meget om en 'casemanager' i forhold til deres arbejde med mennesker med komplekse og sammensatte behov. De interviewede KiF-sagsbehandlere har ikke nogen særlige overvejelser, tilgange eller handleberedskab i forhold til klienter med en ADHD-problematik, der, ifølge de professionelle informanter i KiF, kommer til udtryk i form af kaotiske og rodete adfærdsmønstre og vanskeligheder med at organisere deres hverdagsliv.

KiF-sagsbehandlerne har mulighed for at tilknytte en mentor til deres klienter, hvis det vurderes nødvendigt. KiF-sagsbehandlerne benytter overvejende en uformel form for koordinering, men en meget personafhængig koordinering gennem egne netværk, eksempelvis kommunen eller misbrugscenter. Her peger afhandlingen på faren for skjult koordinering, dvs. hvor relevant viden om systemet ikke umiddelbart deles mellem kollegaer, der arbejder relativt selvstændigt med høj grad af autonomi. Afhandlingen identificerer to roller i KiF-sagsbehandlernes arbejdspraksis: 'blæksprutter' og 'brandslukkere'. Som blæksprutter arbejder de med at finde egnede samarbejdspartnere i forhold til den enkelte klient og sikre/understøtte den samlede koordination i udslningsforløbet. Dette er afgrænset til den periode, hvor klienten er i tilsyn under KiF. Brandslukkerollen aktiveres, ifølge KiF-sagsbehandlerne, ofte i forhold til klienter med en mulig ADHD-relateret problematik, og er et akutredskab, der håndterer og redder klienterne ud af vanskelige situationer, hvor den samlede indsats svigter, eller hvor klienter kommer i konflikt med andre offentlige instanser/professionelle. Størstedelen af de interviewede kriminelle informanter for-

tæller om KiF-sagsbehandlingernes arbejde som en stor hjælp og støtte. I afhandlingen samler jeg op på, hvad der beskrives og vurderes som centrale forhold.

ADHD opfattes som vigtigt at finde frem til, men der er nogle særlige retningslinjer for at imødekomme mennesker med ADHD. Den medicinske behandling står for så vidt alene, og der er uenighed om, hvorvidt ADHD kræver en selvstændig/målrettet indsats eller ej.

Fængselsafsoningen beskrives generelt af de professionelle informanter som positiv for mennesker med ADHD. I de to institutioner, fængslet og i KiF, er konsekvensen af en identifikation af ADHD i fraværet af egentlige indsatser rettet mod ADHD, en række forskellige former for håndteringsstrategier og handlinger. Der er fx en udbredt fælles forståelse af, at indsatte med ADHD får noget godt ud af at opholde sig i fængslet, pga. en fast struktur, rytme og en forudsigelig hverdag. De professionelle informanter her beskriver i forlængelse heraf, at de gør brug af dét, som jeg har betegnet *en konsekvenspædagogik*, hvor de grundlæggende stilles over for samme krav som andre indsatte, og hvor det forventes, at de indordner sig under disse vilkår uden problemer. I fængslet forholder de professionelle sig i højere grad til indsatte med ADHD-diagnose (eller mistanke herom) med den konsekvenspædagogik, hvor det anses som afgørende at normalisere og disciplinere adfærden, og at skabe struktur i de indsattes hverdag. Men at ADHD-diagnosen, til trods herfor, kan benyttes til at forhandle og udløse former for privilegier, kan umiddelbart virke modsætningsfyldt i forhold til en konsekvenspædagogik, så man kan sige, at ADHD-kategorien kan skabe en ambivalens i socialt arbejdspraksis, fordi ADHD i fængslet har en noget uklar status – ligesom antagelig også andre psykiatriske diagnoser.

I KiF, hvor der udføres en anden type arbejde, og klienten hver 2-4 uge modtager et tilsynsbesøg, er der en tendens til, at klienter med ADHD-diagnose eller mistanke herom mødes med dét, som jeg har kaldt en *kompensatorisk form for pædagogik*, hvor ADHD-diagnosen i et eller andet omfang medfører færre krav og forventninger, og hvor der forsøges at skabe nogle rammer og strukturer for klientens daglige tilværelse. Men her beskriver de professionelle ikke, at forhandlingen gennem brug af ADHD-diagnosen er udbredt, hvilket kan virke lidt paradoksalt, men kan skyldes, at der netop ikke er nogle ressourcer/privilegier at komme efter, som der er i fængslet.

Der er ingen formaliserede retningslinjer eller redskaber til professionelle i Kriminalforsorgen til at håndtere mennesker med ADHD-diagnosen. Der er heller ingen behandlingstilbud i forhold til ADHD (eller andre psykiske lidelser). Min tolkning af de udbredte forestillinger om kriminelle med ADHD-diagnose og måder at håndtere dem på i Kriminalforsorgen er, at det i vid udstrækning er overladt til de medicinske behandlingsformer at adressere ADHD. De ikke-medicinske professionelle er overladt til dels selv at finde ud af, hvordan de skal håndtere og forholde sig til mennesker med/med mulig ADHD (i medicinsk-diagnostisk forstand) i praksis. Dels er de

overladt til at agere og overlade ansvaret for mennesker med ADHD-diagnose (og sandsynligvis også en række andre psykiatriske diagnoser) til den medicinske behandlingsform, og agerer understøttende led herfor.

6.3. ADHD I SOCIAL INTERAKTION I KRIMINALFORSORGEN

ADHD-diagnosen som en social kategori forekommer ofte i socialt arbejdes praksis. I afhandlingens del C analyserer jeg en såkaldt *naturligt forekommende interaktion* i form af et løsladelsesmøde i et fængsel, hvor der både deltager professionelle fra forskellige institutionelle sammenhænge (fra fængslet, fra jobcentret, socialcentret, UU-vejledning), den indsatte med ADHD-diagnose og hans forældre. Analysen af løsladelsesmødet med den indsatte viser, at ADHD får en central betydning gennem hele mødet, samt at det indebærer en høj grad af kompleksitet i socialt arbejdes praksis.

ADHD-diagnosen dannede selve baggrunden for dette møde, som socialrådgiveren i fængslet havde taget initiativ til med det formål at skabe den bedst mulige sammenhæng og koordination i løsladelsesforløbet.

Deltagerne i dette møde trækker på flere forskellige diskursive repertoarer (Potter et al. 1987), og helt fremtrædende er en aktiv brug af en *klientdiskurs*, en *brugerdiskurs* og en *offerdiskurs*. I regi af socialt arbejde er brugerinddragelsesdiskursen i dag ganske udbredt. Løsladelsesmødet var på forhånd netop defineret således dvs. sat i verden for at hjælpe den indsatte, Simon, til at hjælpe sig selv og tildele ham ansvar. Mødet anskues i et identitetsforhandlingsperspektiv, idet en del af formålet med og virkemidlet i sådant et møde (blandt andet) handler om at forandre den indsattes identitet mod at tage mere ansvar for sin egen fremtid og dermed sin egen rolle i løsladelsesprocessen. Afhandlingen viser, at ADHD-diagnosen på flere måder helt grundlæggende sætter sit præg på, hvordan mødet udspiller sig. Gennem brug af de tre primære diskurser konstrueres og tilskrives den indsatte bestemte evner, muligheder og særlige vanskeligheder, der relateres direkte og eksplicit til ADHD. Denne analyse viser, at ADHD-diagnosen primært indvirker på at positionere den indsatte som problemfyldt, som en person, der har nogle grundlæggende mangler, hvorved ansvaret for hans egen situation mindskes – denne position er særlig karakteristisk for forældrene, mens de professionelle ikke ser ud til at anerkende, at diagnosen i sig selv fratager den indsatte for eget ansvar for at skabe et liv uden kriminalitet. Ifølge den professionelle kan man ikke undskylde sine handlinger med ADHD, mens moderen derimod særligt fremhæver denne pointe som gyldig grund.

Afhandlingen viser, at der veksles mellem disse tre diskurser gennem mødets forløb. Der blev samlet set givet meget lidt rum til den indsatte, Simon, til at udtrykke sine behov og ønsker, og dermed agere som bruger, der selv kan og vil tage ansvar. Den indsatte bliver som konsekvens af en uklarhed og ambivalens næsten helt tavs og bliver ofte omtalt i tredje person. Efterhånden som mødet skrider frem, svarer han

kun, når han bliver spurgt. Denne tavshed tolkes i analysen som udtryk for modstand i form af 'minimal response' (Juhila et al. 2013).

Casekonferencer kan ses som produktive for at inddrage klienter, idet disse muliggør delingen af forskellige perspektiver på klientens sociale situation. De professionelle i analysen tilbyder den indsatte en stemme, der ideelt set skal muliggøre, at alle arbejder henimod det samme mål, nemlig at støtte og hjælpe Simon. Afhandlingen viser herved udfordringen med brugerinddragelse, der, trods både professionelle og lovmæssige målsætninger herom, er i en reel risiko for at ende ret langt fra det oprindelige mål. I afhandlingen anbefaler jeg, på baggrund af denne analyse, at det ikke er nok blot at tydeliggøre målet med mødet, men at en tydeliggørelse af deltagerens roller i mødet må være en forudsætning for, at brugerens – i det her tilfælde en fængselsindsats – ressourcer og perspektiver bringes aktivt i spil som en del af løsningen på sin egen situation.

6.4. Forståelser af ADHD blandt de kriminelle informanter med ADHD-diagnose

Afhandlingen viser, at de kriminelle informanter med ADHD-diagnose tilbydes et sprog til at fortælle om deres liv på en måde, der giver mening for dem. De tager diagnosen seriøst og sætter ikke spørgsmålstegn ved eller forholder sig kritisk til den. De kriminelle informanter får gennem diagnosen nogle nye ord og begreber til at fortælle om deres fortid med, der giver mening for dem i nutiden, men samtidig også peger mod fremtiden. I interviewene med de kriminelle informanter er det som om, at de forventer, at diagnosen som forklaringsramme tages for givet, og dét uden særlige eksplicitte henvisninger til den. ADHD-diagnosen anses som en stærk forklaring på tidligere nederlag og negative oplevelser, og disse fortællinger må nødvendigvis ses i lyset af, hvad de fortæller om nutiden og fremtiden. Afhandlingens analyse af de kriminelle informanters fortællinger (del B og D) viser, at de kriminelle gør brug af alle tre selvnarrativer relateret til ADHD-diagnosen, og kombinationen af den i de individuelle selvnarrativer er stærkt flertydig. Dels narrativet '*ADHD as my biological destiny*' ('ADHD som min biologiske skæbne') med hvilket de fortæller om bestemte typer indikationer, som de mener, bekræfter ADHD-lidelsens ægthed. Med det andet narrativ '*It should have been discovered earlier in life*' ('det skulle have været opdaget tidligere i livet') taler de sig ind i en offer-diskurs, hvor de bebrejder omgivelserne for ikke at have opdaget ADHD-lidelsen i tide og derved ikke formåede at forhindre deres kriminalitet. Deres fortællinger kan tolkes som, at de sætter parentes omkring deres eget ansvar for, at deres liv formede sig, som det gjorde, hvor de fx undlader at fortælle om enkelte kriminelle handlinger, og dermed også om moralske spørgsmål om skyld og ansvar. Endelig det tredje selvnarrativ '*I would not have lived without ADHD*' ('jeg ville ikke have levet uden ADHD'), handler om, at de ikke ville have 'undværet ADHD' og dermed søger at fastholde noget af dem selv og deres individualitet. De giver både udtryk for, at diagnosen er meget meningsfuld for dem i forhold til at forstå deres og til at fortælle om deres liv.

De fortæller samtidig, at ADHD-lidelsen også har givet dem nogle oplevelser og erfaringer, som sociale afvigere, og som de ikke ville have været foruden. Samtidig bebrejdes deres omgivelser i opvæksten såsom skole og myndighederne generelt, at deres ADHD-lidelsen ikke blev opdaget tidsnok til at kunne forhindre et vanskelig og meget udfordrende livsforløb. ADHD-diagnosen har derved både en positiv og en negativ betydning for de kriminelle informanter. Disse fund diskuteres med Rose & Abi-Rached (2013), der argumenterer for, at identiteter, hvor stigmatiserede de end måtte være, i dag knyttes til et 'biologisk selv'. Afhandlingens analyse viser, at de kriminelle informanter i vid udstrækning fortæller om ADHD som et problem, der skal lokaliseres i hjernen, og som skyldes nogle ubalancer i nogle kemiske stoffer i hjernen. En ubalance, som de fortæller, er mulig at kompensere for gennem selvmedicinering af hash og i nogle tilfælde amfetamin. På den ene side benytter de kriminelle informanter ADHD-diagnosen til at begrunde og forklare deres udsvævende og afvigende livsforløb. På den anden side betoner flere informanter, at de på ingen måde ville have undværet diagnosen, da den har været med til at skabe dem, som de er, og givet dem de mange vilde oplevelser, som de har haft. Dette gælder dog kun et mindre antal af informanterne. På den anden side giver ADHD-diagnosen en længe ventet forklaring på, det store spørgsmål, som de fortæller, at de gennem deres liv har stillet dem selv mange gange: *hvorfor?* Med et narrativt, kriminologisk blik, der ikke forholder sig til, om historien de fortæller er sand eller falsk, fortæller deres selvnarrativer alligevel noget om, hvordan de skaber mening af deres eget liv. Et centralt empirisk fund er i denne forbindelse, at langt de fleste kriminelle informanter fortæller om, at ADHD-diagnosen giver en klar (medicinsk) forklaring på et turbulent og kaotisk liv. De kriminelle informanternes ADHD-retorik kan anses som enten kriminalitets forøgende neutralisering eller som kriminalitetsreducerende 'desistance narrative'. I artiklen argumenterer jeg for, at de anvender diagnosen henimod et liv uden kriminalitet, og min vurdering er, at de minder mest af alt som 'desistance narratives' (Maruna 2001). Det er klart, at de bruger ADHD aktivt til at neutralisere deres kriminalitet, men min argument er også, at det ikke gøres i moralsk forstand – ved at sætte parentes om deres handlinger. Derimod taler de mere om, kriminalitet i generel forstand, nemlig som ressource i forhold til at skabe en alternativ identitet som "ikke-kriminel". Jeg har interviewet de kriminelle informanter i et løsladelsesforløb, hvor man kan sige, at hvis man ønsker at forandre sit liv til et liv uden kriminalitet, er dette tidspunkt antageligt dér, hvor viljen hertil er stærkest. Havde jeg fx interviewet dem under begyndelsen af et afsoningsforløb, er det muligt, at ADHD ikke havde været lige så fremtrædende og betydningsfuld for dem.

Jeg anvender Hacking (2004) og hans forståelse af klassifikationers interaktive karakter. Følger man Hacking's eget eksempel på, at videnskabelig viden kan forandre menneskers selvforståelser, ville den omfattende viden om det nært forbundne forhold mellem kriminalitet og ADHD kunne betyde, at de kriminelle rent faktisk ville blive fastholdt i kriminalitet, persister (Maruna 2001). Jeg finder i afhandlingen det modsatte af, hvad Hacking teoretisk og med empirisk eksempel argumenterer for. Som 'desister' kan man se de kriminelle informanternes selvnarrativer om ADHD som

eksempler på et 'redemption script', hvor deres afvigende livsforløb transformeres, og hvor deres selv rekonstrueres gennem positive historier om dem selv.

Ingen tidligere studier har gjort noget tilsvarende i regi af 'Prison and Probation Service' eller i Kriminalforsorgen i Danmark, men enkelte studier har set på kriminelles selvfortællinger, og hvordan ADHD-diagnosen indgår i disse, fx Pedersen 2014 (2014) og Pedersen et al. (2014). De øvrige fundne studier af kriminelle og ADHD-diagnose indeholder generelt mere abstrakte, teoretiske diskussioner og er ikke empirisk forankrede, ligesom min afhandlings analyser (Andersson 2012, Bowden 2014, Nilsson 2013). Rose et al. (2013) anskuer ADHD-diagnosens fremvækst og tilstedeværelse i Kriminalforsorgen som element i en styringsteknologi, der søger at skabe aktive, ansvarlige individer. Individer, der herigennem søger at realisere deres individuelle potentiale og argumenterer over for de professionelle for, at de bør have særlig opmærksomhed. Man kan se afhandlingen som et empirisk vidensbidrag til ovenstående litteratur, hvor ADHD betragtes som en selv-teknologi og som del af et neo-liberalt styringsregime. Her kan de professionelle måde at adressere, forstå og håndtere ADHD-diagnosen på, karakteriseres som en del af 'culture of intervention' i hvilken psykiatrisk sundhed og ADHD-behandling anses som et ubetinget gode, og hvor de kriminelles eget ansvar fastholdes ubetinget af både indsatte/klienter såvel som professionelle (særligt Andersson 2012). I forhold hertil kan afhandlingens resultater i vid udtrækning siges at bekræfte dette billede. Ovenstående litteratur diskuterer ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgen som måde at skabe ansvarlige subjekter, som risiko-subjekter, og her er det at passe medicinske behandling en del af denne ansvarliggørelse. Dette kan let genkendes i mit materiale. De indsatte finder det meningsfuldt at opsøge diagnosen, blive undersøgt og behandlet for ADHD, og selvdiagnosticering, selvmedicinering og påberåbelse af ADHD er forekommende i alle de kriminelle informanternes fortællinger.

6.5. OPSAMLING

Afhandlingens formål var at undersøge, hvordan ADHD og kriminalitet diskursivt kan kobles sammen. Afhandlingen viser, at ADHD-diagnosen og den måde diagnosen diskursivt fremkommer og artikuleres, er karakteriseret ved en vis fælleshed omkring ADHD. Det vil sige, informanterne trækker i vidt omfang på en helt dominerende diskurs, den neurobiologiske. Afhandlingen finder, at ADHD-diagnosen både har konsekvenser for samspillet mellem indsatte/klienter og professionelle, for de professionelle handlingsstrategier og muligheder og for de kriminelles måder at forstå sig selv på. ADHD betragtes af alle informanter som en relevant og meningsfuld kategori, der er mulig at forhandle og påberåbe sig selv, også uden at være diagnosticeret. For frontmedarbejderne er spørgsmålet og udfordringen således, hvordan man identificerer personer med ADHD, når ADHD-diagnosen er så tilsyneladende attraktiv blandt de kriminelle. Dette spørgsmål er empirisk og praksisrelevant, men set med afhandlingens fund, vil et oplagt svar være, at man i endnu højere grad vil sætte fokus på det diagnostiske. Jeg vil pege på en risiko ved dette, da man

potentielt kan risikere at henholde sig til en ukritisk tilgang til de mennesker, der enten er eller er stillet en psykiatrisk diagnosticering (det være sig også andre diagnoser) i udsigt gennem udredning. Der kan generelt være en fare for – og her kritiserer jeg ikke hverken faggrupper eller Kriminalforsorgen – at man helt glemmer den mere individorienterede, psykosociale, psykologiske/terapeutiske dimension af de kriminelles udfordring og lidelser (forstået her som oplevede problemer).

De kriminelle individers handlinger udlægges som direkte konsekvenser af individuelle neurokemiske processer i hjernen og taler i en kontekst, hvor spørgsmål om ansvar fylder meget. Man kan med Andersson 2012, Bowden 2014, Nilsson 2013 stille det spørgsmål om, italesættelsen og den relativt ukritiske beskrivelse af ADHD-diagnosen skal ses som individers måde at forvalte og håndtere den ansvarliggørelsesretorik- og fordring, som er karakteristisk for det moderne velfærdssamfund. I denne optik er spørgsmålet, hvorvidt man kan være et autonomt agerende subjekt, hvis man har en ADHD-lidelse, ikke så meningsfyldt. Snarere kan man, i dette perspektiv, diskutere om ikke de kriminelle informanternes ukritiske og næsten omfavnende måde at tillægge ADHD-diagnosen betydning på, må anses som et led i en styringsproces, hvor de som subjekter skabes som objekter for interventioner og strategier i regi af Kriminalforsorgen med den umiddelbart umage kombination af bl.a. kognitive adfærdsprogrammer (og disses antagelser om et rationelt subjekt) og den medicinske og psykiatriske diagnose, som fx ADHD (Nilsson 2013: 37). I forlængelse af min afhandling er det interessant, om dét at diagnosen tilsyneladende har en så central plads i de kriminelle informanternes fortællinger, skyldes at den udover at udgøre en kulturel set meningsfyldt måde at adressere et marginaliseret liv, også har potentiale til at af-stigmatisere gennem at påberåbe sig ADHD Berger (2013: kap. 3), Man kan sige, at diagnosen er attraktiv og nærliggende for mange kriminelle (og andre ikke-kriminelle), fordi man hellere vil se sig selv som syg end som kriminel. Således kan man tolke de kriminelle informanternes fortællinger som forsøg på at reducere deres stigma gennem udveksling.

Endvidere kan man opfatte min afhandling som et bidrag til en nuancering af den omfattende statistiske, risikobetonede forskning om sammenhængen mellem ADHD og kriminalitet, der peger på, at kriminelle med ADHD-diagnose – i gennemsnit vel og mærke - har en øget risiko for en række sociale problemer, herunder for recidiv, dvs. risiko for fremtidig kriminalitet. Med al den fokus på ADHD og i særdeleshed den udbredte medicinske behandling af ADHD og de adfærdsmæssige vanskeligheder, der er forbundet hermed, er det tankevækkende, at det at få en psykiatrisk diagnose – via brug af kulturelle narrativer – kan forandre den 'kriminelle identitet', og dermed muligvis ændre kriminelle handlemønstre og perspektiv på tilværelsen. Afhandlingen bidrager derved med en nuancering af sådanne statistiske undersøgelser, fordi den viser et billede af nogle af sociologiske mekanismer, der er på spil når individer har/får en diagnose. Derved vil jeg mene at kunne konkludere, at har man som kriminel en ADHD-diagnose, fortsætter man ikke nødvendigvis som kriminel, heller ikke selvom, man ikke er i behandling. Ja, faktisk så peger afhandlingen i en

hel anden retning end den, som risikolitteraturen om ADHD fremhæver, nemlig at diagnosen i sig selv har en betydning på et individuelt og personligt niveau, der ikke nødvendigvis medfører yderligere social eksklusion og stigmatisering. ADHD-diagnosen kan altså med fordel også ses som et mulighedsrum, der har stærk kulturel resonans og genkendelighed, og kan have et positivt udbytte for marginaliserede individer.

'Hvad er så problemet', kunne man så spørge og skal der være sådan et? Ethvert forskningsprojekt skal allerhelst skabe ideer og forskningsspørgsmål. Et projekt i forlængelse af afhandlingen, kunne være at sætte fokus på, om ADHD-diagnosen over en længere periode betyder, at den diagnosticerede fastholder den sygdomsidentitet, som var hele forudsætningen for den kriminelles forandring til et liv uden kriminalitet. Altså kan man sige, at den kriminelles indoptagelse af ADHD-diagnosen kan resultere i, at der konstrueres 'medikaliserede subjekter', og endvidere med Rose neurobiologiske identiteter. Det kunne undersøges yderligere, hvad en sådan identitet betyder for kriminelles livsforløb. Endelig mener jeg, at afhandlingens resultater bidrager med nogle nye perspektiver på, hvad ADHD-diagnosen (også) kan være, idet den supplerer den udbredte problemorienterede forståelse af ADHD, der ansues som en kronisk og livslangt handicap.

LITTERATURLISTE

Adamsen, M.L. 2013, *Screeningsprojektet for psykisk sygdom*, Direktoratet for Kriminalforsorgen, København.

Adler, P.A. & Adler, P. 1987, *Membership Roles in Field Research*, Sage, Newbury Park, CA.

Aebi, M., Müller, U.C., Asherson, P., Banaschewski, T., Buitelaar, J., Ebstein, R., Eisenberg, J., Gill, M., Manor, I. & Miranda, A. 2010, "Predictability of oppositional defiant disorder and symptom dimensions in children and adolescents with ADHD combined type", *Psychological Medicine*, vol. 40, no. 12, pp. 2089-2100.

Alvesson, M. & Skjoldberg, K. 1994, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metode*, Studentlitteratur, Lund.

American Psychiatric Association 2013, *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition*, American Psychiatric Association, Arlington, VA.

Andersen, M.L. 2013, *Familier og ADHD-problematikker – Problemforståelser, handlingsstrategier og samarbejde*, Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning, Aalborg.

Andersson, R. 2012, "A blessing in disguise: attention deficit disorder diagnosis and swedish correctional treatment policy in the twenty-first century" in *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice*, eds. T. Ugelvik & J. Dullum, Routledge, Abingdon, pp. 156-171.

Appelbaum, K.L. 2011, "Stimulant use under a prison treatment protocol for attention-deficit/hyperactivity disorder", *Journal of correctional health care : the official journal of the National Commission on Correctional Health Care*, vol. 17, no. 3, pp. 218-225.

Appelbaum, K.L. 2009, "Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Prison: A Treatment Protocol", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, vol. 37, no. 1, pp. 45-49.

Atkinson, P. & Coffey, A. 2003, "Revisiting the Relationship between Participant Observation and Interviewing" in *Postmodern Interviewing*, eds. J.F. Gubrium & J.A. Holstein, Sage Publications, London, pp. 109-122.

Bahktin, M. 1981, *The dialogic imagination: Four essays*, University of Texas Press, Austin, TX.

- Barkley, R.A. 2010, Attention deficit hyperactivity disorder in adults - The latest assessment and treatment strategies, Jones & Bartlett Publishers, London, UK.
- Barkley, R.A. 2002, "International Consensus Statement on ADHD", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, vol. 41, no. 12, pp. 1389.
- Berger, N.P. 2013, *ADHD-problematikkens sociale aspekter. Kriminalitetsforebyggende indsats*, Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning, Aalborg.
- Berger, N.P. & Brauner, J. 2010, Evaluering af det Kognitive Færdighedsprogram – en analyse af kausal effekt og underliggende sociale mekanismer, Sociologisk institut, Københavns Universitet, København.
- Biederman, J., Monuteaux, M.C., Mick, E., Spencer, T., Wilens, T.E., Silva, J.M., Snyder, L.E. & Faraone, S.V. 2006, "Young adult outcome of attention deficit hyperactivity disorder: a controlled 10-year follow-up study", *Psychological medicine*, vol. 36, no. 02, pp. 167-179.
- Biederman, J., Ball, S.W., Monuteaux, M.C., Kaiser, R. & Faraone, S.V. 2008, "CBCL clinical scales discriminate ADHD youth with structured-interview derived diagnosis of oppositional defiant disorder (ODD)", *Journal of attention disorders*, vol. 12, no. 1, pp. 76-82.
- Bloksgaard, L. & Andersen, P.T. 2012, "Fokusgruppeinterviewet. Når gruppedynamikken er redskabet" in *Kvalitative udfordringer*, eds. M.H. Jacobsen & S.Q. Jensen, Hans Reitzels Forlag, København, pp. 25-44.
- Borch, C. 2006, "Kriminalitet og kriminelle-brudstykker af en genealogi", *Dansk Sociologi*, vol. 13, no. 1, pp. 57-72.
- Bourdieu, P. 1999, "Understanding" in *The Weight of The World: Social Suffering in Contemporary Society*, ed. P.e.a. Bourdieu, Polity Press, Cambridge, pp. 607-626.
- Bowden, G. 2014, "Disorders of inattention and hyperactivity: The production of responsible subjects", *History of the Human Sciences*, vol. 27, no. 1, pp. 88-107.
- Brante, T. 2011, "Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik" in *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*, ed. I. Bryderup, Hans Reitzels Forlag, København, pp. 38-77.
- Brinkmann, S. (ed) 2010a, *Det diagnosticerede liv. Sygdom uden grænser*, Forlaget Klim, Århus.

Brinkmann, S. 2010b, "Patologiseringstenen: Diagnoser og patologier før og nu. I: red.) (2010). *Det diagnosticerede liv. Sygdom uden grænser*. " in *Det diagnosticerede liv. Sygdom uden grænser*, ed. S. Brinkmann, Forlaget Klim, Århus, pp. 15-31.

Brinkmann, S. 2014, "Languages of suffering", *Theory & Psychology*, pp. 1-19.

Brinkmann, S. & Kvale, S. 2005, "Confronting the ethics of qualitative research", *Journal of constructivist psychology*, vol. 18, no. 2, pp. 157-181.

Brookman, F., Copes, H. & Hochstetler, A. 2011, "Street codes as formula stories: How inmates recount violence", *Journal of Contemporary Ethnography*, .

Bryant, K. 2002, "Diagnosis and Medicalization, (ed.) *Sociology of Diagnosis* ( ) Emerald Group Publishing Limited" in *Sociology of Diagnosis*, eds. P.J. McGann & D.J. Hutson, *Advances in Medical Sociology*, Volume 12 edn, Emerald Group Publishing Limited, pp. 33-57.

Campbell, M.L., DeVault, M.L., Diamond, T., Eastwood, L., Griffith, A., McCoy, L., Mykhalovskiy, E., Pence, E., Smith, G.W. & Turner, S. 2006, *Institutional ethnography as practice*, Rowman & Littlefield Publishers, London, UK.

Campbell, M. & Grogor, F. 2002, *Mapping social relations: A primer in doing institutional ethnography*, University of Toronto Press, Canada.

Caswell, D., Eskelinen, L. & Olesen, S.P. 2011, "Identity work and client resistance underneath the canopy of active employment policy", *Qualitative Social Work*, vol. 12, no. 1, pp. 8-23.

Christoffersen, M.N. & Hammen, I. 2011, *ADHD-indsatser: en forskningsoversigt*, SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København.

Cohen, A.K. 1955, *Delinquent Boys: The Culture of The Gang*, Free Press, Glencoe, IL.

Cohen, S. 1972, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, MacGibbon and Kee, London.

Conrad, P. 2008, *The medicalization of society: On the transformation of human conditions into treatable disorders*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.

Conrad, P. 1992, "Medicalization and social control", *Annual review of Sociology*, vol. 18, no. 1, pp. 209-232.

Conrad, P. 1975, "Discovery of Hyperkinesis: Notes on the Medicalization of Deviant Behavior", *Social Problems*, vol. 23, pp. 12.

Conrad, P. & Schneider, J.W. 2010, *Deviance and medicalization: From badness to sickness*, Temple University Press.

Conrad, P. & Schneider, J.W. 1980, *Deviance and medicalization: From badness to sickness*, Temple University Press, Philadelphia, PA.

Conrad, P. 2005, "The shifting engines of medicalization", *Journal of health and social behavior*, vol. 46, no. 1, pp. 3-14.

Conrad, P. & Potter, D. 2000, "From Hyperactive Children to ADHD Adults: Observations on the Expansion of Medical Categories", *Social problems*, vol. 47, no. 4, pp. 559-582.

Copes, H., Hochstetler, A. & Williams, J.P. 2008, "'We Weren't Like No Regular Dope Fiends': Negotiating Hustler and Crackhead Identities", *Social Problems*, vol. 55, no. 2, pp. 254-270.

Daley, D., Jacobsen, R.H., Lange AM., Sørensen, A. & Walldorf, J. 2014, *Private and Social Costs of ADHD: COST ANALYSIS*, Syddansk Universitetsforlag og Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Dalsgaard, S. 2002, Long Term Psychiatric and Criminality Outcome of Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Aarhus Universitet.

Dalsgaard, S., Mortensen, P.B., Frydenberg, M. & Thomsen, P.H. 2013, "Long-term criminal outcome of children with attention deficit hyperactivity disorder", *Criminal behaviour and mental health : CBMH*, vol. 23, no. 2, pp. 86-98.

Danermark, B. 2002, Explaining society: Critical realism in the social sciences, Routledge, Abingdon, OX.

Det Etske Råd 2010, Medicinsk optimering. Etske overvejelser og anbefalinger, Det Etske Råd.

DeVault, M.L. & McCoy, L. 2006, "Institutional ethnography: Using interviews to investigate ruling relations" in *Institutional Ethnography as Practice*, ed. D.E. Smith, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, pp. 15-44.

Durkheim, E. 1982, *The Rules of Sociological Method*, Free Press, New York.

Einarsson, E., Sigurdsson, J.F., Gudjonsson, G.H., Newton, A.K. & Bragason, O.O. 2009, "Screening for attention-deficit hyperactivity disorder and co-morbid mental disorders among prison inmates", *Nordic Journal of Psychiatry*, vol. 63, no. 5, pp. 361-367.

Ellis, L. & Walsh, A. 2000, *Criminology: A global perspective*, Allyn and Bacon, Boston.

Eme, R.F. 2009, "Attention-deficit/hyperactivity disorder and correctional health care", *Journal of correctional health care : the official journal of the National Commission on Correctional Health Care*, vol. 15, no. 1, pp. 5-18.

Emilsson, B., Gudjonsson, G., Sigurdsson, J.F., Baldursson, G., Einarsson, E., Olafsdottir, H. & Young, S. 2011, "Cognitive behaviour therapy in medication-treated adults with ADHD and persistent symptoms: a randomized controlled trial", *BMC psychiatry*, vol. 11, pp. 116-244X-11-116.

Eskelinen, L. 2013, *ADHD-problematikkens sociale aspekter. Beskæftigelsesrettet indsats*, Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning., Aalborg.

Eskelinen, L., Olesen, S.P. & Caswell, D. 2008, *Potentialer i socialt arbejde*, Hans Reitzels Forlag, København, Danmark.

Eskelinen, L., Olesen, S.P. & Caswell, D. 2010, "Client contribution in negotiations on employability—categories revised?", *International Journal of Social Welfare*, vol. 19, no. 3, pp. 330-338.

Fairclough, N. 1992, *Discourse and social change*, Cambridge: Polity.

Farrington, D.P., Loeber, R. & Van Kammen, W.B. 1990, "Long-term criminal outcomes of hyperactivity-impulsivity-attention deficit and conduct problems in childhood" in *Straight and Devious Pathways from Childhood to Adulthood*, eds. L. Robins & M. Rutter, Cambridge University Press, New York, pp. 62-81.

Fletcher, J.M. 2014, "The Effects of Childhood Adhd on Adult Labor Market Outcomes", *Health Economics*, vol. 23, no. 2, pp. 159-181.

Fletcher, J. & Wolfe, B. Sep 2009, "Long-term consequences of childhood ADHD on criminal activities.", *Journal of Mental Health Policy and Economics*, vol. 12, no. 3, pp. 119-138.

Folketinget 2012, § 20-spørgsmål S 1112. Om behandlingstilbud til indsatte med ADHD. Spørgsmaal stillet af Jane Heitmann (V) til justitsminister Morten Bødskov (S), 14. februar 2012, Folketinget.

Folketinget 2008b, Alm. del, Samrådsspørgsmål i Retsudvalget (REU) om initiativer til at opdag ADHD i frihed og fængslerne m.v., til justitsministeren og sundhedsministeren. Spørger: Karina Lorentzen Dehnhardt (SF). 23. oktober 2008, Folketinget.

Folketinget 2008a, Spørgsmål 1093 stillet i Retsudvalget om behandling af diagnoserne DAMP, ADHD, Asperger til Justitsministeren. Spørger: Karina Lorentzen (SF) 8.september 2008.

Foucault, M. 1986, *The Care of The Self: Volume 3 of the History of Sexuality*, Pantheon, New York.

Foucault, M. 1984, "The Subject and Power" in *Art after modernism: Rethinking representation (Vol. 1)*, ed. B. Wallis, David R. Godine Publisher, New York, pp. 417-432.

Foucault, M. 1980, "Body/power" in *Power/ Knowledge - Selected interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. C. Gordon, Pantheon, New York.

Foucault, M. 1975, *The birth of the clinic: an archaeology of medical perception*, Vintage Books, New York.

Foucault, M. 1972, *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*, Pantheon Books, New York.

Foucault, M. 1980, *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*, Random House LLC.

Foucault, M. 1979, *Discipline and punish: The birth of the modern prison*, Tavistock, London.

Foucault, M. 1978, "The History of Sexuality, Vol. 1: An Introduction, translated by Robert Hurley", *New York: Pantheon*.

Foucault, M. 1971, "Orders of discourse", *Social science information*, vol. 10, no. 2, pp. 7-30.

Ghanizadeh, A., Reza Mohammadi, M., Akhondzadeh, S. & Sanaei-Zadeh, H. 2011, "Attention deficit hyperactivity disorder in imprisoned individuals - A Review", *Psychiatria Danubina*, vol. 23, no. 2, pp. 139-144.

Gibbs, G. 2002, *Qualitative data analysis: Explorations with Nvivo*, Open University Press., Buckingham.

Ginsberg, Y. 2013, "Kan onda cirklar brytas? Om ADHD med antisocialitet och ADHD-behandling på Norrtäljeanstalten.", *Socialmedicinsk tidskrift*, vol. 90, no. 3, pp. 399-409.

Ginsberg, Y., Hirvikoski, T. & Lindefors, N. 2010, "Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder.", *BMC Psychiatry*, vol. 10 Dec, pp. Art 112-13.

Ginsberg, Y., Långström, N., Larsson, H. & Lichtenstein, P. 2013, "ADHD and criminality: could treatment benefit prisoners with ADHD who are at higher risk of reoffending?", *Expert review of neurotherapeutics*, vol. 13, no. 4, pp. 345-348.

Goffman, E. 1963, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Gordon, J. A, Diehl R. L. & Anderson, L. (2012). Does ADHD Matter? Examining Attention Deficit and Hyperactivity Disorder on the Likelihood of Recidivism Among Detained Youth, *Journal of Offender Rehabilitation*, 51:8, 497-518.

Gubrium, J.F. & Järvinen, M. 2013, *Turning Troubles Into Problems: Clientization in Human Services*, Routledge.

Gubrium, J.F. 2001, *Handbook of interview research: context & method*, Sage Publications, Thousand Oaks, Calif.

Hacking, I. 2001, "Criminal behavior, degeneracy and looping" in , eds. D.T. Wasserman & R.T. Wachbroit, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 141-167.

Hacking, I. 1995, "The Looping Effect of Human Kinds" in *Causal Cognition: An Interdisciplinary Approach*, eds. D. Sperber, D. Premack & A.J. Premack, Oxford University Press, Oxford, pp. 351-381.

Hacking, I. 1986, "Making up people" in *Reconstructing individualism: autonomy, individuality and the self in Western thought*, eds. T.C. Heller, M. Sosna & D.E. Wellbery, Stanford University Press, Stanford, pp. 222-236.

Hacking, I. 2007, "Kinds of people: Moving targets", *Proceedings of the British Academy* 151 OXFORD UNIVERSITY PRESS INC., , pp. 285.

Hacking, I. 2004, "Between Michel Foucault and Erving Goffman: between discourse in the abstract and face-to-face interaction", *Economy and Society*, vol. 33, no. 3, pp. 277-302.

Hacking, I. 1995, "The looping effects of human kinds", *Causal cognition: A multi-disciplinary approach*, , pp. 351-383.

Hall, C., Juhila, K., Matarese, M. & van Nijnatten, C. 2013, *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*, Routledge.

Hall, C., Juhila, K., Parton, N. & Pösö, T. (eds) 2003, *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities, and Practices*, Jessica Kingsley Publishers, New York.

Hammersley, M. & Atkinson, P. 1995, *Ethnography: Principles in Practice (Second Edition)*, Routledge, London.

Hannås, B.M. 2010, Den urolige kroppen. Unge og voksnes hverdagsliv og selvforståelse før og efter den diagnostiske utredningen av ADHD, Fakultet for samfunnsvitenskap, Høgskolen i Bodø.

Hansen, Janne Hedegaard 2012, "Konstruktion af diagnoser – en stædig rad eller infantil autist" in *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*, ed. I. Bryderup, Hans Reitzels Forlag, København.

Høgsbro, K., Eskelinen, L., Andersen, M.L. & Berger, N.P. 2013, ADHD-problematikkens sociale aspekter. Sammenfattende analyse af resultaterne fra undersøgelserne af den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD, Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning, Aalborg.

Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. 2000, *The self we live by: Narrative identity in a postmodern world*. Oxford University Press.

Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. 1995, *The active interview*. Sage Publications, Inc.

Holstein, J.A. & Miller, G. 1993, "Social Constructionism and Social Problems Work" in *Constructionist Controversies: Issues in Social Problems Theory*, eds. G. Miller & J.A. Holstein, pp. 131-152.

Indenrigs- og Sundhedsministeriet 2006, *Psykisk sygdom og kriminalitet*, Indenrigs- og Sundhedsministeriet, København.

Information 2011, ADHD fastholder børn i kriminalitet. Indland, Information.

Jacobsen, M.H., Kristiansen, S. & Prieur, A. 2002, "Sensitiv sociologi: undersøgelser af udsatte og udstødte mennesker" in *Liv, fortælling, tekst: strejftog i kvalitativ sociologi*, eds. M.H. Jacobsen, S. Kristiansen & A. Prieur, Aalborg Universitetsforlag, Aalborg, pp. 356.

Järvinen, M. 2000, "The biographical illusion: Constructing meaning in qualitative interviews", *Qualitative inquiry*, vol. 6, no. 3, pp. 370-391.

Järvinen, M. 1998, Det dårlige selskab. Misbrug, behandling og omsorg, Soc. Pol., Holte.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (eds) 2012, *At skabe en professionel - Ansvar og autonomi i velfærdsstaten*, Hans Reitzels Forlag, København.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. 2005, Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv: interview, observationer og dokumenter, Hans Reitzels Forlag, København.

Jenkins, R. 2014, *Social identity*, Routledge.

Jensen, S.Q. 2009, "Er det noget med bander?"—Om modstand, andenhed og positioner i et sociologisk feltarbejde", *Dansk Sociologi*, vol. 20, no. 1, pp. 45-63.

Jensen, S.Q. 2007, *Fremmed, farlig og fræk: Unge mænd og etnisk/racial andenhed - mellem modstand og stilisering*, Ph.d.-afhandling (SPIRIT PhD Series; Nr. 13) edn, Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet.

Jensen, S.Q. 2012, "Kvalitativ subforskning" in *Kvalitative udfordringer*, eds. M.H. Jacobsen & S.J. Qvotrup, Hans Reitzels Forlag, København, pp. 197-227.

Johannisson, K. 2006, "Hur skapas en diagnos – Ett historiskt perspektiv" in *Diagnosens makt – Om kunskap, pengar och lidande*, ed. G. Hallerstedt, Daidalos AB, Göteborg.

Jørgensen, A.S. & Langager, S. 2011, "Diagnoser - tendenser med særligt fokus på ADHD og voksenområdet" in *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*, ed. M. Bryderup, Hans Reitzels Forlag, København, pp. 227-247.

Jørgensen, C.R. 2014, *ADHD. Bidrag til en kritisk psykologisk forståelse*, Hans Reitzels Forlag, København.

Jørgensen, M.W. & Phillips, L. 1999, *Diskursanalyse: som teori og metode*, Samfundslitteratur: Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Juhila, K., Caswell, D. & Raitakari, S. 2013, "Resistance" in *Analysing Social Work Communication - Discourse in Practice*, eds. C. Hall, K. Juhila, M. Matarese & C. van Nijnatten, Routledge: Routledge Advances in Social Work, pp. 117-135.

Jutel, A.G. 2011, Putting a name to it: diagnosis in contemporary society, JHU Press.

Kärfve, E. 2006, "Den mänskliga mångfalden-diagnosen som urvalsinstrument", *Diagnosens makt*, , pp. 59-71.

Kärfve, E. 2000, Hjärnspeken – DAMP och hotet mot folkhälsan, Symposium, Stockholm.

Kean, B. 2005, "The Risk Society and attention deficit hyperactivity disorder (ADHD): a critical social research analysis concerning the development and social

impact of the ADHD diagnosis", *Ethical human psychology and psychiatry*, vol. 7, no. 2, pp. 131-142.

Keohane, K. & Petersen, A. 2013, *The Social Pathologies of Contemporary Civilization*, Ashgate Publishing, Ltd.

Kooij, S.J., Bejerot, S., Blackwell, A., Caci, H., Casas-Brugue, M., Carpentier, P.J., Edvinsson, D., Fayyad, J., Foeken, K., Fitzgerald, M., Gaillac, V., Ginsberg, Y., Henry, C., Krause, J., Lensing, M.B., Manor, I., Niederhofer, H., Nunes-Filipe, C., Ohlmeier, M.D., Oswald, P., Pallanti, S., Pehlivanidis, A., Ramos-Quiroga, J.A., Rastam, M., Ryffel-Rawak, D., Stes, S. & Asherson, P. 2010, "European consensus statement on diagnosis and treatment of adult ADHD: The European Network Adult ADHD", *BMC psychiatry*, vol. 10, pp. 67.

Kramp, P. 2010, Klienter idømt en psykiatrisk særforanstaltning. Samarbejdet mellem Kriminalforsorgen i Frihed og psykiatrien – og noget om behandlingen af psykisk syge kriminelle, Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen., København.

Kristiansen, S. 2007, "Etik og feltarbejde" in *Håndværk og horisonter: tradition og nytænkning i kvalitativ metode*, eds. M.H. Jacobsen, A. Jørgensen, S. Kristiansen & R. Antoft, Syddansk Universitetsforlag, Odense.

Kuhn, T.S. 1962, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press.

Kvale, S. 1997, "Interview - en introduktion til det kvalitative forskningsinterview", *Hans Reitzels Forlag*, .

Labov, W. 1972, *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Laclau, E. & Mouffe, C. 1985, *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*, Verso, London.

Latour, B. 2005, "Reassembling the social-an introduction to actor-network-theory", *Reassembling the Social-An Introduction to Actor-Network-Theory*, by Bruno Latour, pp.316. Foreword by Bruno Latour. Oxford University Press, Sep 2005. ISBN-10: 0199256047. ISBN-13: 9780199256044, vol. 1.

Layder, D. 1998, *Sociological Practice: Linking Theory and Social Research*, SAGE Publications Ltd.

Layder, D. 2006, *Understanding social theory*, 2nd edn, Sage, London.

Lichtenstein, P., Halldner, L., Zetterqvist, J., Sjölander, A., Serlachius, E., Fazel, S., Långström, N. & Larsson, H. 2012, "Medication for attention deficit–hyperactivity disorder and criminality", *New England Journal of Medicine*, vol. 367, no. 21, pp. 2006-2014.

Lipsey, M.W., Landenberger, N.A. & Wilson, S.J. 2007, "Effects of cognitive-behavioral programs for criminal offenders", *Campbell systematic reviews*, vol. 6, no. 2007, pp. 1-27.

Lombroso, C. 1876, *L'Uomo Delinquente*, Fratelli Bocca, Torino.

Loseke, D.R. 2007, "The study of identity as cultural, institutional, organizational, and personal narratives: Theoretical and empirical integrations", *The Sociological Quarterly*, vol. 48, no. 4, pp. 661-688.

Loseke, D.R. 2003, *Thinking about social problems: An introduction to constructionist perspectives* (2nd edition), Aldine de Gruyter, New York.

Loseke, D.R. 2001, "Lived realities and formula stories of 'battered women'", *Institutional selves: Troubled identities in a postmodern world*, , pp. 107-126.

Loseke, D.R. 2003, "Formula stories and support groups for battered women" in *Social problems: Constructionist readings*, eds. D.R. Loseke & J. Beste, pp. 241-247.

Lupton, D. 1997, "Foucault and the medicalisation critique" in *Foucault, Health and Medicine*, eds. A. Petersen & R. Bunton, Routledge, New York, pp. 94-110.

Mannuzza, S., Klein, R.G. & Moulton III, J.L. 2008, "Lifetime criminality among boys with attention deficit hyperactivity disorder: a prospective follow-up study into adulthood using official arrest records", *Psychiatry research*, vol. 160, no. 3, pp. 237-246.

Maruna, S. 2001, *Making good: How ex-convicts reform and reclaim their lives*, American Psychological Association, Washington, DC.

Maruna, S. & Copes, H. 2005, "What have we learned from five decades of neutralization research?", *Crime and Justice*, vol. 32, pp. 221-320.

McAdams, D.P. 1993, *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*, Guilford Press.

McAdams, D.P. 1995, "Introduction: Narrative construction of emotional life - commentary", *Journal of Narrative and Life History*, vol. 5, no. 3, pp. 207-211.

- Miller, T. 2008, "Ritalin®: Panic in the USA", *Cultural studies review*, vol. 14, no. 2, pp. 103–12.
- Mills, C.W. 1940, "Situated actions and vocabularies of motive", *American Sociological Review*, vol. 5, no. 6, pp. 904-913.
- Molina, B.S., Bukstein, O.G. & Lynch, K.G. 2002, "Attention-deficit/hyperactivity disorder and conduct disorder symptomatology in adolescents with alcohol use disorder.", *Psychology of Addictive Behaviors*, vol. 16, no. 2, pp. 161.
- Molina, B.S., Flory, K., Hinshaw, S.P., Greiner, A.R., Arnold, L.E., Swanson, J.M., Hechtman, L., Jensen, P.S., Vitiello, B. & Hoza, B. 2007, "Delinquent behavior and emerging substance use in the MTA at 36 months: prevalence, course, and treatment effects", *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, vol. 46, no. 8, pp. 1028-1040.
- Nielsen, K. & Jørgensen, C.R. 2010, "Patologisering af uro?" in *Det diagnosticerede liv: Sygdom uden grænser*, ed. S. Brinkmann, Klim, Århus, pp. 179-205.
- Nilsson, R. 2013, "From Learning to Labour to Learning to Self-Control: The Paradigmatic Change in Swedish Prison Policy", *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 14, no. sup1, pp. 24-45.
- NVivo 10, *QSR International* [Homepage of QSR International], [Online]. Available: http://www.qsrinternational.com/products_nvivo.aspx [2014, 7/30].
- OECD 2013, Mental Health and Work. Denmark, OECD Publishing.
- Pedersen, W. 2014, "From badness to illness: Medical cannabis and self-diagnosed attention deficit hyperactivity disorder", *Addiction Research & Theory*, vol. 0, no. 0, pp. 1-10.
- Pedersen, W. & Sandberg, S. 2013, "The medicalisation of revolt: a sociological analysis of medical cannabis users", *Sociology of health & illness*, vol. 35, no. 1, pp. 17-32.
- Pedersen, W., Sandberg, S. & Copes, H. 2014, "High speed: Amphetamine use in the context of conventional culture", *Deviant behavior*, .
- Politiken 2009, Unge med ADHD fylder fængslerne, Politiken.
- Politiken 2005, Hyperaktive unge ender ofte i kriminalitet.
- Polkinghorne, D.E. 1988, Narrative knowing and the human sciences, Suny Press.
- Polsky, N. 1967, *Hustlers, Beats and Others* , University of Chicago Press, Chicago.

Potter, J. & Wetherell, M. 1987, *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*, Sage.

Potter, J. 2012, "Discourse analysis and discursive psychology" in *APA handbook of research methods in psychology: Vol. 2. Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological*, ed. H. Cooper, American Psychological Association Press., Washington.

Pratt, T.C., Cullen, F.T., Blevins, K.R., Daigle, L. & Unnever, J.D. 2002, "The relationship of attention deficit hyperactivity disorder to crime and delinquency: A meta-analysis", *International Journal of Police Science & Management*, vol. 4, no. 4, pp. 344-360.

Presser, L. 2012a, "Getting on top through mass murder: Narrative, metaphor, and violence", *Crime, Media, Culture*, vol. 8, no. 1, pp. 3-21.

Presser, L. 2012b, "Getting on top through mass murder: Narrative, metaphor, and violence", *Crime, Media, Culture*, vol. 8, no. 1, pp. 3-21.

Presser, L. 2010, "Collecting and analyzing the stories of offenders", *Journal of Criminal Justice Education*, vol. 21, no. 4, pp. 431-446.

Presser, L. 2009, "The narratives of offenders", *Theoretical Criminology*, vol. 13, no. 2, pp. 177-200.

Presser, L. 2008, *Been a heavy life: Stories of violent men*, University of Illinois Press, Urbana, IL.

Presser, L. 2004, "Violent offenders, moral selves: Constructing identities and accounts in the research interview", *Social problems*, vol. 51, no. 1, pp. 82-101.

Presser, L. 2013, "Narrative Criminology" in *Oxford Bibliographies in Criminology*, ed. R. Wright, Oxford University Press, New York.

Presser, L. & Sandberg, S. 2014, "Research Strategies for Narrative Criminology " in *Advances in Criminological Theory: The Value of Qualitative Research for Advancing Criminological Theory* (under udgivelse, forventes udgivet i 2014), eds. J. Miller & W.R. Palacios, Transaction Publishers, Piscataway, NJ.

Prieur, A. 2002, "Objektivering og refleksivitet : om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview" in *Liv, fortælling, tekst: Strejftog i kvalitativ sociologi*, eds. J.M. Hviid, S. Kristiansen & A. Prieur, Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.

Prosser, B. 2014, "Attention deficit hyperactivity disorder in Australia: Perspectives from the sociology of deviance", *Journal of Sociology*, , pp. 1440783313514643.

Rafalovich, A. 2001, "the conceptual history of attention deficit hyperactivity disorder: idiocy, imbecility, encephalitis and the child deviant, 1877? 1929", *Deviant Behavior*, vol. 22, no. 2, pp. 93-115.

Ramsbøl, H. & Rasmussen, N. 2009, *Projekt God Løsladelse Erfaringer – metode og anbefalinger*, Servicestyrelsen, København.

Retz, W. & Rosler, M. 2010, "Association of ADHD with reactive and proactive violent behavior in a forensic population", *Attention deficit and hyperactivity disorders*, vol. 2, no. 4, pp. 195-202.

Ricoeur, P. 1984, *Time and Narrative*, 1st ed., University of Chicago Press, Chicago, IL.

Riessman, C.K. 2008, *Narrative methods for the human sciences*, Sage.

Rose, N. 2013, What Is Diagnosis for? Revised version of a talk given 4th of June 2013 on DSM 5 and the future of diagnosis (downloadet 18.8.2014, <http://nikolasrose.com/wp-content/uploads/2013/07/Rose-2013-What-is-diagnosis-for-IoP-revised-July-2013.pdf>).

Rose, N. 2010, "Psykiatri uden grænser? De psykiatriske diagnosers ekspanderende domæne " in *Det diagnosticerede liv. Sygdom uden grænser*, ed. S. Brinkmann, Forlaget Klim, Århus:.

Rose, N. & Abi-Rached, J.M. 2013, *Neuro: The New Brain Sciences and the Management of the Mind*, Princeton University Press, New Jersey.

Rose, N. 2010, "'Screen and intervene': governing risky brains", *History of the Human Sciences*, vol. 23, no. 1, pp. 79-105.

Rose, N. 2007a, "Beyond medicalisation", *The Lancet*, vol. 369, no. 9562, pp. 700-702.

Rose, N. 2007b, *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*, Princeton University Press.

Rose, N. 2003, "Neurochemical selves", *Society*, vol. 41, no. 1, pp. 46-59.

Rose, N. 2000, "Government and control", *British Journal of Criminology*, vol. 40, no. 2, pp. 321-339.

Rose, N. 1999, *Powers of freedom: Reframing political thought*, Cambridge University press, Cambridge, UK:.

Rose, N. 1998, *Inventing our selves: Psychology, power, and personhood*, Cambridge University Press, Cambridge.

Rose, N. 2006, "Disorders Without Borders? The Expanding Scope of Psychiatric Practice", *Biosocieties*, vol. 1, no. 4, pp. 465-484.

Rosler, M., Retz, W., Retz-Junginger, P., Henges, G., Schneider, M., Supprian, T., Schwitzgebel, P., Pinhard, K., Dovi-Akue, N., Wender, P. & Thome, J. 2004, "Prevalence of attention deficit-/hyperactivity disorder (AND) and comorbid disorders in young male prison inmates", *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, vol. 254, no. 6, pp. 365-371.

Sacks, H. 1992, "Lectures on Conversation, Volumes I and II. Edited by G. Jefferson with Introduction by EA Schegloff".

Sandberg, S. 2013, "Are self-narratives strategic or determined, unified or fragmented? Reading Breivik's Manifesto in light of narrative criminology", *Acta Sociologica*, vol. 56, no. 1, pp. 69-83.

Sandberg, S. 2010, "What can "lies" tell us about life? Notes towards a framework of narrative criminology", *Journal of Criminal Justice Education*, vol. 21, no. 4, pp. 447-465.

Sandberg, S. 2009a, "Gangster, victim or both? The interdiscursive construction of sameness and difference in self-presentations", *The British journal of sociology*, vol. 60, no. 3, pp. 523-542.

Sandberg, S. 2009b, "A narrative search for respect", *Deviant Behavior*, vol. 30, no. 6, pp. 487-510.

Satka, M.E. & Skehill, C. 2012, "Michel Foucault and Dorothy Smith in case file research: Strange bed-fellows or complementary thinkers?", *Qualitative Social Work*, vol. 11, no. 2, pp. 191-205.

Satterfield, J., Swanson, J., Schell, A. & Lee, F. 1994, "Prediction of antisocial behavior in attention-deficit hyperactivity disorder boys from aggression/defiance scores", *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, vol. 33, no. 2, pp. 185-190.

Savolainen, J., Hurtig, T.M., Ebeling, H.E., Moilanen, I.K., Hughes, L.A. & Taanila, A.M. 2010b, "Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) and criminal behaviour: The role of adolescent marginalization.", *European Journal of Criminology*, vol. 7, no. 6, pp. 442-459.

Schilling, C.M., Walsh, A. & Yun, I. 2011, "ADHD and criminality: A primer on the genetic, neurobiological, evolutionary, and treatment literature for criminologists", *Journal of Criminal Justice*, vol. 39, no. 1, pp. 3-11.

Simon, V., Czobor, P., Balint, S., Meszaros, A. & Bitter, I. 2009, "Prevalence and correlates of adult attention-deficit hyperactivity disorder: meta-analysis", *The British journal of psychiatry : the journal of mental science*, vol. 194, no. 3, pp. 204-211.

Singh, I. 2013, "Brain talk: power and negotiation in children's discourse about self, brain and behaviour", *Sociology of health & illness*, vol. 35, no. 6, pp. 813-827.

Singh, I. & Rose, N. 2009, "Biomarkers in psychiatry", *Nature*, vol. 460, no. 7252, pp. 202-207.

Smith, D.E. 1990, *Texts, facts, femininity: Exploring the relations of ruling*, Routledge, New York.

Smith, D.E. 2005, *Institutional Ethnography. A Sociology for People*, Rowman Altamira, Toronto.

Smith, D.E. 1999, *Writing the social: Critique, theory, and investigations*, University of Toronto Press, Toronto.

Smith, D.E. 1987, *The everyday world as problematic: A feminist sociology*, University of Toronto Press.

Socialstyrelsen 2013, *NATIONAL ADHD - HANDLEPLAN – Pejlemærker, anbefalinger og indsatser på det sociale område*, Socialstyrelsen.

Sørensen, T.B. 1995, *Den sociale samtale: mellem klienter og sagsbehandlere*, Forlaget Gestus, Århus.

Spradley, J.P. 1980, *Participant observation*, Holt, Rinehart and Winston, New York.

Star, S.L. & Bowker, G.C. 1999, *Sorting things out: Classification and its consequences*, The MIT Press, New Baskerville.

Sundhedstyrelsen 2012, *National Klinisk Retningslinje: ADHD hos børn og unge*.

Sundhedstyrelsen 2015, *National klinisk retningslinje For udredning og behandling af ADHD hos voksne – med forstyrrelse af aktivitet og opmærksomhed samt opmærksomhedsforstyrrelse uden hyperaktivitet*.

Sykes, G.M. & Matza, D. 1957, "Techniques of neutralization: A theory of delinquency", *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6, pp. 664-670.

Thapar, A., van den Bree, M., Fowler, T., Langley, K. & Whittinger, N. 2006, "Predictors of antisocial behaviour in children with attention deficit hyperactivity disorder", *European child & adolescent psychiatry*, vol. 15, no. 2, pp. 118-125.

Thomas, E., Bhurawala, H. & Liu, A. 2013, "Medication for attention deficit-hyperactivity disorder and criminality", *The New England Journal of Medicine*, vol. 368, no. 8, pp. 775.

Thomsen, P.H. & Damm, D. 2007, *Et liv i kaos: om voksne med ADHD*, Hans Reitzel.

Turner, B.S. 1997, "From governmentality to risk. Some reflections on Foucault's contribution to medical sociology" in *Foucault, Health and Medicine*, eds. A. Petersen & R. Bunton, pp. xii.

Ugelvik, T. 2012, "Prisoners and their victims: Techniques of neutralization, techniques of the self", *Ethnography*, vol. 13, no. 3, pp. 259-277.

Unnever, J.D., Cullen, F.T. & Pratt, T.C. 2003, "Parental management, ADHD, and delinquent involvement: Reassessing Gottfredson and Hirschi's general theory", *Justice Quarterly*, vol. 20, no. 3, pp. 471-500.

Usher, A.M., Stewart, L.A. & Wilton, G. 2013, "Attention deficit hyperactivity disorder in a Canadian prison population", *International journal of law and psychiatry*, vol. 36, no. 3, pp. 311-315.

Vehmas, S. 2011, "Disability and Moral Responsibility", *Trames*, no. 2, pp. 156-167.

Walby, K. 2007, "On the Social Relations of Research A Critical Assessment of Institutional Ethnography", *Qualitative inquiry*, vol. 13, no. 7, pp. 1008-1030.

Westmoreland, P., Gunter, T., Loveless, P., Allen, J., Sieleni, B. & Black, D.W. 2010, "Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Men and Women Newly Committed to Prison Clinical Characteristics, Psychiatric Comorbidity, and Quality of Life", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 54, no. 3, pp. 361-377.

Wetherell, M. 1998, "Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue", *Discourse & Society*, vol. 9, no. 3, pp. 387-412.

Widerberg, K. 2007, "Institusjonell etnografi – en ny mulighet for kvalitativ forskning?", *Sosiologi i dag*, vol. 37, no. 2, pp. 7-28.

Willcutt, E.G. 2012, "The prevalence of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder: a meta-analytic review", *Neurotherapeutics*, vol. 9, no. 3, pp. 490-499.

Willis, P., Nugent, S. & Shore, C. 1997, "TIES: Theoretically informed ethnographic study", *Anthropology and cultural studies*, pp. 182-192.

Willis, P. & Trondman, M. 2002, "Manifesto for ethnography", *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, vol. 2, no. 3, pp. 394-402.

Wu, J. 2011, "Understanding interdiscursivity: A pragmatic model", *Journal of Cambridge Studies*, vol. 6, no. 2-3, pp. 95-115.

Young, S.J., Adamou, M., Bolea, B., Gudjonsson, G., Muller, U., Pitts, M., Thome, J. & Asherson, P. 2011, "The identification and management of ADHD offenders within the criminal justice system: A consensus statement from the UK adult ADHD network and criminal justice agencies", *BMC Psychiatry*, vol. 11, no. 1, pp. 32.

Young, S., Chesney, S., Sperlinger, D., Misch, P. & Collins, P. 2009, "A qualitative study exploring the life-course experiences of young offenders with symptoms and signs of ADHD who were detained in a residential care setting.", *Criminal Behaviour and Mental Health*, vol. 19, no. 1, pp. 54-63.

Young, S., Misch, P., Collins, P. & Gudjonsson, G. 2011a, "Predictors of institutional behavioural disturbance and offending in the community among young offenders.", *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, vol. 22, no. 1, pp. 72-86.

Young, S. & Thome, J. 2011b, "ADHD and offenders", *World journal of biological psychiatry*, vol. 12, no. S1, pp. 124-128.

Zola, I.K. 1972, "Medicine as an institution of social control*", *The Sociological review*, vol. 20, no. 4, pp. 487-504.

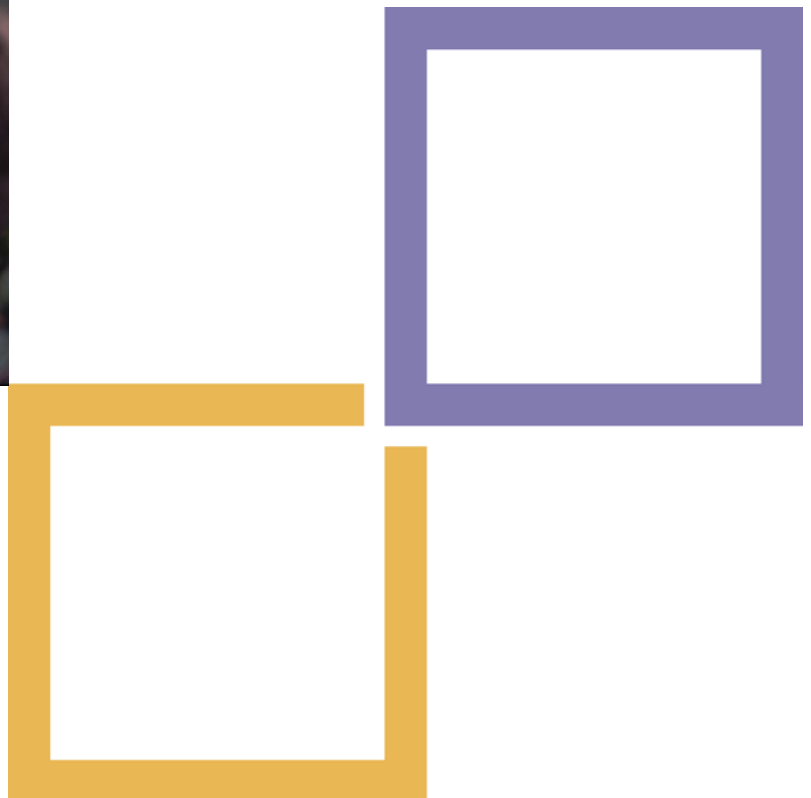
**DEL B) FORSKNINGSRAPPORTEN
ADHD-PROBLEMATIKKENS SOCIALE
ASPEKTER.
KRIMINALITETSFOREBYGGENDE
INDSATS**

Berger, Nichlas Permin

Nichlas Permin Berger

ADHD-problematikkens sociale aspekter

Kriminalitetsforebyggende indsats

*ADHD-problematikkens sociale aspekter
– Kriminalitetsforebyggende indsats*

Af Nicholas Permin Berger

1. elektronisk udgave, 2013

© Forfatteren og Aalborg Universitetsforlag, 2013

© Omslag: Mega Design og Monokrom

Layout: KORA

ISBN: 978-87-7112-088-2

Udgivet af:

Aalborg Universitetsforlag

Skjernvej 4A, 2. sal

9220 Aalborg Ø

T 99407140

F 96350076

aauf@forlag.aau.dk

www.forlag.aau.dk

Publikationen kan downloades fra hjemmesiderne
www.forlag.aau.dk og www.kora.dk

Mindre uddrag, herunder figurer, tabeller og citater, er tilladt
med tydelig kildeangivelse.

**Det Nationale Institut
for Kommuner og Regioners
Analyse og Forskning**

Købmagergade 22
1150 København K

E-mail: kora@kora.dk
Telefon: 444 555 00

Nichlas Permin Berger

ADHD-problematikkens sociale aspekter

Kriminalitetsforebyggende indsats

Forord

Denne rapport er en del af et større forskningsprojekt, som AAU (Aalborg Universitet) og KORA (Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning) har gennemført i forbindelse med Socialstyrelsens program *Ny og forstærket indsats for børn, unge og voksne med ADHD*. Forskningsprojektets overordnede formål har været at bidrage til øget forståelse af, hvordan ADHD-problematikken påvirker familiers og individers relationer til arbejdsmarkedet og samfundet og skabe grundlag for en strategi til en koordineret social indsats, som kan forbedre disse relationer. På denne baggrund skal forskningsprojektet sammen med kortlægnings- og udviklingsprojekter, som indgår i Socialstyrelsens program, danne grundlag for udarbejdelse af en national handlingsplan for den sociale indsats over for mennesker med ADHD.

KORA og AAU's forskningsprojekt tog afsæt i tre basale sociologiske kerneområder, familie, arbejde og kriminalitet, og har bestået af tre delprojekter, som handler om:

- Familiernes situation, strategier og møde med behandlingstilbud, social støtte og folkeskole (Andersen 2013): Familier og ADHD-problematikker – Problemforståelser, handlingsstrategier og samarbejde.
- Jobcentrene med særligt fokus på beskæftigelsesrettet indsats over for voksne i alderen 18-30 år (Eskelinen 2013): ADHD-problematikkens sociale aspekter. Beskæftigelsesrettet indsats.
- Kriminalforsorgen med særligt fokus på forholdene omkring fængsling, resocialisering og tilsyn (denne rapport).

Ud over ovennævnte tre rapporter har forskergruppen udarbejdet en sammenfattende tværgående rapport (Høgsbro m.fl. 2013): *ADHD-problematikkens sociale aspekter. Sammenfattende analyse af resultaterne fra undersøgelserne af den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD*.

Nærværende rapport har fokus på at belyse, hvad ADHD-diagnosen betyder for voksne kriminelles identitet og selvforståelse, og hvordan de oplever mødet med Kriminalforsorgen og det øvrige offentlige hjælpesystem i forbindelse med løsladelse og udslusning. Rapporten belyser også, hvordan frontmedarbejdere i to af Kriminalforsorgens institutioner (Kriminalforsorgen i Frihed (KiF) og et åbent fængsel) møder voksne med diagnosen ADHD, eller hvor der er mistanke om en ADHD-problematik.

Rapporten henvender sig primært til beslutningstagere og professionelle, som i krydsfeltet mellem kommunernes og Kriminalforsorgens indsatsområde arbejder med de socialt udsatte borgere med mulig ADHD-problematik kombineret med andre komplekse og sammensatte problemer såsom kriminalitet, alkohol-/stofmisbrug, arbejdsløshed og psykiske vanskeligheder. Undersøgelsen giver indsigt i nogle af de centrale udfordringer, der er på området i relation til dømtes løsladelse, udslusning og tilsyn af KiF i forbindelse med overgangsprocessen fra afsoning af betingede såvel som ubetingede domme. Forhåbentlig vil undersøgelsen kunne bidrage til at kvalificere diskussioner på området, der kan udvikle den samlede offentlige indsats yderligere, sådan at disse borgere i endnu højere grad kan modtage den hjælp, som de har brug for, og på sigt vil medvirke til, at de finder en vej ud af kriminalitet og misbrug.

Undersøgelsen er gennemført i samarbejde med ledelse og medarbejdere i KiF-afdelingen i Aalborg, med Statsfængslet på Kragshovede og med borgere fra flere kommuner i Nordjylland. Vi vil gerne sige tak til dem alle for dette samarbejde – særligt til de medarbejdere og borgere, som på forskellig vis har bidraget til undersøgelsen og dens gennemførelse. Uden deres store indsats havde undersøgelsen været umulig at gennemføre. Vi vil også sige tak til Direktoratet for Kriminalforsorgen for at støtte projektet.

Projektet er gennemført af ph.d.-stipendiat Nicholas Permin Berger, AAU og KORA, og Nicholas Permin Berger har ansvaret for indholdet af rapporten og dens konklusioner. Projektet er også en del af det samlede ph.d.-forløb, der afsluttes i sidste kvartal 2014. Forskningsprojektet er finansieret af Socialstyrelsen (gennem satspuljen i perioden 2010-2013) og KORA.

Nicholas Permin Berger

Maj 2013

Indhold

Sammenfatning	7
1 Indledning	12
1.1 Kriminalitet, ADHD og indsats – hvad siger forskningen?	16
1.2 Projektets forståelse og interesse	20
1.3 Strukturen for rapporten	21
1.4 Metodologiske overvejelser og begreber	22
1.5 Undersøgelsens metodiske tilgang og empiriske grundlag	23
1.6 Indgang til feltet	24
1.7 Interviewmetode, empiri, formål og indhold	25
1.8 Ethiske overvejelser	30
2 Brugernes situation og perspektiver	32
2.1 ADHD-diagnosens betydning	33
2.2 Hvis ADHD bare var opdaget noget før	41
2.3 Fortællinger om prøveløsladelse og udslusning	45
2.4 Mentorer og KiF-sagsbehandlere	50
2.5 Fortællinger om mødet med det offentlige hjælpesystem	55
2.6 Opsamling	59
3 Professionelles problem- og løsningsforståelser af ADHD	62
3.1 ADHD-diagnosens betydning i indsatsen	64
3.1.1 Efterspørgslen efter ADHD-diagnosen – et modefænomen eller en samfundstendens?	70
3.1.2 Diagnosen som forklaring og lettelse for klienten	76
3.2 De professionelles forståelser af ADHD-problematikken	80
3.2.1 ADHD-problematikken og "anti-social adfærd"	83
3.2.2 ADHD – er det arv eller miljø?	86
3.3 Fængslets struktur	87
3.4 Opsamling	90
4 Handlemuligheder, indsatser og metoder i Kriminalforsorgen i Frihed	94
4.1 "Blæksprutten" og "brandbilen"	97
4.2 Når ADHD-problematikken håndteres	104
4.3 Udvikling, motivation og kognitive tilgange	106
4.4 Vidensudveksling, kollegial supervision og metodefrihed	110
4.5 Mentorindsats i Kriminalforsorgen	114
4.6 Opsamling	118
5 Samlet konklusion	120
5.1 De voksne kriminelle med ADHD og deres situation	120
5.2 Professionelles problem- og løsningsforståelser i relation til ADHD-problematikken	121
5.3 Koordination og sammenhæng	123
Litteratur	125

Sammenfatning

Denne undersøgelse har fokus på, hvad ADHD-diagnosen betyder for voksne kriminelles identitet og selvforståelse, og på hvordan de oplever mødet med Kriminalforsorgen og det øvrige offentlige hjælpesystem i forbindelse med løsladelse og udslusning. De interviewede kriminelle har forskellig erfaringsbaggrund med Kriminalforsorgen – hvor nogle har afsonet flere længerevarende domme i fængsel, har andre afsonet en betinget dom. Fælles for dem alle er imidlertid, at de på interviewtidspunktet var under tilsyn af Kriminalforsorgen i Frihed (KiF), og at de alle har en ADHD-diagnose. De fleste interviewede, men ikke alle, har fået stillet diagnosen i voksenalderen.

Undersøgelsen belyser også, hvordan frontmedarbejdere i to af Kriminalforsorgens institutioner (KiF og et åbent fængsel) møder voksne med diagnosen ADHD, eller hvor der er mistanke om en ADHD-problematik. Hvor et centralt aspekt af fængslets virke er at holde den dømte væk fra samfundet i en afgrænset periode, er KiF's funktion at være et 'bindeled' mellem fængslet og samfundet. Projektet ser med et komparativt blik på, hvordan Kriminalforsorgens frontmedarbejdere i disse to forskellige institutionelle kontekster møder, forstår og forholder sig til ADHD-problematikken i deres daglige praksis og håndterer indsatte/klienter med ADHD-diagnose, eller hvor der er mistanke om en ADHD-problematik. Endelig sætter undersøgelsen fokus på KiF's rolle og funktion i forhold til at tilrettelægge indsatsen over for mennesker med komplekse og sammensatte problemer, herunder ADHD-problematikken.

Interessen for ADHD-problematikken er relativ ny inden for Kriminalforsorgen i Danmark, men den er stærkt tiltagende. Flere forhold kan tænkes at have betydning for dette. For det første er der et generelt stigende fokus på ADHD hos voksne i Danmark (den 'uopdagede' ADHD) og en meget stor stigning i diagnosticering og behandling af ADHD. For det andet er ADHD og kriminalitet blevet et "hot topic" i danske såvel som i internationale medier, politiske debatter, i den psykiatriske forskning og i nogen grad kriminologien. For det tredje peger en betydelig mængde nyere forskning på, at en stor andel af indsatte i fængsler har en 'uopdaget' ADHD-problematik og lever op til de diagnostiske kriterier for diagnosen. Dertil kommer, at der er stor opmærksomhed på ADHD fra Kriminalforsorgens klientel, der – som undersøgelsen viser – relaterer deres situation og problemer til ADHD-diagnosen. Kriminalforsorgens massive fokus på ADHD må ses som et resultat af et komplekst samspil mellem flere faktorer. Baggrunden er dels nye sundheds- og socialpolitiske prioriteringer og samfundsmæssige udviklingstendenser i forhold til, at bestemte former for adfærd i stigende grad kategoriseres via diagnoser og en massiv forskning i ADHD og kriminalitet. Dertil kommer borgeres stigende interesse for ADHD og Kriminalforsorgens målsætninger om nedbringelse af recidiv, bedre resocialisering/løsladelse og at få flere i beskæftigelse og i gang med en uddannelse.

Kriminalforsorgen undersøger aktuelt mulighederne for at styrke indsatsen over for deres klienter med ADHD-problematik og dermed det kriminalitetsforebyggende arbejde. Som det forholder sig nu, tilbyder Kriminalforsorgen udredning for psykiske lidelser, heriblandt ADHD, samt medicinsk psykiatrisk behandling for ADHD for afsonere i fængsel. I Kriminalforsorgen er der ikke formuleret særlige procedurer/retningslinjer til den daglige håndtering af klienter med ADHD-problematik, ligesom der heller ikke er et centralt overblik over, hvor mange af kriminalforsorgens klienter der har fået stillet en ADHD-diagnose. Det seneste (og også eneste) tiltag vedrørende ADHD i Kriminalforsorgen er et screeningsprojekt i udvalgte arresthuse i Danmark, der blev iværksat i 2009 ud fra tanken om at skabe en 'hurtig

og tidlig indsats'. Her blev et antal varetægtsarrestanter screenet for psykiske lidelser ved indsættelse, herunder ADHD. Dette projekt forventes afrapporteret i anden halvdel af 2013, og konklusionerne herfra vil indgå i Kriminalforsorgens overvejelser om, hvorvidt ADHD fremadrettet skal have en særlig opmærksomhed.

Med et generelt stærkt fokus på ADHD og kriminelle er der skabt nogle forventninger til frontmedarbejderne i Kriminalforsorgen om, at de skal være opmærksomme på en mulig ADHD-problematik, også selvom dette ikke er en formaliseret del af praksis. Således må frontmedarbejderne løbende definere en praksis for håndtering af ADHD-problematikken i deres klientrettede arbejde.

Undersøgelsens overordnede formål er at besvare spørgsmålet:

Hvilken rolle spiller ADHD i mødet mellem Kriminalforsorgen og dens klienter, særligt med hensyn til udslusnings- og løsladelsesprocessen?

Via klienters og frontmedarbejderes perspektiver undersøges den aktuelle praksis i Kriminalforsorgen over for ADHD-problematikken, dvs. hvordan praksis skabes og 'bliver til'. En helt grundlæggende antagelse for projektet er, at dette bl.a. afhænger af, hvilke forestillinger om ADHD der eksisterer blandt klienter såvel som frontmedarbejdere inden for disse to institutionelle kontekster i Kriminalforsorgen. En anden antagelse er, at ADHD-problematikken tilføjer en ekstra dimension af belastninger og udfordringer for klienten i relation til afsonings- såvel som løsladelsesprocessen.

Undersøgelsen er gennemført i tilknytning til et åbent fængsel og en KiF-afdeling i Aalborg. I materialet indgår forskellige typer af kvalitative data, bl.a. en række fokusgruppeinterview med fængselsbetjente og sagsbehandlere og enkelte sygeplejersker og lærere, ligesom der er interviewet enkelte ledere (alt i alt ca. 50 personer). Desuden er der foretaget syv individuelle interview med voksne kriminelle med ADHD-diagnose i alderen 18-44 år, der er under tilsyn af KiF. Alle bortset fra én af disse voksne kriminelle er udvalgt gennem den samme KiF-sagsbehandler, Lisbeth, der på mange måder er en særligt dedikeret og engageret KiF-sagsbehandler med mange års erfaring fra ansættelser i Kriminalforsorgen og i kommunerne. De voksne kriminelle omtaler generelt Lisbeth meget positivt, ligesom de også virker særligt interesserede i og motiverede for forandring. De voksne kriminelle repræsenterer derfor en ret selekteret gruppe og kan rimeligvis anses som en slags mønsterbrydere, der trods komplekse og langvarige problemer giver udtryk for, at de ønsker at modtage hjælp og støtte til at komme videre. Materialet består desuden af en litteratursøgning efter relevant viden om ADHD, kriminalitet og løsladelse/udslusning.

Konklusion og centrale resultater fra undersøgelsen

De voksne kriminelle får med ADHD-diagnosen et sprog til at fortælle om deres liv på en måde, der giver mening for dem. De tager generelt diagnosen alvorligt, accepterer den som en sygdom og en skæbne og sætter sjældent spørgsmålstegn ved den. De anser den som forklaring på visse individuelle mangler og adfærds- og tilpasningsvanskeligheder. Undersøgelsen konkluderer, at diagnosen – gennem optagelse af en diagnostisk diskurs – giver de voksne kriminelle nye ord til at anskue deres fortid med. De voksne kriminelle beskriver ADHD som en helt afgørende årsag til, at de fx har oplevet mobning, haft en dårlig skolegang, og også hvorfor de har haft svært ved at skabe stærke og stabile sociale relationer og netværk. De voksne kriminelle med ADHD-problematik anvender hellere 'ADHD-diagnosen' som identitetsmarkør end 'kriminalitet'. Dette skyldes formentlig, at det stigma, der forbindes med ADHD, er mindre end det stigma, der forbindes med kriminalitet – de

bytter et stærkt stigma for et mindre stærkt. De unge kriminelle beskriver også, hvordan diagnosen er kommet for sent, og at de ville ønske, at "deres ADHD" var blevet opdaget noget før. Alt i alt viser diagnosen sig som en kategori, der har særlige konsekvenser for identitet og selvforståelse.

Undersøgelsen peger også på de konsekvenser, som manglende formel koordination og sammenhæng i social indsats skaber for de voksne kriminelle med ADHD-problematik i forbindelse med løsladelse fra fængsel og udslusning. Her beskriver de voksne kriminelle, hvordan de i forbindelse med løsladelse eller med afsoning af en betinget dom følte sig alene, og at de ikke vidste, hvem der kunne eller ville hjælpe dem. De beskriver også, hvilken betydning KiF-sagsbehandlere, mentorer og bostøtter haft for dem. Blandt andet fortæller de, hvordan de har været tæt ved at eksplodere af raseri og fortvivelse over nogle af de situationer, de har oplevet at være i, og hvordan det har været vigtigt at have en person, som de havde tillid til. De voksne kriminelle fremhæver, hvordan deres aktuelle KiF-sagsbehandler, Lisbeth, er en særlig uundværlig, støttende og hjælpsom person, der bidrager til at skabe kontinuitet og sammenhæng i deres tilværelse. Der er tale om almene erfaringer i forhold til løsladelser, som er beskrevet i litteraturen, men i denne undersøgelse beskrevet af mennesker, som har en ADHD-diagnose og lever med en række fælles, lignende problemstillinger – ADHD-problematikken.

Lisbeth kan ses som et eksempel på en KiF-sagsbehandler, der via erfaring har oparbejdet en stor grad af viden om og kendskab til systemet, ligesom hun har mange erfaringer med og indsigter i den særlige gruppe af borgere, som KiF's klientel består af. Undersøgelsen konkluderer, at KiF-sagsbehandlerne, eksemplificeret med Lisbeth, er i en unik position i forhold til deres klienters situationer og problemstillinger, hvor hun fungerer som en form for formidler mellem klienternes komplekse livsverden og andre frontmedarbejdere i det offentlige hjælpesystem.

Alt dette bidrager til og muliggør hendes klientrettede indsats i en ret opsplittet og kompliceret struktur, som det offentlige hjælpesystem er i relation til ADHD-indsatsen (Eskelinen 2013; Høgsbro m.fl. 2013). I KiF-sagsbehandlernes beskrivelser er der eksempler på uformel koordination, hvor de som frontmedarbejdere tager koordineringen i egne hænder og forsøger at skabe sammenhæng og kontinuitet i klienternes forløb og udvider deres egen rolle og funktion, hvilket beskrives som et meget krævende arbejde.

Undersøgelsen viser, hvordan frontmedarbejdere fra to institutionelle kontekster, henholdsvis KiF og fængsel, forstår og håndterer ADHD-problematikken. Begge steder refererer medarbejderne til udbredte populærforestillinger om ADHD, ligesom de benytter et diagnostisk sprog og kobler det med deres erfaringer fra arbejdet med deres klienter. Undersøgelsen viser, at hvordan de to rationaler, strafferaet og rehabiliteringsrationalet, indgår på forskellige måder og vægtes forskelligt i medarbejdernes beskrivelser af praksis, som fx når ADHD-problematikken beskrives som særlige kombinationer af specifikke sociale og adfærdsmæssige problemstillinger af frontmedarbejderne, og når de beskriver deres løsningsstrategier.

Frontmedarbejderne fra begge institutioner er generelt kritiske over for ADHD, men de er kritiske på forskellige måder. De fortæller alle, at de ofte møder klienter, der er meget interesserede i at fremhæve en mulig eller aktuel ADHD-problematik, og at de professionelle ikke finder det særligt relevant at forholde sig aktivt til diagnosen, ligesom den efter deres opfattelse ikke gør nogen stor forskel i deres daglige arbejde. Ikke desto mindre viser deres beskrivelser, at den alligevel har en vis betydning i dagligdagen, hvor de på forskellig

vis konfronteres med ADHD. I fængslet beskrives efterspørgslen fra den indsatte som 'nemme' undskyldninger for at opnå fx hensyn og som legitimering af forskellige typer mere eller mindre tilladt adfærd, mens efterspørgslen efter diagnosen blandt KiF-sagsbehandlerne ikke beskrives særligt strategisk, men mere som en afspejling af, at de har nogle særlige deficits, der påkræver bestemte hensyn fra KiF-sagsbehandlerne. I KiF arbejdes ud fra en kompensatorisk rummeligheds pædagogiske tankegang, hvor der i en vis udstrækning stilles færre/andre krav på baggrund af en ADHD-problematik, og hvor tillid i relationen til klienten er vigtig at fastholde. Frontmedarbejderne i fængslet forholder sig i højere grad til de indsatte med ADHD-problematik gennem brug af en konsekvenspædagogik, idet det anses som væsentligt at "disciplinere" og "normalisere" adfærden og at skabe struktur i de indsatte hverdag og indsnævre deres handlerum. Fængselsafsoningen beskrives af samtlige frontmedarbejdere som generelt positiv for mennesker med ADHD-problematik på grund af den faste struktur, og at "der er noget at stå op til". Tilsvarende beskriver de interviewede voksne kriminelle, at fængslets rammer på mange måder er trygge og rammeskabende for deres hverdag, mens løsladelsen fra fængslet beskrives som en voldsom og kaotisk overgang til en tilværelse, hvor de ofte føler sig forvirrede og ude af stand til at overskue "systemet" og de mange krav, de stilles over for.

Endelig belyser undersøgelsen koordination og sammenhæng i forbindelse med løsladelse og udslusning set fra KiF-sagsbehandlernes perspektiv i deres traditionelle klientrettede 'case-work' arbejde. Her beskriver KiF-sagsbehandlerne, hvordan de arbejder med udgangspunkt i to roller: 'blæksprutten' og 'brandbilen'. Hvor de i blæksprutterollen formidler mellem klient og andre myndighedsaktører, hjælper klienten med at huske aftaler og i nogle tilfælde deltager i møder, fungerer de i 'brandbilrollen' som akuthjælp til klienter, der er kommet eller er på vej til at komme i større problemer. KiF-sagsbehandlerne fortæller, at de ofte må arbejde i 'brandbilrollen', dels på grund af klienternes til tider "vilde og ukontrollerede liv", dels fordi det er meget vanskeligt at få alle aktører med på banen og finde nogen i systemet, der vil tage ansvaret for klientens forløb. Dette beskrives som vigtigt, da KiF-tilsynet er tidsbegrænset, og sagsbehandlerne ikke råder over egentlige ressourcer og ikke selv kan visitere eller igangsætte specifikke indsatser. KiF er en formidlende kontakt til andre aktører og myndighedsinstanser. KiF-sagsbehandlerne oplever, at baggrunden for, at de ofte må indtræde i 'brandbilrollen', er, at den samlede indsats fra det offentlige ikke tilstrækkeligt forebygger, at klienten havner i en akut og mere alvorlig situation. Undersøgelsen konkluderer, at KiF-sagsbehandlerne agerer og handler, når de oplever, at ingen andre gør det, og at deres rolle ligner en slags "case manager". KiF-sagsbehandlernes ageren siger derved noget om, at det offentlige hjælpesystem i forhold til indsatsen over for målgruppen af mennesker med komplekse og sammensatte problemstillinger netop er en opsplittet institutionel struktur, hvor forskellige aktører søger at kompensere herfor ved at oprette parallelle og samtidige indsatser, der ligner hinanden. Der er eksempler på, at bostøtter, forskellige mentorer og KiF-sagsbehandlerne arbejder parallelt, og hvor klienten sommetider er den eneste, der ved det.

Det samlede forskningsprojekt (Høgsbro m.fl. 2013) peger på, at der i ringe grad er koordinering af indsatsen i forhold til ADHD på tværs af sektorer og statslige, regionale og kommunale ansvarsområder, og at der ikke er nogen formelle organer, der faciliterer dette. Det stiller store krav til brugernes/klienternes egen koordinering og prioritering, hvilket ofte er meget vanskeligt at leve op til for mennesker med en ADHD-problematik. KiF-sagsbehandlernes indsats udføres under fravær af denne formelle koordinering, og undersøgelsen viser, at de samtidig oplever at have mest indsigt i klientens livssituation og kendskab til øvrige mulige/aktuelle offentlige instanser, hvorfor de må optræde som koordinatore. Dertil kommer, at en manglende formel koordinering vanskeliggør udviklingen af

fælles forståelser i forhold til ADHD-problematikken, hvilke sætter nogle begrænsninger i mulighederne for at udvikle fremadrettede og konstruktive modeller for rehabiliteringsindsatsen, som kan komme Kriminalforsorgens klientel til gode.

At forholde sig til organiseringen af indsatsen kan derfor ses som en nøgle til at udvikle indsatser rettet mod ADHD-problematikken og den samlede rehabiliteringsindsats (se også Eskelinen 2013, afsnit 6.5; Høgsbro m.fl. 2013). KiF-sagsbehandlingernes indsats beror i høj grad på egne initiativer til fx at koordinere klienternes forløb på tværs af institutioner og sektorer og dét uden egentlige formelle beføjelser. Et centralt spørgsmål, der rejser sig her, er, om den samlede offentlige indsats over for denne særegne målgruppe med komplekse behov og problemstillinger nødvendiggør en ændring og styrkelse af KiF-behandlingernes funktion og "mandat", og (eller) hvorvidt der skal indsættes nye koordinerende tværgående funktioner.

1 Indledning

I de senere år er Kriminalforsorgen i stigende grad blevet konfronteret med klienter med psykiatriske diagnoser, herunder måske i særlig grad ADHD-diagnosen. Det er ikke enkelt at identificere baggrunden herfor. Skyldes det, at klientellet¹ i Kriminalforsorgen i dag har flere psykiske lidelser og problemer end tidligere? Eller handler det om, at samfundet i dag generelt patologiserer og sygeliggør stadig nye og flere adfærdsformer gennem nye diagnostiske praksisser, og at politiske og institutionelle aktører derfor viser øget interesse i psykiatriske diagnoser og lidelser?² Baggrunden for udviklingen er formentlig et særdeles komplekst samspil mellem disse og en lang række andre faktorer. Det er ikke undersøgelsens formål at søge at besvare dette vanskelige spørgsmål, men derimod at belyse Kriminalforsorgens indsatsområde i forhold til ADHD i en periode, hvor ADHD-diagnosen og -medicineringen blandt voksne er stærkt stigende.

Kriminalforsorgen har en kompleks opgave i arbejdet med klienter, der er belastede af sociale og psykiske problemstillinger, og det er de senere år blevet diskuteret, hvorvidt omfanget af psykisk syge indsatte i fængsler i Danmark og i flere andre lande er stigende (Mayes & Koegel 2003; Draine, Wolff m.fl. 2005; Indenrigs- & Sundhedsministeriet 2006), og at disse ikke i et tilstrækkeligt omfang bliver identificeret og behandlet (Andersen 2004)³. Det er også blevet kritiseret, at dømte med en ADHD-diagnose, eller dømte hvor der er mistanke om en ADHD-problematik, ikke får relevant behandling og hjælp under afsoning i fængsel (fx Information 2004). Der har også været rejst en debat om, at en stor andel under Kriminalforsorgen i Danmark muligvis enten har en ADHD-diagnose eller burde få en (Winther 2005) med reference til forestillingen om, at mange lider af ADHD uden at vide det (Kärfve 2006). Det er samtidig blevet problematiseret, at dømte med en ADHD-diagnose i nogle tilfælde slipper for almindelig straf og bliver erklæret egnet til en § 69-foranstaltning (i form af et ambulant psykiatrisk behandlingstilbud) (Kramp 2010). Det er tilsvarende blevet kritiseret, at psykiatrien i visse tilfælde efterfølgende har fundet, at ADHD-diagnosen ikke passer ind i psykiatrien, og at der derfor ikke kan tilbydes et relevant behandlingstilbud til den dømte, hvorefter vedkommende så bliver erklæret egnet til at afsone på ordinær vis (Ibid.). Et uafklaret spørgsmål her er, om behandling og indsats i forhold til ADHD har en berettigelse inden for rammerne af Kriminalforsorgen.

I relation til lovgivningen betragtes diagnosen ADHD ikke som en sindssygdom⁴, hvorfor der ikke alene på denne baggrund tildes en særforanstaltning (behandlingsdom)⁵. Det uafklarede spørgsmål er dermed, hvorvidt ADHD skal betragtes som tilstrækkeligt 'forstyr-

¹ Som afhængigt af sammenhængen, hvor gruppen omtales, enten betegnes klienter (i KiF-regi) eller indsatte (i fængsel), mens jeg som overordnet betegnelse bruger betegnelsen 'klient' om både fængselsindsatte og KiF's klienter. For at undgå forvirring anvendes løbende i rapporten de samme betegnelser, som når de professionelle refereres eller citeres. Desuden anvender de professionelle i vidt omfang betegnelserne 'dømte' eller 'fanger' om fængselsindsatte.

² For eksempel er antallet af foranstaltningsdomme, som KiF varetager tilsynet i forhold til, steget fra 362 i 2001 til 928 i 2011 (Danmarks Statistik), men derfor kan det ikke konkluderes, at omfanget af psykiske lidelser også er blevet større, idet det også kan afspejle et styrket fokus på psykiske lidelser generelt i 'systemet'.

³ For eksempel fandt man i en dansk undersøgelse af varetægtsfængslede, at 71 % opfyldte kriterierne for en psykisk lidelse på et tidspunkt i deres liv, og at 64 % opfyldte kriterierne for en sådan diagnose på undersøgelsestidspunktet med udgangspunkt i ICD-10 (Andersen m.fl. 1996).

⁴ Som Straffelovens § 16 definerer som: Personer, som på gerningsøjeblikket var utilregnelige på grund af sindssygdom eller mental retardering, ikke straffes, hvorved som udgangspunkt tildes forskellige former for psykiatriske behandling i stedet for straf: 1) dom til anbringelse i hospital for sindslidende, 2) dom til behandling under tilsyn af et hospital for sindslidende, eller 3) dom til ambulant psykiatrisk behandling.

⁵ 'Sindssyge' svarer til det, psykiatrien betegner som en 'psykose'.

rende' til at falde ind under en psykiatrisk særforanstaltning (§ 69⁶), som man idømmes i tilfælde af, at man vurderes til at have andre psykiske lidelser end sindssygdom, men alligevel har et behov for en indsats i forhold til en psykisk lidelse.

Kriminalforsorgen som institution

Kriminalforsorgens indsatsområde dækker en række kontrollerende og sikkerhedsskabende opgaver, der handler om at sikre, at afsoningen gennemføres, og i at støtte og motivere klienten til at leve et kriminalitetsfrit liv (Kriminalforsorgen 1998). Kriminalforsorgen kan derved siges at have to rationaler, nemlig hvad man kunne kalde et strafferationale og et rehabiliteringsrationale (støtte, hjælp, omsorg og behandling), hvilke er centrale for at forstå Kriminalforsorgens historiske baggrund, funktion og praksis (Svensson 1998; 2003). Kriminalforsorgen har således en velfærdsdimension med en målsætning om at give klienterne de bedst mulige forudsætninger til under såvel som efter afsoning at klare tilværelsen og håndtere de samfundsmæssige krav og forpligtelser, der fx er i forhold til arbejde og uddannelse, men også til at bidrage til at sikre, at klienten har et sted at bo og har økonomi til at klare sig, hvilket udtrykkes i et af Kriminalforsorgens centrale principper, normaliseringsprincippet⁷.

Kriminalforsorgens institutioner har til opgave at sikre fuldbyrdelsen af de domme, som er fastsat af domstolene, hvilket både gælder frihedsstraffe med afsoning i fængsel og i arresthuse, men også betingede domme, samfundstjeneste og fodlænke, der hører under Kriminalforsorgen i Frihed (KiF). KiF har en lang række opgaver, hvor hovedopgaven er at føre tilsyn med klienter i et traditionelt "case-work" arbejde. Målgruppen inkluderer betingede dømte og prøveløsladte, betingede dømte med særvilkår (herunder med behandling for misbrug eller psykiske lidelser), afsonere i hjemmet med fodlænke, samfundstjenestedømte (inkl. færdselslovsovertrædere) og psykisk syge behandlingsdømte (§ 68 og § 69).

Løsladelsesudfordringer

Generelt peger litteraturen på en række faktorer (økonomiske, sociologiske og psykologiske), der kan have indflydelse på en vellykket løsladelses- og udslusningsproces (Taxman & Bouffard 2002). Det er velkendt, at kriminelle, særligt de der afsoner i fængsler, ikke udgør en repræsentativ andel af normalpopulationen, men er karakteriseret ved en høj grad af social marginalisering i form af materielle og sociale problemer såsom stof- og alkoholmisbrug, lavt uddannelsesniveau og dårlig familiebaggrund (Høigaard & Balvig 1988; Kyvs-gaard 1989).

Disse mennesker med komplekse og sammensatte problemstillinger konfronteres med et væld af barrierer for at få hjælp i forbindelse med løsladelse og udslusning⁸, hvorved risikoen forøges for, at de begår ny kriminalitet (Hartwell & Orr 1999; Draine, Wolff m.fl. 2005). Mange klienter har en betydelig marginal status og position i samfundet, har begrænsede sociale netværk og derfor en særlig høj risiko for at blive kommet ind i kriminolo-

⁶ Straffelovens § 69 (behandlingsdom), hvor man tildeles en 'psykiatrisk foranstaltning' i stedet for straf og er under tilsyn af KiF, og lyder: "Befandt gerningsmanden sig ved den strafbare handlings foretagelse i en tilstand, der var betinget af mangelfuld udvikling, svækkelse eller forstyrrelse af de psykiske funktioner, og som ikke er af den i § 16 nævnte beskaffenhed, kan retten, såfremt det findes formålstjenligt, i stedet for at idømme straf træffe bestemmelse om foranstaltninger som nævnt i § 68, 2. pkt."

⁷ Hvor der bl.a. står: Kriminalforsorgen skal ved tilrettelæggelsen af dagligdagen, og hver gang der træffes konkrete afgørelser, have forholdene i det almindelige samfund for øje (Kriminalforsorgen 1998: 10).

⁸ Med udslusning og løsladelse menes ikke alene i forbindelse med afsoning i fængsel, men også i bredere forstand i forhold til andre afsoningsformer og foranstaltninger i frihed, fx betingede domme, fodlænke og KiF-tilsyn.

gene sociale miljøer (Fisher m.fl. 2006). Her peger fx Kling & Gustavsson (2004) på en generel tendens til, at tidligere straffedes sociale situation er blevet ringere de senere år.

Kriminalforsorgen har få ressourcer til at iværksætte og visitere til tilbud eller indsatser efter løsladelse eller i forbindelse med udslusning, men har en formidlende og koordinerende funktion over for andre myndigheder. En central del af Kriminalforsorgens resocialiserende/rehabiliterende arbejde foregår således i forbindelse med afsoning og forberedelsen til løsladelse og udslusning og i at tilrettelægge og udføre et KiF-tilsyn, som er et slags medierende led mellem fx fængsel og det omgivende samfund, der udføres af en sagsbehandler med social faglig baggrund. Hvor det før i tiden var alle klienter, der var i tilsyn, er tendensen i dag, at færre af de, som har afsonet fængselsstraffe⁹ (ca. halvdelen af alle prøveløsladte), kommer i tilsyn (Kyvsgaard 2000)¹⁰. Det betyder, at flere bliver løsladt, enten fordi de selv fravælger prøveløsladelse, eller fordi de ikke har ret til det, uden KiF inddrages i en for klienten ofte vanskelig overgangsproces¹¹.

ADHD som ekstra dimension i Kriminalforsorgens indsats

ADHD-problematikken tænkes i dette projekt at tilføje en ekstra dimension og belastning til løsladelsesprocessen, der på det individuelle niveau beskrives som fx lavt selvværd, vanskeligt ved sociale interaktioner og relationer og en række psykiske komorbiditeter (Young, Adamou m.fl. 2011). Den løsladtes møde med det offentlige hjælpesystem er ofte afgørende for, om ny kriminalitet begås (Wormith, Althouse m.fl. 2007), idet systemet kan bidrage med at sikre hjælp og støtte til fx at navigere mellem de offentlige myndighedsinstanser, til at sikre en bolig og økonomi, og dermed bidrage til at skabe kontinuitet i overgangen og modvirke, at der opstår kaos i den løsladtes tilværelse.

Der beskrives i litteraturen en social barriere for processen i form af stigmatiserende attituder i forhold til psykiske lidelser som fx social afvisning og stereotype opfattelser af mennesker, hvilket kan have vidtrækkende sociale og psykiske konsekvenser for den løsladte (Bussing m.fl. 2012; Hinshaw & Stier 2008; Kooij m.fl. 2010). Specifikt i forhold til ADHD peger empiriske studier på, der er en betydelig stigmatisering i form af negative attituder over for både voksne, unge og børn (Lebowitz 2013).

Rehabilitering i Kriminalforsorgen gennem koordinering af løsladelse og udslusning er et område, der har fået stor opmærksomhed i politiske diskussioner, mediedebatter og i forskningen de senere år, ligesom forestillingen om at det kan nedsætte løsladtes recidiv. Dette afspejles af Kriminalforsorgens flerårsaftale for 2013-2016 (Kriminalforsorgen 2012) og i regeringsgrundlaget for 2011 med målsætningerne om "straffe der virker", "at mindske antallet af ofre for kriminalitet" samt at skabe bedre og mere sammenhængende og koordinerede løsladelsesforløb via samarbejde mellem Kriminalforsorgen og kommunerne (Regeringen 2011)^{12, 13}.

⁹ I 2011 blev i alt foretaget 13.946 nyindsættelser i fængsler og arresthuse, hvoraf 1.161 var kvinder, og 12.785 var mænd.

¹⁰ Ved udgangen af 2011 førte KiF tilsyn med 9.435 personer. De største tilsynsgrupper udgøres af betinget dømte (29 %), dømte i medfør af straffelovens §§ 68-69 – psykisk syge kriminelle (27 %), samfundstjenestedomte (24 %) samt prøveløsladte (18 %).

¹¹ Denne undersøgelse har bl.a. interviewet personer, der i forbindelse med prøveløsladelse modtager tilsyn fra KiF, men ikke personer tilhørende gruppen, der løslades efter en endt afsoning.

¹² Hvori der bl.a. står, at "tilbagefaldet til kriminalitet mindskes afgørende, og at færre dermed bliver ofre for kriminalitet. De indsatte, der viser vilje til et liv uden kriminalitet, skal have bedre muligheder for det. Handleplaner for dømte skal forbedres og målrettes et liv uden kriminalitet, der præges af rettigheder og pligter. Samarbejdet mellem Kriminalforsorgen og kommunerne skal revideres og styrkes. Koordinationen af løsladelse skal forbedres markant. I alt for mange tilfælde følges der ikke effektivt op på den løsladtes muligheder for bolig, job og netværk uden for kriminalitet. Konsekvenserne af den hid-

I 2009 anbefalede en kommission, der havde fokus på ungdomskriminalitet og forebyggelse, at løsladelse og udslusning samlet set skulle styrkes gennem etablering af et tværgående og tværsektorielt samarbejde og koordinering mellem en række aktører, herunder Kriminalforsorgen og kommunale (støtte)indsatser, socialpsykiatri, alment praktiserende læge og misbrugsbehandling (Justitsministeriet 2009).

Der er få formelle procedurer for inddragelsen af disse aktører i forbindelse med løsladelses- og udslusningsprocessen, og i praksis er der også enkelte retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og Kriminalforsorgen, som blev udfærdiget i henholdsvis 1998 og 2001¹⁴. Med rapporten fra projekt God Løsladelse blev det klart, at Kriminalforsorgen og kommunerne i meget lille grad fulgte retningslinjerne i vejledningen, der konkluderede, at det er nødvendigt at udvikle et bedre og tættere samspil mellem kriminalforsorg og det sociale system, hvis man skal understøtte løsladtes adgang til det offentlige hjælpesystem og deres mulighed for at håndtere nogle af de mange barrierer for rehabilitering og inklusion på fx på arbejdsmarkedet (Ramsbøl & Rasmussen 2009)¹⁵. 73 ud af 98 kommuner har pr. 13. maj 2013 etableret mere formelle samarbejdsaftaler omkring løsladelse med Kriminalforsorgen¹⁶.

I forlængelse af de ovenfor nævnte projekter og tiltag er der aktuelt forsøgsprojektet "Koordineret løsladelse med jobplan "bag muren" i Københavns Kommune" (København 2012) under opstart, hvor målet er at styrke beskæftigelsesindsatsen over for dele af Kriminalforsorgens målgruppe¹⁷.

Det er tilsyneladende blevet en overvejelse inden for Kriminalforsorgen i Danmark at undersøge, hvorvidt øget behandling af mennesker med ADHD-problematik under afsoningen vil give bedre løsladelses- og udslusningsforløb og dermed bedre forudsætninger til livet efter afsoning for den enkelte. Her kan nævnes, at Kriminalforsorgen med en bevilling fra Sataspuljen i 2008 igangsatte et pilotprojekt, der undersøger muligheden for screening for psykiske sygdomme (herunder ADHD) blandt varetægtsarrestanter i nogle af Kriminalforsorgens arrester (Regeringen 1998)¹⁸.

tidige politik er gengangere i fængslerne og dermed flere ofre for ny kriminalitet" (Regeringen 2011: 58-59).

¹³ Et sådant tværsektorielt og tværfagligt samarbejde blev i 2009 også anbefalet af en kommission, der handlede om nedbringelse af ungdomskriminaliteten (Betænkning nr. 1508: 2009; Kommissionen vedrørende ungdomskriminalitet 2009).

¹⁴ De Vejledende Retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og Kriminalforsorgens institutioner og afdelinger, Vejl. Nr. 68 af 21/04/1998, Vejl. Nr. 142 af 26/07/2001.

¹⁵ Og det blev efterfølgende bemærket i statsrevisorernes gennemgang af Kriminalforsorgen i 2011, at disse forløb ikke altid er tilfredsstillende, og at der ikke altid "er fulgt ordentligt op på et erkendt behov for at styrke samarbejdet både omkring handleplanen, løsladelsen og det videre forløb" (Rigsrevisionen 2011).

¹⁶ Oplyst af Direktoratet for Kriminalforsorgen 13. maj 2013. For yderligere information om disse aftaler, se: <http://www.kriminalforsorgen.dk/Samarbejde-med-kommunen-2365.aspx>, set 13.5 2013.

¹⁷ Samarbejdsforsøgsprojekt (Koordineret løsladelse med jobplan "bag muren") mellem Københavns fængsler (Kriminalforsorgen), Justitsministeriets Forskningskontor og Jobcenter København (Københavns Kommune), hvor målet er at etablere en koordineret og helhedsorienteret indsats for målgruppen med henblik på at styrke resocialiseringen af kriminelle borgere via en aktiv beskæftigelsesindsats.

¹⁸ Udgangspunktet for pilotprojektet er at 1500 personer skal screenes. Ideen er, at sygeplejersker skal kunne varetage en første-screening og identificere psykiske lidelser hurtigere end tidligere og derved få tilbud om behandling eller eventuelt bliver overført til andet regi, fx en psykiatrisk afdeling. Ideen er på sigt, at man fremover screener alle arrestanter for ADHD, sådan at de psykisk syge ikke kommer til at sidde i arresten, men får nogle relevante tilbud.

1.1 Kriminalitet, ADHD og indsats – hvad siger forskningen?

Her følger resultaterne af en søgning efter forskningslitteratur om ADHD og kriminalitet. Der er de seneste år publiceret omfattende forskning på det psykiatriske område vedrørende forholdet mellem ADHD (og psykiatriske lidelser generelt) og kriminalitet (Jørgensen & Langager 2011; Young & Thome 2011). I den psykiatriske litteratur benyttes ADHD-diagnosen som en selvstændig risikofaktor for senere kriminalitet (Christoffersen & Hammen 2011), og disse studier peger på, at ADHD udgør en væsentlig højere risikofaktor for kriminalitet end andre psykiatriske diagnoser. Denne forskning ligger overvejende inden for et biomedicinsk paradigme (Kean 2005), er kvantitativ og primært gennemført af psykologer og medicinske forskere, der kun i lille omfang har relation til kriminologien (Unnever m.fl. 2003: 495). Karakteristisk for forskningen om ADHD og kriminalitet er generelt, at ADHD-diagnosen opfattes som et udtryk for en objektiv og varig sygdomstilstand og på individuelle dysfunktioner, der ledsager denne tilstand.

Kriminologien er først på det seneste begyndt at vise interesse for, hvordan bestemte neuropsykologiske faktorer kan influere på kriminel adfærd (Pratt m.fl. 2002), herunder ADHD.

I det følgende præsenteres et udvalg af nyere forskning om ADHD på kriminalitetsområdet.

Prævalens

Der blev i litteratursøgningen fundet en hel del internationale studier om den estimerede prævalens af mennesker med ADHD i fængsler ud fra et epidemiologisk perspektiv (den såkaldt uopdagede ADHD). Forskning i ADHD-prævalensen blandt eksempelvis indsatte i fængsel viser, at helt op mod 65 % af de indsatte i fængsler skulle leve op til diagnosekriterierne for ADHD¹⁹ (Rosler, Retz m.fl. 2004; Simon, Czobor m.fl. 2009; Rösler, Casas m.fl. 2010; Westmoreland, Gunter m.fl. 2010; Appelbaum 2011; Young, Adamou m.fl. 2011; Zoëga, Furu m.fl. 2011)²⁰. Disse tal er noget større i forhold til de mellem 2-4 %, der menes være i den samlede voksne befolkning (Kessler, Adler m.fl. 2006).

Indsats

Den internationale litteratur, der specifikt omhandler ADHD-indsatser i kriminalforsorgssammenhæng, peger på fordelene ved at screene, diagnosticere og behandle for ADHD som centralt for "best-practice" i forhold til målet om at forebygge kriminalitet og recidiv (bl.a. Eme 2009). En øget indsats på ADHD-området kan ifølge den psykiatriske forskning med den "rette" (medicinske og terapeutiske) behandling for ADHD understøtte afsoningsforløbene med støtte og omsorg gennem medicinsk behandling suppleret med psykosociale indsatser, og der anbefales et styrket samarbejde mellem medicinsk sundhedspersonale og kriminalforsorgsprofessionelle i fængsler og at øge de professionelles viden om og opmærksomhed på ADHD (Biederman m.fl. 2006; Appelbaum 2008; Appelbaum 2009; Ginsberg, Hirvikoski m.fl. 2010; Appelbaum 2011; Young m.fl. 2011). Endelig er det også blevet fremhævet, at en styrket sammenhæng og øget kontinuitet for indsatsen mellem aktører inden for kriminalforsorgen og mellem aktører i det øvrige servicesystem og kriminalforsorgen er positiv for forebyggelse af senere kriminalitet (Young m.fl. 2011).

¹⁹ Ofte er benyttet screening-/ selv-test, der benytter den mere brede diagnose kategori fra DSM-IV) og ikke den mere snævre definition fra ICD-10, der benyttes i Danmark.

²⁰ Afhængig af metode, diagnosekriterier og undersøgelsespopulation.

Desuden er der også positive forventninger til, at ADHD-behandling i sig selv vil kunne øge effektiviteten af andre behandlingsindsatser med positive sundhedsmæssige såvel som sociale effekter til følge (Young, Adamou m.fl. 2011; Young m.fl. 2011).

Forskning viser, at medicinsk behandling af "voksen-ADHD" kombineret med kognitiv adfærdsterapi viser generelt positive effekter over for symptomer på ADHD i fængsel (Christoffersen & Hammen 2011: 97; Emilsson, Gudjonsson m.fl. 2011). I de danske fængsler tilbydes en række af forskellige baserede ikke-terapeutiske kognitive træningsprogrammer, fx Det Kognitive Færdighedsprogram og credeshåndteringsprogrammer, hvor enkelte frontmedarbejdere i fængslet er uddannet som instruktører til at varetage undervisningen (Lipsey m.fl. 2007; Berger & Brauner 2010), der er mere generelt.

Flere steder i Sverige har man oprettet ADHD-afdelinger, hvor man kombinerer medicinsk behandling med en terapeutisk indsats. Et af disse er det lukkede fængsel Norrtälje, hvor man har oprettet en sådan afdeling, hvor langtidsfanger afsoner, og her er 315 indsatte blevet screenet for ADHD, hvor 40 % levede op til kriterierne for ADHD, og man fandt yderligere, at godt 25 % levede op til autismediagnosen, og en stor del kunne også diagnosticeres med personlighedsforstyrrelse (Ginsberg, Hirvikoski m.fl. 2010).

Senest peger et stort kvantitativt studie på baggrund af data fra Sverige på, at medicinering kan nedsætte risikoen for, at individer med ADHD begår kriminalitet med 32 % for mænd og 41 % for kvinder (Lichtenstein, Halldner m.fl. 2012) baseret på data om 25.656 personer med ADHD-diagnose. Medicinsk behandling bliver gennem sådanne studier italesat som simple og hurtige måder at adressere komplekse sociale problemer (som her kriminalitet), og hvor ADHD bliver opfattet som et biologisk problem og som en organisk forstyrrelse i hjernen.

Der berettes i litteraturen om udfordringer forbundet med medicinsk behandling i fængslet. For eksempel undersøgte et svensk projekt (Haga-projektet), hvorvidt medicinsk behandling (suppleret med individuel støtte og terapeutiske samtaler) af indsattes ADHD havde en effekt på tilbagefald til misbrug og kriminalitet²¹. Konklusionen på projektet var, at der er meget store udfordringer med især at fastholde de indsatte i forløbet, og at ca. 70 % af deltagerne forlod projektet undervejs, bl.a. på grund af stofmisbrug og videresalg grundet en generel nem adgang til stoffer i fængslet.

Der er generelt få danske undersøgelser omhandlende mennesker med ADHD-problematik med sociale komplekse og sammensatte problemstillinger som kriminalitet og misbrug. Der er de senere år blevet igangsat nogle enkeltstående projekter i udvalgte kommuner i forbindelse med Socialstyrelsens opsporings- og udviklingsprojekter vedrørende socialt udsatte voksne med fokus på ADHD²². En andel af målgruppen må antages at omfatte mennesker med bl.a. kriminalitetshistorik, som har afsonet domme i Kriminalforsorgen. Projekterne har haft som mål at afprøve forskellige indsatsformer og at opnå erfaringer til at udvikle tilbud og praktiseres kompetencer i kommunerne over for udsatte unge og voksne. De foreløbige resultater har givet noget stof til det videre udviklingsarbejde, og det er bl.a. en konklusion fra projekterne, at der skal arbejdes med at lave forløbsmodeller mellem kommunerne og psykiatrien angående denne målgruppe og implementeres en social udred-

²¹ Det var tale om tidligere amfetaminmisbrugere, og et adgangskriterium til projektet var, at man ikke måtte have aktivt misbrug, og at man skulle være motiveret for behandling.

²² Socialstyrelsens ADHD-indsats i programmet *Ny og forstærket indsats for børn, unge og voksne med ADHD: udviklingsprojekter* omkring indsats målrettet unge og voksne med ADHD og tillægsproblematikker, og *opsporingsprojekter i forhold til ADHD* blandt udsatte voksne i tre kommuner. <http://www.socialstyrelsen.dk/adhd>.

ningsmodel. Generelt er datagrundlaget i projekterne ret begrænset, idet indsatserne er blevet tilpasset undervejs og individuelt i forhold til den enkelte deltager, ligesom der har været vanskeligheder med frafald og selektion. Undersøgelsen har ikke umiddelbart opnået generaliserbar viden om virkningerne af disse indsatsformer, ikke mindst fordi der ikke har været andre indsats at sammenligne med. Der har i udviklingsprojekterne været arbejdet med social træning, psykoedukation, undervisning i mestring, netværksskabende aktiviteter og mentorstøtte på et individuelt indsatsniveau omkring inklusion på arbejdsmarkedet og i samfundet mere generelt og med udvikling og afprøvning af en samarbejdsmodel for sociale og arbejdsrelaterede indsats. I kortlægningen af konkrete indsats i danske kommuner og regioner konkluderes, at 'den sociale indsats i forhold til ADHD minder om den sociale indsats på flere andre socialpsykiatriske områder' (Bengtsson m.fl. 2011: 10).

Sammenhænge og risiko

Nyere forskning peger på, at det at have en ADHD-diagnose i barndommen statistisk set øger risikoen for at begå kriminalitet i voksenlivet (Dalsgaard 2002; Molina, Bukstein m.fl. 2002; Thomsen & Damm 2007; Fletcher & Wolfe 2009; Rösler, Casas m.fl. 2010; Savolainen, Hurtig m.fl. 2010), for afbrudte skoleforløb (Farrington, Loeber m.fl. 1990), for reduceret indkomstpotentiale og beskæftigelsesniveau (Fletcher 2013) og for stofmisbrug (Molina, Flory m.fl. 2007; Young, Misch m.fl. 2011). Mange studier finder stærke statistiske associationer mellem ADHD og kriminalitet (fx Mannuzza m.fl. 2008; Mannuzza m.fl. 1989; Satterfield & Schell 1997), men de fleste peger på, at disse generelt er medierede gennem en række andre kontekstuelle og individuelle faktorer.

Den statistiske risiko for, at et individ begår kriminalitet, er (i gennemsnit) større, hvis man får en ADHD-diagnose som voksen, og særligt ubehandlet ADHD udgør en endnu højere risikofaktor for kriminalitet og problemer som stof- og alkoholmisbrug (Christoffersen & Hammen 2011: 18).

Generelt omtales ADHD ikke som en selvstændig risikofaktor for kriminalitet i den kriminologiske litteratur, men der tilknyttes karakteristika, som også knyttes til den diagnostiske beskrivelse af ADHD, fx impulsivitet, hyperaktivitet og ringe selvkontrol (ofte som kvantitative variable). For eksempel viser et review af 100 forskningsartikler, at der i 99 af disse blev fundet en positiv korrelation mellem ADHD og anti-social adfærd (som fx volds-, berigelseskriminalitet og stofmisbrug) (Ellis & Walsh 2000) i (Schilling, Walsh m.fl. 2011). Men disse studier er foretaget på en stærkt afgrænset, selekteret og lille population i lukkede fængsler, hvorfor der ikke tages højde for de kontekstuelle effekter, der nok har en væsentlig betydning. De sammenhænge, som studierne søger at identificere, er derfor relative sandsynligheder i forhold til en specifik population, mens de faktiske sandsynligheder i forhold til sammenhængen for hele populationen (alle med ADHD) må formodes at være væsentligt mindre.

Generelt er der lidt viden om kausaliteten mellem ADHD og kriminalitet, formentlig fordi sammenhængen er så kompleks (Thapar, Bree m.fl. 2006; Young, Chesney m.fl. 2009)²³. Dog mener enkelte kriminologiske studier at finde en sådan sammenhæng, fx Savolainen m.fl. (2010) der finder en kausal sammenhæng mellem ADHD og anti-social adfærd. Der er dog grund til at være varsom med at tolke disse kausalstudier som tilstrækkelig evidens herfor.

²³ Dog er der enkelte studier, der finder en sådan sammenhæng, fx Savolainen m.fl. (2010), og mellem ADHD og anti-social adfærd (Farrington m.fl. 1990; Raine m.fl. 2005; Satterfield m.fl. 1994.).

Socioøkonomiske analyser har også vist risikoadfærden i forbindelse med ADHD og estimeret, at der betydelige samfundsøkonomiske omkostninger (Bernfort, Nordfeldt m.fl. 2008). Forskning i ADHD peger også på positive sammenhænge mellem ADHD og psykiske komorbiditeter i fængsler som udviklingshæmning, OCD, ODD, CD, angst, depression og adfærdsproblemer (Einarsson, Sigurdsson m.fl. 2009; Ginsberg, Hirvikoski m.fl. 2010; Eyestone & Howell 1994). Sammenhængen mellem kriminalitet og ADHD skulle også være særlig høj i kombination med ODD og CD (Biederman, Ball m.fl. 2008; Aebi, Müller m.fl. 2010).

Det er uden for formålet med denne rapport at gå ind i metodologiske og teoretiske diskussioner af problemer med at konkludere om kausaliteten i relation til en diagnostisk kategori, men jeg vil pointere, at langt størstedelen af disse studier ikke argumenterer for en kausal sammenhæng mellem ADHD og kriminalitet, men alene en statistisk korrelation/samvariation mellem disse to faktorer (beregnet som risiko), mens andre studier mere kritisk påpeger, at der kan være tale om mange spuriøse sammenhænge.

Forskningsbaserede konklusioner om risiko og sammenhænge kan let skabe indtrykket af, at ADHD-diagnosen stilles på samme måde som inden for det somatiske område gennem 'objektive' undersøgelser af fx hjernen, hvilket kan tænkes at fremme en forestilling om, at videnskaben har fundet det biologiske grundlag for kriminalitet (Kärfve 2006). En sådan forestilling forstærkes antagelig yderligere af den massive opmærksomhed, som ADHD har fået i medierne de senere år, ofte formidlet gennem den dominerende biomedicinske forståelse af ADHD (Brante 2011). Der kan her anes en analogi til den tidlige positivistiske kriminologi fra slutningen af 1800-tallet, der peger på, at kriminelle fra naturens hånd er en særlig 'skabning', og hvor mennesket gøres til et objekt for videnskabelige undersøgelser (Rose & Abi-Rached 2013). Her forsøgte man gennem videnskabelige forsøg at vise sammenhænge mellem fysiske kendetegn såsom kranieformer og -størrelser og dispositioner for kriminalitet (Lombroso 1876; Ferri 1895)²⁴.

Med nye teknologiske og videnskabelige landvindinger inden for hjernevidenskaben diskuterer Nikolas Rose (2000), hvordan 'det neurologiske og biologiske menneske' tilsyneladende er ved at vinde frem som afløsning for 'det psykologiske menneske', der var fremherskende i det 20. århundrede. Med udbredte forestillinger om hjernen som primær til at forstå menneskelig adfærd og mentale tilstande skabes ifølge Rose et mere diffust forhold mellem normalitet og afvigelse og mellem syg-rask, og det kan ses som en form for repatologisering (Nilsson 2013).

Ud over Nikolas Roses forskning er der de seneste år udgivet en del samfundsvidenskabelig og mere kritisk orienteret social forskning omkring ADHD og psykiatriske diagnoser (Conrad & Potter 2000; Hallerstedt 2006; Brinkmann 2010; Hannås 2010; Bryderup 2011; Järvinen 2012; Jørgensen 2012). Den voldsomme samfundsmæssige stigning i antallet af ADHD-diagnoser og i medicinforbrug kan ses som led i en generel tendens til, at der bliver udpeget stadig flere, nye og voksende problemgrupper i befolkningen, hvortil der udvikles stadig nye og flere hjælpeforanstaltninger, som sætter stadigt større pres på de offentlige ressourcer (Jørgensen & Langager 2011; Järvinen 2012). Brinkmann (2010) diskuterer denne udvikling i tesen om 'patologisering' og betegner den som en sygeliggørelsesproces af stadig flere aspekter af den menneskelige tilværelse, men også genetiske og sociale forhold må anses som mulige årsager til den voldsomme stigning (Jørgensen & Langager

²⁴ Denne tilgang bestod af en kombination af antropologi, frenologi, degenerationslære, darwinistisk evolutionslære og psykologi, hvormed Lombroso gjorde op med ideen om den frie vilje, og søgte på baggrund af fysiologiske, psykologiske og anatomiske karakteristika at vise disse sammenhænge (Borch 2002).

2011). Det, at voksne nu er begyndt at modtage diagnosen ADHD, kan ses som et eksempel på, hvordan en medicinsk kategori udvides til at inkludere stadig flere typer af problemer inden for definitionen (Conrad & Potter 2000; Conrad 2005). Med Ian Hacking's betegnelse "object of knowledge" (Hacking 1995: 96) kan denne udvikling forstås som en proces, hvor tydelige symptomer og formodede årsager kobles til bestemte former for behandling og støtte og interesser knyttet til forskellige professioner. Conrad & Potter (2000) peger fx på, at ADHD-diagnosen i den sociale kontekst af lægfolk, professionelle og medier bidrager til udvidelsen af den medicinske ADHD-kategori, og at denne udvikling ikke entydigt skal ses som udtryk for, at mennesker generelt er blevet mere psykisk syge.

1.2 Projektets forståelse og interesse

Med inspiration fra den kritiske sociologiske litteratur tager undersøgelsen udgangspunkt i en social og kulturel tilgang til ADHD, og inden for en sådan ramme er det ikke muligt at tage stilling til de biologiske aspekter af ADHD-diagnosen eller at udtale sig om ætiologien i forhold til, om ADHD er overvejende biologisk (genetisk eller i hjernen), kropsfænomnologisk eller socialt funderet (se også Høgsbro m.fl. 2013 for uddybning af projektets tilgang). Det implicerer også, at undersøgelsen ikke kommer nærmere en forståelse af ADHD-diagnosens ontologi og som mulig objektiv tilstand. Konsekvensen af dette er, at forskningsprojektgruppen benytter betegnelsen "ADHD-problematik", altså informanternes (klienters og frontmedarbejderes) forestillinger knyttet til ADHD. Vi opererer derimod kritisk diskursanalytisk med at afdække feltets (brugeres/klienters og frontmedarbejderes) forståelser af ADHD-problematikken (Fairclough 2005). Det betyder, at projektet heller ikke kan sige noget endegyldigt om, at ADHD er kausalt relateret til kriminalitet. Det skal samtidig gøres klart, at projektgruppen fuldt og helt anerkender, at mange mennesker oplever at have alvorlige problemer og lidelser, og at de har livslange erfaringer med det, vi kalder ADHD-problematikken. Undersøgelsen opererer derved også med en grundlæggende antagelse af, at ADHD-problematikken tilføjer en ekstra dimension af belastninger og udfordringer til afsonings- såvel som løsladelsesprocessen både for den kriminelle selv såvel som for frontmedarbejderne i Kriminalforsorgen og den klientrettede indsats.

ADHD-problematikken er ny i Kriminalforsorgen. Der findes aktuelt ingen formelle retningslinjer eller procedurer for, hvordan man som frontmedarbejder i Kriminalforsorgen skal håndtere en mistanke om ADHD eller en ADHD-diagnose. Således har den danske kriminalforsorg heller ingen specifikke indsatser for mennesker med ADHD-diagnoser eller med ADHD-problematik. Indsatte i fængsel, der vurderes at have behov for medicinsk psykiatrisk behandling, kan konsultere en privatpraktiserende psykiater, der ugentligt har konsultation for de indsatte. Kriminalforsorgen registrerer ikke systematisk psykiatriske diagnoser i deres interne journal-/klientsystem, fx i Direktoratet for Kriminalforsorgen eller lokalt i de enkelte institutioner, og det er derfor ikke muligt at danne sig et overblik over antallet af klienter med ADHD-diagnose eller omfanget af diagnosticering under afsoning. Dermed er det i praksis 'overladt' til frontmedarbejdere at skabe en praksis for håndtering af ADHD-problematikken. Derfor har undersøgelsen fokus på, hvordan frontmedarbejdere beskriver deres praksis i forhold hertil med særligt fokus på KiF's arbejde. Det er projektets antagelse, at forskellige forståelser af og pædagogiske overvejelser om ADHD-problematikken har betydning for praksis og dermed for klientens samlede forløb.

KiF udgør et direkte forbindelsesled mellem fx fængselsafsoning eller afsoning af betingede domme og samfundet gennem fokus i forhold til resocialisering og inklusion i samfundet. Derfor stiller undersøgelsen særligt skarpt på KiF's frontmedarbejdernes rolle og funktion i

forhold til at give den enkelte bedre forudsætninger for, at klienten ikke begår ny kriminalitet efter afsoning. Resultatet af, at KiF's sagsbehandlere identificerer en ADHD-problematik, kan medføre, at der i samråd med klienten tages kontakt til bestemte aktører med henblik på iværksættelse af et indsatsforløb i jobcentret, et udredningsforløb hos en psykiater eller at egen læge kontaktes. KiF's sagsbehandlere kan også bistå klienten i at formidle kontakt til kommunen med henblik på fx at iværksætte et støttetilbud (fx en bostøtte) eller mentor i jobcentret.

Et andet fokus for denne undersøgelse er at belyse, hvordan voksne med ADHD-diagnose i relation til prøveløsladelse og tilsyn oplever mødet med Kriminalforsorgen og det øvrige offentlige hjælpesystem, men også hvad ADHD-diagnosen betyder for de voksne kriminelles identitet og selvforståelse. Desuden belyses, hvordan Kriminalforsorgens frontmedarbejdere i henholdsvis et fængsel og KiF møder ADHD-problematikken i deres daglige praksis, og hvordan de håndterer klienter/indsatte med ADHD-diagnose eller mistanke om en ADHD-problematik.

Undersøgelsens overordnede problemstilling er at besvare spørgsmålet:

Hvilken rolle spiller ADHD-problematikken i det institutionelle møde mellem Kriminalforsorgen og dens klienter, særligt med hensyn til udslusnings- og løsladelsesprocessen?

På denne baggrund søges følgende arbejdsspørgsmål besvaret:

- Hvordan beskriver voksne med ADHD-diagnose dem selv og deres liv med en ADHD-problematik i forbindelse med deres møde med Kriminalforsorgen, herunder tilsyn af KiF og med andre offentlige hjælpeinstanser? (kapitel 2)
- Hvordan forstår frontmedarbejdere ADHD-diagnosen og -medicineringen, og hvordan adskilles denne problematik fra andre problematikker, samt hvordan begrundes og legitimeres de forskellige løsningsforslag, de finder relevante i forhold til at håndtere denne problematik? (kapitel 3)
- Hvilke muligheder og begrænsninger oplever frontmedarbejdere i KiF ved deres rolle og funktion i forhold til at udføre deres arbejde med klienter med sammensatte og komplekse problemstillinger, herunder en ADHD-problematik? (kapitel 4).

1.3 Strukturen for rapporten

Rapporten følger følgende overordnede struktur:

Kapitel 2 undersøger de sociale konsekvenser af ADHD, dvs. hvordan syv voksne mellem 18-44 år, der alle modtager tilsyn af KiF, fortæller om dem selv med en ADHD-diagnose. Kapitlet har også fokus på deres fortællinger om mødet med Kriminalforsorgen (KiF og et fængsel), mentorer og den kommunale forvaltning i forbindelse med deres løsladelses- og udslusningsforløb. Fokus er på, hvem de oplever som vigtige støtte-hjælpepersoner af såvel professionel/formel karakter som privat eller uformel (familie, venner og andre relationer), som bidrager til at skabe sammenhæng i deres hverdagsliv.

Kapitel 3 ser med et komparativt perspektiv på forskelle og ligheder mellem frontmedarbejderes møde med og forståelser af ADHD-problematikken i to af Kriminalforsorgens institutioner i et fængsel og KiF. Her undersøges, hvordan 'ADHD-problematikken' diskursivt konstrueres gennem deres udsagn. Herved fås indsigt i deres vidensgrundlag og

problem- og løsningsforståelser i relation til denne ADHD-problematik. Baggrunden for at inddrage et komparativt perspektiv er en interesse i at se på, hvordan forskellige kontekster spiller ind på begrundelsen og legitimeringen af disse problem- og løsningsforståelser.

Kapitel 4 belyser sagsbehandlerne i KiF's handlemuligheder, indsatser og metoder i deres arbejde med særligt fokus på, hvordan de forstår deres roller, funktioner og deres erfaringer med klienter med ADHD-problematik. Interessen er her at få viden om interne og eksterne organisatoriske muligheder og begrænsninger for at løfte en rehabiliterende ADHD-indsats i relation til udslusning/løsladelse af klienter, der er i tilsyn under KIF.

Hvert kapitel slutter med et opsamlingsafsnit.

Endelig konkluderes og opsummeres undersøgelsens fund i kapitel 5.

1.4 Metodologiske overvejelser og begreber

Projektets design er inspireret af den institutionelle etnografi, der er en hermeneutisk etnografisk inspireret tilgang, der ser på de kulturelle forudsætninger for samspillet mellem velfærdssamfundets institutioner og brugerne (Smith 1987; Smith 2005). Gennem at tage udgangspunkt i subjekters hverdagsliv og deres erfaringsverden udforskes sociale relationer og den organisation, inden for hvilken hverdagen udspiller sig. Men dette 'institutionelle kompleks' af organiserede praksisser er det ikke muligt at overskue for de enkelte individer²⁵, hvorved den analytiske genstand for projektet ikke alene udgøres af individperspektivet, men benytter dette perspektiv som indgang til at udforske²⁶, hvordan viden om verden er organiseret, og hvordan denne viden organiserer, koordinerer, regulerer, guider og kontrollerer individuelle subjekter (Smith 2005: 106-107). På den anden side er den analytiske genstand imidlertid også den 'rene' hermeneutiske meningsproduktion af sociale identiteter, og hvordan disse forhandles og konstrueres gennem at se på udsagnetes funktion (Järvinen & Mik-Meyer 2005). Gennem analysen af data undersøger jeg, hvordan mening skabes igennem sproget, hvor interview anskues som: "everyday interactive processes, where a local reality is created as an interpretive process through the exchange of cultural available schemes of interpretations and within the conditions of available substantial discursive" (Holstein & Gubrium 1999: 16). Således kan man sige, at interviewene virker som indgang og prisme til at forstå, hvordan den sociale identitet produceres, og til at belyse hvilke diskursive ressourcer der benyttes i deres selvfrestillinger.

Derved befinder undersøgelsen sig så at sige mellem en konstruktivistisk/interaktionistisk og en hermeneutisk tilgang til verden. Projektet undersøger derfor både, hvordan meninger konstrueres og rekonstrueres afhængig af situationen og konteksten (Fairclough 1995), og søger at beskrive, hvordan de sociale aktører forstår og fortolker verden (Kvale 1996).

At Smith (2005) og McCoy & Devault (2006) kalder sociale relationer "institutionelle" og "translokale" (administrative og styringsmæssige) betyder, at møderne mellem klienter og de professionelle er nært koblet sammen med og formet af disse, men er samtidig med til at konstituere disse relationer. For Smith (1990) er målet ikke at undersøge vilkårene (de

²⁵ Smith betegner tilgangen som at udforske styringsrelationernes institutionelle etnografi ('investigating ruling relations').

²⁶ Dorothy Smith kalder selv denne bevægelse for "discovery" på engelsk (Smith 2005).

mere generaliserede) for en særlig gruppe af mennesker (fx mennesker med en ADHD-problematik), men snarere at finde og beskrive sociale processer "that have generalizing effects" (DeVault & McCoy 2003: 753). At få flere perspektiver på de institutionelle sammenhænge er en fordel i en institutionel etnografisk tilgang, da de bidrager til at vise de mere generelle betragtninger om disse (DeVault & McCoy 2003: 353).

I interviewene med frontmedarbejderne er jeg interesseret i, hvordan de forholder sig til deres aktiviteter (Sarangi & Roberts 1999) og at undersøge frontmedarbejderne diskurser. Denne ambition passer godt med det institutionelle etnografiske interview i studiet af organisatoriske og institutionelle processer, der ser på "how things work (DeVault & McCoy 2003) ved hjælp af de interviewedes historier og beskrivelser. Professionelle betjener sig af et bestemt sprog, som de finder selvfølgelig (McCoy 2006), og her jeg vil undersøge, hvad der fortælles, og hvordan dette fortælles, og dermed søge at få øje på selvfølgelighederne og det, der umiddelbart opleves og tages for givet.

Genstanden er således de institutionelle logikker, der antages at blive reflekteret i frontmedarbejdernes arbejde i Kriminalforsorgen, hvor de udgør "the linkages between clients and the ruling discourses, 'working up' the messiness of an everyday circumstance so that it fits the categories and protocols of a professional regime" (DeVault & McCoy 2003: 760). I denne forstand opfattes de interviewede frontmedarbejderne som subjekt for diskursive og organisatoriske processer, der dermed også skaber deres aktiviteter (DeVault & McCoy 2003: 753). Frontmedarbejderne udtrykker sig med DeVault og McCoy (2003) fra en eller flere "ruling discourses", og i de etnografiske interview er jeg særlig opmærksom på, hvad der siges inden for den professionelle diskurs og på brugen af institutionelle kategorier og de fortolkningsmæssige ressourcer. Et eksempel på denne fremgangsmåde er, hvis der i interviewet siges, at 'ADHD'ere fylder meget i KIF', så spørges direkte ind til, om informanterne vil forklare kategorien 'ADHD'ere, hvordan de håndterer dem, og bede dem komme med eksempler fra frontmedarbejdernes hverdag. Kategorier er centrale for den menneskelige produktion af viden om verden (Hacking 1999), og i et sociokulturelt perspektiv (Wertsch 1991) er kategorier et medierende middel eller kulturelt værktøj, der spiller en vigtig rolle i forhold til meningsproduktion, fordi kategorierne så at sige medierer mellem det individuelle og det kollektive og producerer viden om det sociale liv (Hacking 1986), ligesom de benyttes i institutionelle praksisser til at koordinere og forfølge institutionelle opgaver (Prottas 1979; Smith 1984; Sarangi & Slembrouck 1996; Grahame 1998: 353; Bowker & Star 1999). Jeg ser fx på, hvordan den medicinske ADHD-diagnosekategori anvendes og beskrives af frontmedarbejderne såvel som af klienter med ADHD-problematik. Her er accounting et centralt teoretisk begreb, der vedrører frontmedarbejderen og klienters argumentation, legitimeringer og retfærdiggørelse af deres handlinger, vurderinger og perspektiver (Scott & Lyman 1968; Potter & Wetherell 1987; Buttny 1993; Antaki 1994; Mäkitalo 2002; Mäkitalo & Säljö 2002; Juhila, Hall m.fl. 2010).

1.5 Undersøgelsens metodiske tilgang og empiriske grundlag

Kvalitative metoder er særligt velegnede til at opnå nuanceret viden om dynamikken og kompleksiteten i det sociale livs udfoldelse samt individuelle oplevelser og erfaringer. Med den institutionelle etnografis fokus på praksis belyses handlingsmønstre og interaktioner i hverdagslivets sammenhænge, samt individers erfaringer, forståelser og oplevelser i forhold til ADHD-problematikken og herigennem de sociale relationer der skabes gennem in-

stitutionelle aktørers daglige praksis (Campbell & Gregor 2004: 84). Genstanden for analysen er således både de individuelle niveau (med variationer i forståelser og erfaringer), og de komplekse relationer der strukturerer og koordinerer individers handlinger på tværs af forskellige lokale sammenhænge – det som kaldes det translokale niveau (Smith 1987).

Med det aktuelle screeningsprojekt for bl.a. ADHD er det tanken, at det skal være frontmedarbejdere, der skal kunne identificere mulig ADHD-problematik, idet de har daglig kontakt med klienterne og dermed er i en god position til at kunne varetage denne opgave. Initiativet skal ses i relation til debatten om, at ADHD både er en uopdaget og en meget udbredt problematik blandt kriminalforsorgens indsatte. Rationalet for Kriminalforsorgen i forhold hertil er selvfølgelig at undersøge behovet for en evt. behandlingsindsats på dette område og muligheden for at styrke Kriminalforsorgens arbejde med dens formål at sikre bedre og mere effektive afsonings- og udslnings-/løsladelsesforløb. Men eftersom der ikke på nuværende tidspunkt er etableret en systematisk screeningspraksis af klienter i Kriminalforsorgen, og der i øvrigt ikke er en egentlig indsats for mennesker med ADHD-problematik, har projektgruppen ikke på forhånd anset det for hensigtsmæssigt at foretage meget præcise afgrænsninger af det empiriske arbejde. Derfor valgte projektgruppen i overensstemmelse med den institutionelle etnografi (Smith 1987:103; Smith 2005) en eksplorativ strategi i forhold til at undersøge, hvordan en ADHD-problematik mødes og håndteres af frontmedarbejderne i Kriminalforsorgen.

Undersøgelsen bygger på en ressourcetilgang, hvilket vil sige, at projektgruppen ser på de voksne informanter med ADHD-problematik og deres beskrivelser af, hvilke vanskeligheder det er sværest at overkomme og at få hjælp til, samt en beskrivelse af de ressourcer, som den enkelte har, uden at ressourcerne anvendes produktivt (Andersen 2009). Med udgangspunktet i et ability-begreb ser projektgruppen på, i hvilken udstrækning "adgangen til at få hjælp fra det sociale system er betinget af betoningen af disability i så høj grad, at de relationer, der skabes i forhold til det sociale system, virker kontraproduktivt i forhold til identifikationen af 'ability'" (Høgsbro m.fl. 2013). Denne rapport har i overensstemmelse med det samlede forskningsprojekt til formål at undersøge samspillet mellem personlige strategier og social støtte, hvilket understreges af, at projektgruppen anser det som nødvendigt at inddrage mennesker med ADHD-problematik og erfaringer fra deres hverdagsliv i identifikationen af løsningsforslag og håndtering af ADHD-problematikken (Ibid.).

Undersøgelsen belyser de institutionelle sammenhænge inden for en case-kommune (Aalborg). Men eftersom Kriminalforsorgens institutioner ikke følger en enkelt kommunes grænser, valgte jeg via en ikke-tilfældig udvælgelsesstrategi KiF i Aalborg Kommune og Statsfængslet ved Kragsskovhede. Fængslet er det eneste fængsel i Nordjylland, hvorfor det umiddelbart også var mest sandsynligt, at jeg ville få en stor andel af borgere fra Aalborg Kommune, men dette viste sig mod forventning ikke at være tilfældet. Det var vanskeligt, og jeg fik at vide af flere KiF-sagsbehandlere, der havde klienter Aalborg Kommune, at de ikke havde klienter med ADHD-problematik i alderen 18-30 år. Så flere af informanterne i undersøgelsen bor således i andre nordjyske kommuner. Derfor var tilrettelæggelsen af, hvem jeg skulle interviewe, ikke helt sikret på forhånd, og mange beslutninger blev derfor taget undervejs i processen i forhold til, hvor og hvem der skulle interviewes.

1.6 Indgang til feltet

Min primære og formelle indgang til feltet skete via en kontakt i Direktoratet for Kriminalforsorgen, hvorfra jeg fik tilladelse til at lave mit feltarbejde inden for Kriminalforsorgens

institutioner. Jeg sendte et brev via Direktoratet, som videresendte det til de to primære institutioner, KiF Aalborg og Statsfængslet ved Kragshovede vedlagt en forespørgsel om og opfordring til at deltage, hvilket de sagde ja til med en tilkendegivelse om en interesse for området og de skitserede problemstillinger i projektbeskrivelsen.

Mit første ophold var i fængslet, hvor jeg deltog i møder, havde uformelle samtaler med forskellige medarbejdere samt lavede en række interview. Da det gik op for mig, at ADHD-problematikken ikke var et særligt fokusområde (bortset fra den psykiatriske udredning og medicinske behandling), fandt jeg samtidig, at medarbejdere generelt efterspørger mere viden i fængslet om ADHD i fraværet af et særligt fokus på ADHD. Socialrådgivere/sagsbehandlere og fængselsbetjente var dem, der havde størst indflydelse på, hvordan den indsatte løsladelses- og udslusningsproces forløber i forhold til at iværksætte behandling og støtte. Jeg besluttede at beholde et primært fokus på løsladelse og udslusning fra fængsel og KiF, dog med hovedvægt på KiF ud fra en vurdering af, at klientens møde med KiF spiller en central rolle for selve løsladelses- og udslusningsprocessen i forhold til tilknytningen til samfundet i bred forstand.

1.7 Interviewmetode, empiri, formål og indhold

Undersøgelsen består af forskellige typer af kvalitativ empiri. Der er foretaget individuelle interview, gruppeinterview, fokusgruppeinterview og observationer. Datamaterialet, der ligger grund for undersøgelsen, består af fokusgruppeinterview med frontmedarbejdere (31 personer), individuelle interview med voksne kriminelle med en ADHD-diagnose (7 personer), to observationer²⁷ samt interview med ledelsen i de to institutioner. Der indgår også forskellige institutionsspecifikke dokumenter, lovgivning og politiske dokumenter. Desuden har jeg løbende foretaget observationer i fængslets dagligdag og lavet feltnoter i syv dage, hvor jeg deltog i en konference om klienter og havde uformelle samtaler med frontmedarbejdere i både fængslet og KiF. Empirien blev indsamlet i perioden januar 2012-juni 2012.

Formålet med at foretage observationer af tilsyns- og løsladelsesmøder i Kriminalforsorgen var mest af alt at opnå fortrolighed med og kendskab til feltet, men også at opnå tillid fra det miljø og de mennesker, jeg havde kontakt med. Dette fordi jeg aldrig præsenterede projektet som et feltarbejde, hvor jeg ønskede at have jævnlig kontakt med de samme personer og miljø over en længere periode, men gjorde det klart, at jeg fx kun ønskede et enkelt interview.

Fremgangsmåden for dataindsamlingen var følgende, hvor jeg gennemførte:

- a) Et fokusgruppeinterview med medarbejdere (sagsbehandlere, fængselsbetjente og sygeplejersker og skolelærere) i et åbent fængsel
- b) To indledende gruppeinterview med ledelse i henholdsvis KiF og fængsel²⁸
- c) To fokusgruppeinterview med medarbejdere i KiF (sagsbehandlere og en enkelt fængselsbetjent)

²⁷ Det ene er et tilsynsmøde, og det andet er et løsladelsesmøde i et fængsel bestående af den indsatte (en ung mand i tyverne), den indsatte forældre plus en række professionelle fra forskellige kommunale instanser og fængslet. Dette materiale har ikke en central plads i analysen i nærværende rapport.

²⁸ De benævnes ikke fokusgruppeinterview, men gruppeinterview, idet de ikke blev gennemført med særligt afgrænset fokus og med interviewguide mv., men snarere havde karakter af 'gatekeepers' som formel indgang til de to institutioner, hvor vi præsenterede projektet og os selv, og hvor vi kunne stille opklarende spørgsmål.

- d) Individuelle interview med klienter (7)
- e) Individuelt interview med en sagsbehandler i fængslet (1)
- f) Observationer af interaktioner mellem klienter og frontmedarbejdere (2)
- g) Generelle observationsnoter

Fokusgruppeinterview er særligt anvendelige i et eksplorativt design og muliggør at få et grundlæggende og bredt kendskab til, hvordan ADHD-problematikken mødes og fortolkes af KiF-sagsbehandlerne, når deres fortællinger og opfattelser fremlægges og brydes med hinanden. Fokusgruppeinterviewet er som metode særligt anvendelig til at få adgang til og indblik i menings- og identitetsdannelses- og sociale interaktionsprocesser (Halkier 2002; Bloksgaard & Andersen 2012). Ved at anskue interviewene med frontmedarbejdere, der også er hinandens kollegaer, som en social proces og interaktion, gøres det muligt at få viden om dominerende diskurser, som de gør brug via deres refleksioner over egen praksis i relation til 'emnet ADHD'. I de indledende to gruppeinterview blev ledere (inspektører, fuldmægtige og afdelingsledere) og centrale medarbejdere interviewet, mens de øvrige tre interview omfattede frontmedarbejdere (sagsbehandlere, fængselsbetjente, sygeplejersker og enkelte skolelærere fra de to institutioner). Der deltog mellem fem og 12 frontmedarbejdere, og interviewene varede hver mellem 2-2½ time²⁹. Alle interview blev gennemført på de to institutioner). Som forsker fungerede jeg som 'moderator' med det formål at bidrage til holde diskussionerne 'på sporet' og skabe en god og uformel stemning omkring interviewene, der alle blev indledt med en kort orientering om formålet, samt at målet – gennem deres perspektiver – at få indsigt i deres særlige viden (Bloksgaard & Andersen 2012: 38). Interviewguiden til de to af fokusgruppeinterviewene havde følgende overordnede tematikker/spørgsmål, som (delvist) strukturerede interviewforløbene:

1. At undersøge hvordan de møder og forholder sig til ADHD-problematikken og diagnosen, og hvordan de oplever at blive mødt af deres klienter med denne problematik.
2. At få beskrivelser af roller, funktioner i deres arbejde i de forskellige institutionelle og organisatoriske kontekster med særligt fokus på beskrivelser af praksis omkring udslusning og løsladelse.
3. At få frontmedarbejdernes beskrivelser af institutionelle udfordringer i forhold til samspillet mellem dem og andre centrale aktører i det klientrettede arbejde med udslusning, løsladelse og tilsyn under KiF, og til at komme med eksempler på gode og mindre gode forløb indsatser eller behandlingsformer.
4. Hvad de mente ville være en god indsats til målgruppen. De blev bedt om at diskutere og komme med konkrete løsningsforslag til, hvordan og med hvilke løsninger man kunne forbedre indsatsen.
5. I hvor høj grad og hvordan der udveksles sagsoplysninger på klientniveau både generelt såvel som i forhold til ADHD-problematikken.

Desuden blev de spurgt om, det ville være muligt at få kontakt til deres klienter med ADHD-problematik med henblik på at interviewe dem (se næste afsnit om udvælgelse). Dette blev kun relevant for KiF's klienter, da fokus for projektet blev ændret tidligt i projektet fra et primært fokus på afsoning i fængsel til et fokus på løsladelses- og udslusningsprocessen.

²⁹ Det ene af de to interview med KiF havde en særlig metodisk udformning, der beskrives i kapitel 4.

Alle de gennemførte interview blev optaget elektronisk og derefter udskrevet i deres fulde længde. De udskrevne interview blev efterfølgende lagt ind i en database i NVivo 8, der kan hjælpe med at fastholde en systematisk gennemgang og til at få et godt overblik over et stort interviewmateriale gennem inddelinger i kategorier og koder (Gibbs 2002). I takt med, at dataindsamlingsprocessens empiriske produktion skred fremad, udviklede og reviderede forskningsgruppen efterhånden et fuldstændigt kodetræ, der delvis bestod af på forhånd definerede begreber af teoretisk og analytisk art, mens andre begreber blev genereret i dialog og vekselvirkning med empirien i en adaptiv proces (Layder 1998)³⁰, som er inspireret af "grounded theory" (Jacobsen 2007)³¹. I sin endelige form blev kodningerne derfor først endelig fastlagt, efter empiriindsamlingen var helt afsluttet, og analysen af det samlede materiale var i gang. Kodningerne blev herefter en central for resten af analyseprocessen, der ligger til grund for rapportens kapitler.

Brugerinterview og udvælgelse

Generelt har jeg taget udgangspunkt i det, som Gubrium & Holstein kalder for "active interviewing", der handler om de særlige måder, hvorpå hverdagsrealiteterne fortolkes og repræsenteres, og de særlige måder hvorpå informanterne præsenterer, hvem de er, og hvordan de oplever deres institutionelle roller og identiteter (Gubrium & Holstein 2001; Järvinen & Mik-Meyer 2005). Jeg har benyttet semi-strukturerede interviewguides inddelt i en række overordnede temaer, og jeg indledte hvert interview med et meget åbent spørgsmål om, hvordan informanterne forholder sig til, at de har en ADHD-diagnose. Jeg har under tilsyn af KiF gennemført syv individuelle interview med informanter med ADHD-problematik/-diagnose i alderen 18-44 år, og interviewene blev alle gennemført i eget hjem og varede ca. en time. Alle informanter havde en ADHD-diagnose på interviewtidspunktet, og to havde fået diagnosen stillet i barndommen.

Formålet med de individuelle interview med kriminelle var at få indsigt i deres oplevelse af:

1. Hvordan de forholder sig til og fortæller om at leve med en ADHD-problematik i et identitetsforhandlingsperspektiv, herunder deres personlige udfordringer og ønsker og beskrivelser af situationer i deres liv, hvor de har oplevet at få/ikke få støtte/hjælp/rådgivning, som de enten havde bedt om eller ønskede.
2. Hvordan og med hvem klienten har haft kontakt i forbindelse med løsladelse/udslusning i fx Kriminalforsorgen eller andre frontmedarbejderne i hjælpesystemet.
3. Hvilken betydning venner, familier eller andre ikke-professionelle har haft for deres liv med en ADHD-problematik.

Nedenfor ses en oversigt over de klienter, der er blevet interviewet i forbindelse med undersøgelsen:

³⁰ Der har udviklet teorien "adaptive theory".

³¹ Vi havde til sidst syv overordnede kategorier: problemstilling, livsverden, diskurs, koordination, indsatsformer, samspil og psykiatriens rolle. Desuden konstrueredes 44 underkategorier.

Tabel 1.1   Oversigt over interviewede voksne mellem 18-44 år med kriminel baggrund og ADHD-problematik

Brugernr. /tilsyns-person i KiF	Navn, alder	ADHD-diagnose, ca. tidspunkt	Seneste dom, type og aktuel status/kriminalitetstype	Kort beskrivelse	Aktuelle aktiviteter/ Indsatser	Koordineret handleplan
B1/Lisbeth P1	Claus 29 år	2006	Ubetinget 1½ år, prøveløsladt med tilsyn af KiF med betinget narkovilkår (våben, tyveri)	Har haft aktivt stofmisbrug og været i behandling	Er i gang med mentor på jobcenter og tilknyttet ADHD-projekter	Ja
B2/Helene P2	Jesper 31 år	2009	Betinget dom plus 1 års tilsyn i KiF (tyveri mv.)	Har været misbruger siden 14 års alderen	Er p.t. på kontanthjælp og tilknyttet en produktionsskole	Nej, ønsker det ikke p.t.
B3/Lisbeth P1	Michael 20 år	2008	Betinget dom plus tilsyn 12 mdr. plus ubetinget vilkår alkohol (ikke før løsladelse) og narkobehandling (før løsladelse). Vold	Let misbrug af stoffer og alkohol	Under uddannelse som landmand	Nej, vil ikke give tilsagn hertil
B4/Lisbeth P1	Carsten 28 år (B4)	2012 (udredning påbegyndt i 2011)	Ubetinget dom (1 år). Prøveløsladt med tilsyn, 12 mdr. ubetinget alkohol behandling plus betinget narkovilkår	Tidligere stof- og alkohol-misbrug	Kontanthjælp, ikke bestået folkeskole. Vil gerne have en uddannelse. Ønskede personlig hjælp og støtte/mentor ved løsladelsen	Ja
B5/Lisbeth P1	Johnny 29 år (B5)	7-10 års alderen	Kombineret dom (ubetinget og betinget). Aktuelt § 68-69 tilsyn.	Tidligere stofmisbrug	Har været i misbrugsbehandling	Ja
B6/Lisbeth P1	Astrid 19 år (B6)	7-8 års alderen	Betinget dom. Tilsyn af KiF (2 år) (tyveri)	Tidligere stofmisbrug		Ja
B7/Lisbeth P1	Peter 44 år (B7)	2010	Ubetinget dom. Tilsyn af KiF med betinget narkovilkår.	Stofmisbrug med hårde stoffer og piller plus alkohol siden han var barn	Førtidspension 2012. Modtager ingen tilbud. Psykiske problemer og misbrugsbehandling (gråzone-problematik). Planer om at skulle hjælpe til med lokalt frivilligt arbejde.	Ja
Kontakt-person i fængsel	Steen ¹ 24 år (B8)	Medicin fra 14 år. Tager ikke medicin under afsoning, da han mener, strukturen er tilstrækkelig. Diagnose tidspunkt uvist.	Ubetinget 1½ år. Afsoner aktuelt. Tyveri, hæleri mv.		Ingen uddannelse. Vil gerne prøveløslades, men kan ikke finde passende bolig. Kontanthjælp. Har haft en ADHD-bostøtte for indsættelse. Mener selv han bør få pension.	Ja

1) Steen (B8) blev ikke interviewet, men var udgangspunktet for det observerede løsladelsesmøde.

Udfordringer med udvælgelsen af klienter til interview

Efter det indledende interview med ledelsen i KiF i slutningen af det første fokusinterview tilkendegav jeg, at jeg ønskede at interviewe ca. ti voksne med ADHD-problematik, som var i tilsyn under KiF, og at jeg ønskede at deltage som observatør i nogle af tilsynsmøderne med disse klienter. Flere KiF-sagsbehandlere gav udtryk for, at de mødte en del med ADHD-problematik, og at de ville vende tilbage, hvis de kunne finde nogen, der ønskede at deltage. Jeg benyttede således en "snowball method" (Patton 1990), hvor jeg bad de frontmedarbejdere, jeg havde interviewet, om hjælp, og jeg vurderede, at metoden var egnet til at finde klienter, der levede op til mine kriterier om at have en ADHD-problematik, dvs. ikke nødvendigvis en diagnose, men også blot en mistanke herom, samt at klienterne helst skulle være 18-30 år.

En sagsbehandler, Lisbeth, ønskede at være kontaktperson, men min formelle kontaktperson i KiF var stadig fuldmægtigen i KiF. Lisbeth var i særlig grad interesseret i projektet (også i ADHD-diskussionerne under interviewet) og havde adskillige års erfaring som sagsbehandler i KiF. En måned efter interviewet var status, at de eneste klienter, som jeg var blevet sat i forbindelse med, alle var Lisbeths klienter, hvilket jeg ikke havde ventet.

Trods det, at jeg tydeliggjorde over for dem, at så snart deres klient havde indvilliget i, at jeg måtte kontakte ham/hende, ville jeg overtage kontakten, lykkedes det mig kun at få informanter fra Lisbeth og en enkelt fra Helene. Lisbeth sagde, at hun havde 9-10 klienter med ADHD-diagnose, hvorfor det undrede mig, at de andre ikke kontaktede mig med flere klienter. Selvom jeg derved havde fået indtryk af, at der var mange klienter med ADHD-problematik inden for Kriminalforsorgen, er det da også muligt, at det ikke er tilfældet, men virkede stadig lidt usandsynligt. De sagsbehandlere, der skulle fungere som 'gatekeepers', kan have spillet en helt afgørende rolle for udvælgelsen og fravælgelsen, idet sagsbehandlere nogle gange sorterer de klienter fra, hvor der er størst risiko for, at der kan opstå komplikationer i samarbejdet (Sørensen 1995).

Efter en del opfordringer til KiF – både direkte til socialrådgiverne og via ledelsen, hvor jeg gjorde klart, at jeg ikke ønskede at evaluere deres arbejde eller lignende, og at jeg i øvrigt var vant til at udføre interview med mennesker med psykiske funktionsnedsættelser mv., fik jeg omsider en klient, Jesper (B2), fra en anden sagsbehandler (Helene). Seks ud af de syv KiF-klienter er således Lisbeths klienter.

Men hvilken betydning kan det tænkes at have haft for udvælgelsen af de syv personer i KiF-tilsyn, at de blev kontaktet gennem "systemet"? Den vanskelige rekruttering af interviewpersoner kan muligvis begrundes i, at frontmedarbejderne ikke kunne afse ressourcer til formålet på grund af tidspres. Det kunne også begrundes med, at de forsøgte at værne om og beskytte deres klienter, ligesom det også kan være, at de beskyttede den tillidsfulde relation til klienten, som de opfatter som central for udførelsen af deres arbejde. Det kan heller ikke udelukkes, at der på grund af arbejdets selvstændige og lukkede karakter (som beskrevet i kapitel 4) kan være en vis grad af privathed i denne relation over for kollegaer, idet det ikke er praksis, at andre kommer ind og "blander sig eller overvåger", hvad der udspiller sig mellem sagsbehandler og klient.

Da jeg i forsøget på at få flere informanter kontaktede (størstedelen) af de ca. 12-15 sagsbehandlere, der havde klienter fra Aalborg Kommune, var begrundelsen fra hovedparten, at de ikke havde klienter med ADHD-problematik eller -diagnose. Andre sagde, at de havde nogen, men havde valgt ikke at respondere på min henvendelse, idet de anså deres klienter for alt for dårlige til, at jeg ville kunne få noget ud af at interviewe dem,

fordi de havde andre og mere alvorlige psykiske lidelser (end ADHD), og at nogle lige havde været indlagt på psykiatrisk afdeling, ligesom nogle også var aktive (og vurderet som for tunge) misbrugere. Dette peger på, at klienter med ADHD, som er mest belastede af alvorlige psykiske og sociale problemer, er valgt fra af sagsbehandlerne.

Et forhold kan tænkes at spille ind omkring til selektionen af klienter, nemlig at jeg fik at vide, at nogle klienter takkede nej, hvilket kan skyldes, at de umiddelbart forbandt mig med én, som repræsenterede det, de opfattede som "systemet". Dette peger i retning af, at de, der sagde ja til at deltage, muligvis var dem, som var positivt indstillet over for systemet/KiF-sagsbehandleren (måske også over for at modtage hjælp/støtte). Et andet forhold i forlængelse af den indirekte selvrekruttering bestod i, at de seks informanter (ud af syv), der takkede ja til at deltage og deltog, blev spurgt af den samme sagsbehandler, Lisbeth, som de alle talte meget positivt om.

Min samlede vurdering af selektionen på baggrund af ovenstående er ud fra kritisk case logik (Flyvbjerg 2007; Yin 2003), at når selv de mest velfungerende klienter oplever mange problemstillinger og generelt har det svært, må man med en vis rimelighed antage, at dette også gælder andre klienter med ADHD under Kriminalforsorgen.

Min vurdering er, at selektionen går i retning mod, at informanterne generelt er særligt interesserede i at få støtte og hjælp til at tackle deres liv bedre, og at de derved er nogle af de mest motiverede klienter med ADHD-problematik i forhold til at forandre deres liv og modtage hjælp hertil. Samtidig er der formodentlig en vis del af Kriminalforsorgens klienter med ADHD-problematik, der ikke er repræsenterede i denne undersøgelse, og både er mere belastede af psykiske problemer og misbrug, er mindre motiverede til forandring og har mere modstand mod at få hjælp og støtte, end tilfældet er med undersøgelsens informanter. Derfor vil der være klienter i Kriminalforsorgen, der forholder sig langt mere antagonistiske og kritiske i forhold at modtage hjælp og støtte fra de professionelle end dem, jeg har interviewet, og som også vil være sværere at hjælpe. Dette indikeres også af frontmedarbejderne selv, der peger på, at deres klienter med ADHD-problematik vurderedes "for tunge" til at blive interviewet.

1.8 Etiske overvejelser

Når sociale fænomener undersøges, indtræder forskeren i et menneskeligt felt, som afkræver en stillingtagen til etiske og ofte meget komplekse forhold og spørgsmål. Alle informanter i projektet blev lovet 100 % anonymitet, og at ingen andre end forskerne ville få mulighed for at lytte til de elektroniske optagelser eller læse de fulde interviewudskrifter. Jeg søgte at være åben og ærlig i forhold til at fortælle dem om projektets formål, og om hvad jeg skulle bruge interviewene til senere hen. Hvad angår interviewene med de voksne med ADHD-problematik var jeg beredt på, at de var i en mindre magtfuld position og en uvant situation i interviewsituationen og derved på, at de kunne føle sig sårbare. Jeg forsøgte at være meget venlig og imødekommende over for dem og at respektere deres integritet og samtidig leve op til centrale kvalitetskrav for vidensproduktionen. For at opnå deres tillid fortalte jeg fx, at det netop var deres historie, som jeg var nysgerrig efter at lære at kende, da denne var unik og på sigt kunne bidrage til at forbedre indsatsen over for mennesker med ADHD. Dette syntes alle var meget vigtigt. Jeg oplevede, at informanterne generelt var meget interesserede i at fortælle om deres erfaringer og meget åbne og gæstfrie over for mig, og det var generelt let at få dem i tale. Winsløw (1991) diskuterer med begrebet "sociologisk forulempelse" det forhold, at der kan være en etisk problem-

stilling i den asymmetriske magterelation, der i interview mellem forsker og udsatte, marginaliserede og ressourcetsvage mennesker altid er. Her peger han på, at interviewet kan blive så belastet af, at forskeren møder med en strategisk opnået tillid, at det vil være et overgreb på interviewpersonen, hvis denne anser relationen som mere venskabelig og dermed har nogle andre forventninger og krav til interviewet, end forskeren (jeg) har (Winsløw 1991: 24). Balancen mellem på den ene side at virke empatisk/sympatisk og på den anden side at gøre det klart, at dette er et interview med visse formål, er derfor en balancegang. Flere fortalte fx om deres kriminelle baggrund, selvom at jeg fra begyndelsen havde pointeret, at det ikke var nødvendigt, men frivilligt om de ville fortælle mig om det. Jeg vil selv mene, at jeg har en udstråling, der virker meget tillidsvækkende, hvilket kan medvirke til at skabe den slags forventninger. Konkret søgte jeg derfor at kompensere herfor ved at nedtone mine personlige vurderinger af det sagte og bruge høflige bekræftelser og nik mv. i de tilfælde, hvor den interviewede eksplicit søgte at opnå min empati og forståelse for, hvor uretfærdigt vedkommende oplevede at blive behandlet i forskellige sammenhænge. Jeg gjorde det også en smule formelt ved bl.a. at have interviewguiden liggende fremme på bordet for på den måde at søge at skabe balance mellem åbenhed og distance og derved "signalere opgavefokus og fælles udforskning" (Brinkmann 2010).

2 Brugernes situation og perspektiver

Dette kapitel har fokus på ADHD-diagnosens og -medicineringens betydning for de voksne kriminelles identitet set igennem deres fortællinger om deres liv. Kapitlet handler også om, hvordan de voksne oplever og forstår kritiske aspekter i forhold til løsladelses- og udslusningsforløb. I denne proces har de voksne både erfaringer med Kriminalforsorgen (KiF og et fængsel), forskellige typer mentorer og den kommunale forvaltning, og målet er at få indsigt i overgangsprocessen set fra de voksnes perspektiv. Kapitlet er dermed væsensforskelligt fra rapportens øvrige kapitler, som tager udgangspunkt i de professionelle perspektiver.

Noget af det, der i relation til denne undersøgelse interesserer mig, er nogle af de kritiske aspekter for løsladelses- og udslusningsprocessen, som forskningen peger på som primære barrierer for rehabilitering og dermed også for recidiv. Her peger forskningen på faktorer som den løsladtes bolig-, beskæftigelses- og økonomiske situation, samt hvordan den kriminelle håndterer vilkårene for prøveløsladelse og tilsyn (Petersilia 2001; Travis & Visher 2005). Løsladelses- og udslusningsprocessen kalder forskningslitteraturen for "re-entry" eller "re-integration", og her ansues løsladelsen og udslusningen som en 'genindtrædelse' i det øvrige samfund. Jeg deler forståelsen af at se genindtrædelsen som en proces, der foregår over tid, og her indbefattes også 'udslusning' fra fx en betinget dom, hvor afsoningen foregår uden for fængsel. I denne rapport omtaler jeg denne proces som rehabilitering og ikke som resocialisering, reintegration eller "re-entry", idet jeg opfatter rehabilitering som bredere og mere dækkende for denne komplekse proces (se fx Hjortbak, Bangshaab m.fl. 2011).

I en dansk kontekst har (Ramsbøl 2003; Ramsbøl & Rasmussen 2009) beskrevet forskellige brændpunkter i forbindelse med en løsladelse (fra fængsel), som fx at det forud for en løsladelse er sikret, at den løsladte får en aftale med kommunen umiddelbart efter løsladelsen. Et andet brændpunkt er, når man overgår til tilsyn hos KiF, hurtigt får iværksat et tilsyn og efterfølgende får taget kontakt til kommunen med henblik på koordinering af indsatser som fx misbrugsbehandling eller tilknytning af en bostøtte mv.

Forskningslitteraturen fremhæver forskellige fremmede faktorer for denne rehabiliteringsproces, herunder fx at arbejde med den løsladtes selvforståelse gennem familietilknytning, socialt netværk, mentorer/støttepersoner og voksenstøtte, hvilket gerne skal ske allerede før løsladelsen og videre i forbindelse med en evt. tilsynsperiode (Spencer & Jones-Walker 2004; Uggen, Wakefield m.fl. 2005; Arditti & Parkman 2011).

En løsladelse og udslusning indebærer ofte adskillige møder mellem borgeren og forskellige offentlige systemer og kontaktpersoner, hvilket kan være svært i et ofte uoverskueligt offentligt institutionelt landskab. Mennesker med en ADHD-problematik beskrives ofte med, at de har vanskeligheder ved at overskue, planlægge og huske ting i dagligdagen beskrevet gennem ADHD-diagnosens tre komponenter hyperaktivitet, opmærksomhedsforstyrrelse og impulsivitet – individuelle faktorer der må formodes at gøre udslusningen og løsladelsen ekstra udfordrende for den enkelte (se fx Bengtsson, Alim m.fl. 2011).

Kapitlet tager afsæt i de syv interview med de voksne, der blev gennemført på et tidspunkt, hvor alle var under tilsyn af KiF³² (se tabel 1.1 ovenfor). Af disse har tre voksne

³² Med undtagelse af Steen (B8), som afsonede i fængsel på interviewtidspunktet, og idet der ikke er gennemført et individuelt interview med ham, men alene observationer af et prøveløsladelsesmøde i fængslet.

afsonet i fængsel i forbindelse med aktuel dom (Claus (B1) 29 år, Carsten (B4) 28 år, Peter (B7) 44 år) og var på interviewtidspunktet alle prøveløsladte. De øvrige fire interviewede afsoner alle en betinget dom som aktuelle dom (Jesper (B2) 31 år, Michael (B3) 20 år, Johnny (B5) 29 år, Astrid (B6) 19 år). Alle disse voksne havde en ADHD-diagnose på interviewtidspunktet, og heraf er Johnny, Astrid og Steen blevet diagnosticeret i deres tidlige barndomsår, mens de øvrige blev det som voksne. Alle har/har haft en længerevarende narkotika- og/eller alkoholmisbrugsproblematik, og flere har været i misbrugsbehandling.

Kapitlet er inddelt i seks afsnit. Hvert afsnit beskriver med udgangspunkt i udvalgte cases en bestemt tematik og derved nogle fællestræk i informanternes fortællinger. Disse korte fortællinger kan give viden om ADHD-indsatsens indholdsmæssige side og dens umiddelbare konsekvenser for brugerne, deres selvforståelse og sammenhængene i deres hverdagsliv. Med udgangspunkt i brugerne/klienternes perspektiver gives i dette kapitel et indblik i, hvilke konsekvenser det kan have for et menneske at leve med både en ADHD-problematik og -diagnose og samtidig have en personlig historie med bl.a. kriminalitet og misbrug.

På den ene side har de første to afsnit af kapitlet (2.1-2.2) primært fokus på informanternes fortællinger i et interaktionistisk/konstruktivistisk perspektiv (Järvinen & Mik-Meyer 2005), mens dette fokus i de øvrige kapitler (2.3-2.5) nedtones, hvor der med et fænomenologisk tilsnit gennem informanternes fortællinger præsenteres et indblik i deres "livsverdener" og oplevelser.

Afsnittene 2.1-2.2 omhandler ADHD-diagnosens og medicineringens betydning for informanternes selvforståelse. Jeg ser i disse to afsnit på 'udsagnenes funktion'. Udsagnenes 'funktion' skal forstås som noget, der 'fungerer' og 'virker', og som er aktivt i forhold til betydninger, hvorigennem mening tilskrives via fortolkning af virkeligheden. Med dette perspektiv anskues informanternes fortællinger ikke som "rene" subjektive erfaringer med en iboende essens, men som udtryk for deres sociale identiteter og sociale strategier. Hermed afspejles kontekstuelle forhold, som både er at finde i og uden for interviewsammenhængen, fx den medicinske diskurs – også i interviewet.

Alle de interviewede informanter har relativ stor erfaring med det offentlige hjælpesystem, herunder jobcenter, handicap- og socialforvaltning, støtte-kontakt personer, bostøtter, mentorer og KiF-sagsbehandlere og for nogles vedkommende også afsoning i fængsel. Afsnit 2.3-2.5 omhandler de voksnes fortællinger om løsladelses- og udslusningsprocessen, herunder særligt aktuelle indsatser (KiF-sagsbehandlernes tilsynsarbejde og mentorer fra både jobcentret og Kriminalforsorgen). Afsnittene indeholder således fortællinger om, hvad de oplever, har indflydelse på sammenhæng og mening i deres hverdagsliv. Afsnit 2.6 samler op på kapitlets væsentlige pointer og fund.

2.1 ADHD-diagnosens betydning

Fortællingerne i det empiriske materiale viser, at informanterne opfatter ADHD-diagnosen som udtryk for en livslang lidelse og sygdom. Et gennemgående kendetegn for fortællingerne er, at diagnosen bekræfter en mistanke om, at der er noget galt – en mistanke, som informanterne har haft hele eller det meste af deres liv og for mange også har haft i lang tid, før ADHD-diagnosen blev aktuel. Derved giver diagnosen en forklaring på mange af de problemer, som informanterne har kæmpet med gennem deres liv. Ingen af dem udtrykker eksplicit håb om, at de på et tidspunkt vil blive raske, men mere en forhåbning om, at de på sigt vil blive bedre til at leve med ADHD-lidelsen. De lærer over tid en måde at se sig

selv på med diagnosen. Det er samtidig et træk ved alle fortællingerne i materialet, at ingen forholder sig kritisk eller forbeholdent over for ADHD-diagnosen.

Mange fortæller, at de har haft en vanskelig opvækst med problemer i skolen og i familien og generelt haft svært ved at leve op til egne og andres forventninger – ledsaget af en gennemgående oplevelse af at være anderledes. Fortællingerne viser også, at de gennem livet har søgt efter en form for mening eller forklaring på forskellige problemer og udfordringer, der har været gennemgående i deres liv, som både har været vanskelige selv at forstå og at forklare andre. Her giver ADHD-diagnosen særlig mening for dem. Man kan tolke deres fortællinger som, at ADHD-diagnosen bliver en hjælp til at kunne forlige og forson sig med, hvordan deres liv har formet sig. Derved undgår de, at dele af fortællingen om deres liv kommer til at fremstå meningsløs og som spild af tid over for dem selv og for andre mennesker. Dette kan både gælde de mange kriminelle forhold og fængselsophold og stigmatisering i form af mangel på social accept, der kan være forbundet hermed (Goffman 1975; Becker 2005). Derved kan deres fortællinger ses som identitetsstrategier, hvor de søger at maksimere mulige antal af identifikationer med 'det normale' for at minimere den mulige stigmatisering. Det er samtidig tydeligt i materialet, at accepten af ADHD ("at tage ADHD til sig") kan tolkes som en 'handel', hvor et større stigma (kriminalitet) byttes væk for et mindre (ADHD-diagnosen).

Diagnosen er central i informanternes søgen efter at identificere sig med 'det normale'. En diagnose (og den forudgående udredningsproces) kan ses som en betydningstilskrivning og derved fortolkningsmæssig ressource eller værktøj, der kan give kundskaber/viden og færdigheder, som interviewpersonerne anvender i fortællinger fra deres hverdagsliv (Hannås 2010). Det er gennemgående i materialet, at ADHD-diagnosen og -medicinen spiller en helt central rolle i deres selvbeskrivelser. For dem, hvor medicinens virkning opleves positivt, fremstilles den i særlig grad som en kærdommen og endelig indikation på, at de er syge og i virkeligheden altid har været det. For enkelte andre (specielt Claus og Astrid) har medicinen aldrig haft en god virkning; de klarer sig nu uden og fortæller, at dette er bedre for dem, trods de udfordringer der følger med fx aggressioner. Aggressioner som de har udviklet strategier til at håndtere. Diagnoser defineres også af en række egenskaber, der ledsages af sygdomsspecifikke svar, hvorved det indkredses, hvordan individerne skal opfatte sig selv, og hvordan samfundet skal opfatte individet (Johannisson 2006). ADHD-diagnosen som kategori kan derved ses som interaktiv, der – når den bliver kendt og anvendt i fx institutionelle sammenhænge – også har potentiale til at forandre, hvordan mennesker oplever sig selv (Hacking 1986; Hacking 1995; Hacking 1999). Fælles for informanterne er, at de oplever en sammenhæng mellem ADHD-problematikken og de dertil knyttede vanskeligheder og så deres negative erfaringer med skolegang, misbrug, mobning og endog kriminalitet. Med ADHD-diagnosen følger en legitim sygdomsrolle, hvor alle deres funktionsnedsættelser associeres med denne diagnosekategori. Diagnosen kan siges at give tilladelse til at være syg og gøre adgangen til hjælp og støtte lettere og mere legitim (Jutel 2009), hvilket understøttes af informanterne, der accepterer diagnosen som den bedste løsning, og for de flestes vedkommende udgør medicin en vigtig behandling og måde at tackle de problemer, som de mener at have. Dette på den ene side fordi de mener, at deres adfærd måske bliver mere rolig (og derved mere normal), mens det på den anden side også legitimerer deres afvigende adfærd (Hansen 2011).

Fælles for flere informanter er en fortælling om, at de går fra at være "raske" (altså uden diagnose) til at tale ud fra en sygdomsidentitet og legitimerer deres fortælling om, at de ikke ser sig i stand til at indfri "normalsamfundets krav og forventninger".

Således er det gennemgående, at informanternes fortællinger kan ses som legitimerende forklaringer på deres afvigende adfærd, hvorved de søger at minimere skyld og ansvar og beskytte dem selv mod selvbefejdelse. Sådanne legitimerende forklaringer kan kaldes "accounts" (Scott & Lyman 1968) eller "motive talks" (Mills 1963) og medierer i en vis forstand mellem kollektive forståelser og individuelle handlinger. Inddragelsen af ADHD i den type forklaringer kan ses som "aligning action" (Orbuch 1997: 463), hvor benyttelse af en kulturel acceptabel sprogbrug kan genskabe orden og interaktion (i dette eksempel også over for interviewer). Dette kan ses som et forsøg på at modvirke en mulig stigmatisering og som en måde at forhandle og muliggøre forandring og ønsket om at komme videre i livet.

Det er karakteristisk for informanterne, at de fortæller, at omgivelserne har svigtet dem, idet ADHD ikke blev opdaget i tide. ADHD bliver derved en ressource i fortællingerne om, hvordan deres liv har udspillet sig, og diagnosen fungerer ved at legitimere og forklare den afvigende/kriminelle adfærd, hvor deres ansvar for kriminelle/afvigende handlinger helt eller delvist afkobles. Dette er i og for sig bemærkelsesværdigt set i et kriminologisk perspektiv (Sutherland 1955), hvor forklaringer ("accounts") inddrages i forhold til potentielt dadelværdige handlinger gennem indgåelse i individers begrundelser for og rationaliseringer af disse handlinger.

Sykes & Matzas neutraliseringsteori handler om, hvordan kriminelle individer ikke nødvendigvis er opportunistiske anlagt i forhold til en given social orden og dens normer, idet de argumenterer, at mange kriminelle i store træk må anses som ret konventionelle og konforme i deres måde at leve på (Sykes & Matza 1957). Ifølge denne teori læres som en del af processen, hvor individer lærer konventionelle sociale normer, teknikker til at 'neutralisere' disse normer midlertidigt uden derved at benægte eller være i opposition til dem.

Endelig er analysen inspireret af det sociologiske begreb "turning point", som karakteriserer et tidspunkt i et livsforløb, der repræsenterer en substantiel forandring eller diskontinuitet i retningen af dette forløb – ikke blot temporært, men som en vedvarende forandring (Rutter 1996). I kriminologien benyttes begrebet (ofte i "life-course theory") til at forklare, hvordan begivenheder i den kriminelles liv (som fx ægteskab eller et job) medfører adfærdsforandringer over et livsforløb, som fx at stoppe med at begå kriminalitet (se fx Sampson & Laub 1993; Uggen, Wakefield m.fl. 2005; Carlsson 2012).

I det følgende sættes fokus på, hvordan diagnosen indgår som diskursiv ressource i informanternes fortællinger om deres liv.

Peter er den ældste af de interviewede og er i begyndelsen af 40'erne. Han har en historie med mange fængselsophold på grund af domme for vold og haft et aktivt stofmisbrug fra barnsben. Han fortæller, at han havde en pause fra stoffer i omkring ti år, men begyndte igen med misbrug af piller, hvilket han selv karakteriserer som selvmedicinering, om hvilket han fortæller, at han blev gjort opmærksom på af sin egen læge i 2010, efter han igen begyndte stofmisbruget. Med Peters egne ord fortalte lægen ham:

***Peter:** Jeg tror, du har en form for diagnose, og jeg anbefaler, at du bliver undersøgt for det, og jeg kender en rigtig dygtig psykiater, som jeg kan få en tid til dig hos på kort tid, og det synes jeg, at du skal tage i mod.*

(Interview Peter, B7)

Peter fik stillet diagnosen ADHD samme år. Han beskriver det at få stillet diagnosen som en lettelse og fortæller, at han i dag er kommet meget videre med sit liv og ikke længere handler, som han gjorde tidligere:

Nichlas: *Gav diagnosen god mening eller?*

Peter: *Ja, det gjorde den. Det var som om, at der lige pludselig kom et svar på årsagen til alle de problemer, der har været gennem mit liv. Den her uro og utilpashed jeg havde i forhold til mine omgivelser og min familie. Alle de der uhåndterlige situationer, som jeg endte op i. Det her voldsomme energiniveau jeg havde og problemer med at sove. Jeg sov jo ikke mere end fire-fem timer ad gangen.*

(Interview Peter, B7)

Casen om Peter illustrerer, hvordan ADHD-diagnosen kan opleves som et stærkt og endegyldigt bevis på, at man virkelig fejler noget, ligesom diagnosen giver en plausibel forklaring på baggrunden for mange hidtidige problemstillinger. Peter fortæller, at da ADHD-diagnosen blev stillet, fik den hurtigt en central betydning og gav en forklaring på det, som han gennem sit liv har rodet sig ud i, og på hvorfor hans liv har været svært at håndtere. Peter fortæller, at han tidligere oplevede, at han ikke kunne finde sig tilrette i sine omgivelser, har følt sig anderledes og ofte havnede i konfliktsituationer med andre mennesker. Han beskriver sig selv, som at han har et stort energiniveau og er hyperaktiv. På den måde viser hans fortælling, at selve diagnosen blev et centralt vendepunkt ("turning point") for ham. Kärffe (2006: 67) skriver, at når ADHD-diagnosen benyttes som en diskursiv ressource, henviser den til et større 'kollektiv', der tilbyder en legitimerende forklaring på, hvorfor man, som Peter, har følt sig afvigende det meste af sit liv.

Peter fortæller om, at forholdet mellem hans ADHD-diagnose og den kriminalitet, som han har begået, er meget tæt koblet, og at medicinen har haft afgørende betydning:

Nichlas: *Når du har været inde at afsone, hvad er det så, du primært har fået dom for, har det været noget, der har relateret til ADHD'en?*

Peter: *Det har været vold, primært vold. En enkelt gang hvor noget gik over gevind, og så var det vold med døden til følge lige pludselig. Meget af det, det er sådan noget, jeg tror, udmønter sig i, at jeg ikke har været medicineret ordentligt. Jeg kan se, efter jeg er begyndt at få det her medicin, der har jeg ikke de der vilde udadreagerende aggressive anfald. Jeg kan nu godt tale, at folk siger deres mening til mig. Hvad det nu kan være. Jeg har en helt anden måde at handle på i dag, end jeg havde dengang.*

(Interview Peter, B7)

Han fortæller, at ADHD-diagnosen forklarer hans mange voldelige handlinger gennem tiden og giver på intet tidspunkt udtryk for tvivl om, at der er en sammenhæng mellem hans hyperaktive adfærdsmønstre og tendensen til ikke at kunne styre sit høje energiniveau i form af aggressive og udadreagerende handlinger. En specifik form for neutraliseringsteknik kalder Sykes & Matza (1957) for "denial of responsibility", hvilket betegner det, at man fremsætter undskyldninger, der sandsynliggør, at opståede problemer ikke var individets eget ansvar. ADHD-diagnosen omtales med positive vendinger og anvendes som benægtelse og dermed frigørende fra eget ansvar for disse handlinger. Medicinen har en helt særlig rolle, idet han oplever den som en egentlig løsning på de kognitive og mentale vanskeligheder (fx den ukontrollable aggressivitet) og begrundet sin historie med mange volds-

domme med, at han ikke har været medicineret. En positiv effekt af medicinen er, fortæller Peter, at han nu er blevet bedre er i stand til at acceptere, at man ikke altid er enig i diskussioner.

Peter har affundet sig med, at han har en diagnose, der beskriver en sygdomstilstand, og hans sygdomsrolle og -identitet er derfor også tydelig i det følgende, hvor han fortæller om sine fremtidsmuligheder:

Nichlas: *Har ADHD'en så nogen betydning for, hvordan du ser på din fremtid og dine muligheder fremover, og hvad du går og tænker over?*

Peter: *Nej, ikke så meget mere, som det havde til at starte med. Nu har jeg ligesom affundet mig med, at jeg har sådan en diagnose. Jeg skal have noget medicin, og det skal jeg nok have resten af mit liv. Det kunne lige så godt have været sukkersyge. Det havde jeg også været nødt til at acceptere. Jeg tænker om det i dag, at jeg synes bare det er fint, at der findes noget medicin, der kan dulme og afhjælpe nogle af de der vanskeligheder, der er ved det. Så nej, jeg synes ikke det sætter nogle begrænsninger.*

(Interview Peter, B7)

Han sammenligner 'ADHD'en' med en somatisk sygdom, nemlig diabetes (hvilket de professionelle i Kriminalforsorgen i øvrigt også gør i kapitel 3) og fortæller, at på grund af at ADHD-lidelsen er kronisk, er det nødvendigt med medicin resten af livet. Således fortæller han også, at han med tiden har accepteret sin skæbne og nu ser mere positivt på fremtiden end tidligere. Denne selvpræsentation kan ses som en måde at bytte et stærkt stigma ud med et andet og mindre stærkt stigma, idet Peter gennem inddragelse af sin biologi som årsag til ADHD-lidelsen undgår den stigmatisering, der kan være forbundet med psykiske lidelser mere generelt (se fx Jacobsen, Martin m.fl. 2010).

Peters fortælling rummer også beskrivelser af, at han på et tidspunkt opgav selv at finde løsninger på sine problemer, selvom han længe prøvede bl.a. gennem at uddanne sig til psykoterapeut, før han fik diagnosen. Han omtaler den medicinske behandling meget positivt, idet han ser den som et vigtigt bidrag til at afhjælpe de adfærdsvanskeligheder, der gør det svært for ham at klare sig socialt. Han beskriver således sig selv som handicappet og ADHD som en funktionsnedsættelse, han skal leve med resten af livet.

Peter oplever desuden, at ADHD-diagnosen var medvirkende til, at han fik tilkendt en førtidspension, og at han blev tvunget til at opgive sin virksomhed på grund af et trafikuheld, hvorfor han måtte forlade sit store hus, sit hjem, sin kæreste og bosætte sig i et rækkehus med en knallert. Det er interessant at se, hvordan han ser på sine problemer:

Peter: *Nu er jeg jo førtidspensionist. Det gør jo, at jeg er nødt til at finde på et eller andet selv at bruge min energi på. Det har også været ADHD'en, der har været med at gøre, at jeg endte op med at få førtidspension. Fordi jeg kan ikke være på et almindeligt arbejdsmarked, det kan jeg ikke. Jeg har prøvet det, hvor jeg kommer op at skændes med chefen. Det eneste tidspunkt, hvor det gik godt, det var, mens jeg havde mit eget firma, hvor jeg selv bestemte det hele og selv kunne strukturere og bestemme, hvilket tempo tingene skulle gøres i. På den måde er det selvfølgelig vanskeligt.*

(Interview Peter, B7)

I det ovenstående uddrag fortæller Peter, at da han var selvstændig erhvervsdrivende var "sin egen chef", hvorfor det var muligt for ham at "tøjle" sin ADHD gennem selv at sætte tempoet for sine arbejdsdage og derved skabe en for ham passende struktur og derved undgå, at en chef stillede urealistiske krav og forventninger til ham. Af denne grund er det muligt for ham at være sin egen arbejdsgiver, men ikke at være almindelig lønmodtager.

Peter fortæller, at hans ADHD-problematik ikke alene gør det vanskeligt at have en chef, der ikke forstår hans særegenheder og behov, men går et skridt videre og begrundet og legitimerer hans generelle situation med, at ADHD generelt gør ham ude af stand til at indfri kravene som lønmodtager på arbejdsmarkedet.

Han fortæller i det følgende om, hvordan han oplevede processen mod førtidspension, der startede efter en sygdomsmelding efter dette uheld og efterfølgende stofpsykose:

Peter: *Det [førtidspension] fik jeg den 1/3 [2012], men det er noget, der har været under behandling siden 2007. Siden jeg kom ud af sygdomsmelding og over på kontanthjælp, der har vi snakket pension. Så har der skullet laves ressourceprofiler og det ene og det andet. Men de har vurderet ved, at jeg har siddet så mange år i fængsel og er så adfærdsvanskelig, som de kalder det, så har jeg ikke været ude i noget jobprøvning eller været på nogle aktivitetscentre eller noget som helst. Overhovedet ingenting. Jeg har været til nogle få korte samtaler med en på jobcentret, og det er ham, der har lavet indstillingen, og han der sidder som den øverste lægesagkyndige i jobcentret, det er den gamle læge ude fra [fængslets navn], og han kendte godt mig personligt, og da det blev indbragt for den der pensionsgruppe, der sagde han med det samme, vi behøver ikke gennemgå en hel masse, han der kender jeg godt. Den stempler vi bare og sender videre. Så kommer den op i pensionsnævnet, men det er mere eller mindre de samme mennesker, der sidder.*

(Interview Peter, B7)

Peter fortæller, at han er kommet videre og er blevet mere eller mindre fri af den uhenigtsmæssige adfærd og de problemer, de skabte, og som han så sig ude af stand til at håndtere. ADHD-diagnosen og medicinen indgår, som tidligere nævnt, i hans fortælling som forklaring på kognitive og mentale vanskeligheder. Imidlertid ses også, hvordan hans sociale situation (både i forhold til den meget lange udredningsproces for ADHD og i forhold til ansøgningen om førtidspension) beskrives med ADHD-diagnose som en helt central faktor inden for en medicinsk diskurs. Uddraget ovenfor viser, hvordan Peter oplever at blive håndteret af det sociale system. Han føler sig opgivet og afskrevet af jobcentret som mulig kandidat til arbejdsmarkedet, primært på grund af en belastet kriminel fortid og adfærdsmæssige problemer. Gennem hans fortælling om, at han gik fra selvstændig til kontanthjælp via en sygdomsmelding og så til førtidspension, er det interessant at se, at han ikke lader til at forholde sig kritisk eller undrende til forløbet, men snarere konstaterer og accepterer den drejning, som hans liv har taget. Med anvendelsen af ADHD-diagnosen som diskursiv ressource tillægges væsentlig og substantiel mening til fortællingen om hans liv, hvilket kan ses som en afstigmatiseringsstrategi.

I Hacking (2004: 281) beskrives, hvordan mennesker konstrueres³³ i en dynamisk vekselvirkning mellem klassifikationer og de mennesker, der klassificeres ("looping effect of clas-

³³ Kaldes i den engelske artikel for "making up people".

sifying human beings"). ADHD-diagnosticeringen, forstået som en kategoriseringsproces, kan altså påvirke de individer, for hvem diagnosen tildeles. ADHD-diagnosen har fået den konsekvens for Peters selvopfattelse, at han identificerer sig selv meget med de funktionsnedsættelser, der knytter sig til ADHD-diagnosens symptombeskrivelser og sprog. Peter beretter om et forløb, hvor han gradvist bliver stadig mere marginaliseret i forhold til arbejdsmarkedet, modtager en førtidspension, bliver udredt for og får en ADHD-diagnose og efterfølgende medicineres. Samtidig fortæller han om, at han i denne proces er blevet bedre i stand til at håndtere og leve op til egne og andres forventninger og samtidig også bekræftet i, at han er syg og derfor ikke i stand til leve op til, hvad fx arbejdsmarkedet kræver. Trods en væsentlig bedring af sine funktionsnedsættelser i flere henseender (særligt en markant mindre aggressivitet) oplever han altså ikke, at hans muligheder er særligt ændrede i forhold til arbejdsmarkedet generelt. ADHD-diagnosen har tilsyneladende fået tiltagende større betydning for hans selvopfattelse, og han ser nu sig selv som begrænset, trods oplevelsen af at han fungerer bedre i dag end nogensinde.

ADHD-diagnosens betydning i casen om Peter (og den næste om Claus) har for begge en meget virkelig eksistens, og det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at ingen i interviewmaterialet på noget tidspunkt forholder sig kritisk til ADHD eller udtrykker sig forbeholdent over for at have fået diagnosen. Men jeg har gennem interviewene med professionelle i KIF kendskab til, at nogle af deres klienter er ret kritiske og føler sig krænket ved, at der italesættes en mulig diagnoserelevans.

Claus er 29 år, modtager kontanthjælp og er prøveløsladt fra fængsel. Han bor i egen lejlighed med kæreste med en borderline diagnose, hvilket komplicerer tilværelsen betydeligt, da de tit ryger i totterne på hinanden og også forstår hinanden dårligt. Claus beskriver i det følgende ADHD-diagnosen som både en forklaring på sine vanskeligheder både i form af manglende individuelle kompetencer og i forhold til nogle af de sociale problemer, han oplever at have. Her fortæller han om, hvordan hans ADHD-problematik over en årrække har haft store konsekvenser for ham. Claus har prøvet meget ADHD-medicin, men uden god effekt, så han forsøger at håndtere sit liv uden:

Claus: *Det [ADHD-diagnosen] har påvirket det sådan – altså nu har jeg ikke været klar over det i mine unge år – men det har noget med mine handlemønstre at gøre. Jeg var meget vild i det. I de sene folkeskoleklasser der førte jeg mig også lidt udenfor, og jeg snakkede ikke rigtig med mine klassekammerater. Så begyndte jeg at gå sammen med en, der var et år yngre end mig, der tog stoffer. Så eskalerede det. Der var ligesom noget, jeg blev en del af. Men også bare det der med, at jeg er ikke god til at fuldføre noget, jeg kan ikke koncentrere mig. Nu har jeg også prøvet, hvor jeg ikke har været i misbrug, og det er sgu ikke blevet bedre. Så er der mit temperament. Selvom jeg har arbejdet med det, siden jeg var helt lille, så kan det kamme over helt vildt. Det er et problem for mig i forhold til, hvis jeg kommer i nogle situationer, hvor jeg lige pludselig er ved at komme op og slås, så kan jeg ikke styre mig. Jeg skal ærlig indrømme, at jeg har ikke lyst til at skulle ryge i fængsel igen, men det er et problem. Specielt hvis jeg bliver hidsig, så tænker jeg overhovedet ikke, før jeg handler. Det er jeg ikke i stand til.*

(Interview Claus, B1)

Claus fortæller her, at han i sine ungdomsår ikke har været klar over, at han havde en ADHD-lidelse, men at han nu er blevet opmærksom på, at baggrunden for hans handlemønstre kan forklares ved ADHD-diagnosen. Diagnosen forstås som udtryk for en sygdom

og en skæbne, hvilket langsomt, men sikkert, bidrager til nærmest at "styre" ham mod at komme i fængsel igen, trods han ikke ønsker det. Dette opfatter han som et stort problem, som han har svært ved at løse. Han har mødt andre jævnaldrende gennem sit liv, der også følte sig anderledes og tog stoffer, hvilket startede hans eget stofmisbrug og kriminelle aktiviteter, og baggrunden herfor er utvetydigt ADHD-problematikken og de medfølgende kognitive og mentale vanskeligheder. ADHD-diagnosen beskrives således som en øjenåbner for Claus' selverkendelse, hvilket er ret generelt for interviewpersonerne i materialet. Samtidig kan han til en vis grad ikke længere drage sig selv til ansvar for evt. fremtidige voldelige handlinger, idet han ikke kan tænke, før han handler.

Jesper er 31 år, afsoner en betinget dom og er under tilsyn fra KiF. Han har været stofmisbruger, siden han var 14 år gammel, og fik ADHD-diagnosen i 2009. Jesper er kommet i mange kriminelle kredse med meget stofmisbrug, hvilket har gjort det vanskeligt for ham at fastholde en forbindelse til arbejdsmarkedet. Han er sygemeldt nu og venter på afklaring fra jobcentret i forhold til fremtiden og arbejdsmarkedet. Han ønsker sig tilbage til sit oprindelige håndværksfag, men på grund af slidgigt og "problemer med psyken" er det lidt uklart for ham, hvor meget han kan magte. Jesper fortæller, at han med ADHD-diagnosen er begyndt at se mere fornuftigt på tilværelsen, og at han før denne erkendelse var ude i store økonomiske problemer:

Nichlas: *Kan man sige, at det her med, at du har fået ADHD, det har gjort nogen forskel på din tilværelse nu her?*

Jesper: *Jeg ser mere fornuftigt på det. Ikke at det hele kan være lige meget og det kan rende mig et vist sted. Det har i hvert fald fået mig til at se anderledes. Også økonomisk og alt det. Jeg har været langt nede og røg i RKI lige pludselig, fordi jeg ikke kunne styre det længere og bare lånte og lånte og blev ved. Så det arbejder jeg for at komme ud af nu.*

(Interview Jesper, B2)

Ovenfor og i materialet generelt indgår ADHD i informanternes fortællinger som en meningsgivende kategori i forhold til at forstå sig på sin tilværelse og gør, at alt ikke mere blot er lige meget. Jesper oplever også, at ADHD-diagnosen forklarer hans hidtidige uforklarlige adfærd og problemer.

Diagnosen udgør altså en magtfuld ressource, der giver retning på fremtiden gennem en form for forsoning med fortiden, som på en måde fratager informanterne for noget af ansvaret for dele af deres liv, som de måske ikke er helt stolte af, og nu tager afstand fra. Dette kan ses ved den måde, hvorpå de legitimerer og begrundes begivenheder i deres fortælling. Med diagnosen skabes også en øget tro på, at livet ikke kun kan bringe kaos og rod, og at det ikke er udsigtsløst. På den måde hjælper ADHD-diagnosen til at skabe tro på fremtiden, som de så også bedre kan se for sig. Men det er også en fremtid, hvor de i høj grad ser sig selv og deres situation formidlet gennem en medicinsk forståelse af ADHD og derved som forklaret og betinget af individuelle problemer og som syge med en kronisk lidelse. ADHD-diagnosen kan således give anledning til at se eget liv med et slags "tunnelsyn", hvilket gør det vanskeligere at tænke i kontekstuelle forhold omkring livet med fare for at marginalisere interpersonelle relationer (Timimi & Taylor 2004). ADHD-diagnosen indgår for informanterne i en livshistorie om deres handicap og deficits, hvorigennem disse fortællinger søger mening og (gen)skaber den sociale identitet i relation til det, som de

forstår som en kronisk sygdom (Riessman 1990)³⁴. Deres fortælling kan ses som illustration af nogle af de barrierer, som de fortæller, er konsekvenser af ADHD-diagnosen, og som forsøg på at forstå deres symptomer i relation til, hvem de har været, og hvem de kan blive (Zola 1982; Conrad 1987). Interviewsituationen bliver derved også et prisme for, hvordan deres sociale identitet produceres, hvor de igennem et biografisk arbejde (gen)fortæller deres personlige historie i interaktion med interviewer. I interviewet sker en meningsproduktion, som kan benyttes til at belyse, hvordan og hvilke forskellige diskurser og kulturelt legitime forestillinger der inddrages i interviewene som fx 'ADHD-diagnosen', 'kriminalitet', 'vold' og 'misbrug'.

2.2 Hvis ADHD bare var opdaget noget før...

Interviewpersonerne fortæller alle, at de ville ønske, at ADHD-diagnosen var blevet stillet tidligere i deres liv, og at det ville have gjort deres tilværelse bedre og givet dem flere muligheder. De problemfyldte år fra barndommen frem til voksentilværelsen beskrives med ADHD-diagnosen som diskursiv ressource, og dette er særligt karakteristisk for de, der har fået diagnosen som voksne. I disse beskrivelser har ADHD-diagnosen en mere central plads i deres fortællinger end for dem, der fik diagnosen som barn. I alle tilfælde indgår der i fortællingerne om livet med stofmisbrug negative oplevelser med brudte og skrøbelige sociale relationer og netværk, mobning og for de fleste af informanterne også en lang historie med kriminalitet helt tilbage fra de tidlige ungdomsår.

Generelt er det bemærkelsesværdigt i interviewmaterialet, at meget ansvar for informanternes livssituation og personlige historie placeres hos andre mennesker, der skal have overset deres problematik på et tidligt tidspunkt. Her nævnes skolen som særlig central, idet den ikke gjorde nok for dem og aldrig opdagede deres "egentlige" problematikker. Det er også karakteristisk, at de interviewede har negative oplevelser fra skolegangen, bl.a. omkring mobning, og omgivelsernes mangelfulde forståelse for deres livssituation og vanskeligheder. ADHD-diagnosen er dermed blevet et centralt vendepunkt i fortællingen om deres liv.

Claus har en mentor fra jobcentret tilknyttet, og han omtales meget positivt (se evt. senere i kapitlet). Han har tidligere været aktiv stofmisbruger og er under tilsyn med KiF med narkovilkår³⁵. Claus fortæller, at han er uforstående over for, at ADHD ikke blev opdaget allerede i skolealderen, hvor han var vild og sloges meget. Claus blev diagnosticeret som voksen i 2006 og fortæller her, hvordan diagnosen gav mening for ham i forhold til hans samlede livshistorie:

Claus: *Jeg kunne godt se det, da jeg fik det ned på papir, var inde og læse om det og kiggede tilbage på, hvordan mine handlemønstre og sådan noget har været, så kan jeg ikke forstå, hvorfor det ikke er blevet opdaget før. Jeg gik til skolepsykolog, da jeg gik i børnehaveklasse, fordi jeg slåssede meget og bankede de andre. Dengang var det ikke så udbredt, man kendte ikke noget til det. Så hun sagde bare, at det var på grund af mine forældres skilsmisse. Så røg jeg ud af skolen og kom i misbrug og sådan noget, og så blev der aldrig taget hul på det.*

³⁴ Som fx ofte benævnes "illness narratives", der er historier om selvets konstruktion og meningsskabelse gennem sekventiel ordning af vigtige livsbegivenheder.

³⁵ Dvs. et krav om at være stoffri i tilsynsperioden og modtage misbrugsbehandling.

Nichlas: Og det var allerede i folkeskolen, du selv blev opmærksom på, at der var et eller andet?

Claus: Ja, allerede dengang havde jeg jo min adfærd. Det er bare først så lang tid senere, at der er blevet puttet ord på det. Jeg kan godt se, når jeg kigger tilbage, så fatter jeg ikke, hvorfor de ikke har opdaget det. Hun er psykolog, så hvorfor har hun ikke har opdaget det eller tænkt det som en tanke. Men det havde hun ikke.

(Interview Claus, B1)

Claus fortæller, at ADHD-diagnosen bidrager til at forklare, hvorfor hans skoletid var præget af så mange problemer med fx mange slagsmål, hvor han ofte bankede sine klassekammerater. Han giver skolen skylden for ikke at have opdaget, at han havde ADHD og hjælp og støttede ham noget mere. Han refererer til "det" (ADHD), der burde være tydeligt for alle, der mødte ham på det tidspunkt, idet han knytter det direkte til sin voldelige adfærd. Adfærdsvanskelighederne og de negative oplevelser kobles altså direkte til en uopdaget ADHD-lidelse igennem en stor del af hans liv.

For Jesper har diagnosen betydet, at han har fået en forklaring på, hvordan hans liv har udfoldet sig, og han er ikke tvivl, når han skal give et tilbageblik på sit liv:

Nichlas: Hvordan tænker du selv på det der med at have ADHD?

Jesper: Det skulle have været konstateret for mange, mange år siden. Så tror jeg også, at jeg havde stået et helt andet sted i mit liv i dag simpelthen. Hvis det var blevet taget i skoletiden, så tror jeg, at jeg havde stået et helt andet sted i dag. Det kan jeg godt være lidt træt af. Det er ligesom om, at man skal til at indhente alt det forsømte nu. Jeg vil så også sige, at jeg ville egentlig heller ikke have undværet at leve det liv, så har man prøvet det, selvom det nok er lidt forkert at sige det. Jeg ved ikke, hvad et almindeligt liv er, eller hvad man kan kalde almindeligt, om det havde været sjovere. Men det er nok ikke så mange forskellige ting, man har oplevet og lavet så mange dumme ting, som man ellers har. Men jeg tror, at jeg havde stået et helt andet sted i mit liv i dag, hvis det var blevet konstateret for mange, mange, mange år siden.

Nichlas: Hvor kunne du forestille dig, at det kunne have båret hen?

Jesper: Så havde jeg i hvert fald haft mit eget i dag og fast arbejde. Det er jeg næsten helt sikker på. For det med stoffer, det fyldte meget.

Nichlas: Så var du blevet ved med nogen af de ting, du var god til, og så holdt fast ved det?

Jesper: Ja. Fordi jeg ikke kunne passe mit arbejde, det var simpelthen på grund af stoffer. Så hvis man nu havde fået konstateret DAMP dengang og havde fået hjælp, så tror jeg også, det havde været meget bedre i dag. Jeg har været ved mange arbejdspladser, jeg har været glad for at være, men simpelthen bare ikke kunnet passe det på grund af stoffer.

(Interview Jesper, B2)

Det er centrale forhold i hans liv, som han mener, ville være anderledes, hvis ADHD-diagnosen blot blev opdaget tidligere. Han fortæller, at en tidligere diagnosticering ville have forandret hans liv markant til det bedre. Fx er han ret sikker på, at han stadig ville

være på arbejdsmarkedet med sit eget firma, hvis hans lidelse var blevet opdaget, men det gjorde det også samtidig sværere på grund af hans stofmisbrug. Selvom Jesper fortæller, at han gennem sit liv har fået mange erfaringer, han ikke ville være foruden, beklager han alligevel den drejning, som livet har taget og ser i dag nødvendigheden af at "indhente det forsømte".

Peter er et andet eksempel på, hvordan ansvaret for udviklingen af et menneskes liv overføres til andre mennesker på et tidligt tidspunkt i livet. Peter, der har afsonet over en tredjedel af sit liv i fængsel og modtog sin første dom som 15-årig, peger på, at ADHD skulle være opdaget tidligere og allerede tilbage i skoletiden:

Peter: *Man skal gribe ind langt tidligere. Jeg fik min første dom, da jeg var 15 år, og der kunne man godt allerede dengang have prøvet at granske lidt mere i, jamen hvad er det, der har været med til at gøre, at den unge mand er endt der. Hvor jeg synes, man var tilbøjelig til, at man skulle have en straf, og så var det det. Det kom der ikke nogen udredning ud af på nogen måde. Endnu tidligere skulle man også have gjort noget, fordi mit ADHD viste sig allerede tydeligt, da jeg gik i skole, kan jeg se i dag, når jeg kigger tilbage.*

Jeg var meget urolig, og jeg havde et energiniveau, der var anderledes end andres, og jeg var meget forstyrrende i forhold til mine klassekammerater. Det er endte rent faktisk også med, at jeg blev fritaget fra skolepligt til sidst og fik lov til at arbejde som arbejdsdreng i stedet for.

(Interview Peter, B7)

Peter udtrykker sig kritisk over for, at diagnosticeringen først skete som 41-årig og peger på, at fængslet burde være langt bedre rustet til at håndtere og udrede mennesker med problematikker som ham i stedet for at gribe til mere straf, indespærring, beroligende indsprøjtninger, fastspændinger og andre mere restriktive og mindre pædagogiske tiltag, som afsoning i fængsel også kan bestå af:

Peter: *Når jeg kigger tilbage, er det helt vanvittigt, at man i en alder af 41 år skal have konstateret, at man har sådan en diagnose, som i hvert fald i nogen grad har været medvirkende til, at jeg har tilbragt 15 år i fængsel. Fordi jeg ikke havde fået konstateret, at jeg havde den her diagnose, og at man heller ikke inde i fængslerne har kompetence eller ressourcer eller hvad det er, til at sige en der bliver spændt fast hele tiden og får en indsprøjtning af lægen for at slappe af, ham må der være et eller andet galt med, han bør nok undersøges. Men det gjorde man ikke, man blev bare ved med at spænde fast og spænde fast. Så kom der en læge hver gang, og så fik man noget beroligende, så blev man sluppet fri igen dagen efter.*

(Interview Peter, B7)

Han fortæller her, hvordan han oplever fængslets arbejde med at opretholde ro, orden og sikkerhed, og hvordan reaktionen på hans (i fængslet) uacceptable adfærd ikke betød, at man iværksatte en udredningsproces, men i stedet tog meget vidtgående tiltag, der efter hans opfattelse var forkerte og misforståede. Diagnosen foreslås som en mulig løsning, der sammen med flere kompetencer og ressourcer i fængslet ville have givet en anden, mere forstående og pædagogisk tilgang og andre mulige midler end de restriktive, der er blevet iværksat over for ham.

Der er også flere eksempler på, at ADHD-diagnosen har gjort informanterne bevidste om og sat navn på deres sårbare/svage sider gennem diagnosen. Det har for flere betydet, at de er blevet klar over, at de måske har været udnyttet af deres sociale netværk og nu indser, at det at forlade netværket er et vigtigt skridt i retning af at komme videre med et liv uden kriminalitet. En vigtig ressourceperson for Michael var hans familie, der har hjulpet ham, efter han fik sin første og eneste dom for vold:

Nichlas: På hvilken måde?

Michael: De har hjulpet mig rigtig meget. Min storebror har også hjulpet mig rigtig meget. Mine kammerater har jeg skiftet ud, for det var sådan nogle, der sad og bumsede den lidt, så det har jeg skiftet ud hele skidt.

Nichlas: Hvornår gjorde du det?

Michael: Det var dengang jeg fik voldsdommen. Jeg kunne simpelthen ikke bruge dem til en disse. De har aldrig rigtig... de har sådan set bare brugt mig og lidt udnyttet mig, når vi var i byen, og så har de altid vidst, at når jeg havde ADHD, så kunne jeg hurtigt blive sur. Så har de brugt mig på den måde, så jeg kunne hjælpe dem, hvis det var, der skulle ske et eller andet. Så har de altid udnyttet mig de fleste af dem. Nu har jeg skiftet dem ud og fundet nogle andre.

Nichlas: Hvordan kunne det lade sig gøre? Jeg tænker også, at det med at skifte sin vennekreds ud, det er et stort skridt.

Michael: Men hvis man vil videre i sit liv, så kan man ligeså godt gøre det. Nu har jeg så andre kammerater, hvor de ikke lavede sådan noget. Så dem var jeg gået tilbage til og fortalte dem, hvad der var... Men de har så taget godt i mod mig igen. Så det er jeg glad for. Det blev jeg nødt til, for hvis jeg skulle komme ud af det der, så skulle jeg skifte hele vennekredsen sådan set.

(Interview Michael, B3)

Her forholder Michael sig til det netværk, der var hans primære, og fordelene og ulemperne herved. Det er et eksempel på, at diagnosen blev en øjenåbner for, hvorfor han har følt sig udnyttet af det dårlige selskab, som vennerne i hans tidligere netværk var for ham. Han fortæller, at han skiftede hele det primære netværk ud med nogle andre "rigtige venner", som han så vendte tilbage til.

Det er altså generelt for mange af informanterne, at ADHD-diagnosen er en væsentlig del af forklaringen på deres vanskeligheder med at håndtere mange udfordringer i deres liv, og diagnosen har også givet dem en begrundelse for den adfærd og herved måske styrket deres selvtillid og handlingspotentialer. Dette sker gennem en bevidstgørelse om de problemer, som de har oplevet, og egne styrker og svagheder. Mange fortæller om vigtige støttepersoner i deres netværk, der havde betydning for, hvordan de kom videre i deres liv, og her fremhæves primært familiemedlemmer og venner, men også bestemte professionelle, som det vises i de følgende kapitler. Betydningen af inddragelsen af et menneskes sociale netværk i rehabiliteringen af mennesker med psykiske lidelser er blevet udforsket og afprøvet, og på baggrund heraf er udviklet en model, den såkaldte "Iaplandsmodel" (se Seikkula 2008; og anbefalet i Hjortbak, Bangshaab m.fl. 2011).

De tre følgende afsnit (2.3-2.5) tager udgangspunkt i informanternes oplevelser af prøveløsladelsesperioden med tilsyn fra KiF. Med disse afsnit skifter kapitlets analytiske perspektiv fra et interaktionistisk/konstruktivistisk til et fænomenologisk orienteret perspektiv,

hvor informanternes fortællinger beskrives med udgangspunkt i en række forskellige tematikker. Her holdes fokus på informanternes oplevelser og erfaringer og på nogle generelle og alment kendte problematikker i forbindelse med løsladelse og tilbagevenden til frihed. Kombineret med ADHD-problematikken som en særlig udfordring og ekstra dimension i denne overgang fremstilles her informanternes typiske fortællinger i materialet.

2.3 Fortællinger om prøveløsladelse og udslusning

At blive løsladt fra fængsel kan være en vanskelig omstilling til frihed, idet man går fra en struktureret tilværelse til at skulle stå på egne ben, hvor man ikke længere fx har en sagsbehandler eller anden kontaktperson 'lige om hjørnet'. Livet uden for et fængsel må generelt anses for langt mere nuanceret og komplekst end den mere rutineprægede tilværelse inden for fængslet – en kontrast der kan være meget stor (Hjellnes 2006). Ved livet 'i frihed' har man til forskel fra tilværelsen i fængsel i højere grad en medborgerskabsrolle, ligesom identiteten i højere grad opbygges af forhandlinger med kombinationer af flere komplekse roller og relationer. Velfærdsorganisationer opererer med specifikke roller og identiteter, der formelt set skal hjælpe, og som producerer strukturelle relationer mellem klient og professionel (Smith 1987; Gubrium & Holstein 2001). Den organisatoriske "fange-rolle", der tilbydes i fængslet, er derfor af mere enkel karakter end rollen i frihed. Løsladelsen og udslusningen kan anskues som en overgangsproces, hvor der kan være en risiko for, at den løsladte "kastes ud" uden at have et dækkende rollerepertoire til livet udenfor (Johnsson & Svensson 2006).

De prøveløsladte fortæller overvejende, at den meget strukturerede hverdag, der skabes i fængslet, er aflastende og tryk, mens overgangen fra fængslet til hverdagen i frihed beskrives som kaotisk og som en betydelig kontrast til livet i fængslet.

En ung mand på prøveløsladelse, Carsten, fortæller her, hvordan det opleves trygt og rart, ja nærmest helt hjemligt at være i fængsel, selvom den samlede oplevelse ved afsoningen ikke er særlig positiv:

Nichlas: *Hvordan var det at leve med at have nogle af de her vanskeligheder, blandt andet med ADHD og de her problematikker, når du sad inde under afsoning? Havde det nogen betydning for dig?*

Carsten: *Ja, det havde det da. Det tog da meget af det sådan lige i starten. Meget af det tror jeg er en vanesag. Fordi når du så kommer ind at sidde, så bliver din hverdag sgu struktureret. Det kommer helt af sig selv. Du ved, hvad du skal, du ved hvornår. Så kører din hverdag. Den måned hvor jeg sad i arresten, hvor jeg var varetægtsfængslet, den synes jeg faktisk gik rigtig hurtigt. Jeg ved da godt, at det ikke er en fed oplevelse, men i forhold til at din hverdag er så struktureret, det gør det meget nemmere. Jeg tror, det har meget at sige, at man har noget at stå op til om morgenen. Det har meget at sige. Man holder sig lidt i gang med et eller andet.*

(Interview Carsten, B4)

En væsentlig pointe er her, at strukturen bliver fremhævet som noget essentielt, hvor man ved, hvad man skal og hvornår. Carsten er heller ikke i tvivl om, at fængselsopholdet har mange positive elementer, bl.a. at det skaber kontinuitet og sammenhæng i hans hverdag.

Jesper oplever løsladelsen som en brat overgang fra et sted, der fungerer aflastende, fordi der altid er en person, som den løsladte kan henvende sig til ved behov for hjælp eller rådgivning, til et slags tomrum i frihed uden umiddelbar støtte og hjælp at hente inden for nær rækkevidde:

Jesper: *Når man sidder inde, så har man det sådan nogenlunde. Der er faste rammer. Der er en vagt, hvis der er et eller andet, man vil snakke om. Men så den dag hvor man bliver løsladt, så kommer man bare ud, og så får man af vide, at nu har du afsonet det, du skal, og så er det det. Så kan man bare gå ud igen. Så er der ingenting at hente nogen steder.*

(Interview Jesper, B2)

Her skal det nævnes, at fængselslitteraturen, som jeg kender til, dog beskriver, hvordan de indsatte søger at undgå at blive forbundet med fængselspersonalet, og at kontakten til dem primært er af praktisk og instrumentel karakter. Der opretholdes en gensidig skepsis og afstand mellem "dem" og "os", og dermed udvikles stereotyper af hinanden (fx Hammerlin & Mathiassen 2006). Linda Kjær Minke viser, at fængselskulturen med denne opdeling giver en konfliktpræget relation mellem de indsatte og fængselspersonalet (Minke 2010), og det skal derfor bemærkes, at Jesper heller ikke fremhæver hjælperelationen til den professionelle, men derimod den faste struktur og det, at der altid er en vagt, som man kan få fat i (antageligt til mere praktiske formål).

KiF's tilsyn og formidlende funktion over for de øvrige andre myndigheder har stor betydning for informanterne, særligt i forhold til deres oplevelse af sammenhæng i hverdagen. Her fortæller Claus, hvordan KiF-sagsbehandleren bidrager til at opretholde en sammenhæng i hans hverdag og til at minimere stressoplevelsen af ikke at kunne navigere rundt i systemet. Dette gør sagsbehandleren fx gennem at hjælpe med at koordinere møder med kommunen:

Nichlas: *Hvordan var det, umiddelbart efter du blev løsladt? Hvem gjorde hvad og hvordan?*

Claus: *Jeg synes sgu, det var meget forvirrende og meget underligt pludselig at være ude blandt så mange mennesker, når man er vant til at sidde isoleret. Jeg så jo ikke rigtig nogen, med mindre døren lige hurtigt var åben. Det var Lisbeth, der hjalp mig med alting i forhold til at koordinere møder og sådan noget. Jeg kan sgu ikke engang huske, hvilke rådgivere jeg har snakket med inde i Aalborg. Det var sådan en stressfaktor for mig at skulle ordne alle de ting. En ting med min ADHD, når jeg døjer med sådan noget i forvejen, når jeg så sidder inde og afskærer mig fra omverdenen. Der var flere gange, jeg var ved at komme op i det røde felt, lige da jeg kom ud, men jeg vidste også godt det var nødvendigt for at jeg kunne få lejlighed og sådan noget, så jeg kunne komme på plads og være mig selv. Så selvom jeg virkelig synes, det var fucked op nogle gange, så blev jeg nødt til lige at presse mig selv ud til det yderste.*

(Interview Claus, B1)

Claus fortæller her, hvordan ansvaret for at varetage de mange koordineringsopgaver opleves som en stressfaktor, der kræver, at han ved løsladelsen må presse sig selv meget for ikke at "komme op i det røde felt". Lisbeth beskrives som en stor aflastning for ham. En anden tidligere indsat, Jesper, beskriver tilsvarende overgangen som kaotisk, hvor det er

svært at finde støtte og hjælp, og han derfor oplever at stå alene ved løsladelsen. Han var heller ikke klar over, om der var et sted at gå til for at få støtte:

Nichlas: *Var der arrangeret noget eller koordineret noget i forhold til kommunen de gange, hvor du er blevet løsladt?*

Jesper: *Nej, der har ingenting været overhovedet. Intet.*

Nichlas: *Har du haft kontakt til kommunen under afsoningen?*

Jesper: *Nej, heller ikke. Når man lige kommer ind at sidde, så kommer der sådan en socialrådgiver, eller hvad hun er, hvis man har nogle faste udgifter, man skal have hjælp til.*

Nichlas: *Men det er en fra kriminalforsorgen?*

Jesper: *Jeg ved ikke, hvad hun er, eller om hun er fra kommunen. Det er også det eneste, man får af kontakt og sådan noget. Jeg ved ikke, om det er, fordi at man selv har været for dårlig til at efterlyse det, eller hvad det er, men jeg vil bare have, at man skal have nogle flere tilbud om det. Man kommer ud til det hele, ligesom om at man er alene i verden.*

Jesper: *Når man kommer ud, så står man bare helt alene, og så kan man stå der. Hvad vil man, og hvad vil man ikke. Det er ikke sådan, at man kan sige, at man har en kontaktperson, hvor man kan henvende sig, hvis det er for at få hjælp til noget. Man kommer bare ud i det samme, og så kan man falde tilbage i den samme rille igen. Der er ingen støtte at hente. Det savnede jeg i hvert fald sidste gang, jeg kom ud. Et sted hvor man kunne henvende sig for at få hjælp.*

Jesper: *Ja, der er ingenting at komme ud til. Jeg ved ikke, om det er, fordi at man ikke har haft nok at gøre med kommunen før hen, eller at man ikke ved, hvordan man skal gribe det an.*

Nichlas: *Eller at de måske ikke engang ved, at du har siddet inde?*

Jesper: *Ja, at jeg har siddet inde.*

Nichlas: *Det er vel ikke engang sikkert, at de får sådan nogle ting at vide?*

Jesper: *Jeg ved det ikke. Jeg tror det egentlig ikke.*

(Interview Jesper, B2)

Ovenstående to uddrag beskriver en oplevelse af at stå alene umiddelbart efter løsladelsen. Der fortælles om, at den strukturerede hverdag i fængslet nok opleves som aflastende, men at man skal vende tilbage til en hverdag, der er karakteriseret ved mindre struktur, og denne overgang kan være vanskeligere, jo mere de to tilværelser adskiller sig fra hinanden. I Alfred Schutz' "The Homecomer" (Schutz 1945) berettes om, hvordan en tilbagevendende kan være meget vanskelig med fortællingen om den hjemvendte soldat. Soldaten betragtes ved hjemkomsten som en marginal person, der befinder sig på kanten af 'to verdener' af forskellige levemønstre ved ikke helt at tilhøre nogen af dem længere, fordi det samfund, der var hans 'hjem', nu er forandret, og fordi han selv er forandret i den tid, han har været væk.

Jesper fortæller, at der godt nok er en socialrådgiver i fængslet, men han er tvivl om, hvorvidt hun er fra kommunen eller fængslet. Han kan ikke gennemskue, hvorvidt oplevelsen af manglende sammenhæng skyldes, at han ikke selv har gjort tilstrækkeligt og haft

nok at gøre med kommunen, eller om det er, fordi der ikke er en etableret praksis for dette. Han er tilsyneladende heller ikke klar over, om nogen i kommunen overhovedet fik at vide, at han blev løsladt. Han fortæller, at han frygtede at komme ud i "den samme rille" igen, hvis ikke han fik støtte til overgangen. Han har altså en reel bekymring om, hvorvidt det lykkes ham at ændre sin adfærd, og om hvad muligheden herfor er i fremtiden.

En anden tidligere indsat, Claus, fortæller, at han i forbindelse med løsladelse fra fængsel oplevede, at Lisbeth (KiF-sagsbehandleren) hurtigt fik en særlig positiv og konstruktiv rolle for ham, idet hun tydeligt viste ham interesse i, at han kom godt videre i sit liv. Lisbeths indsats som sagsbehandler tillægges altså generelt en central betydning af samtlige prøveløsladte informanter i materialet og som en person, der er afgørende for, om der skabes kontinuitet i overgangsfasen, og for om de kommer godt videre, fx i forhold til kontakten med kommunen. Her fortæller Claus:

Nichlas: *Oplevede du at stå alene med det?*

Claus: *Jeg havde Lisbeth, jeg kunne lufte tingene med. Jeg synes bare, det var så mange steder, hvor det var sådan nogle simple ting, kommunen skulle gøre. Så fik de fucked tingene op eller sendt mig et forkert sted hen eller givet mig forkerte informationer. Da havde vi snakket sammen både med mine rådgivere, (hans kærestes) rådgiver og givet dem telefonnumre, så de kunne arbejde sammen, så vi kunne få hjælp til hver vores del af indskuddet. Da jeg stod og havde styr på alle mine ting, og nu skulle vi bare ned og have, så havde de ikke sendt besked den anden vej, så de vidste ikke en skid, hendes rådgivere [i kommunen].*

Claus: *Ja. Der var jeg fandeme ved at blive gal. Der havde jeg godt nok lyst til bare at gå ned og hamre i bordet, fordi jeg blev så hidsig. I hvert fald fra kommunens side, var der ikke ret meget hjælp udover bare at gøre mig mere irriteret. Hvis det ikke havde for Lisbeth, så havde jeg ikke fået styr på det der.*

(Interview Claus, B1)

Claus fortæller, at de mange kontakter til kommunen og hans samlede situation virkede meget forvirrende på ham. Han fortæller, at trods forsøg på at koordinere kommunale rådgiveres og sagsbehandleres indsatser og samarbejde i forhold til ham gennem udveksling af deres telefonnumre oplevede han at blive sendt rundt i systemet, og at stadig ingen vidste, hvad de andre lavede. Det gjorde ham gal, som han udtrykker det, og gav ham lyst til at hamre i bordet. Her beskrives Lisbeth igen som en nøgleperson, der gjorde, at han fik styr på situationen og beroligede ham.

Informanterne fortæller, at de oplever det som meget positivt, når KiF-sagsbehandleren (her igen Lisbeth) nogle gange giver dem et "spark bagi", fordi de i forvejen oplever at mangle motivation og overskud til alene og selv at håndtere den omfattende og ofte udfordrende kontakt med forskellige myndighedspersoner. De fortæller, at de betragter hendes indsats som et hjælpsomt, positivt og omsorgsfuldt skub videre. Det skal her nævnes, at nogle KiF-sagsbehandlere fortæller om, at de har kontakt til klienter i længere tid, efter tilsynsforløbet formelt er afsluttet, og at dette ofte er på klientens eget initiativ (se også kapitel 4). Informanterne udtrykker generelt stor tilfredshed og tryghed ved at kunne ringe til Lisbeth, når de mangler én at støtte sig til. En af disse klienter, Michael, er en ung mand, der fortæller om, hvordan hans liv var præget af et lettere stof- og alkoholmisbrug

før en (betinget) voldsdom, hvor han modtog KiF-tilsyn med vilkår om stofmisbrugsbehandling. Han fortæller i det følgende om sin første kontakt med KiF-sagsbehandleren Lisbeth:

Michael: *Jeg var sådan set ligeglad med mit liv før. Men så dengang Lisbeth kom og fortalte mig, at det skulle bare gøres, ellers ville hun være pisse ligeglad med mig, så kunne hun sådan set være ligeglad, og så skulle jeg ind og sidde. Og det var jeg ikke ligeglad med jo. Jeg havde jo også en fremtid, jeg skulle have gjort færdig... Jeg synes, de ting hun har sagt til mig, det har jeg også forstået. Som at hun har sagt, at jeg skal begynde at tage min medicin. Det skal jeg bare.*

Michael: *Jeg har fået en lærestreg. Det ved jeg sgu ikke. De her [KiF-sagsbehandlere] har fået mig til at tænke over tingene og tænke over livet, hvad man skal med det. Man skal ikke bare smide det væk, når man har fået det.*

(Interview Michael, B3)

Han fortæller, at Lisbeth gjorde stort indtryk på ham, fordi der endelig var en udenforstående person, der kom og ikke lagde skjul på, at hun både havde nogle krav til ham og samtidig gerne ville hjælpe. Michael fortæller om Lisbeth som sin yndlingssagsbehandler, beskriver hende som dygtig og fremhæver hendes to sider: den hårde og kravsættende og den bløde og empatiske tilgang til ham:

Nichlas: *Kan du fortælle, hvad dine oplevelser og erfaringer er med Kriminalforsorgen? Det er tilsyn nu eller hvordan? Har du haft en betinget eller ubetinget? Har du været inde og sidde?*

Michael: *Nej, jeg har ikke været inde og sidde.*

Nichlas: *Så er det betinget?*

Michael: *Ja.*

Hanne: *Jeg synes, det er godt. Hende der kommer fra Kriminalforsorgen i Aalborg, hun er simpelthen alle tiders.*

Nichlas: *Er det Lisbeth?*

Hanne: *Ja. Hun er den der lidt fandenivoldske, og så alligevel er hun jo godheden selv. Hun kan virkelig... jeg ser hende som knaldhamrende dygtig. Det gør jeg virkelig. Når hun er her.*

Nichlas: *Gør du også det?*

Michael: *Ja, det gør jeg. Jeg synes, de ting, hun har sagt til mig, det har jeg også forstået. Som at hun har sagt, at jeg skal begynde at tage min medicin. Det skal jeg bare.*

Nichlas: *Var det med hende, du startede på det eller hvordan?*

Michael: *Ja. For jeg var sådan set ligeglad med mit liv før. Men så dengang hun kom og fortalte mig, at det skulle bare gøres, ellers ville hun være pisse ligeglad med mig, så kunne hun sådan set være ligeglad, og så skulle jeg ind og sidde. Og det var jeg ikke ligeglad med jo. Jeg havde jo også en fremtid, jeg skulle have gjort færdig.*

Nichlas: Så du har fået sådan en betinget med tilsyn med vilkår om, at du skal følge din behandling med medicin?

Michael: Ja.

Nichlas: Ellers ville hammeren falde, så ville du komme ind og afsone i stedet?

Michael: Ja.

Nichlas: Så det var et skub på en eller anden måde?

Michael: Ja, det var det.

Nichlas: Kan du prøve at fortælle, hvis du kan huske det, om dit første møde med Kriminalforsorgen?

Michael: Der var jeg pisse ligeglad. Jeg var sådan set ligeglad med det hele. Men det har jeg så fået drejet 180 grader.

Det er gået bedre og bedre for hver gang. I starten var jeg sådan set bare ligeglad, men så fortalte hun, hvad der kunne ske og konsekvenserne med det hele. Så begynder man også at tænke meget over det, og hvad man lige skal gøre. Så er det ellers bare blevet bedre og bedre.

Nichlas: Så det var det der med at få konsekvenserne gjort klart?

Michael: Ja, det hjalp faktisk meget at få det spark i røven og komme videre. Det har hjulpet rigtig meget. Det er ufatteligt, at der skal sådan noget til.

(Interview Michael, B3)

Lisbeths rolle, som den beskrives af Michael, virker kompleks. Det er en særlig tilgang, som Lisbeth har over for sine klienter, som måske kan beskrives som en alliance med klienten med eksplicit tilkendegivelse af tro på klientens gode sider, og hvor der udvises en solidaritet over for hele personen. Jeg observerede også flere gange Lisbeths arbejde og bemærkede, hvordan hun ofte fortalte klienterne, at han eller hun nok skulle klare den, uanset hvor vanskelig klientens samlede situation så ud. Informanterne fortæller, at Lisbeth benytter en meget direkte kommunikation i interaktionen med klienten, og at hun gør meget ud af at tydeliggøre, at klienten selv skal handle og træffe de afgørende valg, og at hun samtidig vil stå lige bagved klienten med al nødvendig støtte og rådgivning.

2.4 Mentorer og KiF-sagsbehandlere

I afsnit 2.3 fortalte informanterne om, hvordan de oplevede deres KiF-sagsbehandlere Lisbeth og Helene og deres indsats i forbindelse med prøveløsladelse fra fængsel. I det følgende vil jeg fokusere mere indgående på, hvad det er, som informanterne fortæller i forhold til at modtage hjælp og støtte. Afsnittet ser på, hvad det er for kompetencer og tilgange, informanterne beskriver som særlige og centrale for de professionelles indsats over for dem.

En af informanterne, Claus, fortæller i det følgende om sin mentor fra jobcentret³⁶, der er ansat i et jobcenter i en kommune i KiF-Nordjyllands områdedistrikt.

³⁶ Flere af informanterne har haft mentorer tilknyttet gennem Kriminalforsorgen, men har kun fortalt sporadisk om dette.

Claus fortæller om sit aktuelle forløb med denne mentor, der ligesom KiF-tilsynspersonen (Lisbeth) omtales positivt i forhold til at forbedre hans situation og de muligheder, han oplever at have. Fælles herfor er ifølge Claus, at de støtter og vejleder ham til at komme videre i livet og kunne se mulighederne for, hvordan dette kan gøres. Claus fortæller, at mentoren i jobcentret betyder meget for hans hverdag på flere måder. Han fremhæver en generel oplevelse af, at han får tildelt medindflydelse på og -ansvar for, hvad der skal arbejdes med, og hvilke vigtige beslutninger han skal træffe. Mentoren beskrives også som en, der gerne vil lytte til hans problemer:

Claus: *Jamen, for det første én at snakke med, når der er bøvl med min kæreste. Jamen alt muligt. For at være sikker på at jeg møder, så ringer han til mig om morgenen og vækker mig. For det meste kommer han lige forbi og samler mig op, og så bliver jeg kørt med derned. Hvis der er møde, og jeg skal have en bisidder med, så står han til rådighed, så tager han med. Så selvom han ikke er officiel støtte-kontakt person, så er det sådan noget, han er villig til at gå ind og hjælpe med.*

Nichlas: *Så han er mentor...*

Claus: *Jeg vil sige, at han går ind og spiller så mange roller, som en mentor ville gøre. Men sådan er han over for dem, der er på holdet i forhold til, at det hele kommer til at funke.*

Vi er sådan lidt selv med til at skulle bestemme dagsordenen, hvor vi skal hen og sådan noget. Men han kommer med nogle forslag, og så må vi bestemme, hvilke vi har lyst til. Det synes jeg sgu også er fedt, når man lige kommer lidt ud af huset og ser noget andet. Også fordi jeg havde været rimelig ensopret på, hvad jeg ville, men nu har jeg fået åbnet op for, at der også var en idrætshøjskole herovre. Det tror jeg også er sundt for min ADHD, det der med at komme ud.

(Interview Claus, B1)

Her fortæller Claus, at han oplever, at støtten fra mentoren er stor, fx hvad angår hjælp til at komme op om morgenen og til at blive kørt til jobcentret. Claus fortæller, at mentoren ved at hjælpe med sådanne småting er vigtig for mennesker med vanskeligheder som Claus' og fremhæver den vigtige kvalitet ved mentorens arbejde, nemlig at man som mentor virkelig brænder for at arbejde med gruppen af allermest vanskelige – en gruppe som Claus tilsyneladende identificerer sig selv med:

Claus: *Ja. Det er også det, at han går satme langt for, at folk kommer videre dernede. Hvis man vil hjælpes, så får man også hjælpen dernede. Der er selvfølgelig også altid nogle stykker, hvor det er lige meget, hvilket projekt de bliver sendt ud i, så gider de nok ikke det. Men han gør rigtig meget i hvert fald.*

(Interview Claus, B1)

Til et spørgsmål om, hvad det så konkret er, som mentoren gør i relation til Claus, fortæller han, at mentoren udnytter sine personlige erfaringer med misbrug, kriminalitet og fængselsafsoning, hvilket Claus beskriver som en særlig værdifuld kvalifikation:

Nichlas: *Hvad er det, han gør?*

Claus: *Jeg ved ikke. Jo, han har selvfølgelig sin viden i forhold til, at han er uddannet socialpædagog og misbrugskonsulent. Men det, der gør det i forhold til mig personligt – og sådan tror jeg også det er for mange andre – det er, at han har selv været en rigtig rod og været ude i skidt og er tidligere misbruger. Han er så blevet clean og har været det i mange år. Når han går ind og siger noget, så er det ikke bare noget han har læst i en bog som nogen. Han kender selv til det, for han har selv været der. Han har også siddet i fængsel og sådan noget. Så han ved udmærket, hvordan tingene er. Han har så bare ændret sig totalt, 180 grader. Alle dem han har nede på holdet, det siger han også selv, det skal helst være de helt umulige. For det er virkelig dem, han har.*

(Interview Claus, B1)

Ud over at mentoren har erfaringer fra sit eget liv, der minder om mange af hans klienters liv, så har mentoren også uddannet sig som socialpædagog og misbrugskonsulent. Tilsammen beskrives disse kompetencer som afgørende og vigtige for, at mentoren kan blive taget alvorligt, blive respekteret, og for at man lytter til ham. Mentoren henvender sig i øjenhøjde og er ikke bange for at foreslå alternative ideer, samtidig med at Claus oplever at blive lyttet til og accepteret, til trods for at Claus selv, som han udtrykker det, sommetider er meget ensoporet i sin tankegang. Dette er baggrunden for, fortæller Claus, at mentoren har en særlig stor forståelse for hans komplekse livssituation.

Men hvad er det, som mentoren fra jobcentret og KiF-sagsbehandlerne (Lisbeth og Helene) har til fælles, og hvad er det ved mødet med de professionelle, der beskrives så positivt af informanterne?

I det følgende vil jeg gå yderligere ind i dette spørgsmål og belyse, hvilken tilgang og hvilke kompetencer der ifølge de voksne kriminelle med ADHD bringes i spil i relationen. Dette og kapitlets resterende afsnit belyser, hvordan de voksne kriminelle vurderer mentorens og KiF-sagsbehandlerens indsats. Det er tydeligt, at disse fortællinger skitserer en indsatsform, der minder om den traditionelle 'case managers' i socialt arbejde. 'Case manager' er en betegnelse for et organiseringsprincip, hvor en person – case manageren – er ansvarlig for at afdække behandlings- og støttebehovene hos klienten, at koordinere de forskellige behandlings- og støttetiltag samt sørge for, at de bliver udført (Moxley 1989). Formålet er at optimere klientens funktionsniveau gennem iværksættelse af relevante indsatser over for individer med komplekse og sammensatte behov. Et sådan arbejde kræver, at socialarbejderen udvikler og vedligeholder en terapeutisk relation med klienten og herigennem adresserer klientens psykosociale status såvel som det sociale system, der er en del af klientens hverdag³⁷. Klienten "linkes" herved til systemet, der kan formodes at give klienten de nødvendige indsatser, ressourcer og muligheder³⁸.

Når informanterne karakteriserer, hvad det konkret er, som Lisbeth og Helene gør, og som opleves og vurderes positivt og adskiller sig fra den typiske professionelle/sagsbehandler, lægger informanterne vægt på en række forskellige egenskaber og kvalifikationer, der har mange lighedspunkter med 'case manageren'.

³⁷ Som sådan kan case managerens arbejde karakteriseres en penduleren mellem mikro- og makroniveauet (på både klient- og på systemniveau).

³⁸ ASW Standards for Social Work Case Management (National Association for Social Workers, 1992).

I det følgende fortæller Peter om, hvordan Lisbeth udgør en sikkerhedsline for ham, der er til at stole på og altid tager sig af det, hvis der er svære og uoverkommelige problemer, der skal håndteres:

Nichlas: *Hvor længe skal du være i tilsyn?*

Peter: *I et år. Så har jeg noget betinget narkovilkår på, der betyder, at hvis Lisbeth fornemmer, at hov nu er han ved at være ude i et eller andet, så kan hun bede om, at så skal jeg lægge en urinprøve for at konstatere, om jeg er ude i et eller andet misbrug. Men som hun sagde så sent som i dag, fordi jeg foreslog selv, at jeg eventuelt i forhold til den der retssag kunne lægge en urinprøve, så sagde hun, det er slet ikke nødvendigt. Jeg tør godt lægge hovedet på blokken og sige, det har der ikke været noget af overhovedet, og der er heller ikke noget af det. Hun er også en sikkerhedsline. Hun tager sig altid tid til, hvis der er et eller andet, der er svært. Det kan sagtens være nogle dage efter hun har været her, og så er der stadig 12-13 dage, til hun kommer igen, men så kan jeg bare ringe til hende, og er hun ikke lige til at få fat i, så ringer hun i hvert fald tilbage. Så har hun altid tid til at snakke med en omkring det, der nu er. Så prøver hun at gøre det, hun kan.*

(Interview Peter, B7)

Måden at gå til Lisbeths klienter på er, som beskrevet ovenfor, typisk for de beskrivelser af Lisbeth, der er at finde i materialet. Peter giver ovenfor udtryk for, at Lisbeth har bidraget væsentligt til, at han er kommet ud af sit stofmisbrug. Peter fik fra begyndelsen af tilsynsperioden at vide, at fordi han havde et vilkår om misbrugsbehandling, kunne Lisbeth til enhver tid bede om en urinprøve. Om disse af Lisbeths skarpt optegnede konsekvenser ved uren urinprøve fortæller Peter, at det også virker motiverende på ham, samtidig med at Lisbeths indsats udgør en vigtig sikkerhedsline for ham og giver ham tryghed.

Lisbeth betragter selv tillid i relationen til klienten som helt central for at udføre et godt tilsynsarbejde (se kapitel 4). Hun har ved flere lejligheder i løbet af det empiriske arbejde tilkendegivet over for mig, at hun arbejder bevidst og aktivt med tillid, og – som hun fortalte – hvis der er noget, som kan blive opfattet negativt af mange af hendes klienter, så er det løgne, og når man ikke holder, hvad man lover. Hendes tilgang kan ses som en form for anerkendende pædagogik, når hun fx fortæller klienterne, at de kan ringe, når det passer dem (også uden for 'åbningstid'), eller når hun gør, hvad hun kan for at ringe tilbage hurtigst muligt.

Når Peter skal karakterisere Lisbeths tilgang til forskel fra hans oplevelse af flere tidligere sagsbehandlere, så lægger han vægt på hendes rolle som en form for mentor, hvor de kan tale om alle mulige andre aspekter i tilværelsen, som kan fylde og ikke er relateret til hans mere formelle relationer og forpligtelser:

Nichlas: *Hvordan møder Lisbeth dig i forhold til de andre, du nævner? Du siger overfladiske, hvordan oplever du det?*

Peter: *Hun er langt mere nærværende, og hun er ærlig. Hun siger, nu lover jeg dig, at nu gør jeg sådan her og sådan her, så gør hun sådan. Så er det ikke sådan hun kommer næste gang og siger, der kom altså noget i vejen, eller det har jeg glemt eller en eller anden dårlig undskyldning. Man kan regne med det, hun siger. Også den måde at hun, når hun kommer her hver 14. dag og besøger mig, så kan vi også godt snakke om alt muligt andet end no-*

get omkring kriminalitet og de her vilkår, der er omkring, at jeg er løsladt. Vi kan godt snakke om mange andre ting også. På den måde er hun meget anderledes.

(Interview Peter, B7)

Lisbeth beskrives af informanterne som en professionel person, der er mere nærværende og tillidsskabende end de er vant til, og som et godt eksempel på en nøgleperson i deres liv, som de kan regne med. Hun og den ene jobcentermentor beskrives særligt positivt som konstruktivt støttende, idet de fx følger op på alt. Informanterne fortæller, at de står i kontrast til mange andre professionelle, som informanterne har erfaring med, i og med at de ofte ser på et for snævert udsnit af deres samlede livssituation. Informanten Jesper efterlyser, at det i kommunalt regi var muligt at få en støtteindsats som KiF's (a la en bostøttefunktion), og at han ikke tidligere havde fået tilbud om en sådan støtte:

Nichlas: *Så jobcentret har aldrig foreslået noget konstruktivt?*

Jesper: *Nej, ingenting. At man kunne blive sat ud i et eller andet eller kunne komme til at snakke med noget, det har der aldrig været. Det meste støtte, der har været, det er Kriminalforsorgen, der har fulgt op på det hele. Det tror jeg, at der skal være mere af sådan noget inde på kommunen, at de tog fat i det. Ligesom når man har fået en dom, hvor Kriminalforsorgen er inde i det.*

Nichlas: *Altså følger op?*

Jesper: *Ja, følger op på det hele tiden og er i dialog med folk hele tiden.*

(Interview Jesper, B2)

Jesper giver udtryk for, at noget af det vigtigste er, at de personer, der skal hjælpe, også følger ham og er i dialog med ham undervejs. I modsætning hertil mødes han kun med jobcentret hver tredje måned, og disse møder beskriver han som indholdsløse, idet de alligevel ikke vil sende ham i aktivering, før han er i medicinsk ADHD-behandling. Møderne varer i reglen ca. fem minutter, og de spørger, ifølge Jesper, nærmest kun, om det går værre eller bedre. Jesper efterlyser, at der kunne gøres "et eller andet". Han oplever, at de placerer problemet på ham, hvilket han finder mærkeligt. Jesper ønsker, at han ville blive taget mere seriøst. Han har en KiF-sagsbehandler (Helene) i forbindelse med sin betingede dom. Jesper har ikke fået egentlig hjælp af KiF endnu, fordi han ikke har haft behov herfor. Men han værdsætter det at have muligheden for at få hjælp til fx at tage kontakten til kommunen, eller hvis han har nogle spørgsmål.

Her fortæller Carsten, hvad det er, som han oplever, at KiF-sagsbehandleren Lisbeth gør godt:

Carsten: *Det betyder meget, at hun kommer. Hun tager sku hånd om mange ting. Kommer lige og snakker med en om, hvordan det går. Sørger lige for at motivere én til at blive på den rigtige side, så man ikke får lavet ged i den igen. Når du først har lavet ged i den, så er det nemt nok at gøre det igen. At lave ballade.*

Nichlas: *Hvad er det så, hun kan?*

Carsten: *Jeg synes, hun hjælper mig ved, at hun lige kommer og ser, hvordan du har det. Man snakker med hende.*

(Interview Carsten, B4)

Carsten peger her på, at Lisbeth er en person, der fungerer som en slags mentor eller en rollemodel, der er god til at få ham til at blive på "den rigtige side", som han udtrykker det. Man kan også tolke det, som at hun giver ham et pejlemærke for hans liv gennem at udvise interesse for, hvad han går og laver – også når han laver ballade – og derved på en konstruktiv og hen-ad-vejen måde ligesom "tager den derfra". Carsten gav før interviewet udtryk for, at Lisbeth er et eksempel på en person, som er meget firkantet, men hvis man overholder de almindelige vilkår i forbindelse med tilsynet, så er hendes budskab, at man kan få 'al' den hjælp fra hende, som man behøver. Han fortæller her, hvordan han netop kom i kontakt med Lisbeth:

Nichlas: *Hvordan kom du i kontakt med Lisbeth, eller rettere det var hende der kontaktede dig?*

Claus: *Hun var rådgiver nede i [navn på fængsel] arrest, så det var sådan set der, jeg kendte hende fra. Jeg havde meldt mig ud af alt det bande-noget og skulle så have min prøveløsladelse. Men fordi de åbenbart har så dårlige erfaringer med, at folk vender tilbage til det gamle miljø, så var der ikke nogen, der ville tage mit tilsyn.*

Nichlas: *I [provinsbys navn]?*

Claus: *Nej, når jeg kom ud. Mit tilsyn med Kriminalforsorgen. Til sidst strakte Lisbeth det så langt, for hun ville have, at jeg skulle komme videre, så hun tog det selv.*

Nichlas: *Så der var ikke nogen af hendes kollegaer, der ville?*

Claus: *Nej, der er jo en helt anden, der har det her område heroppe, men de ville ikke tage mig. Men det gjorde hun så heldigvis. Det er jeg glad for et eller andet sted, for hende kendte jeg. Jeg ved, hvordan hun er, det er meget firkantet, men så længe jeg overholder alle mine aftaler, så får jeg også al den hjælp, jeg skal have. Det har jeg været glad for i hvert fald.*

(Interview Carsten, B4)

Han oplever altså, at Lisbeth vil ham det oprigtigt godt og vil gøre en forskel for ham og hans liv. Han traf selv beslutningen om at komme ud af bandemiljøet og syntes under afsoningen ikke, at han kunne finde opbakning hertil i forhold til prøveløsladelsen. Claus oplevede, at Lisbeth valgte at føre tilsynet med Claus, da der ikke var nogen af hendes kollegaer, der ville dette³⁹, hvilket understøtter ham i hendes gode intentioner og dygtighed.

2.5 Fortællinger om mødet med det offentlige hjælpesystem

Møderne med det øvrige offentlige hjælpesystem indgår som en del af samtlige informanternes fortællinger, og disse møder forbindes i fortællingerne med og i hvilket omfang informanterne har oplevet at få støtte og hjælp i forbindelse med løsladelsen/udslusningen. I det følgende præsenteres informanternes fortællinger om disse møder, om oplevelsen af indsatsens niveau af sammenhæng og koordination samt af at blive hjulpet med deres problemstillinger.

³⁹ Hvilket også Lisbeth selv fortalte interviewer efter deltagelsen i tilsynsmødet som observatør.

Peter er 44 år. Han fik diagnosen i 2010 og er aktuelt under tilsyn fra KiF med et betinget narkovilkår. I det følgende fremstilles, hvordan han oplever manglende sammenhæng i forbindelse med løsladelse fra fængslet. Han fortæller, at han oplevede at være landet i en gråzone, hvor ingen ville have noget med ham at gøre, fordi han på samme tid både havde en psykiatrisk diagnose og var stofmisbruger (dobbeltdiagnose) – hvilket ifølge forskningen på området er en særdeles velkendt problematik (Christensen & Hagensen 2009; Hetmar & Lykke 2010). På grund af at der har været en betydelig stigning i antallet af behandlingsdomme, har psykiatrien fået flere retspsykiatriske patienter med bl.a. misbrugsproblemer og kriminalitet (Madsen, Hvenegaard m.fl. 2011). Peter fortæller her om sine oplevelser af at modtage relevant hjælp og støtte:

Nichlas: *Har du på noget tidspunkt modtaget nogen form for støtte eller hjælp af kommunen?*

Peter: *Ikke ud over at de gav mig kontanthjælp overhovedet. Der har ikke været nogen tilbud om noget, og det er også lidt sådan, at når man har diagnoser og samtidig har været misbruger, så kommer man ind i sådan en gråzone, hvor de rent psykiatrisk siger, hvis du har haft misbrug, så skal du have styr på det, før vi kan hjælpe dig. Og omvendt siger de på misbrugscentret, de der diagnoser, de gør, at vi kan ikke rigtig gøre noget, fordi det skal du have noget andet medicin for. Når man så er i min situation og er stoppet med alt det her misbrug og får noget medicin, men stadig har vanskeligheder i og med, at man har de her diagnoser.*

Man kan ikke bare med et trylleslag med en pille fjerne det hele. Så er man bare helt normal. Selvfølgelig opstår der nogle vanskeligheder. Men hvor jeg er i den gråzone igen, at jeg er ikke syg nok til at blive behandlet i det psykiatriske regi, fordi de skal bruge deres ressourcer på nogle, der er mere syge. Men samtidig kan jeg ikke lægge en urinprøve, hvor der er narkotika i, så jeg kan få noget hjælp gennem misbrugscentret. Så jeg står midt imellem. Så må man klare sig selv. Spørger man på kommunen, så siger de, vi kan tilbyde dig noget krisehjælp, men der er en egenbetaling på 40 %, og i og med jeg har sådan en uddannelse, så ved jeg godt, hvad sådan en krisespsykolog koster i timen. Med mine økonomiske ressourcer har jeg ikke råd til det, så der må jeg finde nogle alternativer i stedet for. Det er så at bruge den der åbne rådgivning, der er på misbrugscentret.

(Interview Peter, B7)

Peter uddyber her, hvad han som 'dobbeltdiagnosticeret' med både misbrug og en ADHD-diagnose oplever i forhold til mødet med behandlingssystemet:

Peter: *Jeg skal henvende mig i psykiatrien eller på misbrugscentret. Så står man der i gråzonen, for de siger, du har jo ikke noget stofmisbrug, hvis du skal aflevere en urinprøve, så er der jo ikke noget, der siger, du er stofmisbruger. Så må vi ikke indskrive dig og bruge ressourcer på dig. I psykiatrien siger man, du er medicineret som du skal, og du fungerer, når du er på en afdeling, du står op om morgenen, og du er soigneret, du snakker ordentligt, og du kaster ikke med tingene, du tilpasser dig til at være her, så du er ikke syg nok til at være indlagt.*

(Interview Peter, B7)

Peter anerkender, at medicinen ikke kan løse hele hans situation, og oplever at han, trods ADHD-diagnosen, ikke kan få relevant støtte og hjælp. Peter fortæller, at han føler sig henvist til den åbne rådgivning i misbrugscentret, fordi han ikke betragtes som syg nok til den psykiatriske og aktuelt ikke er aktiv stofmisbruger.

I forbindelse med at Peter er flyttet til en anden kommune, fortæller han nedenfor om, hvordan han oplever flytningen i forhold til sit behov for støtte og hjælp, og om hvad Lisbeth gjorde i forbindelse med flytningen og hans ADHD-problematik:

Nichlas: *Det her med, at du har ADHD, og du er flyttet til en ny kommune, hvordan har du oplevet det? Er der blevet taget hånd om det med ADHD-delen?*

Peter: *Nej, det er der ikke.*

Nichlas: *Det kører sit eget løb?*

Peter: *Ja. Jeg har ikke engang en sagsbehandler, jeg har ikke fået tildelt nogen sagsbehandler.*

Nichlas: *Det er så din førtidspension, der gør, at du...*

Peter: *Ja, den følger fra den gamle kommune. De hæfter for det resten af tiden. Det er kun, når der er noget ekstraordinært, at det er kommunen her, der skal...*

Nichlas: *Så du har heller ikke fået økonomisk hjælp til at flytte?*

Peter: *Nej. Det er blandt andet noget af det, hvor jeg har søgt om det, men fået afslag. Nu er Lisbeth så blevet kontaktet af kommunen, fordi jeg har klaget til amtet over, at de ikke ville hjælpe mig til at flytte og få en ny start. De har i øvrigt været meget ligeglade omkring de problemstillinger, der har været. I og med jeg har de der diagnoser, og at vi synes, det er for dårligt, at man så ikke går ind og bakker op om og siger, det tror vi også ville være godt for ham at komme et nyt sted hen og starte på en frisk. De har bare givet blankt afslag på det hele. Men de er så ved at trække lidt i land nu, fordi nu har de så kontaktet Lisbeth og har villet have en udtalelse fra hende. Som hun siger, det ender nok med, at de ryster op med pengene alligevel.*

Nichlas: *Til den flytning?*

Peter: *Ja, til den flytning her, fordi jeg har været nødt til at skulle ud og låne pengene for at kunne betale indskud og alt det her.*

(Interview Peter, B7)

Peter oplever, at fokus på hans ADHD-problematik i forbindelse med flytningen helt er væk, og at han skal kæmpe for at få økonomisk hjælp til flytningen. Han oplever, at 'systemet' har været ligeglad med hans problemstillinger og har givet ham afslag på hjælp indtil videre. Med Lisbeths udtalelse til kommunen og hendes støtte har han en forhåbning om, at kommunen nok skal hjælpe ham på sigt.

Ikke alle informanter har modtaget egentlig støtte eller hjælp på baggrund af en vurderet ADHD-problematik. Jesper fortæller i det følgende, at han aldrig har fået personlig støtte. Han er nu meget indstillet på forandring og på, at han skal komme ud af kriminalitet og misbrug og har derfor omsider valgt at fortælle til jobcentret, at han har ADHD. Jesper modtager kontanthjælp og har i den forbindelse også givet tilladelse til, at jobcentret må

indhente oplysninger fra psykiateren (der har diagnosticeret ham) om hans aktuelle situation og tilstand. Samtidig oplever han også et betydeligt pres fra jobcentret mod at skulle følge en stabil medicinering af hans ADHD, idet de fortæller ham, at det er forudsætningen for, at de kan sætte ham i aktivering:

Nichlas: *Så du har ikke modtaget nogen form for hjælp eller støtte af kommunen?*

Jesper: *Nej, overhovedet ikke.*

Nichlas: *Heller ikke i forbindelse med din ADHD?*

Jesper: *Nej, der er ingenting.*

Nichlas: *Så hvad har i så talt om på jobcentret omkring det? Omkring job-situationen og ADHD?*

Jesper: *Ikke andet end at der skal styr på det, og medicinen skal køres ind, og det er inden at de vil sende mig ud i noget og lave noget.*

Nichlas: *Okay, så der skal styr på medicinen først?*

Jesper: *Ja, inden de vil sende mig ud i aktivering eller sådan noget.*

(Interview Jesper, B2)

Medicineringen oplever han som tvang fra jobcentrets side, men samtidig giver han udtryk for en stærk vilje til at få styr på og komme videre i sit liv. Han fortæller, at han er kommet frem til den erkendelse, at han ikke vil skjule sin diagnose og sit misbrug længere, idet han nu må acceptere denne præmis og fx vise sig samarbejdsvillig over for den professionelle gennem at acceptere medicinen. Han oplever altså denne accept som en grundlæggende forudsætning for, at han kan få hjælp:

Nichlas: *Okay. Så det har du givet dem lov til?*

Jesper: *Ja. Eller det vil de, når man får kontanthjælp, at de kan tage oplysninger fra læge og psykiater og alt sådan noget.*

Nichlas: *Så det er noget...*

Jesper: *De tvinger ned over en. Men det må de også gerne for min skyld.*

Nichlas: *Men du har skrevet under på, at de må tage oplysninger?*

Jesper: *Ja, det har jeg. Jeg er kommet dertil, at jeg ligeså godt kan være ærlig og åben, hvis jeg vil videre i livet. Så kan man lige så godt sige, at det må de godt. Det hjælper heller ikke at skjule noget, hvis man gerne vil videre.*

(Interview Jesper, B2)

Jesper fortæller samtidig, at han har brug for støtte til at komme videre og ud af kriminaliteten gennem at få tilknyttet en person, der kan tage teten for ham en gang imellem, men oplever de professionelles resignation og manglende initiativer og forslag, hvad dette angår. Han oplever, at de trækker hans situation i langdrag og ikke giver ham konkrete forslag til, hvordan han skal komme videre:

Nichlas: At der ligesom er nogen, der også griber den, når man for eksempel som dig siger, at nu vil jeg gerne have, at der skal ske noget andet, og så er der nogen?

Jesper: Ja, det er ligesom om, at det bare bliver lagt hen, og der ikke sker noget. Selvom jeg har sagt på jobcentret flere gange, at jeg gerne vil prøve at komme videre nu. Det er ligesom om, at der ikke rigtigt sker det store.

Nichlas: Hvad svarer de, når du siger sådan noget på jobcentret?

Jesper: Det er ligesom om, at de trækker det i langdrag med, at de vil være sikre på, at min medicin er kørt ordentlig ind inden.

(Interview Jesper, B2)

Jesper fortæller her, at han oplever, at de eneste professionelle der samarbejder, er Kriminalforsorgen og hans psykiater. Han oplever, at "han er under KiF", hvilket kunne tolkes som om, at han oplever sig selv som tilhørende KiF i en eller anden forstand, hvilket kan afspejle, at det er KiF-sagsbehandleren, han føler sig mest knyttet til:

Nichlas: Men oplever du også det der, vi snakkede om med kommunen og psykiaterne, at der er god koordination og samarbejde mellem de forskellige, Kriminalforsorgen og kommunen og sådan?

Jesper: Jeg ved at kommunen og [psykiaterens navn], de har ikke noget samarbejde angående mig i hvert fald. De eneste, der samarbejder med [psykiaterens navn], det er Kriminalforsorgen nu, fordi jeg er under dem. Det er også det eneste, ellers så er der ingenting af koordination eller noget som helst. Det er egentlig også lidt dårligt, synes jeg, at de ikke kan snakke lidt sammen, eller at de snakker sammen på en eller anden måde. Jeg tror, de ville hjælpe mange flere folk på den måde, hvis man fik nogle flere tilbud, når man har indset, at man vil videre i livet.

(Interview Jesper, B2)

Jesper fortæller, at det at være tilknyttet Lisbeth er trygt og oplever, at han derigennem får vished for, at der er nogen, der vil og kan tage ansvar for at hjælpe ham med at komme videre. Han efterlyser generelt koordination og støtte og undrer sig over, at psykiateren og kommunen ikke samarbejder om ham. Han oplever, at ingen i 'systemet' er imødekomende over for mennesker, der – som ham – har besluttet sig for at komme ud af kriminalitet, og han ville på den baggrund ønske, at der var nogle flere tilbud om hjælp og støtte til det.

2.6 Opsamling

Kapitlet stillede spørgsmålet: *Hvordan beskriver voksne med ADHD-diagnose dem selv og deres liv med en ADHD-problematik i forbindelse med deres møde med Kriminalforsorgen, herunder tilsyn af KiF og andre offentlige hjælpeinstanser?*

Formålet var således i et 'brugerperspektiv' at belyse, dels hvilken rolle ADHD-diagnosen spiller for informanternes identitet og selvforståelse, dels at undersøge deres oplevelser af og perspektiver på hjælpeindsatsen. Dermed har kapitlet belyst nogle brudflader og sammenhænge, der opleves som centrale for dem i forbindelse med tilsynsperioden under KiF. Det skal for en god ordens skyld atter gøres klart, at nedenstående konkluderende pointer

ikke evaluerer hverken KiF's eller andres indsatser. Derimod er opsamlingen et forsøg på at tydeliggøre de kvalitative sammenhænge og aspekter, som analysen af det samlede materiale har fundet og gør sig gældende i fortællingerne af de voksne kriminelle med ADHD-problematik.

Kapitlet bygger på interview med syv voksne kriminelle med ADHD-problematik. Informanternes beskrivelser af deres møde med hjælpesystemet dækker ikke alene Kriminalforsorgen, men også jobcentret. Fortællingerne omtaler kun andre hjælpesystemer perifert, hvorfor de ikke er inddraget i analysen. De interviewede har i varierende grad haft kontakt med det offentlige hjælpesystem og afsonet domme under Kriminalforsorgen.

Af de syv informanter har de seks den samme "sagsbehandler", Lisbeth, der beskrives som en eksemplarisk sagsbehandler. Disse unge er særligt positive i vurderingen af hendes indsats i KiF-regi, og hun beskrives som en sikkerhedsline, som altid er til rådighed til at tage sig af det, der kan være svært. Hendes funktion beskrives som både støtte, mentor, personlig rådgiver og koordinator i forhold til samarbejdet med andre offentlige instanser. Informanterne fortæller, at hun er en person, som de kan have tillid til, og som vil dem det godt. Hendes tilgang beskrives positivt og som en god balance mellem at være bestemt/streng og blød/empatisk på samme tid. De fortæller, at det, at hun til tider skubber hårdt til dem og ikke gør noget for dem, som de selv kan, bidrager til retning på og mening med deres liv, fordi hun er en person, der viser, at hun vil dem.

Karakteristisk for de oplevelser, som informanterne beskriver, er, at de gennem deres liv har haft problemstillinger som kriminalitet og stofmisbrug, er blevet mobbet i skolen, og har mange personlige oplevelser af nederlag, svigt og brudte sociale relationer. Alle fortæller om, hvordan de oplever forgæves at have søgt efter at blive set, forstået og at få hjælp til deres problemer. I den forbindelse nævnes 'kommunen' og 'skolen' som steder, hvor de ikke har følt sig set og forstået, og hvor de oplever at have fået grundlagt? deres situation i forbindelse med misforhold i familien og dårlig opdragelse. Flere beskriver, hvordan de er kommet ind i et kriminelt miljø på et tidligt tidspunkt, og at det er svært at få hjælp at komme ud af det offentlige hjælpesystem.

Generelt benytter informanterne ADHD-diagnosen som en diskursiv ressource i deres selv-fremstillinger. Diagnosen opleves som en betydningsfuld og relevant beskrivelse af dem og nogle af deres vanskeligheder og specifikke situation som en livslang lidelse/sygdom og som et handicap. De har ingen forventning om at blive raske, men fortællingerne viser, at diagnosen er blevet en måde at se sig selv på. ADHD-diagnosticeringen kom for de flestes af informanternes vedkommende i voksenalderen, og her er det bemærkelsesværdigt, at ADHD-diagnosen udgør en central begivenhed og et vendepunkt ('turning point') i deres fortællinger, som også præger deres måde at præsentere sig selv på og dermed deres sociale identitet. Ingen af informanterne forholder sig på nogen måde kritisk eller er forbeholdne over for diagnosen, men oplever at den bidrager til at forstå mange af de problemer, som de har haft gennem deres liv. De tager i høj grad diagnosen til sig. Analysen viser, at referencen til den diagnostiske diskurs i fortællingerne anvendes som legitimerende og forklarende både i forhold til den situation, de befinder sig i, og i forhold til deres kriminelle handlinger og misbrug. Forklaringen på de kriminelle handlinger bliver således undskyldende gennem at inddrage ADHD og diagnosens sprog, hvor de fortæller, at de føler sig ude af stand til at beherske deres høje energiniveau (er hyperaktive), at de ikke oplever at være i stand til at kunne kontrollere sig selv, og at de er rastløse og har svært ved at styre deres temperament (er impulsive). Accepten af diagnosen bliver på denne måde til en byttehan-

del eller "symbolsk økonomi", hvor et stærkt stigma (kriminalitet) byttes med et mindre stærkt stigma i et forsøg på afstigmatisering.

Flere fortæller, at de oplever, at ADHD-medicinering foreslås af den professionelle og præsenteres som en forudsætning for, at den professionelle vil give dem hjælp og fx sende klienten i aktivering, hvorfor medicineringen undertiden accepteres, fordi de ønsker hjælp til at komme videre i tilværelsen.

Kapitlet indeholder også nogle fortællinger om mødet med det offentlige hjælpesystem, herunder Kriminalforsorgen (KIF-sagsbehandlere) og en jobcentermentor. Flere informanter fortæller, at de i forbindelse med løsladelsen oplevede, at det var svært at finde ud af, hvor de skulle finde hjælp henne, og at løsladelsen var en meget kaotisk situation. Nogle informanter fortæller, at de ikke kunne få udskrevet ADHD-medicin, som de fik under afsoningen, og at der ikke var sørget for understøttelse i perioden efter. Flere informanter fortæller om, hvordan de har følt sig som kasterbolde, fordi hverken psykiatri- eller misbrugsområdet ville tage sig af dem. Alle fortæller, at de har en oplevelse af, at der ikke er nogen, som samarbejder om dem, og at det generelt er meget svært selv at navigere i og gennemskue det offentlige system, som de i forvejen har meget spinkel indsigt i.

Generelt lægger informanterne vægt på følgende kvaliteter i en professionel indsats i forhold til deres behov (her refererer informanterne primært til deres erfaringer med KIF):

- At den professionelle udgør en baseline af sikkerhed og tryghed gennem fx at give mulighed for, at de altid kan ringe til en person, som de er sikre på gerne vil og kan hjælpe med svære og pludseligt opståede problemer.
- At en professionel følger med på sidelinjen, som de kan være i dialog med undervejs i prøveløsladelsesperioden, opleves som en stor sikkerhed.
- Følgende personlige kvaliteter ved den professionelle omtales (mere eller mindre eksplicit): empati, anerkendelse og oprigtighed/ærlighed og tillid.
- At der en professionel, der "lige kan tage telefonen og ringe og forklare, hvorfor jeg ikke dukkede op til jobcentret".
- Der lægges vægt på en mentorlignende funktion, der ligger i Lisbeths rolle, som den beskrives, hvor de kan få motiverende opbakning til at lige tænke sig om og "blive på den rigtige side".
- At en person som Lisbeth har evne og vilje til at støtte er vigtig, fordi der ofte ikke er andre til at udfylde denne funktion.
- At en person som Lisbeth bidrager til at skabe oplevelsen af sammenhæng i den samlede indsats.
- Balancen mellem på den ene side at være hård/retfærdig/bestemt og så at være blød empatisk og hjælpsom. Dette beskriver de som motiverende, menings- og retningsgivende i forhold deres liv.

3 Professionelles problem- og løsningsforståelser af ADHD

Susan: *Jeg har heller ikke nogen umiddelbar ekspertise på området andet end det, man bliver tvunget til at forholde sig til, når man går herude. Det er blandt andet selvmedicinering, du ser meget. Jeg tror også i bund og grund, at der er gået lidt modefænomen i ADHD, at det er blevet en undskyldning for mange ting herude blandt fangerne, fordi de netop finder ud af, at hvis bare jeg siger, at jeg har ADHD, så kan jeg slippe af sted med sådan og sådan.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Men når det ligesom også har haft en tendens af, at det [ADHD-diagnosticeringen] var sådan en forældre-ansvars-fralæggende ting. Så var det ikke forældrene, der var krop umulige, men så var det bare unger, der havde ADHD. Der har i hvert fald været en periode, hvor man glad og gerne spyttede dem ud, fordi om ikke andet så havde man i hvert fald fået dem parkeret i en eller anden gruppe. Hvorvidt det så var alle dem, der har det eller ej, det er så en anden side af sagen. Jeg synes, vi har rigtig mange, hvor du slet ikke er ét minut i tvivl. Overhovedet. I arresthusene sidder der også mange.

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Jeg synes ofte, man oplever ADHD-folk i arresthusene. De stortrives jo, når man putter dem derind, og der er mad tre gange om dagen, og alt er sat i fuldstændig firkantede rammer, der er struktur på det hele. Det er der, hvor de skinner allermest igennem; det er der, hvor de kravler på lofterne, når de er ude og kommer ind, og alt er fuldstændig firkantet.

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Dette kapitel har til formål i et komparativt perspektiv at undersøge, hvordan professionelle i to af Kriminalforsorgens institutioner (fængsel og i KiF) forstår ADHD-diagnosen og -problematikken. Kapitlet undersøger de professionelles udsagn om ADHD, og hvordan de herigennem tillægger diagnosen specifikke betydninger i forhold til at identificere ADHD-problematikken blandt deres klienter. Endelig har kapitlet fokus på, hvordan de på baggrund af deres forståelse af ADHD-problematikken beskriver og anviser aktuelle/nødvendige/relevante løsningsmuligheder for at imødekomme denne problematik.

De tre uddrag ovenfor illustrerer, at der er tale om et kontinuum af forskellige forståelser af ADHD blandt de professionelle, hvilket også illustrerer, at kategorien på mange måder beskrives meget forskelligt af de professionelle, undertiden modsætningsfyldt og med en slags ambivalens. På den ene side beskriver de ADHD som en "rigtig" lidelse, på den anden side udtrykker de tvivl om, hvordan ADHD skal forstås i forhold til andre problematikker, som deres klienter ofte har. Overordnet oplever de også, at der er stor og stigende efterspørgsel efter ADHD-diagnosen og -medicinen blandt klienterne.

Kriminalforsorgens arbejdsfelt er de senere år i stigende grad blevet mødt og sat i forbindelse med ADHD-problematikken på baggrund af et generelt stort fokus på ADHD-diagnoser blandt voksne. Dette betyder også, at frontmedarbejderne disse steder jævnligt forholder sig til ADHD-problematikken i deres daglige arbejde, både hvad angår, hvad ADHD "er",

og hvordan man skal håndtere sine klienter. Udgangspunktet for kapitlet er derfor at se på, hvordan ADHD-problematikken gennem kategoriseringspraksisser indkredser og fortolker bestemte problemer og løsninger. En kategorisering af bestemte former for adfærd forudsætter fortolkninger og definitioner af adfærden som problematisk inden for en specifik diskursiv og dermed kulturel genkendelig horisont. Fokus er således på at belyse, hvilke diskursive ressourcer der benyttes, når klienternes problematikker relateres til ADHD og bliver til en "ADHD-problematik" gennem koblinger til en normaliseringsdiskurs, hvor adfærden fx artikuleres som patologisk og som en afvigelse fra det normale. Dermed er problematikken ikke alene individuel, men også social, idet adfærden ses som en afvigelse fra en given social orden eller normaltilstand, og de professionelles beskrivelser skal derved ses som udtryk for spændet mellem observationer af klienternes adfærd og de professionelles forventninger (Juhila, Hall m.fl. 2010). Dette kan også komme til udtryk, når ADHD-diagnosen artikuleres som en medicinsk tilstand og som en sygdom. Som jeg vil vise, relaterer de professionelles beskrivelser af ADHD i høj grad til begge typer – altså både som medicinsk problemstilling med udgangspunkt i ADHD-diagnosen og dens symptomkarakteristika og som en adfærdsmæssig og social tilpasningsproblematik.

De professionelles forståelser af ADHD-problematikken indebærer således, at bestemte versioner af verden udvælges, mens andre udelukkes, og at de professionelle på denne baggrund beslutter, om klienten fx er berettiget til at få tildelt ressourcer eller indsatser (Mäkitalo & Säljö 2002; Hjerne & Saljo 2004). I sammenhæng med Kriminalforsorgens kan dette indebære vurderinger af, hvorvidt en igangsætning af en psykiatrisk udredning i forhold til ADHD og udskrivning af medicin er relevant, og hvor frontpersonalet først identificerer og udpeger en mulig ADHD-problematik hos en klient. Men det kan fx også være i forhold til den professionelle praksis i dagligdagen omkring at tage (eller til at undlade at tage) bestemte hensyn og træffe bestemte valg med konsekvenser for klienterne. Når den professionelle forholder sig til ADHD-problematikken, sker det på baggrund af institutionelt håndterbare kategorier (Douglas 1986) og altid i bestemte kontekster, og derfor er kategorier essentielle ressourcer i institutionelle praksisser, hvorved de kan ses som forudsætninger for de professionelles handlinger i forbindelse med løsning af deres daglige opgaver (Sarangi & Slembrouck 1996; Bowker & Star 1999).

Derfor kan de professionelles betydningstilskrivning af ADHD-problematikken næppe ses isoleret fra den kontekst, som Kriminalforsorgen udgør, bl.a. fordi komplekse spørgsmål, som fx hvordan skyld, ansvar og straf relaterer til hinanden, hvorfor man straffer, og for hvis skyld gør man det, er nogle spørgsmål, som de professionelle eksplicit og/eller implicit må forventes at forholde sig til i relation til deres arbejde. Sådanne overvejelser må ligeledes antages at have betydning for, hvordan de anskuer deres egen praksis og klienternes problemstillinger. Et centralt spørgsmål er, hvordan frontmedarbejdere forholder sig til det indbyggede modsætningsforhold, der ligger i de to rationaler straf- og rehabilitering. Straf er i udgangspunktet et moralsk begreb og ikke en naturlig konsekvens af, at nogen begår bestemte handlinger, hvilket betyder, at straffen i sig selv på denne vis bliver samfundets rationelle reaktion på det, der defineres som strafbart (Nielsen 2006: 165). Hvis man forestiller sig en situation, hvor behandling blev vægtet højere end straf, vil være man være tilbøjelig til at undskylde og fratage ansvar og dermed skyld, hvor fx en sygdom forklarede bestemte handlinger. Tænkes den omvendte situation, at straf havde forrang, ville det primært handle om at (af)sone qua den skyld, man har pådraget sig, og behandlingen ville blive mere sekundær⁴⁰. Derfor kan spørgsmålet om, for hvem/hvad man som afsoner har ansvar for, ses som et grundlæggende spørgsmål, som professionelle i Kriminalforsorgen

⁴⁰ Fx opererer et nyere begreb "restorative justice" med, at man gennem behandling ikke forkaster skyld og ansvar, men fastholder dem som centrale i rehabiliteringsprocessen.

må blive konfronteret med. Et aspekt heri kunne være det normative, der ligger i spørgsmålet om, hvordan og om vi som samfund bør straffe mennesker, der i forvejen står i en stærkt marginaliseret samfundsmæssig position, og hvordan afsoning og straf alternativt kan tænkes? (Nielsen 2006: 169). Det kommer i relation til denne undersøgelse til udtryk i forhold til spørgsmålet om, hvordan klientens/den indsatte ansvar for egne handlinger/adfærd fortolkes i relation til ADHD-problematikken (Bryderup 2011: 32), hvilket fremgår i analysen af de professionelle legitimeringer og placering af ansvar i forhold for klientens/den indsatte handlinger eller adfærd, hvor 'skylden' gives ADHD, eller hvor klientens adfærd undskyldes med ADHD, mens andre får tildelt skylden (Juhila, Hall m.fl. 2010). Vi skal se, at ADHD-diagnosen i nogle tilfælde fratager ansvaret for visse typer af afvigende adfærd, hvilket er mest tydeligt i interviewene fra KiF, mens de professionelle i fængslet på flere måder stadig forventer, at den indsatte kan tage ansvar for deres handlinger, selvom de har en ADHD-problematik. Afvigende adfærd skal i denne forstand altså ikke alene forstås som handlinger fortolket af de professionelle i forhold til deres rehabiliteringsforventninger (Juhila, Hall m.fl. 2010), men også i forhold til forventninger i relation til spørgsmålet om straf eller kontrol.

Jeg beskriver i det følgende, hvordan professionelle frontmedarbejdere i to institutioner i Kriminalforsorgen (fængsel og KiF) med udgangspunkt i deres dagligdag forholder sig til og møder den medicinske ADHD-diagnose og -medicineringen (afsnit 3.1), og med hvilke særlige kendetegn de identificerer en ADHD-problematik (afsnit 3.2). Til sidst (i afsnit 3.3) beskrives, hvordan de professionelle forholder sig til, hvilken funktion og betydning fængselsafsoningen har for deres klienter med en ADHD-problematik. Analyserne tager altså udgangspunkt i, hvordan de professionelle taler om ADHD, og dermed hvordan ADHD tillægges betydning relateret til klienter i deres professionelle praksis.

De spørgsmål, der vil blive diskuteret i dette kapitel, lyder: *Hvordan forstår de professionelle ADHD-diagnosen og -medicineringen, og hvordan adskilles denne problematik fra andre problematikker, samt hvordan begrundes og legitimeres de forskellige løsningsforslag, som de finder relevante i forhold til at håndtere denne problematik?*

3.1 ADHD-diagnosens betydning i indsatsen

ADHD som en medicinsk diagnosekategori anerkendes i vidt omfang af de professionelle som en sygdom/lidelse, men også som en beskrivelse af en række individuelle karakteristika, der giver vanskeligheder ved at indpasse sig i sociale sammenhænge og leve op til gængse normative forskrifter og regler. ADHD-diagnosen imødekommes og håndteres med en ambivalens og åbner generelt op for et væld af mulige forklaringer på specifikke adfærdsproblemer og flere typer af sociale problemstillinger blandt deres klienter.

Som nævnt registreres forekomsten af ADHD-diagnoser blandt Kriminalforsorgens klientel ikke centralt, fx i Direktoratet for Kriminalforsorgen eller lokalt i de enkelte institutioner, og det er derfor ikke muligt at danne sig et overblik over antallet af klienter med ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgen. I fængslet var der på tidspunktet for dataindsamlingen 23 indsatte registreret med en ADHD-diagnose, der modtog medicin (ud af 211 indsatte). I KiF havde to medarbejdere på et givent tidspunkt ti klienter, og otte af disse havde en egentlig behandlingsdom, mens andre medarbejdere sagde, at de slet ingen klienter med ADHD havde (ud af ca. 35-40 klienter)⁴¹. Så der er tilsyneladende stor variation mellem antallet

⁴¹ Jf. metodeafsnittet kapitel 1.

af mennesker med ADHD blandt deres respektive klienter, men kan evt. også være et udtryk for, at KiF-sagsbehandlerne har forskellige interesser og måske også forskellige præferencer for at arbejde med ADHD-problematikken i det klient-centrerede arbejde i KiF-tilsynet, idet nogen fx har arbejdserfaringer fra psykiatrien.

Interviewene viser en gennemgående opfattelse af, at diagnosen i de professionelles arbejde i Kriminalforsorgen gør det nemmere at lave aftaler og have med klienten at gøre i det daglige, idet de oplever at have en bedre fælles forståelse for, hvad problemet er. Dette kommer jeg ind på senere i kapitlet. Der er samtidig lidt af et paradoks, at mange også mener, at diagnosen sætter nogle nye betegnelser på allerede kendte karakteristika ved deres klienter, hvilket ikke tilfører nyt til deres daglige arbejde og problemorientering/forståelse. Min vurdering på baggrund af empirien er, at det generelle kendskabsniveau til diagnosekriterier og -symptomer er relativt lavt, hvilket indikeres af, at symptomer som 'opmærksomhedsforstyrrelse', 'hyperaktivitet' og 'impulsivitet' kun refereres et enkelt sted i interviewene, ligesom sproget generelt ikke virker informeret af psykiatriske begreber⁴². Derfor kan de selv selvfølgelig godt have substantiel viden om diagnosen alligevel, blot beskrevet i et andet sprog⁴³.

De interviewede fortæller, at klienten med ADHD-diagnose ofte "kører rundt på stolen", "er rastløs" eller "løber på loftet", og at en sådan adfærd kræver professionel handling i forhold til at hjælpe dem til at kunne indgå et udbytterigt samarbejde med den professionelle.

I dette uddrag fra KiF fortæller Hanne om to typer, som klienterne ifølge hende kan opdeles i: der er dem, som man faktisk kan lave aftaler med, og så er der dem, som skal have særlig hjælp til at overholde aftaler. Hun giver her også udtryk for, at hun deler forestillingen om, at mange klienter har en 'uopdaget ADHD-diagnose', ligesom hun anerkender diagnosen validitet og nødvendigheden i at identificere den hos disse mennesker:

***Hanne:** Men det jeg tænker på med typer, der synes jeg også, at jeg oplever, at der er dem, som godt nok er diagnosticeret med ADHD, som egentlig godt formår at overholde aftaler, men sidder sådan, og det kører, og man ved, et kvarter så er det det. Men så har vi også nogle, hvor man til at begynde med strammer snoren til, nu må du altså, og ind på mobilen med det – men hvor man hurtigt finder ud af, at tingene i den grad er til belastning for dem selv, hvis ikke de husker det, det glemmer de. De formår ikke at have ret mange beskeder i hovedet. De to typer har jeg i hvert fald stødt på.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

KiF-sagsbehandlerne fortæller, at for at samarbejdet med gruppen med en ADHD-problematik, der ikke har en diagnose, kan fungere, må de ofte tage forskellige redskaber i brug, som fx at hjælpe dem med at huske tilsynsaftaler ved at tilføje dem i kalenderen på deres mobiltelefon. Med udtrykket "at stramme snoren til" henvises formentlig til det, at KiF-medarbejderne anser det for nødvendigt at være meget konkrete, bestemte og firkantede (se kapitel 4)⁴⁴. Det er tydeligt i både KiF og i fængslet, at det ikke er diagnosen i sig selv, der gør den egentlige forskel for deres arbejde, men mere er medicineringen, der omtales

⁴² Der er diagnosens kernesymptomer både ifølge 1) ICD-10 WHO (2001). ICF, International Classification of Functioning, Disability and Health. W. H. Organisation. Geneva, og 2) DSM-IV (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, American Psychiatric Association (APA).

⁴³ Diskursanalytisk set kan de på trods heraf jo sagtens være informeret af en psykiatrisk diskurs eller andre diskurser.

⁴⁴ En professionel strategi og pædagogik, der anvendes KiF-regi. I kapitel 4 analyseres disse KiF-tilsyn i relation til ADHD.

meget konstruktivt i forhold til udførelsen af deres daglige arbejde. Som udgangspunkt medfører ADHD-diagnosen da heller ikke hverken særlige professionelle hensyn eller tiltag i KiF-regi:

Hanne: *Der bliver ikke taget noget som helst specielt hensyn som udgangspunkt, hvis du kommer med en ADHD-diagnose. Så kan der være nogle andre ting, der gør, at vi er nødt til at tage nogle hensyn, fordi de ikke kan fungere. Men det er også det, som mange af dem har svært ved at forstå. Jamen jeg har jo ADHD, jamen stil dig op i køen mand, det er der andre, der har!*

Susan: *Det er faktisk skide uhyggeligt, at det er lidt på tilfældighederne, om folk bliver hjulpet.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

KiF-medarbejderne fortæller her, at de som udgangspunkt ikke forholder sig til diagnosen, og at det først er, når der er et konkret problem med en klient, at de kan gøre noget, fx tage særlige hensyn. ADHD har ikke den status i KiF, at den per se opfattes som et problem, og KiF-medarbejderne giver udtryk for, at deres klienter har så mange forskellige diagnoser, at de blot kan stille sig op i køen af andre, der også gerne vil have anerkendt, at der skal tages særlige hensyn. Dette er det typiske billede af ADHD-diagnosen, der tegnes i interviewene med de professionelle i både fængsel og i KiF. Meget direkte fortæller sagsbehandleren fra KiF ovenfor, at det er "uhyggeligt", at det ofte er tilfældigheder, der afgør, om man får hjælp. Med dette refererer hun antagelig til den generelle erfaring blandt de professionelle, at det kan være en usikker vej, fra klienten har erkendt et problem og ønsker hjælp, til han/hun i praksis så får tilbud om hjælp og støtte. Desuden er det en gængs oplevelse, at klienterne netop frivilligt "kommer med en ADHD-diagnose", hvilket næste afsnit også peger på. Det understreger tillige, at der ikke som sådan opleves at være en fælles praksis for håndtering af mennesker med ADHD-diagnose i deres arbejde, og at der heller ikke kan tilbydes nogen særlig indsats til målgruppen. I fængslet kan psykiateren dog kontaktes med henblik på at iværksætte en psykiatrisk udredning efterfuldt af evt. diagnosticering og medicin.

I følgende uddrag beskriver en KiF-sagsbehandler både, hvordan hun møder ADHD-problematikken i sit arbejde med klienter, og uvisheden det kan skabe, når der kommer en ny klient uden en diagnose, men har masser af problemer:

Lotte: *Det ved vi jo ikke, om de har [ADHD], fordi problemet er jo tit, at de er havnet i vores system, fordi de enten har været svære at udrede, og fordi de så ikke har nogen diagnose, og der måske er mistanke omkring det. Jeg tænker, at ved dem, der er udredt, der har vi egentlig ikke de store problemer, det er jo der, hvor vi ikke ved, hvad det er, der er op og ned, og det der med misbrug og psykiatri og... der kommer vi jo lige så meget til kort som alle de andre.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Her fortæller Lotte fra KiF, at den kriminalitet, som er baggrunden for, at deres klienter er kommet i kontakt med Kriminalforsorgen, muligvis kunne være undgået, hvis de var blevet udredt og diagnosticeret tidligere. Samtidig siger hun, at de største udfordringer i klientrelationen opleves i arbejdet med de ikke-diagnosticerede. Om dette primært skyldes medicinen, eller om det også er en konsekvens af den forskel, som diagnosen har gjort i forhold

til de professionelles øgede opmærksomhed på personens problemstillinger, kan vanskeligt afgøres her, men begge dele spiller formentlig ind. Det interessante her er, at udsagnet kan ses som et eksempel på en beskrivelse af en gruppe klienter, der fra "systemet" betragtet er "in between", altså hvor systemet ikke har en institutionel håndterbar kategori til at definere og håndtere disse klienters sociale problemer (se fx Douglas 1986). Om ADHD-diagnosens betydning i den daglige praksis fortæller en sagsbehandler i fængslet, at diagnosens symptombeskrivende sprog kan øge en fælles forståelse for den indsatte individuelle problemstillinger:

Nichlas: *Men kan du fortælle lidt mere om, hvordan du arbejder med ADHD-problematikken, og hvad kan du tilbyde? Eller rettere hvad kan du foreslå dem herinde fra din stol?*

Mette: *Jamen, jeg ved ikke, om jeg har noget specielt at tilbyde. Hvis jeg ved, at der er en, der sidder foran mig, der har diagnosen, så synes jeg selvfølgelig også, at det giver en fælles forståelse for nogle af de problemting, som de slås med. I hvert fald kan vi måske også bedre tage de hensyn, og vide at den person måske har brug for de der meget faste rammer, og har brug for nogle svar, ikke noget henholdende, og være meget konkret i forhold til vedkommende. Plus at vi selvfølgelig også i forhold til medicin ikke-medicin selvfølgelig også hele tiden være obs på, at så må du snakke med vores psykiater, du må snakke med vores sygeplejersker, så vi er helt sikre på, at den også er behandlet rigtig, som den skal være.*

(Interview med sagsbehandler, fængsel)

En bemærkelsesværdig pointe, som Mette her giver udtryk for, er, at hun i sin funktion som socialrådgiver oplever, at hun ikke har noget handlingsrepertoire i forhold til ADHD-problematikken. Men diagnosen giver ét væsentligt fokuspunkt angående den diagnosticeredes afsoning i fængslet, nemlig at den medfører, at den professionelle har det som sin opgave at kontrollere, om ADHD-behandlingen foregår som den skal (at den indsatte indtager sin medicin), at den indsatte får kontakt med de sundhedsfaglige i fængslet (sygeplejersker) og den privatpraktiserende psykiater, der er tilknyttet fængslet på konsulentbasis. Citatet fortæller, at det, som hun kan gøre med hendes jævnlige kontakt til den indsatte, er, at den indsatte får et godt og mindst problematisk forløb i fængslet. Hun ser heller ikke sig selv som en del af ADHD-indsatsen, idet hun opfatter, at denne er placeret alene hos det medicinske fagpersonel.

Diagnosen gør også en anden forskel – den giver "en fælles forståelse" for de indsatte problemer, og derved også nogle måder at handle på i interaktionen med den indsatte. Mette uddyber det ikke specifikt, men tilføjer, at de som medarbejdere på baggrund af diagnosen bedre kan tage nogle hensyn afledt af ADHD-diagnosen, og her nævnes, at man skal være 'konkret', 'klar i kommunikationen' og 'ikke være henholdende'. En opfattelse der, som det vises i kapitel 4, deles af de fleste KiF-sagsbehandlere.

Her fortæller sagsbehandleren i fængslet:

Mette: *Mit indtryk er også, at nogle gange har folk måske fået den diagnose for nogle år siden, så enten af flere forskellige grunde er de i medicin, eller de ikke er i medicin. I hvert fald være sikker på, at det er det rette, de får i forhold til diagnosen. Selvfølgelig også i forhold til det liv, som de har levet tidligere. Måske kigge lidt tilbage og sige, hvad er der gået galt, hvad kan vi gøre anderledes, hvad kan du gøre anderledes, er du indstillet på at lave*

nogle ændringer i dit liv. På den måde ved jeg ikke, om jeg kan gå ind og gøre noget helt specielt. I hvert fald ikke i forhold til afsoningen her, andet end at sikre mig at vedkommende får – og det skal vi selvfølgelig ved alle – så klare nogen meldinger som overhovedet muligt. Selvfølgelig er forståelsen i baghovedet også, at her har vi en person, som har nogle problematikker.

(Interview med sagsbehandler, fængsel)

Ifølge de professionelle har ADHD-medicineringen umiddelbart en række fordele, fx at den kan sætte en stopper for den ofte forekommende selvmedicinering med narkotika. På den måde kan medicinen afholde de indsatte fra at forsøge at tjene hurtige penge via kriminelle aktiviteter til at dække stofmisbruget eller fra at stifte gæld. I nedenstående uddrag fortæller KiF-sagsbehandlerne, at nogle klienter kombinerer amfetamin og hash, hvilket de opfatter som en identifikationsmarkør på, at vedkommende 'har ADHD':

Hanne: *De mener at simpelthen, at de skal ryge hash for at være normale, fordi hashen gør, at de får et normalt liv, er der mange der føler. Dem der har kombinationen af amfetamin og hash, det er næsten en sikker vinder på, at det er en ADHD-mand, du har. Det og så sammen med det Karen siger, at man altid har fået at vide, at man har været den umulige og den, der var træls og uopdragen. Det er jo i vid udstrækning ofte selvmedicinering, vi taler om. Men at se den ro, der falder på dem, når de virkelig bliver taget alvorligt og får en afklaring på, jamen du har ADHD. Specielt hvis det er fra en af de gode psykiatere, som har foretaget udredningen. Der er det altså vigtigt at se den ro, der falder på. De kommer i medicinsk behandling, og pludselig får de et rigtigt liv. Det er fedt at se.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Her fortælles om, hvordan sagsbehandlerne oplever positive fremskridt for klienten, når selvmedicineringen afløses af en ADHD-diagnose med medicinsk behandling – det giver plads til "et rigtigt liv", dvs. et normalt liv. Her fortælles, hvordan kombinationen af diagnosen og medicinen gør, at der falder ro på klienten, hvilket bekræfter, at der tale om en korrekt ADHD-diagnosticering. Jeg er ikke bekendt med, at der er forskningsmæssig evidens for, at amfetaminens og hashens mulige rolige effekt på brugeren er en god indikation på ADHD, men jeg tolker disse udsagn som udtryk for en kulturel og lokalt udviklet opfattelse.

Den positive effekt af ADHD-diagnosen og medicinen er, at klienten bliver mere tilfreds og via diagnosen får bekræftet det underliggende og 'reelle' problem: "Jamen du har ADHD", som Hanne udtrykker det. Dette uagtet at hverken medicinen eller diagnosen i sig selv direkte adresserer de sociale problemer, som klienten måtte have, men disse anses alligevel som legitime. Uddraget kan således læses som, at diagnosticeringen og medicinen udgør en væsentlig ressource i de professionelle arbejder, når deres klienters problemer skal fortolkes og handles på. Hanne fortæller, at klienterne bliver mere samarbejdsvillige og dermed lettere at arbejde med.

I interviewuddraget ovenfor giver sagsbehandleren Hanne fra KiF udtryk for, at de indsatte gennem brugen af hash tror, at de kan leve et normalt liv, og at de nærmest narrer sig selv ved at tro det. Men hun peger på, at det først er gennem opstart af medicineringen, at de kan leve 'det rigtige liv', dvs. det normale liv, og giver derved udtryk for en lettelse og glæde over, at medicinen kan give klienterne dette liv tilbage igen.

I fængslet tolkes hashmisbruget også som selvmedicinering, hvilket bekræfter diagnosen, og her beskriver Carina den som et modtræk til den impulsstyrede og spontane type af adfærd og som kroppens forsøg på hele tiden at holde sig vågen:

Nichlas: *Ja, hvad er dine egne erfaringer med det?*

Carina: *Det sænker aktiviteten oppe i hjernen. Når man har ADHD, er den jo sænket i forvejen den aktivitet, det gør det jo dobbelt dårligt. Når jeg så tænker, at en ADHD'er er impulsstyret og skal holde sig selv vågen, så bliver det jo bare dobbelt dårligt at tage hash. Plus det tager så skide lang tid om at komme ud af kroppen. Det sidder jo i fedtvævet, og det sidder i deres hjerne i mange uger, efter de er stoppet. De vil jo gerne have at tingene sker her og nu.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Anette fortæller i det følgende, at hun identificerer to grupper, der begge sandsynliggør en mulig 'uopdaget' ADHD-diagnose:

Anette: *Ja, det er det. Men jeg oplever faktisk, at hvis jeg kigger på dem, så er der to grupper. Der er den ene hvor, hvis de kommer i de rette rammer med struktur, hvad enten det er under indlæggelse eller hvad det er, og får noget medicin, så falder de til ro. Men så synes jeg også, der er en gruppe, som er så infiltreret i misbrug, eller hvad man skal sige, at de netop sælger. Så prøver man at skifte til Strattera, fordi det er ikke så interessant i forhold til, at det kan man ikke sælge videre. Men hele tiden er det misbruget, der kommer i vejen, for de kan ikke komme ud af det eller vil ikke. Der har jeg i hvert fald nogle stykker, hvor det er et stort problem.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Hun peger på, at der er dem, der håndterer 'deres ADHD' gennem struktur (her nævnes indlæggelse på hospital eller medicin), og så dem der har misbruget, som forhindrer bedringen i forhold til 'deres ADHD'. Igen ses misbruget både som indikation på og barriere for en ADHD-problematik og for, at der ikke kommer "ro på" dem.

I interviewmaterialet er der flere eksempler på, at ADHD-medicinen sammenlignes med insulin til en sukkersygepatient med den begrundelse, at medicinen både er uundværlig og livsvigtig. Som Brante (2011) skriver, har biologiske forklaringer generelt vundet indpas i samfundet via neuropsykiatriens idé om, at menneskelige problemer udgøres af individuelle dysfunktioner opstået af biologiske defekter.

Et eksempel herpå er, at ADHD opfattes som et udtryk for, at hjernen mangler bestemte nødvendige stoffer, hvilket sammenlignes med kalkmangel:

Inge: *Man kan vel også sige, at der er vel egentlig ikke rigtig nogle fordomme som sådan omkring ADHD, fordi et eller andet sted er det jo bare rent kemi. De mangler nogle stoffer, som deres hjerne ikke producerer, som de får tilført. Og det er jo ikke anderledes end på mange måder folk, der har kalkmangel, eller et eller andet. Det er så bare lige heroppe, det foregår. Det er meget almindeligt. Jeg synes da ikke, der er tabuer omkring ADHD. Det smitter måske også lidt af på den måde, at de godt vil snakke om det.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Det er en udbredt opfattelse blandt de professionelle, at ADHD skal håndteres medicinsk på grund af kemiske ubalancer i hjernen, og denne biologiske forklaring bliver herved en diskursiv ressource for de professionelle til at forholde sig til, hvordan mennesker med en ADHD-problematik skal hjælpes. Så på den ene side betragtes ADHD af de professionelle altså som en biologisk, medicinsk tilstand, mens ADHD på den anden side også beskrives som et kompleks af adfærdsmæssige og sociale tilpasningsproblemer. Sidstnævnte kommer de følgende afsnit yderligere ind på.

3.1.1 Efterspørgslen efter ADHD-diagnosen – et modefænomen eller en samfundstendens?

De professionelle i begge institutioner giver udtryk for, at der er kommet stor efterspørgsel efter ADHD-diagnosen blandt klienterne, der i stigende omfang gør de professionelle opmærksom på, at de har en mulig ADHD-diagnose. Der er både nogle væsentlige forskelle såvel som ligheder mellem KiF og fængslet. En væsentlig del af forklaringen på forskellene herpå skal formentlig findes i fængselskulturen, hvor relationen mellem indsatte og professionelle er konfliktpræget. En forskel er, at der i fængslet er en tendens til, at de professionelle i højere grad omtaler efterspørgslen efter ADHD-diagnosen som et modefænomen, hvor ADHD-diagnosen benyttes som undskyldning for at få medicin og opnå særlige privilegier (som fx specielle hensyn), og hvor forskellige typer adfærd og handlinger søges legitimeret over for de professionelle. Med de indsatte jævnlige brug af ADHD som forklaringsramme for egen situation/egne problemer og handlinger kan indsatte anvendelse af ADHD ifølge de professionelle også ses som stærkt identitetsskabende. I KiF opleves også, at der er gået mode i ADHD, særligt i arresthusene, primært på grund af medicinens høje salgbarhed. I KiF's tilsynsarbejde tolkes interessen efter diagnosen på lidt anden vis, idet diagnosen i mindre grad er potentielt "adgangsgivende" til nogen som helst former for privilegier eller særlige hensyn, i hvert fald ikke inden for KiF. Således fortolkes efterspørgslen mere i et samfundsmæssigt perspektiv, hvor man, som de fortæller det, tidligere anså ADHD som en problematik, der handlede om forældrene og deres ansvar, og nu stigende grad fritager forældrene i takt med flere diagnoser, der bare bliver "spyttet ud". Herved, fortæller sagsbehandlere i KiF, flyttes ansvaret for alt det, der vedrører børns udvikling fra sociale forhold og relationer i familien til, at ansvaret via diagnosen nu bliver et individuelt (barnets) anliggende:

***Hanne:** Men jeg tror også, at der er gået mode i det i mit hoved ind imellem. Jeg har ikke forstand på ADHD, men det er også det, jeg hører i kommunen – hvis man ikke kan andet og han er utilpasset, så har han ADHD.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Der er imidlertid konsensus om diagnosens validitet, og en fælles udfordring er at kunne identificere dem, der "har" ADHD, over for dem der ikke har (enten-eller). En kritisk bemærkning hertil er, det kan tolkes som et udtryk for en 'institutionel intolerance' (Hawthorne 2010) over for de ADHD-associeredes karakteristika og adfærd (især hyperaktivitet, rastløshed overskud af energi), som de professionelle er enige i at markere, at de ikke værdsætter, samtidig med at ansvaret tildeles individet selv gennem diagnosticeringen. Som Hawthorne (2010: 520) skriver:

"For adults, who do typically request diagnosis and treatment, calling the social pressures "intolerance" is more problematic. But many of the adults who choose diagnosis and treatment are constrained in their choice, given their relative powerlessness or vulnerability and the intolerance of their traits or "failures" in relationships and in the workplace. For them,

*as for parents making treatment decisions for their children, their hand may well be forced."*⁴⁵

Pointen her er, at de professionelle og Kriminalforsorgens klienters søgen efter ADHD-diagnosen kan være påvirket af et stærkt socialt pres, hvor der gennem en kollektiv søgningsproces ledes efter "de rette" symptomer, der associerer med ADHD-diagnosens symptombeskrivelse. Samtidig med dette sociale pres efter diagnosen er der tale om, at klienterne ønsker at finde sig tilrette i den mindst mulige, tilgængelige, stigmatiserende kategori, og her anses ADHD som attraktiv og relevant for både klienter (kapitel 2) og professionelle.

Fængslet

I fængslet er de professionelle i praksis ved mistanke om mulig ADHD at henvise til den eksterne psykiater og sygeplejerskerne i fængslet. De professionelle i fængslet oplever i stigende grad et pres fra de indsatte om at "forhandle deres situation" som en ADHD-problematik, hvilket opfattes som en udfordring i dagligdagen. De professionelle fortæller i forlængelse heraf, at de møder disse italesættelser af ADHD-diagnosen med stor skepsis, fordi de oplever, at der kan være skjulte interesser på spil, hvilket forvansker og vanskeliggør identifikationen af en mulig ADHD-problematik.

I følgende citat peger medarbejderen i fængslet på, at hun til daglig ser mange varianter af problematisk adfærd, der er vanskelige at fortolke og forstå, og at ADHD-diagnosen øger denne vanskelighed med endnu en diffus kategori, fordi den ofte benyttes strategisk af de indsatte, hvor de søger at legitimere typer af adfærd og handlinger, som de indsatte godt selv ved ikke accepteres i fængslet. Hun fortæller, at efterspørgslen har karakter af et modefænomen, der gør det endnu sværere at adskille de, som muligvis 'har ADHD', fra de som sikkert ikke 'har ADHD', og at medicinen i sidste ende ofte er medvirkende til at af- eller bekræfte, om der virkelig er tale om ADHD:

Susan: *Jeg tror også i bund og grund, at der er gået lidt modefænomen i ADHD, at det er blevet en undskyldning for mange ting herude blandt fangerne, fordi de netop finder ud af, at hvis bare jeg siger, at jeg har ADHD, så kan jeg slippe af sted med sådan og sådan. Jeg har en opfattelse af, at det er blevet et modefænomen blandt fangerne, at vi skal have ADHD, for så kan vi udover at få medicinen få en undskyldning for mange ting. Det er selvfølgelig frygteligt, når man oplever en fange, der i mange år har været misbruger og lige pludselig bliver udredt for ADHD, så er det en helt anden fange, du har, det ser vi jo også, at det hjælper. Det er træls, men det er lige så træls at høre på alle dem, der mener, at de har ADHD, som ikke fejler en fløjtende fis. Det er sådan en dagligdagserfaring. Vi ser dem fra morgen til aften.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Susan oplever det træls, når hun skal høre på indsatte, der argumenterer for, at de lider af ADHD, uden de fejler noget som helst.

⁴⁵ Hawthorne kalder denne skelnen mellem 'ADHD' og 'ikke-ADHD' for en 'falsk dikotomi', der eksemplificeres med en anden dikotomi i samfundet: "According to a dichotomized view, science is objective, disinterested, and rational, while society's practices are biased, partial, and non-rational" (Hawthorne 2010: 505).

Hun fortæller, at det nogle gange hænder, at en klient, der er stofmisbruger, pludselig viser sig at have en ADHD-diagnose. De professionelle i fængslet fortæller, at en ADHD-diagnosticering med efterfølgende medicinering både hjælper på stofmisbrugsproblemet og på, at den indsatte bliver mere rolig og afdæmpet, og at de oplever en helt anden og positivt forandret indsats. Samtidig beskriver de professionelle et generelt vilkår i deres arbejde, hvor de som frontmedarbejdere med daglig kontakt med de indsatte hele tiden føler sig nødsaget til at tage stilling til, om der virkelig også er tale om 'ADHD':

Hanne: Hvis der er noget, de [indsatte med ADHD] ikke kan lide, så er det forandring. Vi kan godt lide, at tingene er forudsigelige, og de er som de plejer.

Carina: Det kan jeg faktisk også grundmæssigt, at jeg har nogle vaner.

Hanne: Jo, men du kan måske bedre magte det.

Carina: Ja, præcis.

Hanne: Jeg tror tit snyder de os rigtig meget, fordi de jo tit bare er sådan nogle, at de puster sig op, fordi et eller andet sted er det jo bare sådan en total forvirret lille dreng inde i, der bare ikke aner... de er bare ikke indadtil, som de giver udtryk for udadtil. Det er bare hele tiden disharmoni mellem de signaler de sender udadtil, og det billede eller den person de egentlig er.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Uddraget ovenfor er et eksempel på, hvordan de professionelle oplever et dilemma i arbejdet, idet der er en uoverensstemmelse mellem, hvem de indsatte i virkeligheden er, og hvad de giver udtryk for over for de professionelle. De professionelle karakteriserer desuden indsatte med ADHD-problematik på den måde, at de ikke kan lide og har svært ved at håndtere forandring.

I løbet af mit korte ophold i fængslet hørte jeg fx flere professionelle berette om indsatte, der har fortalt personalet noget i stil med: "Jeg kan jo ikke arbejde i dag, fordi jeg har ADHD... som du jo nok ved". De fortalte også, at de indsatte joker og afprøver mulighederne ved at italesætte en mulig ADHD-problematik og samtidig håber at blive taget seriøst – uanset om de har en diagnose eller ej.

En medarbejder i fængslet beskriver her, hvad de professionelle typisk oplever, at de indsatte forventer af dem:

Susan: Det er jo en undskyldning, hvis du er sur eller råber og skriger. Jeg har også ADHD, det bliver en undskyldning for alt muligt, som det i virkeligheden ikke er en undskyldning for. Det er en misforståelse af, hvad ADHD er, fordi det netop bliver et modefænomen blandt fangerne.

Hans: Tag hensyn til mig!

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Her beskrives klienternes italesættelse af ADHD-diagnosen som en opfordring til, at de som professionelle burde tage nogle særlige hensyn og for at undskylde bestemte former for adfærd:

Susan: ... Og hvis man så allerede under indsættelsessamtalen siger, at jeg har også ADHD eller er ved at blive udredt, så går fangen allerede der ind og

siger, at jeg forventer særbehandling på et eller andet punkt. Desværre går det ud over dem, der rent faktisk fejler noget, fordi der er en tendens til at udnytte det. Men jeg har personligt oplevet en fange, der kom ud af sit misbrug ved at blive udredt for ADHD. Så bruger de jo både amfetamin til medicin og efterfølgende hash for at kunne sove. Så hvis de bliver udredt korrekt og fejler noget, så ser du sgu, at det bliver en helt anden fange, du kommer i nærheden af. Det er jo en kæmpe fordel. Det er så bare træls, at der er blevet en tendens til, at nu har vi alle sammen ADHD, fordi så er det hele meget bedre, og så får vi særbehandling.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

De professionelle beskriver også en generel stigende tendens i fængslet til, at indsatte ønsker individuel særbehandling, og til at alle nu pludselig mener at have ADHD. I uddraget ovenfor fortælles det, at ønsket om særbehandling kan være svært at honorere, idet faren er, at andre indsatte behov bliver overset. Her beskrives igen, hvordan medicinens succes (fx ved at hjælpe folk ud af misbrug eller skabe ro) via diagnosen bekræfter et "virkeligt" og "dybereliggende" problem og dermed også diagnosens validitet og ægthed.

Et yderligere eksempel er, når de undertiden er i tvivl om, hvorvidt klienterne 'virkelig' har ADHD eller ej, at de indsatte benytter ADHD som en diskursiv ressource til at legitimere, at de ikke magter at leve op til forskellige former for forpligtelser, som de som indsatte har i fængslet. Det kan fx være at efterleve kravet om arbejdspligt, der normalt kun kan omgås ved lovlig sygdom. Følgende citat handler om et skolehold i fængslet, hvor en værkfører, der bl.a. har til opgave at sikre, at de indsatte har noget at lave i hverdagen, fortæller:

Hans: *Her på stedet møder jeg også det der, at der er nogen, der søger skole, og når man så tager en snak med dem enkeltvis, så siger de, du skal bare være klar over, at jeg har ADHD. Det er bare i orden. Du kan nok komme i skole alligevel. Det er ikke noget, vi tager nogle særlige hensyn til, og vores skolehold er så små. Det er der flere grunde til både sikkerhedsmæssigt, og der er flere af dem, der ikke kan klare at man er mange forsamlet. Så vi tager ingen særlige hensyn til, at der er nogen, der har ADHD, eller hvad de har, om de er diagnosticeret, eller det er noget, de selv har stillet diagnose på.*

Hans: *Der er nogen, der gerne vil have noget for det. De vil gerne medicineres af den ene eller anden grund, men det er ikke noget, jeg forholder mig til overhovedet, andet end at de måske selv fortæller det, som om at så...*

Interviewer: *Så falder der noget medicin af?*

Hans: *Nej nej, men som om at det skal være sådan en undskyldning, og jeg skal tage hensyn til det. De forventer, og også at jeg ikke skal forvente noget særligt fagligt, fordi de jo kan ikke sidde roligt på stolen.*

Per: *Du er advaret.*

Hans: *Jeg er advaret, det er det.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Der gives udtryk for, at når de indsatte i fængslet siger: "jeg har ADHD", tages ikke særlig notits af netop ADHD, men derimod tages det som udtryk for, at den indsatte blot forsøger at få udskrevet fx ADHD-medicin, eller at vedkommende af en eller anden grund ikke vil

efterleve krav eller normative forventninger om en bestemt type adfærd. For eksempel, og som nævnt tidligere, mistænkes den indsatte med sådanne ytringer for at forsøge at unddrage sig arbejdspligten, for at forsøge at sænke de professionelles forventninger til den indsattes arbejdsindsats, eller endog at man ikke skal forvente, at han/hun er særlig mødestabil.

Kriminalforsorgen i Frihed (KiF)

KiF-sagsbehandlerne oplever ikke samme udstrækning at stå i helt samme situation som de professionelle i fængslet og skulle vurdere, hvorvidt klientens interesse i ADHD skyldes en interesse i selve medicinen (til videresalg) eller i at legitimere en bestemt adfærd eller handling. Men de kender udfordringen på grund af deres indgående kendskab til og for nogle vedkommende arbejde i arresten.

Derimod beskriver sagsbehandlerne i KiF, at udfordringen i tilsynsarbejdet i mindre grad handler om at sandsynliggøre, at klienters interesse i og søgen efter ADHD dækker over en 'reel' ADHD-problematik, men mere om at kunne skelne og fortolke adfærdssymptomerne korrekt. Her fortæller Hanne, der er sagsbehandler i KiF, hvordan hun oplever, at klienter med 'ikke-opdaget ADHD-problematik' generelt er svære at spotte:

***Hanne:** Jeg synes også, der er nogle, hvor det er indlysende. Nu tænker jeg på en Jihad for eksempel, hvor man ikke et øjeblik er i tvivl om, at han har ADHD i udpræget grad. Men der er også nogle, hvor man tænker, ah okay, det kommer bag på mig. Så synes jeg også, der er en problematik i arresthusene, der hedder, at de vil gerne have det her Ritalin, hvis de kommer fra et misbrugsmiljø, for så kan de sælge det. De har ikke nødvendigvis ADHD. Selvfølgelig er der nogen, der har, ingen tvivl om det. Men jeg tror også, at der er gået mode i det i mit hoved ind imellem. Jeg har ikke forstand på ADHD, men det er også det, jeg hører i kommunen, hvis man ikke kan andet, og han er utilpasset, så har han ADHD.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Citatet viser også en bevidsthed om, at det at kategorisere folk med 'ADHD kan have sociale konsekvenser for klienten, idet der er risiko for, at de forkerte personer får identificeret en ADHD-problematik, eller at man overser dem, der har en 'reel' problematik. Hvis den indsatte kommer fra et misbrugsmiljø, kan denne tilmed have en økonomisk interesse i at få en diagnose under afsoning i fængslet, idet fx Ritalin kan videresælges på gaden.

KiF anser som deres opgave at sandsynliggøre, hvorvidt deres klient har ADHD, ligesom det også er en generel oplevelse, at mange klienter har stor interesse i at tale om ADHD. Men den samme mistænksomhed omkring, hvorvidt klienten 'spiller skuespil', er ikke at finde i interviewmaterialet om klienter i KiF-tilsyn. Dette skyldes muligvis, at indsatte i fængsel, til forskel fra klienter i KiF, reelt har mulighed for og erfaring med at opnå umiddelbare 'gevinster' ved at italesætte ADHD.

Her fortæller socialrådgiveren Karen om, hvordan hun konfronteres med ADHD i det daglige arbejde:

***Karen:** Der er vel ikke lavet noget decideret statistik i forhold til, hvor stor en procentdel af vores, der har ADHD. Men det er da en stor del af dem. Det, der tit er svært, det er, at vi kan sidde med nogle unge på 20-25 år, som beskriver hele deres opvækst og deres skolegang og sådan noget, hvor de altid*

har været betegnet som en eller anden møgunge, der ikke har kunnet finde ud af at indordne sig under nogle forskellige regler. De synes, de har svært ved at koncentrere sig og sådan nogle ting. Hvor de selv siger det, jeg ved godt, der er også et eller andet modefænomen, men hvor de siger, at de er selv sikre på, at de har ADHD, og de kunne rigtig godt tænke sig at blive udredt i forhold til det

(Fokusgruppeinterview, KiF)

KiF-sagsbehandleren beskriver her, at hun også oplever, at indsatte i fængsel eller i arresten selv peger på symptomer og foreslår udredning i forhold til ADHD og nogle gange gør opmærksom på, at han/hun godt ved, at ADHD samtidig også er et modefænomen.

Dette uddrag fra KiF viser, hvordan en sagsbehandler, Lisbeth, oplever vanskeligheden ved at skille dem med ægte ADHD-diagnose ud fra de øvrige:

Lisbeth: *Jeg synes bare mange gange, at man kan skille de der ud, som du siger der, for det er vi enige om, og det kan nemlig være rigtig svært. Men jeg synes stadig, man kan skille dem ud. Der er to grupper dér også, fordi der er dem, der får deres medicin og pludselig oplever, at de får et fuldstændig nyt liv, hvor de faktisk kan være inden for rammer og få noget til at fungere. Så er der dem, som får medicinen og måske også har ADHD – nogle gange er jeg altså i tvivl. Men hvor de ikke tager det alvorligt, de tager ikke deres egen situation alvorligt under alle omstændigheder.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Med dette uddrag fornemmes den ambivalens, som KiF-medarbejderne møder ADHD-problematikken med. Lisbeth fortæller her, at en positiv effekt af medicinen på en måde bekræfter, at klienten "har ADHD", men der er også en gruppe, der får ADHD-medicin, og hvor det ikke virker positivt, hvilket gør det svært at forholde sig til, hvorvidt der så er tale om ADHD. Den sidstnævnte gruppe beskrives igen som "in-between" (se afsnit 3.1), som er meget svære at nå ind til og ikke tager situationen alvorligt – og muligvis heller ikke har nogle bud på, hvad der galt og beder om udredning. Lisbeth forklarer her, at det kan være vanskeligt at gøre sig gældende som professionel i arbejdet med denne gruppe.

Medicineringen anses som en vigtig forudsætning for de professionelles socialfaglige indsats. Medicinering betyder her, at klienten bliver lettere og mere medgørlig at arbejde med for KiF-medarbejderen – man kan sige, at klienten normaliseres til en person, det bliver lettere at samtale med og eksempelvis få til at sidde stille på stolen.

Samlet set viser analysen i dette afsnit, at både de professionelle i KiF og i fængslet er kritiske over for ADHD-diagnosen, og at der ikke er tale om, at KiF er mindre kritiske, men blot at de har en anden type kritik. Disse forskelle handler om, at professionelle i de to institutioner har forskellige arbejdsvilkår, og at balanceforholdet mellem de to rationaler, strafractionalet og rehabiliteringsrationalet, er forskellige. Hvor KiF-sagsbehandlerens perspektiv, som vi også skal se i kapitel 4, afspejler en overvejende omsorgsorienteret tilgang til klienten (selvom kontrolaspektet knyttet til afsoning både formelt og i praksis stadig er i arbejdet), så er de professionelles arbejde i fængslet overvejende knyttet til strafractionalet med fokus på kontrol, overholdelse af diverse regler og sikkerhed.

I KiF opfattes 'ADHD-modefænomenet' altså ikke (som i fængslet) som en strategisk måde at opnå undskyldninger og legitimere adfærd på, men i højere grad som et spørgsmål om,

at interessen fra klienterne i at blive udredt og få stillet ADHD-diagnosen mere drejer sig om at søge at forholde sig til klienternes faktisk oplevede problemer, som de ønsker hjælp til.

Samfund

De professionelle i KiF og i fængslet fortolker begge stigningen i klienternes interesse i diagnosen som led i et generelt samfundsmæssigt fænomen, hvor det før var forældrene, der fik tildelt ansvaret for, at børnene var "krop umulige og løb på væggene", til i dag hvor man bare "spytter dem ud", og hvor de nu får ADHD. Herunder er der også en kritisk opfattelse af stigningen i diagnoser i al almindelighed begge steder:

Det hele er jo lidt tankevækkende, hvad er det, der sker? Hvad er det for noget kassetænkning, som vi vil have? Vi vil gerne have folk ind i de her små kasser, ellers kan vi slet ikke finde ud af det, i stedet for bare at sige, jeg sidder over for et menneske, der har svært ved nogle ting, hvad er det, som de har svært ved, og hvordan kan vi afhjælpe det.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

De professionelle er altså begge steder generelt ret skeptiske og forbeholdne over for den samfundsmæssige stigning i brugen af ADHD-diagnoser. Men i de professionelles fortællinger fra deres hverdagspraksis i fængslet er forskellen fra KiF, at efterspørgslen efter ADHD-diagnosen primært skal ses som et modefænomen og som undskyldning for at blive fritaget fra pligter og supplere indtægten med salg fra medicinen, hvilket bevirker, at de i hvert tilfælde forholder sig meget kritisk og forbeholdent til den indsatte om den virkelige relevans af muligheden for, at vedkommende "har" ADHD.

3.1.2 Diagnosen som forklaring og lettelse for klienten

Der er en udbredt opfattelse af, at ADHD-diagnosen giver klienterne en forklaring på deres tidligere og nuværende problemstillinger, ligesom de professionelle også beskriver diagnosen som en lettelse for både klienterne og dem selv. Denne tolkning er karakteristisk for KiF-sagsbehandlerne, mens de professionelle i fængslet mere betoner diagnosen som et modefænomen, hvilket konfronterer og problematiserer straffespørgsmål om skyld og ansvar. Det er måske i spændet mellem forskellige forståelser af de to rationaler, straffrationalet og rehabiliteringsrationalet, der afspejles en konstant 'forhandlingskamp' om, hvornår diagnosen har sin berettigelse. De professionelles syn på straf og dermed på, hvordan et fængselsophold ifølge dem skal være, bliver udfordret gennem diskussionerne med de indsatte om ADHD-diagnosens relevans, hvilket afspejles i interviewmaterialet. Det følgende afsnit fokuserer på de professionelles produktion af "institutionelle identiteter", som det er muligt for klienterne/de indsatte at benytte.

Følgende interview uddrag handler om, hvordan KiF-sagsbehandlere oplever deres klients reaktion, når de får en ADHD-diagnose, og hvordan de fortolker og begrundet disse reaktioner:

Karen: *Jeg synes, der er mange, at når de får diagnosen, så oplever de det som en lettelse. At der pludselig er kommet svar på, hvorfor de er, som de er. Jeg har aldrig oplevet, at det har haft en negativ påvirkning på en. Tit synes jeg egentlig selv, de beder om, at de gerne vil udredes. Det er nok også medierne, og at der er så meget fokus i forhold til ADHD. Men hvor de som*

regel altid selv har en mistanke om, at de har ADHD. Deres skuldre falder næsten 10 centimeter, når de får diagnosen.

Sanne: Jeg tror også den der lettelse i, at det er faktisk ikke noget, som jeg kan gøre noget ved. Der er nogen ting, der er sværere for mig, end de er for andre. Det oplever jeg også som om, at det er en lettelse for dem, at det er ikke bare, fordi de ikke tager sig sammen, men det er faktisk helt normalt for dem at synes, de der ting er svære.

Nichlas: Hvordan reagerer de, hvis I fortæller en, at vi har en mistanke om at kan have en ADHD problematik, om de har lyst til at få en henvisning til en læge?

Lisbeth: Det er igen en lettelse. Nu er der endelig en, der gider at tage sig af det og vil hjælpe mig med at komme hen, hvor der er nogen, der rigtig kan finde ud af det.

Karen: Det synes jeg også. Det er en positiv oplevelse.

Nichlas: Og ikke noget med, at det skal I ikke blande jer i?

Lisbeth: Nej.

Inge: Jo, der har jeg i et tilfælde haft en. Det var en ung fyr, han sagde decideret til mig: Sig mig lige en gang, tror du jeg er tosset? Han forbandt det der med, at jeg spurgte ham efter, om han nogensinde var blevet udredt eller undersøgt for noget eventuelt ADHD. Det var hans reaktion, han blev sådan lidt vred. Men ellers er det også overvejende en lettelse herfra.

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Sagsbehandlerne beskriver diagnosen som en lettelse for klienterne, fordi de nu endelig får en forklaring på, hvorfor de er, som de er, og hvorfor visse ting er svære. Dette uddrag viser, at sagsbehandlerne understøtter forklaringen om ADHD – i hvert fald er der intet i materialet, der tyder på, at de ikke accepterer ADHD som potentielt relevant og som en lettelse for deres arbejde. Sagsbehandlerne støtter altså også deres klienter i at benytte sådanne legitimerende forklaringer (og undskyldninger for), hvad de roder sig ud i som fx misbrug, kriminalitet og udadreagerende/voldelig adfærd. Det er også værd at bemærke, at Lisbeth beskriver diagnosen som en lettelse for hendes klienter, fordi de oplever, at der 'endelig' er nogen, der gider tage sig af dem – altså at diagnosen giver adgang til ressourcer, og at det øger chancen for, at nogen vil hjælpe dem til at komme videre. Kärffe (2006) fremhæver fx netop kriminelle som den gruppe, der måske har mest at opnå ved at få sine problemer "biologiseret" gennem diagnosen, idet den bliver et gyldigt og virkningsfuldt redskab til at kunne forhandle med myndigheder om indsatser, støtte, forståelse og hensyn. Selvom ingen af de interviewede voksne med ADHD-problematik viste nogen form for modstand over for diagnosen, har jeg gennem interview med sagsbehandlerne i KiF kendskab til nogle klienter, der vægrer sig mod diagnosen og mod at blive sidestillet med "at være skør" og dermed potentielt utilregnelig. Den sidste passage af uddraget ovenfor er et eksempel herpå, hvor Inge fortæller, at hun har haft en klient, der ikke ønskede at bytte ADHD med en kriminel identitet.

Sådanne italesættelser af ADHD-diagnosen benyttes, ifølge sagsbehandlerne, altså af klienterne som en diskursiv ressource i interaktionen med KiF-sagsbehandleren som legitimerende forklaring på ens liv med konsekvenser for klienternes fremstillinger af sig selv, både hvad angår deres tilværelse før, deres aktuelle situation og for fremtiden.

I det følgende fortæller KiF-sagsbehandlere om, hvordan de oplever, at ADHD bruges som en sådan ressource:

Hanne: *Jeg synes også, jeg kan huske, at en fortalte mig, at hvis han skulle forklare at have ADHD, hvor han siger, at hvis nu du forestiller dig, at der kommer et transportbånd ind med ene pakker på, og der render nogle mænd rundt og sætter pakkerne på plads derinde. Alt er både lugte, synsindtryk og lyde – så har jeg ikke nok folk ansat herinde. Så pakkerne kommer bare væltende, og der er ingen, der kan nå at lægge dem på plads. Noget andet jeg også synes. Det kan være, fordi jeg er ved at blive gammel og vranten. Men jeg oplever en gruppe i arresten, som også legaliserer det at have ADHD til at ryge fede. Du har jo ADHD, du får jo medicin, men jeg skal have det hash for at få ro. Jeg får ikke nok medicin.*

Karen: *Og sovemedicin for at kunne sove.*

Hanne: *Ja, det er også en måde at legalisere det på, fordi det er jeg nødt til, fordi min læge ikke forstår mig nok. Det synes jeg også kan være svært at håndtere og snakke med dem om, fordi jeg er jo ikke læge, jeg kan jo ikke sige, at du får nok.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Her gives et eksempel på en klient, der beskriver livet med en ADHD-diagnose som et transportbånd i hovedet, der bare kører derudad. Det fortælles også, at en gruppe i arresten benytter ADHD til at legitimere, at de ryger hash, samtidig med at de er medicinerede, fordi de har et behov for at falde i søvn. Det er altså de professionelles tolkning, at ADHD-diagnosen benyttes til at undskylde deres forbrug af hash over for de professionelle. Professionelle i KiF såvel som i fængslet beskriver vanskeligheden ved at betone det individuelle ansvar, når nu ADHD-diagnosen generelt anses som en god og legitim forklaring på, hvorfor man måske ikke er god til visse ting:

Hanne: *For dem er det jo også tit en forklaring på, hvorfor mange ting er gået skævt i deres liv. Så føler de ikke kun, at det er deres skyld. Så er der i hvert fald en årsag, det er ikke kun, fordi at de har fucked det hele op. De kunne måske ikke have gjort det anderledes, og det er også det, som man skal passe på med, med sådan en diagnose. Man skal stadig tage ansvar, selvom man har det, og der er rigtig mange ting, man kan. Når man når sådan en diagnose, så skal man også have en god samtale om, hvad det vil sige. For mange er det også bare den der, jeg trækker armene i vejret, det kan jeg ikke gøre for, jeg havde ADHD. I kan ikke have de forventninger til mig, som I har til andre, og jeg forventer særbehandling.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Ifølge Hanne er det ADHD-diagnosens slagside, at diagnosen kan lede nogle klienter til at tro, at de blot kan fralægge sig ansvaret for deres handlinger, hvilket samtidig beskrives som en professionel udfordring og et betydeligt dilemma. Hendes bud på, hvordan dette dilemma skal håndteres, er at sørge for, at enhver ADHD-dagnosticering følges op af en samtale om, hvad det vil sige at have en diagnose, men hvordan og hvem, der skal tage en sådan samtale, fremgår imidlertid ikke i materialet.

Susan, der er ansat i fængslet, ser det også som en professionel opgaveforpligtelse at tale med den indsatte om at få afstemt den indsattes forventninger, så de bliver 'mere realistiske':

Susan: *Det er også den der opfattelse af, at nu har jeg fået en diagnose, nu ved jeg, hvorfor det hele er sådan. Nu får jeg et normalt liv, det er også den der med, rolig nu, nu skal vi lige have gang i det her. Det er jo virkelig, at jeg har fået en diagnose, nu bliver jeg rask, nu bliver alt godt, nu er jeg ikke kriminel mere, nu starter vi forfra. Den der misforståelse af, at fordi jeg får diagnosen i dag, så er alt normalt i morgen. Så har jeg bolig, kone og børn og hund.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Ingen fordomme

I fængslet udgør ADHD-diagnosen, ifølge de professionelle, et komplekst modfænomen. De professionelle oplever fx ikke, at de indsatte har nogen fordomme over for ADHD-diagnosen:

Susan: *Det er jo ikke et fyord længere at have ADHD. Det er ligegyldigt, om du er det største brød nede på afdelingen, det er okay at have ADHD. Det er min opfattelse. Det er der ikke nogen, der ser skævt til hinanden for.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Socialrådgiveren i fængslet fortæller, hvordan hun oplever, at diagnosen også gør en forskel for den indsatte:

Mette: *Jeg tror da, det betyder noget. Det er igen det der med diagnoser, er der en diagnose, så er der en eller anden forklaring på, hvorfor ens adfærd, ens reaktion er, som den er. Det er måske også lidt mere legalt at have en ADHD-diagnose, end det er at have en kraftig personlighedsforstyrrelse. Det er lidt sværere at forholde sig til. Så jeg tror egentlig, for de folk der har en diagnose, det er, sådan det er, og det tror jeg også, giver dem selv en vis ro. Det er jeg næsten sikker på.*

(Individuelt interview, socialrådgiver, fængsel)

At der ikke er nogen fordomme i forhold til ADHD, giver også den indsatte en ro, når diagnosen kommer, og her fremhæves, at ADHD er langt mere kulturelt accepteret end fx en personlighedsforstyrrelse. Hun siger også, at forklaringen på sin adfærd kommer med diagnosen.

Også i KiF fortæller sagsbehandlerne om, at deres klienter taler om "deres ADHD" som noget 'naturligt', og at klienterne ikke har fordomme over for diagnosen. KiF-sagsbehandlerne fortæller, at de til gengæld er kritiske over for klienter, der alene benytter ADHD-diagnosen til undskyldte handlinger og gøre, hvad de vil, og ikke at tage hensyn til andre. Det er interessant set i lyset af, at undskyldningerne, som analysen i kapitel 2 viste, i høj grad vedrører ønsket om at bytte et stort stigma (kriminalitet) med et mindre stigma (ADHD). Her beskriver KiF-sagsbehandlerne, hvordan de forholder sig kritisk til ADHD:

Anette: *Jeg oplever egentlig, at for de fleste af dem er det en helt naturlig ting. Det er bare sådan, det er. Jeg har ikke lige nogen, hvor jeg synes, at de virker hæmmet af det.*

***Hanne:** Jeg tror også, for jeg kan huske en, jeg havde, der også var diagnosticeret med ADHD, og hvor alt blev undskyldt omkring hans ADHD. Men fordi du har ADHD, behøver du jo ikke være pivende uopdragen. I den grad. Ellers tænkte jeg, så mangler jeg noget viden omkring det her. Fordi bare at kunne svare pænt og ordentligt. Det er, som de værste man ser i de her dokumentarer, hvor politiet er ude i gaden, hvor de står og råber og skriger. Hvor jeg tænker, det er lige som om, at så er det et frikort til, at jeg kan opføre mig, som jeg vil, for jeg har ADHD.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Anette og Hanne giver her udtryk for, at klienterne selvfølgelig kan tage ansvar for deres handlinger, og at de ikke behøver at opføre sig uopdragen, blot fordi de har en ADHD-diagnose. Hun tilføjer, at hun samtidig ikke er helt sikker i sin sag, idet hun muligvis mangler viden om ADHD. Hvor de professionelle i fængslet fastholder den indsattes ansvar for sine handlinger, tyder materialet på, at klientens ansvar delvist fritages af KiF på grund af ADHD-diagnosen. Dette vil formentlig fremgå tydeligere med den øvrige analyse i dette kapitel.

3.2 De professionelles forståelser af ADHD-problematikken

Afsnittet ovenfor handler om ADHD-diagnosens betydning i indsatsen, og hvordan ADHD som kulturelt fænomen opleves i de professionelles arbejde. Dette afsnit har imidlertid fokus på de professionelles møder og opfattelser af ADHD-problematikken, dvs. hvordan de kategoriserer og betegner 'mennesker med ADHD'. Antagelsen er, at sådanne kategorier aldrig er helt faste og stabile, men afhængige af den sociale kontekst, hvori de benyttes og formes (Høgsbro, Eskelinen m.fl. 2013; Eskelinen 2013). Der er også fokus på de professionelles strategier til at håndtere deres klienter med en ADHD-problematik.

Gennemgangen af interviewmaterialet viser, at der er forskellige varianter af forståelser af ADHD-problematikken, og at de professionelle gennem brug af bestemte kategoriseringspraksisser kobler 'ADHD'-kategorien til flere forskellige typer af problematikker. ADHD beskrives som en form for multiproblematik og som består af forskellige kombinationer af sociale og adfærdsmæssige problemstillinger, baggrunde og belastninger. Det gør dermed ADHD vanskelig at adskille fra andre typer problematikker. Det, som de interviewede forholder sig til og som diskuteres i det følgende, er primært klienternes problemer, som de kommer til udtryk i den periode, de har med denne at gøre i henholdsvis fængslet og KiF-tilsynsarbejdet.

Det er generelt vanskeligt for de professionelle at forholde sig til spørgsmålet om, hvorvidt det mest centrale i klienternes/de indsattes situation primært relaterer til en ADHD-problematik, eller om det er andre parallelle problematikker, der er mest centrale. Kriminel adfærd kobles generelt ikke til ADHD-problematikken i interviewmaterialet (jf. afsnit 1.1 om forestillingen om, at ADHD fører til kriminalitet). Nogle professionelle giver udtryk for, at 'impulsstyring' fx kan medføre vold, men samtidig, og måske lidt modsætningsfyldt, også at dovenskab (særligt i fængslet) i visse tilfælde kan være årsagen til kriminalitet.

De problemer, som klienterne identificerer som en ADHD-problematik, er vanskeligheder med at sidde stille på stolen, ved at komme op om morgenen, eller at de 'myldrer de rundt på lofter og vægge'. Kort sagt er det den hyperaktive adfærd, som de professionelle i Kriminalforsorgen primært forbinder med en ADHD-problematik.

De professionelle strategier og måder at håndtere en sådan adfærd på er generelt gennem at skabe struktur i deres tilværelse. Der fortælles om mange forskellige måder at gøre dette på.

På fængslets uddannelses- og beskæftigelsesområde fortælles om en metode, hvor man afgrænser opgaverne meget tydeligt for dem og fastholder deres fokus på det obligatoriske arbejde, der skal udføres. Eksemplet nedenfor handler om skoleundervisningen inden for fængslets rammer, og her fortælles om, hvordan tydelige strukturer suppleret med sanktioner og en konsekvent pædagogik er nødvendige for at håndtere mennesker med ADHD-problematik, hvis ikke de kan sidde stille på stolen:

Gitte: *Det fortæller de [indsatte med en ADHD-problematik] også os. Nogle gange er det også for deres egen selvforståelse, fordi de kan præsentere sig, hvem de er. Hvad vi så gør ved det og tænker i forhold til det, de siger, det er jo lidt forskelligt. Men tit handler det om at lave nogle aftaler med dem, hvis de virkelig har det her, så sige du har den her firkant, og hvis du så ikke kan holde ud til at sidde mere, så må du gerne rejse dig op, men du må ikke forlade den her firkant. Det er nogle gange nok. Eller at de får fem gule sedler, og så er det dem, de har til at tale for i dag. Så må de give en gul seddel, hver gang de har sagt noget.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

I dette uddrag er den skepsis over for ADHD-problematikken, som blev beskrevet i foregående afsnit, ret tydelig. Når den professionelle i fængslet vurderer, at der er tale om en ADHD-problematik, laves meget stramme aftaler med den indsatte om, hvordan undervisningen skal foregå. Der ses her en disciplinerings- og normaliseringsstrategi, hvor den indsattes valgmuligheder indsnævres, og hvor rammerne tydeliggøres mest muligt gennem etablering af et slags advarselssystem med gule sedler. Med denne form for adfærds- og konsekvenspædagogik opsættes tydelige regler, der kombineres med en hurtig form for konsekvens, hvis ikke man følger reglerne. Her kan ses referencer til teorier fra autismeforskningen, der beskriver autisme som ringe evner til at integrere information, overdreven detaljefokusering og manglende evne til at inddrage konteksten, fx Happé & Frith (2006)⁴⁶, hvilket afspejler et fokus på individets svagheder frem for dets styrker eller som deficits i de udførende funktioner i forhold til fx planlægning, organisering, fokusering og impuls kontrol (Ozonoff, Pennington m.fl. 1991; Willcutt, Doyle m.fl. 2005)⁴⁷. De gule sedler forstås også som en måde, hvorpå den overdrevne energi (hyperaktiviteten) kan håndteres, som fx i dette uddrag fra beskæftigelsesdelen i fængslet hvor hyperaktiviteten betyder, at mennesker med ADHD ofte rager uklar med andre i fællesskabet på grund af, at en udbredt dovenskabsnorm brydes:

Hans: *De har slet ikke nogen... det der mål, når man arbejder med håndværk, så skal det selvfølgelig være en kombination af tempo og finish. Der skal være et eller andet, man kan jo heller ikke stå hele dagen om det, men den har de ikke. Det er kun tempoet, der tæller. Det er tit og ofte, at de rager uklar med de andre indsatte, det skal vi også tage hensyn til. De har lyst til at udføre så meget arbejde, de kan slet ikke vente, og mange af de andre almindeligt indsatte, de har lyst til at dagen går sådan, jeg vil ikke sige, at de alle sammen kategorisk er dovne, men så travlt har de heller ikke. Men det har de her, og derfor rager de også uklar, de kan ikke sænke tempoet.*

⁴⁶ Theory of central coherence.

⁴⁷ Theory of executive functions.

Man overhører tit, at de andre siger: slap nu af, men det kan han ikke. Det er det der er problemet.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Der er mange kategoriseringer af ADHD-problematikken i denne passage. De indsatte med en ADHD-problematik beskrives som værende ikke "kategorisk dovne" i modsætning til de fleste øvrige indsatte. På den ene side værdsættes den hyperaktive adfærd af den professionelle, men energien skal på den anden side nødvendigvis kontrolleres, og man skal sørge for, at den indsatte med ADHD-problematik ikke tørner sammen med de øvrige indsatte. Det beskrives som en professionel udfordring at være den, der sørger for, at konflikterne ikke opstår, fordi typiske 'ADHD'ere' på en måde altid er i fremdrift – der skal hele tiden ske noget. I fængslet beskrives en norm for dovenskab blandt de indsatte, hvilket bl.a. begrundes med, at arbejdet er pålagt og ikke er forbundet med nogen former for fortjeneste. Mennesker med ADHD-problematik kommer derved typisk at fremstå som morakkere for de øvrige indsatte og for de professionelle, fordi disse mennesker simpelthen ikke er i stand til at sænke tempoet i deres arbejde. Konteksten beskrives altså her som helt afgørende for, hvordan 'ADHD'en' fremtræder, idet denne type adfærd overskrider en norm, hvorved der skabes konflikter med de andre indsatte. Den hyperaktive adfærd, der sættes i forbindelse med ADHD-problematikken, bliver i denne specifikke kontekst meget synlig.

I det følgende berettes om en underkategori af ADHD-problematikken, hvor misbrugerne udlægges som en gruppe, der har en særlig ADHD-problematik og er svære at spotte, fordi de medicinerer sig selv. Dermed er igen et eksempel på forestillingen om, at der er mange med "uopdaget ADHD":

Hanne: *Jeg tænker også bare, der er virkelig også bare en gruppe, der ikke kravler på væggene, men som kan have lige så meget ADHD som de andre. Det er bare dem, der ikke er så synlige. For mange aftager den der hyperaktivitet lidt med alderen, hvor det er, at vi ikke kan fastholde dem, og de ikke kan tage en uddannelse, og der er rigtig mange andre ting i deres liv, der bare ikke lykkedes. Også den der med, at man har svært ved at lære af sine dårlige erfaringer.*

Susan: *Og især misbrugerne, dem kan du næsten ikke spotte, for de bruger det jo som selvmedicinering. Så det er virkelig en lang proces at finde ud af. Vi havde en sammen, som vi kæmpede med i et par år. Han var misbruger, og det var virkelig efter han havde afsonet i fem år, man fandt ud af, at han havde ADHD, og pludselig tager manden ikke stoffer mere. De er noget nær umulige at spotte, når de begynder at selvmedicinere.*

Hanne: *Ja, for så bliver de også rolige. Altså så har de ikke den der tydelige...*

Sanne: *Så skal du ind og finde alle de andre signaler med, for det første er han misbruger, for det andet så uanset hvad man aftaler med manden, og alt er godt, og han sidder og er helt oppe at ringe, for nu bliver det godt. Så går han direkte ud og fucker det op. De magter det ikke, det hele lyder så godt i teorien, og det hele bliver så godt i teorien, og jeg er klar på det hele i teorien, men lige så snart det skal i praksis, så er der ikke noget, der fungerer. For det har du ikke hovedet til at kunne kapere.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Som der gives udtryk for ovenfor (og som belyst i foregående afsnit), opfattes det som en del af de professionelles arbejde at identificere mulige ADHD-problematikker blandt de indsatte, men begrundelsen for at dette er en vanskelig opgave er, at der også er en gruppe, der netop ikke løber og kravler på væggene og lofterne og derfor ikke virker hyperaktive. Når de professionelles forståelser af, hvad der er kernesymptomerne ved ADHD-problematikken, ikke er til stede, opleves det som vanskeligt at identificere en ADHD-problematik blandt deres klienter. Udfordringen er således at se på 'andre signaler', og her betragtes misbrug altså som en god indikator på en mulig ADHD-problematik. Uddraget kan tolkes, som om de giver udtryk for, at de ikke oplever at have de nødvendige ressourcer og tilstrækkelig viden til at identificere en ADHD-problematik i fængslet.

3.2.1 ADHD-problematikken og "anti-social adfærd"

Det forrige afsnit handlede om, hvordan professionelle fortæller, at de håndterer klienter med en ADHD-problematik, og om hvordan de indsatte ikke magtede at kontrollere sig selv og derfor var "immune" over for den udbredte norm om dovenskab. I forlængelse af dette belyser dette afsnit, hvordan klienter med en underkategori af ADHD beskrives, nemlig "anti-social adfærd".

I det følgende fortæller Hanne om, hvordan mennesker med en ADHD-problematik typisk mangler kompetencer til at begå sig socialt:

Hanne: Mange af dem [med ADHD] har bare rigtig svært ved at begå sig. Det er det der med at være en del af det store sociale fællesskab, det er bestemt heller ikke deres spidskompetencer. Det at komme ind på en afdeling og være en del af en stor flok og skal finde ud af sit hierarki. De har det jo også nogle gange lidt anstrengende med regler og autoritet. Der kan være rigtig mange ting, der kan være svært, når man kommer i fængsel med ADHD.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Med denne underkategori fortælles, hvordan klienters manglende individuelle kompetencer gør det vanskeligt for dem at begå sig socialt i fængslet og at skulle indgå i 'det store sociale fællesskab' på afdelingerne nærmest til en umulighed. I denne sammenhæng er fællesskabet gruppen af indsatte, 'flokken', under hvilken de har svært ved at indordne sig. Dette giver dem ofte mange konflikter med de øvrige medindsatte i et stærkt hierarkisk opbygget fællesskab, hvorfor ADHD beskrives som et deficit, der vanskeliggør afsoning i fængsel for mennesker. Og i samme uddrag udlægges klienter med ADHD-problematik også som opportunistiske og "anti-autoritære", og der fornemmes en vis tvivl om, hvorvidt de skal opfattes som syge eller "uopdragne", dvs. hvorvidt årsagen hertil er ADHD som en varig, individuel sygdomsdefekt eller et resultat af mangelfuld socialisering, hvilket i øvrigt også er meget tydeligt i datamaterialet som helhed. Under alle omstændigheder håndterer de professionelle i fængslet ADHD-problematikken med en overvejende konsekvent adfærdspædagogisk strategi, mens KiF-sagsbehandlerne arbejder med hovedvægt på den omsorgsorienterede tilgang⁴⁸. Dette må ses som en konsekvens af forskellige institutionelle kulturelle forhold. Her må fængselskulturens konfliktprægede relation mellem indsat og ansatte (Minke 2010) betyde, at den professionelles indsats nødvendigvis må antage en mere disciplinerende og regelorienteret karakter. Desuden må forskellen også forstås som værende betinget af de to rationaler, strafforholdet og rehabiliteringsforholdet, som har

⁴⁸ Hvilket ikke skal læses som et udtryk for, at det ene er bedre end det andet.

betydning for de professionelles refleksioner af, hvilken indsats der anses som nødvendig for at håndtere den hyperaktive adfærd, der relateres til ADHD-problematikken.

Et andet uddrag beskriver samme underkategori "anti-social adfærd" som en dårlig socialisering:

Per: *Jeg vil også sige, at vi oplever dem som asociale og meget selvcentrerede, egocentriske. Det er kun mig, det drejer sig om, jeg siger: jamen vi har altså 210 andre indsatte i fængslet, vi også skal tage vare på. Det er man ligeglad med, det er kun mig.*

Hanne: *De er også ekstremt behovsstyret mange af dem.*

Susan: *Den der måde de gør sig afhængige af os.*

Hans: *Men det er jo ikke kun ADHD, det er ungdommen som helhed.*

Per: *Det vil jeg så ikke sige; der er nogle, der er værre end andre, det er kun mig, det drejer sig om, skidt med alle de andre. Det kan vi jo også se, vi har en stribe dobbeltstuer ovre på sygeafdelingen, der bor kun en, for de kan ikke holde ud at bo sammen med andre.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Her uddybes underkategorien gennem anvendelsen af karakteristika som 'asocial', 'selvcentreret' og 'egoistisk'. Det forklares, at mennesker med en ADHD-problematik i bund og grund ikke bryder sig om at bo sammen med andre mennesker. Selvom tematikken i beskrivelsen er spændingsforholdet mellem normalitet og afvigelse, hvor indsatte med en hyperaktiv adfærdsform er udtryk for en social afvigelse, fordi de ikke kan leve op til den næsten systematiske dovenskabsnorm, som påpeget af de professionelle, er der også en normalitet at spore i disse afvigelser. I interviewmaterialet er der, som ovenfor, flere eksempler på beskrivelser af klienterne/de indsatte, der tillægges de ovenfor nævnte karakteristika og beskrives som flygtige, utålmodige og uden sociale spilleregler, og samtidig karakteriserer denne adfærd som en normalitet i nutidens ungdom. Så den adfærd, der på en gang i fængselskontekst er afvigende, er også udtryk for noget tidstypisk. Man kan her påpege, at der kan være problemer ved at blive konfronteret med disse forskellige normer og krav i henholdsvis fængslet og i samfundet generelt, hvilket kan skabe nogle fundamentale identitetsmæssige problemer for de indsatte/klienterne i forhold til løsladelse og udslusning, som professionelle i interviewmaterialet ikke umiddelbart forholder sig til, fx hvordan de kunne tilbyde de indsatte nogle mere positive identiteter (se også afsnit 2.3).

Beskrivelserne af indsatte med bl.a. ADHD-problematik er, at de er egoistiske, og at de har dette tilfælles med nutidens ungdom, er et eksempel på, at samfundsmæssige normer og værdier inddrages i vurderingen og identificeringen af en ADHD-problematik blandt de indsatte, men i særdeleshed også at de professionelle forhandler de indsatte's identitet "pr. stedfortræder".

Denne flertydighed af ADHD-problematikken, som fortællingerne rummer, viser, at det er vanskeligt for de professionelle at afgøre, hvilke krav der skal stilles disse mennesker, og ikke mindst hvordan de skal stilles. De professionelle træffer nogle valg på baggrund af skøn og forståelser af problemerne karakter, hvilket må antages at have betydning for klientens selvopfattelse. Samtidig lægges særligt i KiF vægt på klientens egen vilje og motivation. Her fortæller en sagsbehandler fra KiF, hvad udfordringen er:

Lotte: *Jeg synes, det er den del, der er rigtig svær at gennemskue, det er om man stiller de rigtige krav, fordi jeg synes også, at der skal stilles krav, og hvis de ikke medvirker, så kan det der jo være lige meget, så trækker vi os jo også i det nødvendigvis, hvis man ikke er motiveret for selv at ændre sin situation eller noget andet. Men det kan være rigtig svært at gennemskue, om de forskellige institutioner, inklusiv os selv tror jeg, stiller de rigtige krav til de her folk, og hvad de formår og hvad de ikke formår. Det synes jeg først tit viser sig efter egentlig et langvarigt forløb, at man har en fornemmelse af, om det er evne, eller om det er vilje, eller hvad er det der..*

(Fokusgruppeinterview KiF, september 2012)

I uddraget ovenfor udtrykkes en tvivl om, hvorvidt man som professionel bør stille de samme krav (evt. og på andre måder) til mennesker med en ADHD-problematik end til andre klienter. Den sidste sætning om, at det kan tage lang tid, førend man ved, hvorvidt klienterne magter at indfri de stillede krav, identificerer problemet således: Spørgsmålet er, om de mangler vilje eller evner?

Desuden beskriver de professionelle deres klienter med ADHD-problematik som behovsstyrede og siger, at "de gør sig afhængige af os [de professionelle i fængslet]", hvilket kan tolkes som en forhandling af afstanden til 'den indsatte og dennes behov' i spændingsfeltet mellem 'formelle og uformelle realiteter', eller mellem betoningen af den juridisk markerede dom og implementering af denne via straf og så vægtningen af den medmenneskelige og støttende relation med udvisning af bl.a. empati, forståelse og nærhed (Nielsen 2012)⁴⁹. Altså et eksempel på, hvordan strafractionalet- henholdsvis rehabiliteringsrationalet i praksis "støder sammen".

Alt i alt kan konkluderes, at arbejdet med klienter med ADHD-problematik i KiF-regi kan betyde, at der udvises større tolerance over for dennes adfærd, og at forventningerne til dem sænkes tilsvarende. Tilsynsarbejdet i KiF giver anledning til en indsats i forhold til ADHD-problematikken, hvor der muligvis stilles mindre krav om selvstændighed end i fængslet. I fængslet har de professionelle en konsekvent adfærdspædagogik, hvor indsat-tes adfærd reguleres gennem regler, 'små undervisningshold' og fx gule sedler. Her er der knyttet en markant problemforståelse til ADHD-problematikken, der i høj grad anskuer den som manglende socialisering. At påpege at de indsatte "gør sig afhængige", kan ses som et udtryk for, at de professionelle i fængslet arbejder med et normaliseringsperspektiv, hvor de selv anser sig som en slags "garanter" og vogtere for normaliteten over for den indsatte, mens KiF-medarbejderne har et overvejende rummelighedsperspektiv. Dette skal på ingen måde tolkes 'sort-hvidt' og som en konklusion, der "har sagt det sidste ord om dette"! En målrettet og adfærdsregulerende indsats udelukker ikke per se, at man som professionel helt overser klientens ressourcer eller problemer, men i det omfang professionelles forventninger til klienten/eller den indsatte alene er negative, må dette anses som en reel risiko (Høgsbro, Eskelinen m.fl. 2013).

⁴⁹ Malene Molding Nielsen skriver i denne artikel om fængselsfunktionærernes professionelle identitet, der placeres på et kontinuum mellem de to yderpositioner mellem straf/kontrol og støtte/hjælp), og stødte i sit studium på betegnelsen 'strammere' og 'slappere' i den daglige tale i fængslet, der netop er knyttet til disse positioner.

3.2.2 ADHD – er det arv eller miljø?

De professionelle i fængsel såvel som i KiF fortæller, at deres klienter med ADHD-problematik har meget belastede sociale baggrunde, og diskussionen om arv kontra miljø fylder også en del i interviewmaterialet i relation til, hvori ADHD-problematikken består.

Det følgende eksempel viser, hvordan ADHD-problematikken diskuteres som enten en medfødt sygdom (arv) eller er socialt betinget (miljø). Karen her giver udtryk for, at KiF's klienter med ADHD-problematik oftest kommer fra stærkt socialt belastede familier og understreger, at årsagen ikke kan være genetisk/biologisk, men må findes i en mangelfuld opvækst med svage sociale netværk og påvirkninger fra centrale institutioner som skole og familie:

Karen: Noget jeg tænker, det er at synes nogle gange – vi ser – jeg ved ikke om man kan sige det på den måde – men to grupper. Der er dem, hvor ganske almindelige velfungerende mennesker får et barn, hvor vedkommende får diagnosen ADHD. Hvor jeg tænker, i mit hoved er det noget der er medfødt. Men jeg synes, at den gruppe vi har, jeg ved godt, vi kan have nogle enkelte, som også har et godt netværk omkring sig, men jeg vil skyde på, at 95 % af dem, vi har, de har et rigtig dårligt netværk. De er vokset op i en socialt belastet familie med masser af misbrug og alt muligt. Så tænker jeg i mit lille hoved, at så kan det ikke altid være medfødt.

Hanne: Er det arv eller miljø?

Karen: Ja, så jeg synes egentlig, der er to grupper.

Interviewer: Ja, en lille gruppe som...

Karen: Dem der, hvor man hører om ens venner, hvor ens barn har fået ADHD, hvor jeg tænker, at det er i hvert fald ikke arv og miljø, der har gjort, at det her barn har fået ADHD. Men det er det ved størstedelen af dem inde hos os. Det er nogen, der er dårligt fungerende eller...

Hanne: Utilpassede.

Karen: Ja, så har de været på institution hele deres liv. De har ikke nogle særligt ressourcerige forældre. De er blevet født på en forkert stjerne i hvert fald.

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Et interessant aspekt i uddraget er, at de professionelle identificerer to typer med ADHD-problematik, hvilket er et eksempel på, hvordan de to paradigmer, arv og miljø, brydes. Den ene type er de ressourcestærke med en stærk social baggrund, hvorfra det konstateres, at der her må være tale om en biologisk betinget arv, mens det for dem med svag social baggrund må være et resultat af miljøet og dermed den sociale konteksts indvirkning på klientens liv over en lang årrække. Den sidste type beskrives som dem, der afgjort er flest af blandt deres klientel. Miljøpåvirkninger spiller altså en central rolle i de professionelles beskrivelser af den ADHD-problematik, de møder i deres arbejde.

I følgende interviewuddrag diskuteres miljø som årsag til ADHD-problematikken og beskrives som "skadet barn" og "omsorgssvigt", hvor det kan være yderst svært at skelne mellem, hvad der er ADHD og ikke, fordi symptomerne er ret ens:

Hanne: *Jeg tænker, at ADHD ligger også rigtig tit op ad tidligt skadet barn. Symptomerne på det er jo et eller andet sted det samme. De børn, der er så massivt omsorgssvigtet, viser mange gange nogle af de samme tegn. De kan godt være svære at skelne. Hvad er det? Er det fordi han er så massivt omsorgssvigtet, eller er det ADHD, de har? Det er mange gange de samme ting, der kan være et problem. Men det er jo også, hvad man har med hjemmefra.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Uddraget fortæller noget om, hvilke store belastninger deres klienter har "med i bagagen". Følgende uddrag fra fængslet uddyber denne underkategori ved at betegne dem som "ikke normalt udviklede", og hvordan de ofte er stofmisbrugere:

Carina: *Ja, det er jo også med til at holde dem vågne. Nogle gange tænker jeg også, at nogle af dem, vi har inde med de ADHD-problematikker, er jo også startet tidligt i et misbrug, 12-årig med at ryge hash, og så får vi dem herude som 25-30-årige. Men de har stadig en hjerne, der er nede omkring de 12. De er jo ikke normalt udviklet, så det er jo også det, vi er oppe imod. De bliver jo rigtig forkerte, når de skal ud. De er virkelig oppe mod nogle hårde odds.*

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

En tolkning af denne forestilling om misbrug og tidlig udvikling er, at den muligvis knytter sig til gængs forestilling om, at tidligt misbrug også sætter udviklingen af mennesket i stå, og at de indsattes alder typisk svarer til 12 år.

3.3 Fængslets struktur

Forestillingen om, at fængslets faste struktur er positiv bl.a. for mennesker med en ADHD-problematik, er udbredt blandt professionelle i både KiF og fængslet. I det følgende beskrives, hvordan professionelle fortæller om, at strukturen på en måde opvejer nogle af frihedsstraffens mulige negative påvirkninger af livskvalitet og helbred – og dét trods afsoningens ufrivillige karakter. Via strukturen og den konsekvente adfærdspædagogik tilføres en grad af kontinuitet og forudsigelighed, ro og stabilitet, som det antages deres tilværelse uden for fængslet ikke kan give dem. Fængselsafsoningens faste og strukturerende rammer kan altså skabe en positiv sammenhæng i deres hverdagsliv. Jeg oplevede også via mine besøg i fængslet, at mange professionelle talte om fængselsafsoningens effekt på denne gruppe indsatte i positive vendinger, idet den formåede 'at skabe ro', og de gav også udtryk for, at nogle indsatte faktisk nyder godt af afsoningen.

Samtidig gives der i beskrivelserne udtryk for, at man burde modificere og forbedre afsoningen for mennesker med en ADHD-problematik gennem at give dem afløb for deres voldsomme overskud af energi.

I følgende uddrag beskrives mennesker med en ADHD-problematik og deres behov. Den typiske fremstilling af denne gruppe er, at de er hyperaktive med et stort overskud af energi:

Hanne: *Det er et problem, jeg tænker, der er generelt både herinde og udenfor, det er at man et eller andet sted tænker, at man skulle genindføre straffelejre, det skal vi selvfølgelig ikke, men lad os få et stænkbrud eller et*

eller andet. Seks timer om dagen derude i, så kunne det godt ske, at vi ikke havde så mange, der havde ADHD, og der kravlede på væggen. Vi har jo et eller andet sted 20-25-årige drenge, der ikke fejler en skid, der ikke laver andet end at ligge på ryggen. Det er bare heller ikke godt for nogen ting. Det er jo det samme udenfor. For dem er det måske ikke nok at gå i skole fire-fem timer dagligt på en teknisk skole, nej kom ud i mesterlære, start et eller andet sted og lav noget hårdt fysisk arbejde. På den måde tror jeg også, at samfundet kunne gøre rigtig meget godt ved at lave om på nogle ting for den gruppe. Hvis de blev lidt mere trætte og lidt mere stimulerede, så tror jeg også, at antallet af diagnoser faldt. Så ville de i hvert fald ikke være så synlige. De er helt klart et problem herinde. De skulle simpelthen ud i skoven eller ud at løbe. Det ville bare tage toppen af dem, det ville det. Så ville de ikke kravle sådan.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

I ovenstående uddrag fortælles det, at man burde sætte de indsatte til hårdt fysisk arbejde i fængslet, hvorved symptomerne på ADHD i form af hyperaktivitet ville minimeres.

Her fortæller de professionelle, at slagsiden ved normen om dovenskab generelt i fængslet er, at den også skaber kedsomhed, og at kedsomhed betragtes som roden til nogle typer af kriminalitet:

John: Der er ingen tvivl om, at når nogle af de indsatte laver kriminalitet, en del af den kriminalitet laver de simpelthen, fordi de keder sig. Det gør de her så endnu mere. Man ser nogle gange de domme – de her, hvor noget af det de har lavet, det giver simpelthen ikke nogen mening. Det virker som om, at de har lettere ved at komme til at kede sig og så lave noget, der er dømt til at blive opdaget. De kan simpelthen ikke lave så lang en beregning, der viser, at den ender ud i x = fængsel.

Sanne: De siger også tit, at der bare skulle ske noget.

Susan: Ja, de siger faktisk tit, at det var kedsomhed.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Indsatte, der er meget dovne, er derfor principielt særligt udsatte for at begå kriminalitet efter løsladelse. I det følgende fortæller de professionelle i fængslet, at de synes, at det er synd for de indsatte, der har en så markant afvigende adfærd, og peger (måske) lidt paradoksalt på, at det samtidig er kendetegnende for samfundets stadig snævrere normalitet:

Carina: De tror, de er hyper, men at det faktisk er det modsatte, at de er overtrætte. Jeg ved ikke helt, hvad det er, det er også lidt synd for dem faktisk. Også det der med ikke at passe ind, det gør også ondt.

Nichlas: Med ikke at passe ind?

Carina: Vi har fandeme også et samfund, hvor normalitetsbegrebet bare er blevet "hvæslud". Hvis ikke man passer ind i de begreber, så passer man ikke ind nogle steder.

Nichlas: Hvad så når de havner her i forhold til at passe ind?

Susan: Vi afspejler jo samfundet, så det bliver det samme herinde.

Hans: Her skal de også finde nogle kasser at være i.

Carina: Men det er jo anderledes et eller andet sted, fordi der er nogle ydre strukturer alligevel. Det forventes af dem, at de står op, og at de er i beskæftigelse. Man går jo til dem.

(Fokusgruppeinterview, fængsel)

Man kan tolke dette uddrag som en måde, hvorpå de professionelles legitimerer fængslet som et acceptabelt sted at opholde sig for mennesker med en ADHD-problematik, idet de mange strukturer, regler og rutiner, der rammesætter deres liv, gør det muligt at leve et liv, som afspejler samfundet, der (også) har et snævert normalitetsbegreb. Der udtrykkes altså en (muligvis problematisk) analogi mellem fængslets meget faste strukturer og så et noget snævert begreb for normaliteten i samfundet. Man kan også sige, at det, der her foregår, er en kategorisering, hvor indsattes situation i fængslet afklares ud fra de institutionelt fastlagte kategorier/diagnoser, som den indsatte antages at internalisere for at kunne være i fængslet. Deri ligger også ligger en 'ansvarliggørelse af klienten', hvor klienten må tilpasse sin selvforståelse og livsstil til de forandringsmodeller, som institutionen tilbyder – eller overtage de institutionelle roller, som institutionen tilbyder (Järvinen & Mik-Meyer 2006). I beskrivelsen ovenfor antydes i de professionelles beskrivelser en legitimering af fængselsafsoningen med begrundelsen, at afsoningens socialiserende karakter på en måde svarer til 'samfundets normalitet' og dets legitime og komplekse roller.

Den udbredte forståelse i fængslet af, at ADHD gør det svært at fungere tæt sammen andre mennesker på grund af ringe sociale kompetencer, bemærkes her af repræsentanter for ledelsen og behandlingsdelen i fængslet:

Ansæt 1: Vi har også nogle fysiske rammer, der gør, at de [mennesker med ADHD] egentlig bedre kan leve i det. De har ikke hele tiden den der konfrontation med et menneske. De der fysiske rammer, jeg tror mere, at det er dem, der gør det.

Interviewer: For nogen af dem er det jo også faktisk en tryghed at komme ind i de her strukturerede rammer?

Ansæt 1: Ja, der er varme, og der er mad, og der er noget at stå på til og nogen at snakke med.

Nichlas: Det er en støtte og hjælp alligevel?

Ansæt 1: Ja. Men jeg tror det, der gør det meget herinde, det er den fysiske ting. Nu er jeg låst inde, og så er der ikke andre behov, når klokken er ni, end at se fjernsyn.

(Gruppeinterview ledelse, fængsel)

Her fortælles, at de trygge og strukturerede fysiske rammer i en vis forstand kompenserer for de indsattes ringe sociale kompetencer. Trygheden skabes, idet de fx altid har en person at tale med, noget at stå op til, og at der er varme og mad. Strukturen handler om, at der skærmes for forvirrende irrelevante input og for unødvendige konfrontationer med andre mennesker. Tilværelsen gøres så enkel som muligt, hvilket anses som støtte og hjælp til den indsatte. Strukturen handler også om, at de er låst inde, og de derfor ikke behøver at tage stilling til noget som fx egne behov, fordi det alligevel ikke er muligt at dække andre behov end at se tv.

Samme forståelse af 'ADHD-problemets' karakter giver en sagsbehandler fra KiF udtryk for:

Lisbeth: *Jeg synes ofte, man oplever ADHD-folk i arresthusene. De stortrives jo, når man putter dem derind, og der er mad tre gange om dagen, og alt er sat i fuldstændig firkantede rammer, der er struktur på det hele. Det er der, hvor de skinner allermest igennem, det er der, hvor de kravler på lofterne, når de er ude, og kommer ind og alt er fuldstændig firkantet. De stortrives. Det er nok der, hvor jeg ser det allermest. Med der er mange af dem. Der er også rigtig mange af dem, der i nogle tilfælde nok skulle have haft det, der hedder en § 69, altså en behandlingsdom, fordi de rent faktisk, hvis de var diagnosticerede, nok ville høre under den gruppe. Men bliver det ikke, og ofte får de faktisk en almindelig fængselsstraf.*

(Fokusgruppeinterview, KiF)

Her peger Lisbeth også på, at mennesker med ADHD-problematik "stortrives" i fængslets firkantede rammer. Hendes erfaring er, at mange af hendes klienter i arresten (i varetægt), som hun identificerer som 'ADHD'ere' på grund af deres hyperaktivitet, har fået en almindelig dom og ikke en behandlingsdom (§ 69) og som regel heller ikke har en ADHD-diagnose. Lisbeth "opdager" altså først, at en klient har en ADHD-problematik, når der er en tydelig og markant hyperaktiv adfærd, som Lisbeth identificerer som afvigende.

3.4 Opsamling

Undersøgelsen har fokus på to forskellige institutionelle kontekster inden for Kriminalforsorgen (KiF-afdeling og et fængsel), der både har nogle fælles overordnede politiske målsætninger og forskellige lokale institutionelt bundne målsætninger, virkemidler og metoder knyttet til de professionelles praksis. De professionelle frontmedarbejdere i de to institutioner har forskellige typer af klientkontakt, men de forholder sig alle til klienter med en mulig ADHD-problematik i det daglige arbejde.

Dette kapitel stiller spørgsmålet: *Hvordan forstår de professionelle ADHD-diagnose og -medicinering, og hvordan adskilles denne problematik fra andre problematikker, samt hvordan begrundes og legitimeres de forskellige løsningsforslag de finder relevante i forhold til at håndtere denne problematik?*

Analysen viser, at den medicinske, diagnostiske diskurs er solidt forankret i alle de professionelles fortællinger. De fortæller, at medicinens positive effekt, når der skabes ro, og den hyperaktive adfærd reduceres, i en vis forstand bekræfter diagnosen berettigelse. Når diagnosen er stillet, overlader de professionelle en del af deres ansvar til psykiatrien, hvorefter de ser deres vigtigste rolle og funktion i forhold til ADHD-problematikken i at være "understøttende og kontrollerende" i forhold til, at klienten overholder møder med psykiater og indtager sin medicin.

Analysen viser, at ADHD-problematikken beskrives som et vældigt problemkompleks af mange forskellige sociale og adfærdsmæssige problemer, og at de professionelle ikke finder det entydigt og let at beslutte, om ADHD i virkeligheden er den indsattes "kerneproblematik" eller ej. Den gennemgående opfattelse blandt de professionelle er, at ADHD er blevet en mere flydende betegnelse, som rummer stadig mere og mere, hvilket gør, at de oplever diagnosen er svært definerbar (se også Andersen 2009; Jørgensen & Langager 2009). Alt i alt giver de professionelle udtryk for, at ADHD-problematikken er meget vanskelig at beskrive og afgrænse, og at den ikke findes som én problematik, men at der typisk er tale om kombinationer af flere forskellige typer af problematikker.

De professionelle fortæller, at de som udgangspunkt ikke forholder sig til diagnosen, med mindre der er et konkret problem med klienten/den indsatte, og at de ikke ser nogen grund til, at ADHD-diagnosen skal have særlig opmærksomhed, når der er så mange andre diagnoser og problematikker. Kapitlet viser, at de professionelle alligevel tillægger ADHD-problematikken særlige betydninger, og at de generelt oplever at have mange erfaringer med mennesker med ADHD-problematik.

Analysen af de professionelles beskrivelser af deres arbejde med ADHD-problematikken viser, at diagnosticering af klienterne giver de professionelle en lettelse, idet de bedre kan beskrive og forholde sig til klienternes problemer. De professionelle beskriver også, hvordan klienterne opnår en lettelse gennem at få diagnosen, idet de får en god forklaring på, hvorfor deres liv er gået, som det er. De professionelle beskriver også, hvordan mange klienter/indsatte interesserer sig for og efterspørger udredning med henblik på at få en ADHD-diagnose (ADHD som modefænomen). I fængslet ønsker de indsatte at få diagnosen, fordi de søger en øget forståelse og hensyn fra omgivelserne (de professionelle og medindsatte), fx fordi de ønsker at blive undtaget fra arbejde eller andre typer af forpligtelser.

I relation til de professionelles beskrivelser af ansvar i relation til ADHD-problematikken i henholdsvis KiF og fængslet er det en tilsyneladende forskel, at professionelle i fængslet i højere grad betoner, at en ADHD-problematik ikke bør medføre mindre ansvar for individets egne handlinger. Dette kan ses som et udtryk for, at professionelle i fængslet arbejder med en normalisering af adfærd, fx for at søge at opretholde en udholdelig og struktureret dagligdag for alle (en form for konsekvent adfærdspædagogik). KiF-sagsbehandlerne betoner ikke helt så markant dette i deres arbejde, men her fremhæves tillid i relationen som en forudsætning for at opbygge denne relation (se kapitel 4). Sagsbehandlere i KiF er tilsyneladende mere rummelige og tålmodige over for klienter med ADHD-problematik end over for andre klienter. ADHD synes derfor at lempe lidt i forhold til de krav, som mennesker med ADHD-problematik stilles over for. KiF-sagsbehandlerne kan derved siges at have et rummeligheds-/tilgængelighedsperspektiv, hvor de søger at tilpasse indsatsen til det, der anses for at være klientens særlige funktionsnedsættelse og behov. Samtidig kan interviewmaterialet fortolkes i retning af, at der er nogle handlinger, som mennesker med en ADHD-problematik ikke helt skal stilles til ansvar for.

Professionelle både i fængslet og i KiF forholder sig kritiske til ADHD-diagnosen. KiF-sagsbehandlerne har en tendens til at vægte kompensationsstrategier eller en forstående tilgang i forhold til håndteringen af mennesker med ADHD med vægt på støtte og motivation, mens frontmedarbejderne i fængslet i højere grad arbejder ud fra en konsekvent adfærdregulerende pædagogisk strategi over for særligt den hyperaktive adfærd.

I begge situationer anser de professionelle generelt strukturen i fængslet som kompenserende for deres ringe evne til at indgå i sociale relationer og som et bidrag til at skabe trygge rammer. Fængslet forstås også af de professionelle som en relevant struktur og ramme for mennesker med ADHD-problematik, fordi det giver hverdagen en bedre sammenhæng for deres eget arbejde og for de indsatte.

I fængslet er frontmedarbejderne mere forbeholdne og kritiske over ADHD-diagnosens anvendelighed og relevans i deres arbejde, end de umiddelbart er i KiF. Dette er tilsyneladende en kontekstuel betinget forskel, der skyldes forskellige hensyn i de professionelles daglige praksis samt forskellig vægtning af de to rationaler, strafractionalet og rehabiliteringsrationalet.

Det er fælles for de professionelles beskrivelser, at ADHD-diagnosen karakteriseres som en uspecifik og flertydig kategori, der betragtes med nogen grad af ambivalens.

Overordnet har kapitlet vist, at de professionelle generelt observerer følgende ved ADHD:

- At mennesker med ADHD-diagnose for de flestes vedkommende er lette at identificere (det er "let at spotte en ADHD'er" med mindre han/hun har misbrug/selvmedicinerer sig (hvorved hyperaktiv adfærd ikke kommer til udtryk).
- At kategorien er et udtryk for, at normalitetsbegrebet er blevet mere snævert og samfundet mindre rummeligt.
- At adfærden altid har været der, men at ADHD-diagnosen giver adfærden et nyt navn.
- At diagnosen fritog forældrene for ansvar, og at der er en risiko for, at den diagnostiserede klient også fritages for eget ansvar for sine handlinger.

De professionelles arbejde i Kriminalforsorgen kan beskrives som en praksis, der udspiller sig mellem to rationaler: straffrationalet og rehabiliteringsrationalet. I de professionelles arbejde er der en tydelig normaliseringsdiskurs og fokus på at identificere klienterne individuelle problemer gennem identifikationer af afvigende og evt. problemskabende adfærd og sociale færdighedsmangler. Dette er tydeligt i interviewene med de professionelle og særligt udpræget i fængslet. De professionelle har overordnet følgende forståelser af, at ADHD-problematikken har at gøre med:

- At problematikken for deres klienter både er en underliggende sygdom med biologiske årsager, som er placeret i hjernen, og en socialiseringsproblematik relateret til miljø og opvækst (sociale og familiemæssige baggrunde, sygdom eller dårlig opdragelse).
- En problematik, der er tæt knyttet en angst- og tilknytningsproblematik, og har givet en livslang lidelse, hvorfor mange grundlæggende er ikke-sociale og ikke er meget for fællesskabet (i fængslet).
- Meget marginal tilværelse med mange sociale problemer, herunder tidligt begyndende misbrug og derved selvmedicinering i forhold til ADHD samt kontakt til belastede kriminelle miljøer).
- En tilværelse fyldt med nederlag, mobning og svigt tidligt i barndommen (i skolen og i familien), hvor man har følt sig afvist, udnyttet og misforstået gennem dele af sit liv (særlige sårbarheder). Mange oplevelser af ikke at have fået relevant hjælp.
- Problematikken relateres i nogle tilfælde til et spørgsmål om (manglende) vilje (diagnosen som modefænomen), i andre tilfælde som (manglende) individuelle evner.

I de professionelles forståelser fungerer ADHD-medicineringen i den daglige praksis som et middel til at normalisere klienten mod en "rigtig" og "normal" adfærd, hvilket gælder i fængslet såvel som i KiF-regi. Medicinen giver mulighed for at undgå problemet med, at klienten "løber på væggene" til møderne, hvorved denne bliver mere 'samarbejdsvillig' og lettere have med at gøre i den konkrete interaktion.

Frontmedarbejderne i begge institutioner anerkender diagnosens validitet, og begge har et kritisk, men forskelligartet blik på ADHD. De er generelt af den forståelse, at den adfærd, der forbindes med en ADHD-problematik, som sådan ikke er ny, men at en række specifikke typer af adfærd vurderes som ADHD-problematikker af frontmedarbejderne.

Mennesker med ADHD-problematik karakteriseres generelt som:

- Flagrende
- Desorienterede
- Svære at motivere og med ringe sociale kompetencer/situationsfornemmelse
- Egoistiske og asociale (fængslet)
- Hyperaktive med overskud af energi

Disse observationer af adfærd og egenskaber er typiske sociale afvigelser, som de professionelle identificerer, og som de mener, kræver en eller anden form for professionel intervention eller opmærksomhed. Man kan også se de professionelles observationer af ADHD som udtryk for sociale patologier i den forstand, at de er samfundsrelaterede, kulturspecifikke og kendetegner sygdomsforhold i samfundet og ikke alene sygdomsforhold i individet (for diskussionerne herom se Brinkmann 2010; Conrad & Potter 2000; Hacking 2006; Willig & Østergaard 2005).

4 Handlemuligheder, indsatser og metoder i Kriminalforsorgen i Frihed

Kriminalforsorgen i Frihed udgør et institutionelt omdrejningspunkt i forhold til kriminelles prøveløsladelse og udslusning fra Kriminalforsorgen. Gennem tilsynsarbejdet ydes hjælp og støtte til klienter, der er prøveløsladte eller afsoner "i frihed", til sociale og personlige akutte såvel som længerevarende problemstillinger⁵⁰. Arbejdet dækker overvågning og kontrol af klienten i forhold at sikre, at de formelle tilsynsvilkår overholdes korrekt (som fx at klienten modtager behandling for stof- eller alkoholmisbrug eller for psykiske lidelser inden for tilsynsperioden)⁵¹. Ved vilkårsovertrædelse kan KiF-sagsbehandlerne indberette det til anklagemyndigheden eller direktøren for Kriminalforsorgen, og forskellige forhold kan betyde, at politiet må anholde klienten, hvorfor denne risikerer en tillægsstraf. Dette kan ske, hvis klienterne fx vurderes til at være i stor risiko for begå kriminalitet, er til fare for andre eller dem selv, eller hvis de ikke passer deres psykiatriske behandling med risiko for forværring af tilstanden⁵². Tilsynet har en mødefrekvens på ca. 1-2 gange pr. måned i op til to år. For klienter bosat i Aalborg Kommune finder møderne sted på KiF's lokalkontor i Aalborg, mens klienter bosiddende i andre kommuner modtager hjemmebesøg.

KiF's tilsynsarbejde udføres i Danmark af socialrådgivere med uddannelse inden for socialt arbejde, hvorfor den traditionelle velfærdsdimension stadig er fremtrædende (Van Kalmt-hout & Durnescu 2008)⁵³. Socialt arbejdes forankring i KiF, har en lang historie og er karakteristisk ved, at det udføres med en grundlæggende tro på venlighed og på, at hvis klienten blot gør, hvad der bliver sagt, er det også det bedste for den person, der skal hjælpes (Svensson 2003). KiF-sagsbehandlerne lægger generelt stor vægt på tillid og omsorg, særligt over for den gruppe der er belastet af komplekse problemstillinger, trods dette ikke eksplicit er et formelt aspekt af tilsynet (Kyvsgaard 1998: 120-121). Metoden i arbejdet er i vidt omfang valgfrit for den enkelte medarbejder, trods der er nogle formelle retningslinjer omkring mødefrekvens og overordnet om indholdet for samtaler med klienterne.

Venlighed er generelt socialarbejdernes måde at håndtere kontrolaspektet på, og med begrebet "caring power" (Svensson 2009) kan man tale om, at de arbejder med både normalisering, disciplinering og kontrol af klienten, samtidig med at socialarbejderen udvikler en positiv selvidentitet af at være venlig og gøre noget godt for klienten. Arbejdet kredser således både omkring både kontrol/overvågning og hjælp/støtte (forankret i henholdsvis straf- og rehabiliteringsrationalerne), men arbejdet lader sig på ingen måde let og entydigt definere. KiF's arbejde består også i at definere bestemte problemkategorier og finde løsningsstrategier for den enkelte klient. For eksempel beskriver Svensson & Persson (2011) på baggrund af studier i den svenske kriminalforsorg⁵⁴, at "probation work" bygger på immaterielle ressourcer, og at det i høj grad handler om kundskab, engagement og velvilje med udgangspunkt i social kontakt og venlighed.

Det institutionelle felt, inden for hvilket KiF arbejder, beskrives af Kyvsgaard (1998) som et felt med betydelige begrænsninger i forhold til udbuddet af samarbejdspartnere og til val-

⁵⁰ Bekendtgørelse om tilsyn og samfundstjeneste (BEK nr. 1149 af 07/12/2009), Justitsministeriet.

⁵¹ Ifølge § 2, stk. 3 i BEK nr. 1149 af 07/12/2009 skal tilsynsmyndigheden ved første møde "vejlede klienten om de rettigheder og pligter, som tilsynet og eventuelle særvilkår indebærer, herunder om virkningerne af vilkårsovertrædelse, jf. Kriminallovens § 138 og § 139".

⁵² § 8 og § 9 i BEK nr. 1149 af 07/12/2009.

⁵³ Der ansættes også frivillige som mentorer for et mindre månedligt beløb (se kapitel 4).

⁵⁴ Som antagelig ligner den danske Kriminalforsorg meget i opbygning, også hvad angående dens historie.

get af, hvilke ydelser og hvilken hjælp de ønsker at give, ligesom sagsbehandlerne ikke råder over kompetencer eller, som nævnt, materielle ressourcer til at bevillige eller visitere indsatser til at hjælpe klienten, dog med undtagelse af Kriminalforsorgens mentorordning (se afsnit 4.5). KiF har derved ingen myndighedsfunktion, men en formidlende funktion over for klienten i forhold til andre myndigheder. Det, der kan tilbydes, og som kapitlet her også viser, er en rolle, gennem hvilken klienten tilbydes personlig hjælp og støtte, og en rolle som koordinator/tovholder, hvor klienten sættes i kontakt til og hjælpes i samarbejdet med kommunen eller andre indsatser (Kyvsgaard 1998). At KiF-sagsbehandlerne hverken har mulighed for at visitere til indsatser under andre myndigheder eller midler til at iværksætte indsatser for at imødekomme klientens aktuelle og konkrete problemstillinger, betyder i praksis, at de er afhængige af de indsatser, som andre myndigheder visiterer til og beslutter (Kyvsgaard 1997: 118). Derfor kan KiF-sagsbehandlerens viden om den kommunale kontekst og konkrete kendskab til mennesker med komplekse problemstillinger (herunder fx en ADHD-problematik) være helt afgørende for, hvilke indsatser klienten tilknyttes inden for beskæftigelse, uddannelse og sundhed, men også i forhold til sikre borgerens økonomiske situation. KiF-sagsbehandleren kan fx tage initiativ til at starte et samarbejde med fx jobcentret og med klientens samtykke indhente oplysninger hos andre myndigheder og på den måde bidrage til at facilitere og koordinere klientforløbet over en periode. Man kan derfor se KiF's arbejde som en ekstra hjælp ud over den indsats, der findes i kommunalt regi (fx i socialforvaltning eller i ældre-/handicapforvaltningen), og som klient i KiF kan man fx ringe til sin sagsbehandler for råd, vejledning eller støtte.

Dette kapitel handler om sagsbehandlerne i KiF og deres beskrivelser af handlemuligheder, indsatser og metoder i det klientrettede arbejde med særligt fokus på, hvordan de forstår deres roller og funktioner i KiF-regi. Målet er at belyse interne og eksterne organisatoriske muligheder og begrænsninger i arbejdet for klienter med komplekse og sammensatte problemer. Kapitlet vil løbende inddrage de professionelle refleksioner over deres indsats samt deres erfaringer specifikt med klienter med ADHD-problematik. Det primære fokus for kapitlet er at se på KiF's rolle og funktion i mere bred forstand, og fokus på ADHD-problematikken er, i modsætning til i kapitel 3, mere nedtonet, men dog stadig i fokus.

Mere konkret tages udgangspunkt i følgende spørgsmål: *Hvilke muligheder og begrænsninger oplever de professionelle i KiF ved deres rolle og funktion i forhold til at udføre deres arbejde for klienter med sammensatte og komplekse problemstillinger, herunder en ADHD-problematik?*

Analyserne i nærværende kapitel adskiller sig i det væsentlige fra dem i de øvrige kapitler, ligesom den interviewmetode, der ligger til grund for en central del af den inddragede empiri i analysen, også adskiller sig fra den resterende empiri. Der er dog ikke tale om, at kapitlet inddrager anden supplerende empiri, blot at hovedvægten lægges på en helt specifik del af den samlede empiri. Derfor følger her et særskilt metodeafsnit for kapitel 4.

Datagrundlaget for kapitlet er to fokusgruppeinterview med KiF-sagsbehandlere. De interviewede KiF-sagsbehandlere er alle socialrådgivere af uddannelse, bortset fra en fængselsbetjent. To repræsenterer fodlænkeafdelingen. Nogle af de interviewede har borgere i Aalborg Kommune (antal), mens andre kun har klienter i andre kommuner inden for KiF-Nordjyllands område. I KiF-Nordjylland er ca. 800 klienter i tilsyn på et givet tidspunkt fra de fleste kommuner i Nordjylland, herunder klienter bosiddende i Aalborg Kommune. Langt de fleste KiF-sagsbehandlere har arbejdserfaring fra ansættelser i kommuner (jobcenter, handicap- og psykiatriområdet samt socialforvaltning), og mange har tidligere været ansat i Aalborg Kommune.

Det første interview (foretaget primo 2012) blev gennemført med syv deltagere med udgangspunkt i en semistruktureret guide. *Det andet interview* (foretaget september 2012) blev tilrettelagt i slutningen af dataindsamlingen med fem deltagere og gennemført som en variant af fokusgruppeinterviewet som metode, kaldet en "tegneøvelse", hvor deltagerne blev bedt om at tegne organisationen KiF, som de oplevede den (Antoft, Salomonsen m.fl. 2009; Breidahl & Seemann 2009). Det er en afprøvet metode, og erfaringen er, at selv de mest simple billeder kan indfange komplekse aktiviteter i en organisation, fundamentale problemer og spørgsmål vedrørende organisatoriske relationer og samarbejde (Seemann 1996). Gennem denne metode fås en anden type organisationsbilleder end fx den formelle organisationsstruktur eller teoretiske organisationsmetaforer (Breidahl & Seemann 2009: 94), idet den er i stand til at indfange samspil og processer i deres daglige arbejdspraksis (Breidahl & Seemann 2009: 95). Metoden kan via frontpersonalets "dagligdagsopfattelser af organisationen" give indsigt i styrker og svagheder ved organisationen og deres roller og funktioner i relation til klientrelaterede arbejdsopgaver med mennesker med komplekse og sammensatte problemstillinger, herunder en ADHD-problematik.

De fem sagsbehandlere blev inddelt i to grupper og bedt om at tegne et eller flere billeder af organisationen KiF. Vores rolle som interviewere (vi var to) var primært at præsentere formålet og at give ideer til 'organisationsbilleder', som via tegneøvelser skulle igangsætte interviewet (Breidahl & Seemann 2009: 94-95). De fik godt 40 minutter hertil, hvorefter de fremlagde deres tegninger og diskussioner i plenum. Tegningerne var spændende i sig selv, og kombineret med deres fremlæggelse og de fortolkninger, der viste sig, opstod et godt grundlag for de efterfølgende engagerede diskussioner i plenum, hvor begges holds tegninger blev diskuteret i plenum.

At KiF-sagsbehandlerne som nævnt har mange erfaringer fra ansættelser i Aalborg Kommune og en del års ansættelse i KiF, betyder ganske givet, at de har stor viden om kommunale indsatser og tilbud. Men som også rapporten fra dette forskningsprojekt om beskæftigelsesrettet indsats og ADHD (Eskelinen 2013) viser, opstår der, i mangel på formel koordinering af indsatsen over for mennesker med ADHD-problematik inden for det sociale system, enkelte uformelle koordinerende netværk. KiF's praksis er, som vi skal se, et eksempel på en sådan uformel koordinering. Jobcentrets medarbejdere benytter ikke indsatser specifikt målrettet mennesker med ADHD-problematik (ibid.), og KiF-sagsbehandlerne har tilsvarende heller ikke kendskab til konkrete indsatsformer målrettet ADHD-problematikken i Aalborg Kommune, ligesom de heller ikke har særlige procedurer til håndtering af denne.

Afsnit 4.1 har fokus på KiF-sagsbehandlernes hverdagsopfattelser af organisationen, deres rolle og funktion heri og tager udgangspunkt i beskrivelserne af deres generelle arbejde med mennesker med komplekse og sammensatte problemstillinger – ikke specifikt ADHD-problematikken. Afsnit 4.2 er kort afsnit og omhandler de professionelle handlingsstrategier i forhold til arbejdet med ADHD-problematikken, mens afsnit 4.3 handler om de professionelle beskrivelser af deres klienters muligheder for at udvikle sig og rehabiliteres. Afsnit 4.4 gennemgår professionelle beskrivelser af interne og eksterne samarbejdsrelationer, mens afsnit 4.5 handler om mentorindsatsen i Kriminalforsorgen og de professionelle beskrivelser af brugen af denne indsats i relation til ADHD-problematikken. Afsnit 4.6 opsamler kapitlets pointer.

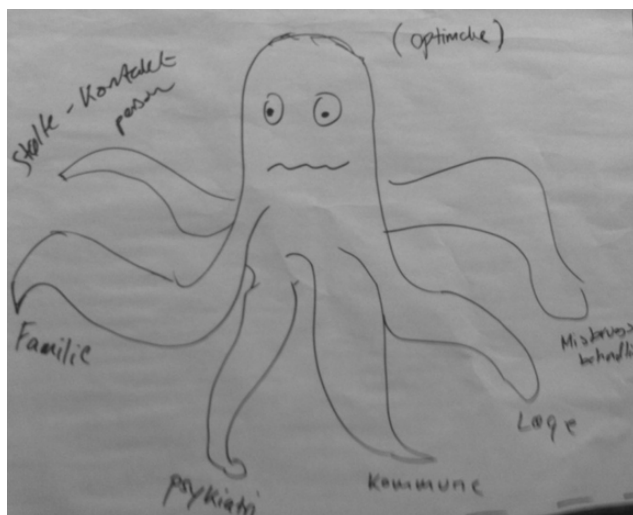
4.1 "Blæksprutten" og "brandbilen"

Kriminalforsorgens tilsynsarbejde kan på baggrund af analysen af interviewmaterialet opdeles i to analytiske niveauer: et koordinerende og et relationelt. Disse niveauer er i praksis vævet ind i hinanden. Det koordinerende arbejde fremhæves overvejende af sagsbehandlere, hvor fokus er at guide klienten rundt i 'systemet' og forebygge, at klienten kommer på afveje i systemet, begår kriminalitet eller kommer ud i andre alvorlige problemstillinger. Det relationelle niveau handler mere om støtte, motivation, omsorg og opbakning til at håndtere klientens aktuelle situation med henblik på at gå fremtiden i møde, dvs. understøtte at klienten fx træffer "de rigtige" beslutninger.

Hold 1 i interviewene tegnede "blæksprutten" (figur 4.1) og "brandbilen" (figur 4.2), mens hold 2 lavede en "helhedsfigur" (figur 4.3). I gruppernes fælles diskussioner om, hvordan de opfattede deres rolle og funktion i tilsynsarbejdet, var det klart, at de helt overvejende var enige i hinandens udlægninger. Kapitlet handler derfor ikke om evt. mindre forskelligheder, men om de centrale fællestræk, der var at spore i gruppernes dagligdagsopfattelser. Alle figurer implicerer koordinerende såvel som relationelt arbejde. Alle tre tegninger illustrerer de faktiske samarbejdspartnere, og ikke hvem de gerne ville samarbejde med, og diskussionerne handler om problemstillinger relateret til grænsefladerne og barrierer for samarbejdet og koordineringen mellem KiF og andre instanser. Som nævnt tidligere er de samarbejdspartnere, de vurderer oftest at have kontakt med, jobcentret og socialcentret.

Hold 1's "blæksprutte" (figur 4.1) beskriver den del af deres arbejde, der arrangerer, koordinerer og skaber forudsætning for klientens kontakt til fx kommuner og andre myndigheder. Dette nødvendiggør, at de skal være et skridt foran hele tiden, sådan at der ikke opstår flaskehalse, som skaber yderligere problemer for klienten, og KiF-sagsbehandlerne beskriver dem selv som en slags 'væbnere' for klienterne. Blæksprutten viser, hvilke samarbejdspartnere der er de primære: SKP (støtte-kontakt personer), 'familie', 'kommune', 'psykiatri', 'misbrugsbehandling' og 'egen læge'.

Figur 4.1: "Blæksprutten" (hold 1)

De problemer, der kan opstå for klienterne og betegnes som "ildebrande", opstår overvejende, når koordineringen mislykkes. Dette kan enten være et resultat af, at klienten forhindrer koordineringen i at kunne udføres (på grund af at denne fx ikke møder som aftalt

eller opfører sig uhensigtsmæssigt over for fx sagsbehandleren i jobcentret). Den kan også være et resultat af, at koordineringen og samarbejdet med andre myndigheder går i vasken, fordi en eller flere af aktørerne ikke ønsker at indgå i samarbejdet, ikke indgår aktivt eller måske modarbejder samarbejdet, så initiativtagerne (KiF-sagsbehandlerne) ikke accepteres. Når dette scenarie udspiller sig, må "brandbilen" (figur 4.2) træde til. Herefter må det relationelle klientarbejde komme til at spille en endnu større rolle, hvor støtte og motivation af klienten intensiveres, fordi medarbejderne ønsker at undgå, at klienten kommer ud i yderligere problemer. Der fortælles meget om medarbejdernes arbejde som et forsøg på at undgå, at klientens situation eskaleres.

Figur 4.2: "Brandbilen" (hold 1)

En sagsbehandler (fra hold 1) fortæller om, hvordan "blæksprutten" og "brandbilen" er to centrale roller i deres arbejde, der også initieres i forskellige situationer:

Kirsten: Og blæksprutten symboliserer selvfølgelig, at vi skal have samarbejdspartnere med på banen. Det kan være meget forskellige samarbejdspartnere og alle sammen på én gang, også brobyggere og... ja have den rolle. Det er jo selvfølgelig det optimale, når vores samarbejdspartnere vil være med på banen, ellers går vi hurtigt over til brandbilen, hvor det mere bliver noget rod, og hvor det så føles som om, at så kommer vi bare til at slukke nogle brande i stedet for, og få den der helhed som indsats i forhold til.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

De to typer roller er fokuseret på klientens situation, hvor 'blæksprutten' er en rolle, der vedrører deres generelle (og optimale) arbejde, som består i at få samarbejdspartnere med på banen og bidrage til at få den samlede koordination til at lykkes. Indsatsens succes forudsætter, at de eksterne partnere både kan og vil være med, hvilket er en strategi, der kræver ressourcer til kommunikation såvel som tillid på tværs af de netværksaktører/samarbejdspartnere, der vurderes at være nødvendige at inddrage. Der er tale om, at KiF-sagsbehandlerne beskriver, at deres primære strategi for inddragelsen af aktører uden KiF's eget regi er at udbygge uformelle relationer gennem at tage udgangspunkt i sit netværk. Karakteristisk ved inddragelse af netværk baseret på uformelle relationer og spille-

regler er, at det kan skabe fleksibilitet og gensidighed i indsatsen, og at det kan skabe en 'skjult koordination' og stærk personafhængighed (Seemann 1996; 2008).

Med brandbilen gives et billede af en type indsats-beredskab, hvor klientens situation bliver kaotisk og kræver handling. Blæksprutten er hold 1's beskrivelse af den helhedsorienterede indsats og beskriver indsatsens mål og perspektivet på arbejdet, der handler om at:

Ann: ... få dem koordineret og få helhedssyn som er rigtigt, rigtigt vigtigt i socialt arbejde, at få det samlet, at få de tråde samlet, og så at vi er tovholdere, vi er koordinatore. Lotte og jeg havde en diskussion omkring det der med, at det har været meget odiøst, det der med at nogle gange får vi 'klientens advokat', det er lidt nedladende at være det. Man kan sige, at de folk vi har med at gøre, det er måske dem, der har allerstørst behov for hjælp i det her samfund, fordi det er dem, der er allernederst i hele pyramiden. Så brobygger ligger jo så i den der koordinering.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Gennem anvendelse af et klassisk socialrådgiverbegreb om 'helhedssynet' beskriver KiF-sagsbehandlerne deres professionelle identitet og forståelse af deres rolle og funktion og peger på, at klientens enkeltstående problemstillinger ikke kan løsrives fra deres samlede livssituation (Ejrnæs & Guldager 2008)⁵⁵. Harder & Nissens (2011) model for helhedssynet handler overordnet set om forebyggelse af sociale problemer gennem at skabe bedre forudsætninger for at se disse på en måde, som rækker ud over den konkrete konteksts umiddelbare mulighedsrum, samt at samarbejde med forskellige professionelle aktører der er på et specifikt område. Det er en sådan ambition om opkvalificering af den socialfaglige analyse, som KiF-sagsbehandlerne giver udtryk for, at de arbejder med som ideal. Den funktion i deres indsats, som de beskriver helhedsorienteret, handler om at "holde sammen på trådene", hvilket de beskriver gennem rollerne: 'tovholder', 'brobygger' og 'koordinator', som understøtter og bidrager til at skabe sammenhæng i klientens tilværelse. Beskrivelserne handler også om, hvilke barrierer og muligheder (kritiske brændpunkter) de oplever at have i forhold til at skabe et helhedssyn i praksis.

KiF-sagsbehandlerne beskriver, at det sommetider er nødvendigt at optræde som "klientens advokat", fordi ingen andre udfylder denne rolle, og fordi klienten ikke selv kan overskue de mange relevante institutionelle aktører og sammenhænge, de indgår i. Sagsbehandlerne er meget ambivalente over for denne rolle som advokat. På den ene side udfylder rollen som "advokat" for klienten en kerneværdi i deres forståelse af det sociale arbejde, som KiF-sagsbehandlerne udfører, hvor de er "væbnere" for klienten. På den anden side møder de ofte systemrepræsentanter fra andre myndighedsområder med en negativ holdning til deres "advokatrolle", hvilket opleves som nedladende og som en krænkelse af deres professionelle identitet. Dette kan tolkes som et etisk dilemma, hvor de på ene side ønsker at behandle klienterne med respekt, medmenneskelighed og at selvstændiggøre dem, men samtidig ønsker at blive respekteret som faglige, kompetente og ligeværdige professionelle. Når de bliver opfattet som "klientens advokat", risikerer de derfor at sætte samarbejdet med de andre myndigheder over styr i og med KiF-sagsbehandlerens ofte indgående viden om klienten eller deres ideer til, hvad der kan gøres for at hjælpe denne, ikke bliver taget alvorligt af de andre aktører. Dette fordi KiF-sagsbehandlerne måske anses for at have en alliance med klienten, hvilket i nogle tilfælde opfattes som kontraproduktivt for de andre

⁵⁵ Det kan ses som et perspektiv eller en slags tankefigur, der handler om at søge at forstå mennesker ud fra deres personlige og samfundsmæssige forudsætninger eller i relation til forhold og faktorer i deres samlede livssituation, der har sammenhæng med og kan forklare deres problemer, ressourcer og behov.

myndighedspersoner og deres arbejde. Med sådanne samarbejdsvanskeligheder kan følge negative konsekvenser for klienten, idet denne måske ikke får den tilsigtede hjælp fra fx kommunen. Hvor et empirisk studie (Uggerhøj 1995) konkluderer, at socialrådgivere i praksis mere agerer som systemets talerør end som klientens advokat, illustrerer citatet ovenfor, hvordan idealet om at være klientens advokat konfronteres med en kontekst, hvor advokatrollen anses som patroniserende og omklamrende over for klienten, hvilket kan gøre klienterne passive, hjælpeløse og afhængige af systemet (Rose, O'Malley m.fl. 2006), og/eller fordi advokatrollen overskrider andre professionelles domæner som en slags "boundary violation" (Reamer 2003), som potentielt også kan skade klienten. Hvad der her er på spil, kan tolkes som en forhandling af grænsefladerne mellem forskellige professionelle roller og funktioner (Allen 2000; Hall, Slembrouck m.fl. 2010)⁵⁶.

Opretholdelsen af 'blæksprutterrollen' vanskeliggøres derfor i praksis af, at klienternes situation ofte kræver, at sagsbehandleren arbejder med at agere klientens talerør over for andre professionelle. Gennem arbejdet som blæksprutte er målet bl.a. at skabe struktur omkring klienten ved at hjælpe med at etablere og holde kontakter til fx kommunen eller misbrugscentret. Samtidig tages der hensyn til klienterne ved at undgå at søsætte for mange initiativer på én gang (koordinatorrollen) og ikke mindst ved at motivere/at støtte klienten:

Lisbeth: *Jo men en stor del af vores arbejde med tilsynsarbejde som socialrådgiver, det er da at motivere. En kæmpe stor del af det, det er at motivere vores klienter til at blive kriminalitetsfri. Det indebærer så også, at vi får dem videre... Vores struktur er jo også væsentlig i forhold til, at det ikke bare er at motivere og skabe struktur omkring dem, det er for eksempel også det, at der bliver holdt møder med Aalborg Kommune eller med en eller anden kommune, der er det ligeså meget det, at der ikke kommer ti ting på tegnebrættet eller på bordet med det samme, for så går det helt galt. Én ting ad gangen, og så afslutter vi én ting ad gangen.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Trods den individuelle metodefrihed opfattes den koordinerende indsats som helt central, uanset det handler om ADHD eller andre problematikker. Den udgør en slags fælles faglig metodetilgang, hvor logikken er, at jo mere der koordineres, jo færre brande opstår der:

Ann: *Jeg tænker meget, at jo bedre det lykkes med den koordinerende indsats, jo mindre brand skal der slukkes, er min erfaring. Jeg har det sådan, at i mit arbejde... jeg skelner ikke så meget, om det er ADHD eller... altså for mig er der ikke så stor forskel på det. Jeg bruger meget den der metode med, at det er en af os her i huset, og så er det klienten der i midten.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Om man nu kalder det ADHD eller ej, er ikke det væsentligste for sagsbehandlerne. De problemstillinger, som typisk knyttes til ADHD-diagnosen, er særdeles velkendte blandt medarbejderne, der ikke mener, at det tjener noget formål at målrette deres indsats på baggrund af viden om ADHD-diagnosen. ADHD-diagnosen har derfor ikke umiddelbart en særlig position i deres arbejde, og der tages ikke særligt hensyn til denne. Dette til trods for, at KiF-sagsbehandlerne ofte har klienter med ADHD-diagnose og andre psykiatriske diagnoser (og i mange kombinationer). Det synes som om, at målet for KiF-sagsbehandlerne er, at klienten skal sættes i midten, og at de skal søge at se på helheden og på klien-

⁵⁶ Der anskuer inter-professionel koordinering som et komplekst emne, der skal lokaliseres i hverdagspraksis, snarere end formelt tilrettelagte og monitorerede procedurer.

ternes situation. Dette er udtryk for en traditionelt socialfaglig tilgang med helhedssynet, hvor første skridt er at tage hånd om klientens psykiske og sociale problemer. KiF-tilsynet har samtidig ikke ressourcer og midler til selvstændigt at arbejde med eller iværksætte/visitere en foranstaltning rettet mod nogle af delene med KiF's formidlende funktion over for andre myndigheder.

Brandbilen

Hold 1's tegning af en brandbil beskriver den centrale rolle, hvor de ser dem selv som brandslukkere af de brande, der viser sig som en kaotisk tilstand i borgerens tilværelse. Rollen handler om at håndtere og hurtigt slukke "branden", når borgerens situation er akut og kaotisk. 'Brandbilen' er en rolle, der benyttes som direkte konsekvens af, at borgeren ikke opfattes som i stand til at løse sine problemstillinger egenhændigt. I nogle tilfælde er 'branden' en konsekvens af, at samarbejdet mellem de forskellige aktører ikke fungerer hensigtsmæssigt, og at der er for lidt eller ingen koordinering. Der refereres til en velkendt problemstilling i socialt arbejde inden for offentlige systemer, hvor forskellige områder/sektoer ikke kommunikerer sammen og ikke altid ved, hvad andre laver (Seemann 2008). En central udfordring for deres arbejde i denne forbindelse beskrives i det følgende:

***Lotte:** Det er lige spot on, og jeg tror, at hvis du spørger alle [sagsbehandlere generelt], så vil det være det samme billede, som Mette og Kirsten også beskriver. Det er det der... nu tegnede vi det sådan, at hvis for eksempel aktiveringsprojektet og jobcentret ikke taler sammen med socialområdet og ved, hvad de laver, eller familierådgiveren som ved, hvad der rører sig i forhold til børnene, så går det tit skævt og bliver noget brandslukning.*

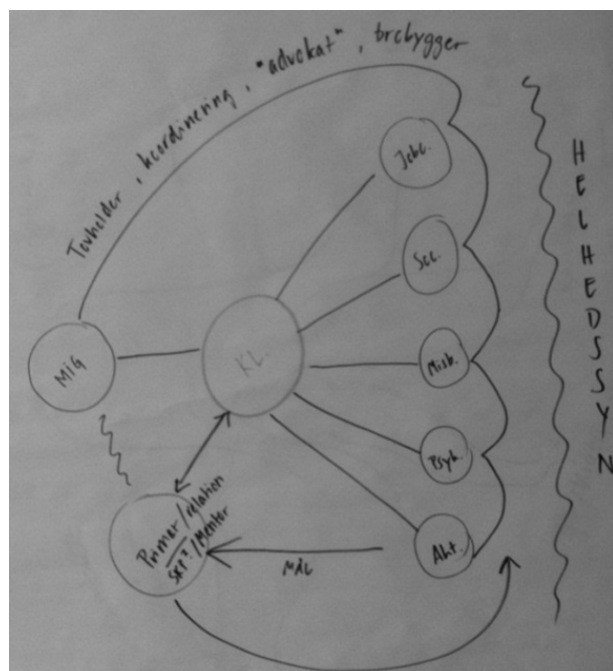
(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Som nævnt var hold 1 overvejende enige i hold 2's fremstilling af arbejdet, hvorfor deres tegninger inddrages som supplement til hinanden. Hold 1's tegning (figur 4.1) og giver et billede af de to roller (brandbilen og blæksprutten) i deres arbejde, men adskiller sig i det væsentlige fra hold 2's tegning (figur 4.3), idet hold 1 ikke markerer klientens placering. Hold 2's tegning placerer derimod klienten i midten (KL), og 'MIG' som KiF-sagsbehandleren.

Hold 2's tegning illustrerer KiF-sagsbehandlernes typiske samarbejdsrelationer: jobcenter, socialforvaltning, misbrugsområdet, psykiatri og andre aktører. Fra disse aktører peger en pil, "mål", mod en "primær relation" som udtryk for en idé om, at ansvaret for de forskellige aktørers respektive målsætninger skal samles hos en person – den primære relation. Sagsbehandlerne beskriver deres rolle og funktion ("MIG") som 'tovholder', 'koordinator', "advokat" og 'brobygger' med en begrænset tidsramme, idet tilsynet ofte er 1-2 år med tilsynsmøder en til to gange månedligt.

Figur 4.3: Hold 2'a tegning

På kort sigt ser KiF-sagsbehandlerne sig selv som væsentlige, da opgaven for dem er at finde en 'villig' "primær relation", dvs. en der er interesseret i at overtage denne rolle, og her nævnes fx en mentor/støtte-kontakt person. KiF-sagsbehandlerne har hverken placeret sig selv tæt ved eller i egenskab af? primær relation, idet de på grund af tids- og ressourcebegrænsningen i KiF-tilsynet ikke mener at kunne være gennemgående person i klienternes tilværelse med det ansvar, det indebærer, hvilket klienterne ofte ønsker sig. Den rolle får en mentor/SKP (figur 4.3). De fortæller, at når en primær relation er fundet, overgår ansvaret for at få skabt en helhed i borgerens liv til denne. En sagsbehandler beskriver handlingsstrategien, og hvordan de oplever klienternes komplekse og sammensatte problemstillinger:

Lotte: Ja, men det er jo så sagsbehandleren [i kommunen] og os, der hvor vi kunne se nogle ting, som vi er ens omkring, hvor vi har kontakten til klienten. Når vi møder klienten første gang, så har klienten ofte også kontakt til... det kan være alle mulige andre personer, men vi oplever i hvert fald, at der rent faktisk er mange, og de [klienterne] kan ikke altid selv redegøre for, hvem det er. Det vi så oftest gør er, at vi tager kontakt til en af de her samarbejdspartnere og forsøger at få udredt, hvem det er, der er omkring og måske har held til at få samlet dem til et eller andet fælles møde, sådan at de ikke bare sidder og snakker med klienten sammen, men at der bliver samling på det. Sådan at det der helhedssyn kommer ind, i stedet for at jobcentret lukker for kontanthjælpen, fordi man ikke er mødt i seks uger, og socialområdet arbejder på at få ham psykiatrisk udredt. Det er også jobcentret, men at der kan ske en udredning i én afdeling, som de ikke aner en kæft om i en anden afdeling.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Her beskrives en problemstilling, som KiF ofte møder, nemlig at klienten ofte ikke ved, hvem de forskellige personer er, som de formelt og aktuelt har som kontakter i kommunen. De oplever også jævnligt, at der ikke koordineres på 'sagsniveau' mellem jobcenter og socialcenter, hvorfor de tilstræber at skabe forudsætningen herfor. De tager initiativ til at lave en form for "social udredning", dvs. de kortlægger klientens aktuelle relationer til kommunen, fx til jobcentret og socialforvaltningen. Det handler om at få samlet de relevante personer og holde et fælles møde med det formål at få overblik over, hvilke professionelle der taler med klienten. KiF-sagsbehandlerne beskriver, at de ofte oplever, at de selv og andre professionelle kommunikerer med klienten uafhængigt af hinanden og uvidende om, at andre også gør det ("skjult koordination").

En anden fortælling handler om, hvordan en tilsyneladende mangel på formel såvel som diskursiv koordinering og en fremtrædende uformel koordinering ofte resulterer i, at de må træde til i rollen som koordinator og tovholder, og at de herigennem arbejder mod at finde en mere permanent løsning på at få en primær relation ind over forløbet:

***Lotte:** Eller du kan have en, som er gravid, og så ved de det faktisk ikke i Familieafdelingen, det har jeg også oplevet, at de simpelthen ikke koordinerer internt i deres organisation, selvom at det her i hvert fald er kommune. Når vi så forsøger at få samlet tingene som tovholder og koordinering og brobygger, whatever, så handler det tit om at få pejlet sig ind på, hvem det er af de personer, der er omkring, som klienten har mest tillid til, og så måske få lagt noget primær opgave over, eller den der koordinerende opgave over, eller en støtte-kontakt person eller en mentor, der så kan gøre, at klienten kun skal snakke med én og hjælpe med at holde styr på alt det der andet. Så går vi jo ud, når tilsynet ophører efter et år. Det er i hvert fald om at få samlet pilene sådan, at der også kommer noget imellem dem i stedet for, at det bare er envejs.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Helhedssynet beskrives som en guideline for deres arbejde, hvor en central opgave er at sikre kontinuiteten i klientens liv, også når KiF ikke længere er en aktuel og formel institutionel kontakt for klienten. Nogle gange beder klienten selv om at komme i frivilligt tilsyn, hvilket KiF-sagsbehandleren selv kan beslutte, såfremt det vurderes relevant, og KiF-sagsbehandlerne beskriver, at de sommetider modtager opkald fra tidligere klienter, der ikke formelt er tilknyttet længere.

KiF-rollen som midlertidig primær relation

KiF-sagsbehandlerne beskriver deres rolle, der er midlertidig og flygtig som, at når en primær relation (i fx kommunen) accepterer og indgår som primær relation i forhold til borgeren, så trækker KiF-sagsbehandleren sig som primær relation. En egentlig primær rolle kan tage vældig lang tid at få etableret, men selv når det lykkes at få denne nye primære rolle etableret, kan den være meget flygtig/ustabil, idet der pludselig kan komme nye personer ind over, der fordrer, at KiF-sagsbehandleren står standby i tilfælde af, at den nye primære relation ophører. Samarbejdet og koordineringen mellem primær relation og KiF-sagsbehandler har således ikke en formaliseret form, som den 'slangeformede pil' mellem KiF-sagsbehandler og 'primær relation' også antyder (i figur 4.3). KiF-sagsbehandleren leder derved efter den bedst egnede til at varetage koordinatorrollen, og denne 'primærrelation' kan i princippet være hvem som helst i deres formelle netværk (fx en person fra jobcentret, misbrug, psykiatri, en mentor eller en støtte-kontakt person).

Sagsbehandlerne fortæller, at målet med en sådan uformel koordinering er at fremtidssikre og skabe langsigtede resultater for klienten, og at dette er helt afgørende for den klientrettede indsats' succes. Det at finde frem til den primære relation er en opgave i sig selv, og den uformelle koordinering forudsætter en tillid til, at denne primære relation overhovedet kan løfte opgaven, hvilket ikke altid er tilfældet.

I det følgende uddrag ses en KiF-sagsbehandlers legitimering af sit arbejde gennem beskrivelsen af at gøre indsatsen mere klar og koordinerende og dermed også skabe øget kontinuitet og stabilitet i klientens tilværelse. Uddraget viser også, hvilken etisk værdi tilsynsarbejdet tillægges:

Nichlas: *Så der er også en opgave for jer med at skulle gøre tingene lidt mere varige og fremtidssikre, at der er en eller anden form for koordinerende funktion.*

Lotte: *Ja. Eller så kan det jo hurtigt blive... så er det jo et svigt, et eller andet sted. Så er det jo bare en eller anden voksen, som har haft en relation, og nogle gange så har de jo også et ret spinkelt netværk i forhold til, hvem det er, der bekymrer sig om dem eller deres liv, eller hvad det er, de går og laver. Nu udgår du af tilsynet og så farvel og tak. Så ville det da være optimalt, hvis der er behov for den relation, at der er en anden, der kan gå ind og overtage det.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Sagsbehandleren beskriver det som sin opgave at skabe bedre fremtidige betingelser for klienten gennem etablering af sociale relationer mellem borgeren og centrale myndigheds-personer, herunder at undgå at borgeren "endnu en gang" oplever et svigt fra personer, der hele tiden kommer, men hurtigt er ude af billedet igen. Citatet beskriver også en erfaring med, at denne gruppe klienter ofte har meget spinkle sociale netværk, hvorfor støtte og hjælp herfra ofte ikke findes, hvilket placerer dem i en særlig sårbar position. Klienterne beskrives også som mennesker med mange nederlag "i bagagen", og sagsbehandlerne ønsker ikke at give dem (endnu) et nederlag ved at holde sig snævert til deres funktionsbeskrivelse som tilsynsførende sagsbehandlere, hvor der heller ikke står noget om, at de skal agere som koordinatore eller tovholdere for deres klienter, men det er heller ikke i modstrid hermed. Der er dog forskellige opfattelser af, hvor meget de er rede til at strække sig ud over de formelle forpligtelser som tilsynsførende.

Når der identificeres en ADHD-problematik, indbefatter det en kategorisering af klientens særlige individuelle karakteristika. I det følgende tages udgangspunkt i KiF-sagsbehandlernes beskrivelser af, hvilke problemstillinger og -karakteristika der anses som kvalificerende til at iværksætte en specifik indsats eller professionel håndteringsstrategi.

4.2 Når ADHD-problematikken håndteres

I det følgende beskrives KiF-sagsbehandlernes håndteringsstrategier og -overvejelser i forhold til en ADHD-problematik. En ADHD-problematik forbindes med en "brandslukningsindsats" over for det, der opleves som uundgåelige kaostilstande i denne gruppes tilværelse. De fremhæver, at mennesker med en ADHD-problematik ofte havner i sådanne situationer, og at baggrunden herfor er nogle særlige individuelle karakteristika eller funktionsnedsættelser ved disse mennesker. I beskrivelserne peges på, at de er "flagrende", "desorientere-

de", "svære at motivere" og har "ringe sociale kompetencer og dårlig situationsfornemmelse".

Her følger et eksempel på, hvordan sagsbehandleren hjælper en klient, der har efterladt et meget dårligt indtryk ved sidste møde hos den praktiserende læge. Dette har gjort, at lægen ikke længere vil tale med vedkommende, hvorfor KiF-sagsbehandleren ser det som sin opgave at træde til:

Mette: *Jamen det kan være, at man bliver nødt til at ringe til egen læge og sige, at det kan godt være, at han var flabet og fræk sidst, men kan du ikke prøve at tage ham ind en gang til, eller man lover at tage med til lægen næste gang eller lover at tage med til sagsbehandleren, selvom man [klienten] har kaldt hende for det ene og det andet.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Et andet eksempel på en "brandslukning" er en situation, hvor kommunen har afbrudt kontanthjælpen, hvilket gør, at KiF-sagsbehandleren ringer til kommunen (jobcentret) for at fortælle, at den pågældende klient ikke længere kan betale sin husleje, for at få medarbejderne i jobcentret overbevist om, at de skal genoptage kontanthjælpen:

Kirsten: *Det kan vel også være helt nede i, at de lige pludseligt ikke har noget sted at bo, fordi de ikke har betalt husleje, og så skal man starte forfra der. Det har tit noget med penge at gøre også, hvor man skal have fat i kommunen for at høre, om det nu kan passe, at de ikke...*

Mette: *Ja og det ender også tit med, at de lukker for kontanthjælpen, fordi de ikke overholder de ting i forhold til aktivering. Så er det jo et eller andet med at kontakte sagsbehandler og beskrive, at der måske er en grund til det, fordi det kører ikke skide godt lige nu, og så kan det være der er nogle... altså hvor de tænker, at de sygemelder ham i en periode, og så åbner vi op for kassen igen.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

KiF-sagsbehandlerne fortæller om, at de ser det som en central del af deres arbejde via rollen som "brandslukker" at reparere klientens relationer til øvrige professionelle, som klienterne på en eller måde har skadet på grund af deres problemfyldte adfærd. Eksemplet ovenfor viser, at de oplever, at mange klienter med en ADHD-problematik har svært ved overholde aktiveringskravene (fx ringe mødestabilitet). I rollerne som "advokat" og "brandslukker" forsvarer og støttes klienten gennem legitimerende forklaringer på borgernes problematiske og afvigende adfærd over for de professionelle, som det er gået ud over. Fx kan det være, at de siger, at den pågældende situation ikke er opstået på grund af, at klienten ikke vil, men fordi han/hun ikke kan. En sådan opstået situation defineres dermed til en vis grad som ikke-selvforskyldt, og der appelleres til en forståelse for klientens handlinger med henvisning til ringe specifikke individuelle kompetencer, evt. en ADHD-diagnose. Der arbejdes altså retrospektivt i forhold til borgerens liv, hvor de professionelle søger at kompensere for konsekvenserne af klienternes afvigende og nogle gange destruktive adfærd, der er blevet fortolket som problematisk af andre professionelle. Herved kan nævnes KiF-sagsbehandlerens rummelighed- og tilgængelighedsperspektiv, hvor indsatsen søges tilpasset det, der opfattes som klientens særlige funktionsnedsættelse og behov (se også kapitel 3).

Begrebet "kind-making" ("slags-gørelse") (Goodman 1978) handler om, at kategorier i problemidentifikationer er indlejrede i forskellige diskurser, der repræsenterer verden på bestemte måder, som er relevante og gør de professionelles arbejde med klienten håndterbart (Douglas 1986). For at samarbejdet med andre professionelle diskursivt kan koordineres, er det tilsyneladende meningsfyldt for dem at benytte en strategi, hvor kategorier om klienter som "ikke at kunne" anvendes til at legitimere klienternes problematiske adfærd. Brandslukningens succes beror undertiden på, om man som KiF-sagsbehandler kan overbevise øvrige centrale myndighedspersoner om, at det og det tiltag er nødvendigt, eller om hvad klienten kan eller ikke kan. Hertil benyttes kategorien således som udtryk for en individuel funktionsnedsættelse og derved som et led i en kategoriseringsproces, hvor klientens situation bestemmes som et resultat af dennes individuelle og afvigende problematiske adfærd.

Brandslukning beskrives også med en anden billedmetafor, nemlig "at holde nogen oven vande", hvilket også fremhæver den professionelle som en slags redningsmand/-kvinde, der hurtigst muligt skal hjælpe med at få taget kontakt til relevante aktører for at undgå yderligere "brand", dvs. mere kaos i klientens liv. Forebyggelse af problemer via koordinering er herved en vigtig opgave, idet KiF-sagsbehandlerne arbejder med at kompensere for klientens funktionsnedsættelse.

4.3 Udvikling, motivation og kognitive tilgange

ADHD-problematikken opfattes på lidt paradoksalt vis både som en stabil, permanent (livslang) tilstand og som funktionsnedsættelse, men også som en forandrings- og udviklingsmulighed for individet. Disse opfattelser er begge i vidt omfang til stede i interviewmaterialet, og i nogle tilfælde kommer sådanne beretninger fra den samme medarbejder. Hvor indsatte i fængslet kan benytte ADHD-diagnosen som en undskyldning for at være udadreagerende (kapitel 2), gælder dette ikke i hverdagslivet uden for fængslet, fordi selvkontrol her i højere grad er nødvendig. En forbedret selvkontrol kan opnås ved medicinering, og her fortæller KiF-sagsbehandlerne, at klienten hermed bliver mere medgørlig og samarbejdsvillig, eller ved at træne selvkontrollen i forhold til den udadreagerende adfærd og øve et realistisk selvbillede. Et eksempel herpå er en beskrivelse af klienter med ADHD-problematik (og lignende), som er uden realistisk sans i forhold til, hvad der kan/ikke kan lade sig gøre:

Lotte: Samtidig synes jeg også, at klienten netop er... det der med, at de kan være lidt flagrende og det der... jeg synes også tit, altså de er sværere at motivere for mig, dem der har en ADHD eller som ligger inde for det der, fordi jeg synes tit, at de har et urealistisk selvbillede omkring, hvor de selv er. Aktivering det er i hvert fald ikke noget for dem, fordi det er sådan nogle snotaber eller totalt åndssvage folk og narkomaner og misbrug. Nogle gange tænker jeg, jamen du sidder jo og beskriver dig selv og er et helt andet sted og skal i hvert fald ikke bo i en toværelses, men skal have noget plads omkring. De er meget urealistiske og svære at få til at se, hvor de selv er henne i billedet.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

De mangler 'selverkendelse' i forhold til, hvad de kan og ikke mindst bør gøre ifølge den professionelle, der ser det som sin opgave at hjælpe med at afstemme klientens egne forventninger i forhold til de krav, som fx Kriminalforsorgen og det øvrige system stiller dem. Der arbejdes på at ændre klientens forståelse af og indstilling til verden, hvilket udtrykker et aspekt af deres rehabiliteringstilgang og -forståelse. Der er tale om en normaliseringsstrategi, hvor det drejer sig om at omforme klientens forventninger og ideer til nogle, der bedre stemmer i overens med "virkeligheden". En strategi der også indbefatter at minimere afvigende adfærd for at gøre dem mere medgørlige og samarbejdsvillige.

KiF-sagsbehandlerne peger på, at deres klienter med en ADHD-problematik lever meget i nuet og har problemer med at sætte mål, planlægge og holde fokus, og at løsningen herpå er at fastlægge en særlig struktur, hvilket i mange tilfælde hjælper med at få hverdagen til at hænge bedre sammen. Men, næsten i sagens natur, er det ikke så enkelt at forholde sig til, om mennesker med ADHD-problematik kan udvikles. I det følgende diskuteres, i hvilket omfang de vurderer, at det er en mulighed, og under hvilke forudsætninger.

KiF-sagsbehandlerne beskriver, hvordan de arbejder på at forandre/styre mennesker med ADHD-problematik og udvikle dem til selvstændige, autonome individer trods deres "mangler" og funktionsnedsættelse.

I uddraget nedenfor åbner Lisbeth op for muligheden for, at udvikling kan finde sted, mens de øvrige deltagere i interviewet efterfølgende beskriver en række barrierer for dette:

Lisbeth: *Jeg synes godt, man kan lære dem mange ting, hvis der kommer struktur over det. Lidt a la som Sanne siger med et skema, uden de behøver at ringe hver dag. Men simpelthen med et skema. Jo mere du sætter i struktur, jo mere ro giver du dem i hovedet. Så der ikke skal være så mange an-sat til at fordele pakkerne.*

Karen: *Det synes jeg er individuelt.*

Lisbeth: *Det er det også som hovedregel.*

Inge: *Det kommer også an på, om de er velmedicinerede.*

Lisbeth: *Ja, og motiverede.*

Hanne: *Og hvad der ellers er inde over.*

Inge: *Ja, for er der misbrug inde over, så er det langt henne at hente.*

Karen: *Men alt i forhold til vores klienter, og det er generelt og hele linjen, det er motivation. Vi kan stille op med ti forskellige ting og forslag til, at de skal gøre det og det og gribe fat i kommunen og gribe fat i misbrugscentret. Men har de ikke motivationen, kan vi ikke rykke dem en meter.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Citatet handler både om, hvordan KiF-sagsbehandlerne opfatter deres arbejde i relation til KiF's funktion og forpligtelser, og om hvordan de opfatter ADHD-problematikkens tilstedeværelse i deres arbejde. I citatet begynder Lisbeth med at sige, at en med ADHD-problematik bestemt godt kan lære under forudsætning af skema og struktur i deres hoved via fx skemaer, men det nævnes også, at medicinering er central. Barriererne for egentlig læring er misbrugsproblemer, men det, der fremhæves som afgørende til sidst, er motivationen som en essentiel del af deres arbejde.

Et formelt mål for KiF-medarbejderne er at motivere til et liv uden kriminalitet. Hvad angår forholdet mellem indsatsen i praksis og den kriminalitetsforebyggende målsætning er der som tidligere nævnt en generel metodefrihed i KiF, hvorfor der hverken er egentlige metodebeskrivelser, og kun sjældent forekommer lokale metodebeskrivelser. Derfor er der i praksis mange varianter af metoder og tilgange blandt KiF-sagsbehandlerne, der i det følgende fortæller, at det primære redskab til at skabe motivation er ved hjælp af:

Lisbeth: ... kognitive samtaler, vil jeg primært sige. Visse ting, som Sanne og siger om deres afdeling [fodlænkeafdelingen], det skal de gøre. De skal komme herind og overholde de regler, de skal være hjemme, når vi kommer til hjemmebesøg. Det er en del af den betingede dom eller tilsynsdelen i det hele taget, uanset hvordan de har fået tilsyn. [...] Ved at det er dem selv, der helst skal finde ud af, at det ville være smart at ændre det. Vi kan sagtens sidde og sige en hel masse, men hvis ikke de er med os, så hjælper det jo ingenting.

Vibeke: De skal kunne se fordelene hen ad vejen.

Anette: Men det handler jo meget om, at vi skal have opbygget et tillidsforhold i forhold til dem. Har de ikke en tillid til os, så kan vi heller ikke rykke dem. Langt den største del af dem, vi har herinde, dem formår vi da at rykke i sådan en tilsynsperiode. Men vi har da også nogen ind imellem, og det er både med og uden ADHD, hvor vi bare må erkende, at de har fået "nada" ud af et års tilsyn herinde. Dem er der bare nogen af ind imellem, og sådan er det. Det er trælst, men vi har forsøgt, og så er det sådan, det er. Så er der nogen, hvor vi kan sidde efter et år og tænke, hold da kæft hvor er der bare sket meget her. Der er bare kommet styr på rigtig mange ting. Det er selvfølgelig også det, der gør, at vi bliver motiveret til vores arbejde.

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Hvor tilliden er første skridt i deres arbejde, så er de kognitive samtaler selve det redskab, der skal skabe den nødvendige forandring, dvs. gøre dem motiverede til at arbejde med dem selv. Det er en erfaring, at mennesker med såvel som uden ADHD-diagnose nogle gange slet intet får ud af tilsynet, men det er succes'erne – når det lykkes at forandre klienten – der giver medarbejdernes deres 'drive' og motivation og værdi i deres arbejde.

Samtidig fortæller KiF-sagsbehandlerne, at klienterne har psykiske såvel som sociale problemer som kriminalitet og misbrug, der håndteres gennem støtte, vejledning og motivation af klienter, så de gradvist tager mere ansvar for egen situation. Klienten har altså en total sum af problemstillinger, der gør, at interorganisatorisk koordination (Seeman 1996) bliver helt nødvendig, idet klienten ofte er afhængig af, at der er nogen til 'at tage over':

Inge: Det kommer også an på, hvad det er for nogle ting, der fylder i deres hverdag. Hvis det er deres dårlige kammerater, der fylder, så overskygger det næsten alt. Og hvis det er deres misbrug, der fylder, så er det næsten lige meget, hvad man gør. Hvis det er de samme ting, de hele tiden søger tilbage til. De ting, vi får dem til at gøre, det gør de måske, fordi de synes vi kræver det, men det er ikke, fordi de kan se fordelene ved det for dem selv.

Lisbeth: Ja også fordi at hvert valg kræver et fravalg. Uanset hvad skal de jo også vide konsekvenserne, for vi kan sagtens hjælpe dem, vi skal nok være der, og vi er lige bag dem og alt muligt andet, men hvis ikke de selv vil tage et ansvar for at foreslå de ændringer, og siger fint, hvis jeg skal ud af

mit misbrug, så hjælper det ikke, at jeg sidder med den samme flok hoveder hver aften, der tager både det ene og det andet.

Anette: *Og det er da en af de største udfordringer.*

Lisbeth: *Det er da en af de største udfordringer, det er da netop at gøre... det er ikke mit liv, de skal leve, jeg skal heller ikke leve deres liv, men hvis de ønsker et godt liv, så er de også nødt til at tage de konsekvenser, det giver. Hvis du både vil blæse og have mel i munden, det er der ingen mennesker, der kan, det kan vi andre heller ikke. Det er også at gøre dem klart og så sige, du kan ikke det hele, du er nødt til at træffe nogle valg. Og hvis du træffer de valg, så kan vi være lige bag dig og hjælpe dig videre i teksten. Men hvis ikke du kan træffe de valg, så har vi ingen muligheder. Det er at gøre det meget klart, hvad er det du vil? Der synes jeg også, vi har en fordel her som kriminalforsorg, at vi skal ikke kun tale økonomi, eller vi skal ikke kun, at vores fokus ligger et bestemt sted. Vi kan egentlig bevæge os fra den ene til den anden ting afhængig af, hvad de måtte være problemer omkring. Vi har tiden til det. Hjemmebesøg synes jeg også er vigtige i den sammenhæng. Og møde dem der i stedet for at trække dem herind. Men det ved jeg godt, det er bare, fordi jeg er gammel, tror jeg. Men at møde dem på deres hjemmebane, man er gæst i deres hjem, på deres præmisser. Det giver en helt anden trykthed fra deres side.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Disse ressourcemæssige begrænsninger strider imod deres erfaring med, at medarbejderne er nødt til at være på forkant med klienterne og ofte gentage de samme ting mange gange, som fx gennem at sende SMS'er som påmindelser. KiF-sagsbehandlerne fortæller også her, at de ofte udfører en uformel koordinering med samarbejdspartnere, hvor der bl.a. træffes aftaler på vegne af klienten. Sommetider laver KiF-sagsbehandlerne også aftaler med sin klient om, at de sender SMS'er ud med påmindelser om møderne, nogle gange selvom medarbejderen ikke selv deltager:

Lotte: *Men nogle gange er der også det der med, hvis man har været inde og hvide fat i de forskellige samarbejdspartnere, så har jeg da mange gange skrevet tiderne ned ved jobcentret, ved misbrugscentret, psykiatrien, egen læge og hvilke aftaler og hvornår. Der er fandeme noget at holde styr på i hver enkelt sag. Så kan jeg godt lave en aftale med dem om, at jeg sender en SMS dagen før: 'husk du skal til lægen i morgen' eller et eller andet, fordi så har jeg også lidt mere... når de så ikke er mødt, så kan de ikke sige, at de har glemt det. Så bruger jeg det der SMS, fordi så er der noget andet galt.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Det er dog ikke noget, de gør for alle klienter, men kun hvis de vurderer, at klienten ikke husker aftalerne. Sommetider gør de det også dagen før, de har en aftale med KiF-sagsbehandleren, fordi det manglende fremmøde kan medføre en indberetning med efterfølgende strafretlige konsekvenser i henhold til straffuldbyrdelseslovgivningen⁵⁷, der således regulerer interaktionen og relationen mellem KiF-sagsbehandler og klient. Det fortælles, at arbejdet med ustrukturerede klienter ofte udgør et ekstra arbejde og i øvrigt er en smule håbløst, idet der altid dukker nye og flere problemer op, når der først tages hul på et problem:

⁵⁷ Ifølge Straffuldbyrdelseslovens § 82, stk. 1 og § 95.

Ann: Vi gør det også i forhold til, når de skal komme, så sender vi også en SMS om morgenen for eksempel. Det er også med til at huske tiderne herinde.

Mette: Men de her sager ender jo også nogle gange med indberetning, fordi de er... altså jeg tænker nogle gange, hvis jeg har en... bare en 2-3 stykker i ens tilsynssager, som måske er 40 eller 45 eller hvad det er, så kan de 2-3 stykker godt fylde meget i forhold til alle de andre, fordi jeg kan nogle gange tænke, hvis man går ind og hjælper dem med nogle ting eller tænker, at nu skal vi have styr på det med din bolig, eller nu skal vi have styr på det med det misbrugsbehandling. Så tænker man, når de er gået: 'yes, nu fik vi styr på det'. Næste gang de kommer, måske 14 dage efter, så sejler alt igen. Så tænker man sådan lidt, nogle gange kan man godt have det sådan lidt, at... altså det kan godt være sådan lidt, at man kan godt miste modet lidt med det, fordi på en eller anden måde, hvis man løser ét problem, så kommer der ti nye til næste gang.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Denne (mindre) andel af klientgruppen er meget ressourcekrævende, og den hjælp, de kan tilbydes, slår da heller ikke altid til. Det gør, at motivationen for arbejdet med gruppen kan være svær at opretholde, idet mulighederne for at håndtere gruppen er relativt få. Den hjælp, som KiF-sagbehandlere vurderer, er mest nødvendig, handler om at motivere klienten, kombineret med at klienten skal mindes om og holdes fast på næste møde:

Interviewer: Hvordan forholder I jer til dem? Altså dem som har det der urealistiske selvbillede, som jo kan virke umotiveret også?

Lotte: Jeg tror, det bliver meget lavpraktik. Jeg tror, at det er helt ned i petitesse for måske at synliggøre det for dem selv. Jeg synes, det er rigtig svært, fordi man kan godt have en fornemmelse af, at nu har de fattet det, men så to dage efter så...

Ann: Ja så skal det gentages.

Lotte: Eller hvad der er vigtigt i forhold til indgået aftale. De skal hele tiden holdes op på aftaler, og det kan vi ikke bare gøre hver 14. dag eller 1 gang om måneden...

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Sagsbehandlere fortæller, at det kan være svært at lære klienterne noget om sig selv og skabe et mere realistisk selvbillede. De fortæller, at de generelt har svært ved at håndtere gruppen, fordi kommunikationen ikke altid er vellykket, og klienterne glemmer, hvad der bliver sagt. For at forebygge, at de er nødt til at indberette, sender de ofte en SMS til klienten, hvilket for nogle sagsbehandlere må ske løbende og nogle gange uden for arbejdstiden.

4.4 Vidensudveksling, kollegial supervision og metodefrihed

Som nævnt flere gange tidligere er der en udbredt individuel tilgang og metodefrihed til praksis i KiF, og derfor er der også plads til væsentlige variationer mellem, hvordan sags-

behandlerne forstår klientens situation og særlige problemstillinger. Det, at der ikke er nogle generelle retningslinjer eller procedurer for arbejdet med mennesker med en ADHD-problematik, anses både som en styrke og som en udfordring for sagsbehandlerne.

I det følgende diskuteres muligheden for udveksling af viden eller supervision mellem kollegaer, og hvor meget plads, de oplever, der er til dette. Diskussionen giver et indtryk af, i hvor høj en grad viden bruges kollegialt, og hvilken viden om komplekse problemstillinger der er tale om, samt hvori mulighederne for at bidrage til at løse disse består:

Lotte: *Vi bruger hinanden rigtig meget.*

Interviewer: *Sådan mere uformelt?*

Lotte: *Vi har en kollegial supervision, det har vi en gang om måneden. Så synes jeg, vi er rigtig gode til, fordi det er den personkreds, vi arbejder med... nu har vi det kørende i samme tid, så snakkes vi lige ved, når vi kommer hjem sidst på eftermiddagen, om hvordan er din dag gået, og hvad har der været med ham. Jamen han tænker det, og misbrugscentret siger sådan, nå men kan det være sådan og sådan. Jeg synes vi diskuterer sager rigtig meget i forhold til, hvem man lige sidder ved og sådan noget. Så har vi sagsbehandlingsmøder. Men ellers er det Palle alene i verden, altså den der lukkede dør, hvad sker der bag den? Det ved vi stadigvæk ikke, og det er heller ikke definerende. Det er tilsynet og frekvenser og alt det der andet indhold, der er nogle punkter med boligen og alt det der andet, men hvordan vi gør det og sådan noget, det er bag den lukkede dør... Der er kun frekvensen, vi blander os i, hvor tit vi ser dem.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Der diskuteres enkeltsager løbende, men dette er ikke en formaliseret del af arbejdet og gøres fx om eftermiddagen, inden man holder fri. Derimod er der et formaliseret månedligt møde, hvor man udveksler viden og diskuterer forskellige udfordringer i arbejdet.

I det følgende tales om at være 'ægte' eller 'oprigtig' i modsætning til 'falsk'. Man skal både være sig selv, men samtidig ikke dele ud af sit privatliv.

Medinterviewer: *Det jeg synes, jeg kunne høre er, at I er meget forskellige i jeres rolle, altså I kan godt have nogle forskellige roller, hvor én måske synes, at hun er meget koordinerende og skulle være inde over hele tiden, hvor andre synes der skal uddelegeres nogle...?*

Lotte: *Ja det tror jeg også er... altså det er jo os selv. Jeg tror, det er rigtig svært at sætte det arbejde med klienterne... fordi det bliver individuelt, fordi det er os selv, der sidder i den situation. Hvis jeg skulle sidde og lege Kirsten, så ville jeg ikke få en dyt ud af mine klienter, og de vil ikke få noget ud af mig, fordi de vil jo ikke..*

Kirsten: *Nå? (griner)*

Lotte: *(griner) Nej, men det vil jo være falskt. Jeg tænker, at hvis jeg skal flytte nogen, så skal det være i relationen. Der er også nogle ydre ting, der skal være på, hvis jeg skal motivere nogen. Jeg vil da ikke blive motiveret af Kirsten, hvis hun sad og foregav at være et eller andet, som hun ikke er. Det tror jeg sgu godt, de kan gennemskue.*

Interviewer: *Så noget med at være autentisk?*

Lotte: *Ja det handler om at være mig selv, uden at jeg sidder... fordi vi snakker ikke om mit privatliv, og de ved ikke noget om mig, om jeg er gift eller har børn og alt det der andet. Det er vi meget selektive omkring, hvis de spørger.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Her fortælles om, at de oplever at have meget forskellige tilgange til tilsynsarbejdet, fx i forhold til hvor rede de er til at strække sig for at opnå tillid til klienten. Der er en del variation i, hvor længe sagsbehandlerne har været ansat i KiF, og forskellige opfattelser af hvad der er "et ideelt tilsynsbesøg", og af hvordan der gøres rede for tilgangen til klienten. Klienter under tilsyn, som bor i Aalborg, har fået skåret alle hjemmebesøg væk, hvilket nu kræver, at klienten selv møder på KiF's kontor til det månedlige tilsyn. Klienter, der bor i andre kommuner end Aalborg, modtager fortsat besøg i deres private hjem. I det følgende uddrag peger nogle af sagsbehandlerne på, at man lettere opnår en tillidsfuld relation til dem, der besøges hjemme:

Lisbeth: *I gamle dage, da jeg startede, nu er det mange år siden, men det var alt hjemmebesøg – også Aalborg-folk. Eller der havde de valget, om de kom ud, eller de kom ind til os. Eller svar alt hjemmebesøg.*

Hanne: *Man kan også godt, selvom der er under de kilometer, men så skal der være noget specielt.*

Nichlas: *Kan det have nogen betydning for den indsats, som I kan yde?*

Lisbeth: *Det kan gå stærkere, hvis du er ude til hjemmebesøg, vil jeg påstå, for du opbygger tilliden hurtigere og på en anden måde. Det her er stadig et offentligt kontor, uanset hvordan du vender og drejer den.*

Nichlas: *Er de nemmere at tale med?*

Lisbeth: *Og gøre det privat? Jamen der er du gæst i deres hjem. De sidder i deres trygge rammer. Her er det stadig et offentligt kontor. Det er offentligt. Og så er vi endda heldige ved at have sådan et hus som det her, der måske minder mindre om et offentligt kontor end mange andre gør.*

Inge: *Jeg har jo set folk fra begge sider, hvor jeg har haft dem siddende som afsonere på Kravskovhede for eksempel. Og så komme ud til dem, det er noget helt andet.*

Lisbeth: *Vidt forskelligt. Bare det de siger: jeg har lavet kaffe, til du kommer. Så kommer der den sorteste kop. Det der med hvad du skal have fem kilo skidt om året, det får vi, det skal jeg garantere 100. Men de glæder sig sgu til du kommer...*

Karen: *Der havde jeg sgu ikke drukket det. Fy for satan!*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Medarbejderne Lisbeth og Anette fortæller, at de til enhver tid ville drikke kaffen, idet de opfatter det som en del af deres arbejdsmetode, der fordrer tillid i relationen. Samtidig fortæller de også, at hjemmebesøget opfattes som en mulighed for at foretage en social analyse, hvor de bedre bliver i stand til at belyse klientens sociale forhold ved fx at få indblik i, hvordan de bor. Sådanne observationer kan danne grundlag for, at de identificere en mulig ADHD-problematik:

Lisbeth: Der har jeg været i systemet for længe, så det er jeg ligeglad med. Det er en anden kontakt. Tilliden. At vi kommer i deres hjem, uanset hvordan der ser ud, og hvordan det i øvrigt vender.

Anette: Man får også en anden viden i og med, at man kommer ud og ser deres miljø, og hvordan de bor. Det siger jo også noget.

Lisbeth: Det siger rigtig meget. Der er der også ved mange ADHD'ere, der står det hele i et. Det ser ud, som om der er sprunget en atombombe inde midt i boligen.

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

At få indblik i og viden om disse mennesker ved at se deres hjem kan for nogle KiF-sagsbehandlernes vedkommende være et afsæt for handling, idet deres erfaring er, at mange "ADHD'eres" hjem er kaotiske og rodede, hvilket kan danne baggrund for at initiere et egentligt udredningsforløb.

Denne diskussion viser to centrale pointer – dels at man har forskellige personlige grænser og normer for, hvor langt man vil gå "i klientens tjeneste", dels hvilken rolle "tillid" spiller i relationen til klienten. Diskussionen viser også, hvilket karakteristika ("ustrukturerethed") for et menneske med en ADHD-problematik, der benyttes i identifikationen. Hjemmets rod anses som en slags 'første indikator' på en mulig ADHD-problematik.

Viden om ADHD

Der er ingen muligheder for at henvise de klienter, der ikke har en psykiatrisk behandlingsdom og fx er skizofrene eller har andre og mere alvorlige psykiatriske lidelser, til retspsykiatrien på sygehuset. Det skal gå gennem egen læge, som derpå henviser til psykiater. Dette opleves som en strukturel barriere for, at KiF-sagsbehandleren kan igangsætte den hjælp via psykiatrien, som de mener, der kan være brug for.

KiF-sagsbehandlerne oplever, at deres viden om ADHD i al almindelighed er meget begrænset. I det daglige skelnes der ikke mellem fx ADHD-problematikker og særlige behov og andre klienters behov (jf. kapitel 3).

Sagsbehandleren i følgende uddrag arbejder i fodlænkeafdelingen i KiF. Hun peger på, at hun – trods hun ved det kan være svært for denne gruppe at forholde sig til mange ting ad gangen og i mangel af bedre social faglige redskaber/metoder – er nødt arbejde ud fra den forudsætning, hun nu en gang har. Hun erkender åbent, at hun ikke kan tage særlige hensyn, hvilket nogle af kollegaerne undrer sig over, selvom de godt kender problemstillingen:

Sanne: Der synes jeg også, at vi mangler noget viden i forhold til, hvordan vi skal arbejde med den her personkreds, for vi gør da det samme. Hej jeg hedder Sanne, jeg skal lige stille dig en million spørgsmål for at finde ud af, om du kan få fodlænke på. Jeg tager da heller ikke det hensyn.

Hanne: Men du koster ikke rundt med ham. Du sender ham ikke derned, hvor han så får at vide, at han skal derind, som siger at han skal tilbage til banken.

Sanne: *Det kan jeg da sagtens finde på. Jeg kan sagtens finde på at sende ham i misbrugsbehandling, og han skal også lige finde noget beskæftigelse. Hvem ved om han sågar også skal i alkoholbehandling?*

Sanne erkender her, at hun måske godt ved, at hun ikke kan igangsætte en masse på én gang i forhold til en ADHD-problematik, men gør det alligevel:

Sanne: *Jeg kan faktisk putte mange bolde i luften, men jeg er faktisk ikke opmærksom på, at jeg burde faktisk starte med at give ham det ene, og så kunne det godt være, at jeg skulle vente en uge, og så bede ham om det næste. Det gør jeg faktisk ikke.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Mange af KiF-sagsbehandlerne oplever, at de mangler viden om ADHD, og at det er svært at vide, hvordan de skal håndtere denne klient. KiF-sagsbehandleren her kunne ønske mere viden om gruppen med ADHD:

Sanne: *Nej, det er bare lidt i forhold til, at vi snakker om, at man nogle gange godt kunne vide lidt mere for at kunne gøre det rigtige og bedste for den her gruppe. Det er jeg ikke sikker på, at jeg er klædt ordentligt på til.*

Hanne: *Det er jeg da heller ikke.*

Lisbeth: *Men man ved stadig de der grund... men det er igen, om der overhovedet er mulighed for det i jobbet. Bare herinde hvor vi sidder i to forskellige afdelinger, hvor I er meget mere regelbundet, end vi er i tilsynsafsnittet. Vi har nogle andre muligheder. Godt nok inden for rammerne, men jeg ville nok have ventet med... så tager vi det lige stille og roligt, så jeg er helt sikker på, at jeg har ham med.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Der er forskel på indsatsen over for brugerne, om man arbejder med fodlænken eller i tilsynsafsnittet. Fodlænken er en afsoningsform og er på derfor mere bundet op på regler og krav end et almindeligt tilsyn typisk er, hvor det er muligt at give tid og plads og derved skabe en rummelighed og fleksibilitet i arbejdet med klienten. Generelt er der dog enighed om, at de ikke ved nok om, hvordan man kan gøre "det rigtige og det bedste" for mennesker med en ADHD-problematik.

4.5 Mentorindsats i Kriminalforsorgen

I Danmark har man en mentorordning, som har til hensigt at hjælpe og støtte den kriminelle i forbindelse med løsladelse og udslusning. Et systematisk review viser, at mentorprogrammer har positive effekter i forhold til mindskelse af kriminalitet, aggression, stofmisbrug og skolefærdigheder, særlig over for personer i højrisikogruppen for kriminalitet ud fra en gennemsnitsbetragtning (Tolan, Henry m.fl. 2008). Studiet fortæller derfor ikke noget om, hvad der adskiller de forskellige indsatser i indhold, og kan derfor heller ikke anvise, hvad der fungerer bedst.

Kriminalforsorgen kan tilbyde en form for udvidet tilsyn, hvor en mentor i tilsynsperioden ansættes ofte 6-8 timer/uge. Ordningen er en selvstændig ordning under Kriminalforsor-

gen. Mentoren tilknyttes klienten efter individuel vurdering og består af støtte og hjælp, hvor mentoren skal være en slags positiv rollemodel og har vist sig at være meget udbytte-
rig for den kriminelle (Prieur & Henriksen 2009; se evt. Jørgensen & Kyvsgaard m.fl. 2012⁵⁸). Mentorordningen kan fx udmøntes i hjælp til at skabe struktur på hverdagen, til at kontakte de offentlige myndigheder eller i form af personlig støtte. Mentoren er i modsætning til et tilsyn under KiF helt frivillig for klienten, og klienten har selv indflydelse på, hvem der skal ansættes som mentor. Mentoren har ikke forpligtelse til at føre nogen form for tilsyn. Ordningen omtales af sagsbehandlerne i KiF som relevant for gruppen af personer med ADHD-problematik og kan supplere deres egen indsats og begrænsede ressourcer. Her nævnes, at mentoren fx kan vælge at tage med til møder med kommune, hvilket kan være svært at finde tid til i KiF. Er en mentor først blevet ansat til en klient, er det lovpligtigt, at der udarbejdes en handleplan i samarbejde mellem klienten, mentoren og sagsbehandleren i KiF⁵⁹, og der en forpligtelse til, at mentoren skal føre logbog og holde møder hver tredje måned med sagsbehandleren i KiF, ligesom mentoren også er forpligtet til at orientere denne, såfremt den unges situation ændres markant.

I følgende uddrag berettes om mentorens funktion, der generelt beskrives positivt, idet den kan supplere tilsynet i arbejdet med en klient med ADHD-problematik. Mentorens arbejde har mange lighedspunkter med det arbejde, som den kommunale bostøtte og KiF-sagsbehandleren udfører:

***Ann:** Men det, der er et rigtig godt redskab, synes jeg i det her arbejde, det er, når der kommer en støtte på eller en mentor herfra. Vi har jo selv en pulje af mentorer, som vi kan ansætte, som også kan fungere som... man kalder det noget forskelligt, kontaktpersoner og bostøtte. Det er også sådan lidt det samme. Sådan, at det også tit er den ene person, som mange ting går igennem for den enkelte, og hvor den person tit tager med dem til de der forskellige steder. Det gør vi også nogle gange, men hvis der er en primærperson på, er det ofte den, der gør det. Vi har så mere en koordinerende rolle i forhold til det.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere primo 2012)

Som det fremgår af dette citat, er der ikke klare linjer mellem de forskellige ordninger i kommunalt og KiF-regi, idet dette ikke er koordineret hverken formelt eller uformelt.

KiF-sagsbehandlerne kan selv beslutte at tilknytte en mentor, men som udgangspunkt modtager de ikke en mentor, hvis klienten allerede har bostøtte fra kommunen. Medarbejdere fortæller, at det kan hænde, at klienten har fx en bostøtte eller mentor fra jobcentret og en mentor via KiF på samme tid, uden andre end klienten selv er vidende om det. Det er ofte blot ved et tilfælde, at KiF bliver opmærksom på, at der allerede er tilknyttet en kommunal bostøtte. Hvis ikke klienten har en bostøtte i tilsynsperioden, fortæller KiF-sagsbehandlerne, at de anser det som deres arbejde at få koblet en mentor på, inden tilsynet slutter. Det begrundes med, at bostøtten har første prioritet, idet mentoren alene følger tilsynsperioden, der er en relativt kort periode på 1-2 år.

⁵⁸ For en forskningsoversigt over effekter af mentorordninger, er der en publikation fra Justitsministeriets Forskningskontor. Denne peger på, at der generelt er fundet positive, dog relativt små effekter på recidiv (tilbagefald til kriminalitet).

⁵⁹ Som det fremgår af Cirkulære om Kriminalforsorgens mentorordning nr. 16 af 4. marts 2011, Justitsministeriet, er det en forpligtelse for KiF at udarbejde en handleplan, jf. Cirkulære om udarbejdelse af handleplaner efter Straffuldbyrdsloven m.v. (handleplanscirkulæret) af 27/2 2009.

En KiF-sagsbehandler udtrykker bekymring for, hvordan det skal gå med klienten, når tilsynet slutter, i det tilfælde der ikke er koblet en bostøtte på ved KiF's afslutning. Hvad der imidlertid ikke afsluttes er:

... deres [klienterne] liv og alle de der problemstillinger. Der er det rigtig vigtigt, at hvis vi har en mentor inde... fordi den følger vores tilsynsperiode, der er det vigtigt, at vi får det bundet op på kommunen – ret tidligt får arbejdet på, at kommunen får sat en bostøtte på. I heldigste fald, som Lotte havde et eksempel på, så arbejde på at mentoren bliver bostøtten eller kontaktpersonen fremadrettet, så de ikke skal have det personskifte igen. Det er så ikke altid det lykkes, men der er det godt, hvis det kan gå op i en højere enhed.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Ovenfor fortælles om vigtigheden ved at undgå at udskifte støttepersoner for ofte og ved at sørge for at få en person tilknyttet klienten, der ikke er begrænset af den relativt korte tilsynsperiode og kan fungere som mentor/bostøtte/coach. Det kan ikke udelukkes, at der også kan være ressourcemæssige betragtninger inde over dette, da flere medarbejdere peger på, at når det gælder sådan noget som ADHD, må det være kommunens ansvar at indsætte en specialist som bostøtte. Det kritiseres også af flere, at klienter ofte har behov for flere end de timer, der som udgangspunkt visiteres til gennem den kommunale bostøtteordning (og som ofte er færre end de 4-8 timer ugentligt i KiF's mentorordning). I nogle tilfælde kan mentoren godt fortsætte efter tilsynsperioden, men så skal der være tale om frivilligt tilsyn, og det er kun for en kort periode – op til tre måneder:

Mette: ... så er der ikke nogen sanktionsmuligheder, så det hele bare er frivilligt, men det kan man godt i typisk op til 3 måneder efter, at tilsynet op-hører.

Lotte: Og ofte er det 4-8 timer ugentligt.

Mette: Ja.

Interviewer: Så det dækker lige lidt mere end typisk bostøtte, medarbejder med kommunen, er det ikke ofte...?

Mette: Jo, man kan sige, at vi har ikke en kæmpe administration her, det kan egentlig ske ret hurtigt, hvis de selv har et bud på, hvem det kan være, eller hvis vi har et bud, så kan det sådan set ske fra uge til uge, kan man sige. Hvis det skal i kommunen, så skal det bevilliges, og der kan gå rigtig lang tid. Derfor tror jeg også, at vi nogle gange af nemhedens skyld siger, at vi ansætter en selv og så...

Lotte: Men tit så ansætter vi i brandslukningssituationen, synes jeg.

Mette: Ja det er også rigtigt.

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Her fortælles det, at mentoren, særligt i slutningen af eller umiddelbart efter tilsynet, er en slags midlertidig støtte for klienter, der (endnu) ikke har fået en bostøtte, men som vurderes til at have behov herfor. Ansættelsen af en mentor bliver ofte ikke iværksat som forebyggende eller afhjælpende indsats, men som en del af "brandslukningen". Det kunne være godt at engagere flere mentorer, idet tilsynet også beskrives som presset på ressourcer, og i og med KiF-sagsbehandlerne har rigtig mange klienter, er det ikke muligt at udfylde en mentorrolle for de mange klienter, som har behov. Dette giver vanskeligheder med at vur-

dere relevansen for ansættelsen – også i forhold til at definere grænsefladen mellem KiF-sagsbehandlerne og mentorernes arbejde:

Lotte: *Og hvis vi ansætter, fordi vi bare synes, at der er et behov, og der ikke er en brandslukningssituation, så er det nemlig, at klienten har rigtig svært ved at se behovet, de skal opleve en effekt med det samme, og at de får en hjælp, ellers så bliver det noget mærkeligt noget, det har du ret i Kirsten. Det er jo som blæksprutte, hvor de har mere behov for det og som fragt fra A til B.*

Kirsten: *Ja noget med lige at huske lægen.*

Lotte: *Ja mange har svært ved at... og har udgifter til transport og har ikke noget kørekort og alle de der andre ting, så det er også nogle gang med at hente og bringe til de forskellige institutioner og læger og misbrugscentre og aktivering...*

Lotte: *... Vi henter og bringer ikke, og kører og sådan noget.*

Interviewer: *Men mentorerne gør det så?*

Mette: *Det går jo så bare fra deres timeantal, men det er en del af det, de er ansat til også. For eksempel hvis man ved, at det er et af problemerne, det er, at han ikke kommer op om morgenen. Så kan det godt være, at vedkommende ringer og vækker og henter måske, hvis det er det, man aftaler. Man kan sådan set aftale hvad som helst, bare det hjælper på den problematik, der er.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

En medarbejder nævner et eksempel på, at en klient egenhændigt afskedigede sin mentor, fordi han ikke kunne se behovet for en barnepige, men hellere ville have en lejlighed. KiF-sagsbehandleren fortæller:

Mette: *Men det er sådan lidt der, hvor jeg forsøgte at forklare ham, at du har behov for vedkommende, og alle de der aftaler med læge og psykiatri det kommer du ikke af sted til, hvis ikke... men han synes bare, hvad fanden, altså hende kunne han ikke bruge til noget, han var træt af hendes ringen og hendes skælden ud når han... ja så det er sådan lidt, nogle gange kan det godt virke lidt tungt, synes jeg.*

Lotte: *Det kan være svært at motivere dem til at netop få et realistisk billede af deres eget... og når det glipper, så er det jo, at det ender med indberetning eller... ja så starter man bare forfra igen.*

(FGI, KiF-sagsbehandlere september 2012)

Uddraget er et eksempel på, hvordan det at være mentor for mennesker med fx ADHD-problematik og uden sanktionsmuligheder (som i KiF-tilsynet) kan være vanskeligt, da man kan få skældud og blive afskediget trods mentorens ellers nok så gode intentioner.

KiF-medarbejderen fortæller også, at målet for KiF's indsats er at undgå, at klienten (igen) oplever et nederlag, som fx en indberetning antages at være, hvorfor det er bedre, at sagsbehandleren må starte forfra med klienten. Det fortæller også noget om, hvilke handlemuligheder, begrænsninger og professionelle forpligtelser, som KiF-sagsbehandlerne oplever at have i et komplekst spændingsfelt mellem kontrol/straf og behandling/rehabilitering.

4.6 Opsamling

Dette kapitel stillede spørgsmålet: *Hvilke muligheder og begrænsninger oplever de professionelle i KiF ved deres rolle og funktion i forhold til at udføre deres arbejde omkring klienter med sammensatte og komplekse problemstillinger, herunder en ADHD-problematik?*

Kapitlet viser, at KiF-sagsbehandlernes arbejdsfunktion er koordinerende og formidlende mellem klienten og andre myndighedsaktører. KiF-sagsbehandlerne beskriver, at de hverken har ressourcer til at iværksætte særlige indsatser inden for KiF's eget regi eller visitere til specifikke indsatser uden for KiF-regi, men at de har mulighed for at tilknytte en mentor gennem KiF, når det anses nødvendigt i forhold til den enkelte klients behov. KiF-sagsbehandlerne benytter overvejende en uformel, men også stærkt personafhængig koordinering gennem egne netværk. Her kan der være en fare for skjult koordinering, hvilket kan medføre en risiko for, at viden om centrale indsatser i systemet, der måske kan hjælpe klienten, ikke deles med kollegaerne i KiF. Undersøgelsen viser også, at der er begrænset formaliseret koordinering med andre aktører.

KiF-sagsbehandlerne beskriver deres eget arbejde ud fra to forskellige roller i tilsynsarbejdet – som "blæksprutter" og "brandslukkere". Hvor de som blæksprutter arbejder på at få finde samarbejdspartnere, bygge bro mellem dem og derved bidrage til at få den samlede koordination til at gå op, er de som brandslukkere et akutberedskab, der håndterer og redder klienterne ud af en situation, hvor indsatsen svigter, eller hvor klienterne på grund af deres særegne adfærd roder sig ud i problemer med andre professionelle i det offentlige.

KiF's koordinerende arbejde i blæksprutterrollen består i vidt omfang af den uformelle form for koordinering, hvor personlige kontakter/netværk og kendskab til hjælpesystemet bliver forudsætning for indsatsen. Indsatsens koordinerende og forebyggende funktion og dermed succes forudsætter, at de eksterne aktører både kan og vil være med, hvilket kræver, at KiF-sagsbehandlerne benytter en strategi, der afsætter ressourcer til at tage kontakt med og nogle gange følge klienten rundt i systemet, og det kræver også tillid mellem de netværksaktører/samarbejdspartnere, der vurderes nødvendige at inddrage.

Herved bliver sagsbehandlerne tvunget ind i rollen som "advokat" for klienten og dennes behov over for andre offentlige instanser – en rolle, de finder meget ambivalent, fordi aktører fra andre instanser har en negativ indstilling til denne funktion, muligvis fordi de ser det som en mulig alliance med klienten.

Kapitlet viser, at KiF-sagsbehandlerne har svært ved at forholde sig til, om mennesker med ADHD-problematik kan udvikle og forandre sig, ligesom de heller ikke har nogle konkrete overvejelser om en "ADHD-strategi" eller en særlig tilgang i forhold til at arbejde med deres 'ADHD' specifikke problemer. På en måde kan man sige, at de tager udgangspunkt i den enkelte klient og dennes særlige situation (jf. også kapitel 3). Men samtidig beskriver KiF-sagsbehandlerne mennesker med ADHD-problematik på den måde, at de har særlige kombinationer af sociale og adfærdsmæssige problemstillinger, at de lever et kaotisk og spontant liv, og at de er ude af stand til at organisere det.

De funktioner, som KiF-tilsynet varetager i relation til nogle af de problemstillinger, der bl.a. knytter sig til ADHD-problematikken, er fx at hjælpe klienten med at læse og forstå henvendelser fra offentlige myndigheder, for nogle at tage med til møder i jobcentret og hjælpe klienten med at indse vigtigheden i og at overholde og overskue de krav, som fx socialcentret stiller.

Kapitlet viser, at KiF-sagsbehandlerne arbejder i et paradoks, hvor de på denne side anskuer mennesker med ADHD-problematik til at have nogle væsentlige og mere eller mindre permanente funktionsnedsættelser, og på den anden side samtidig arbejde ud fra et mål om at forandre klientens 'urealistiske' indstilling til egen tilværelse og med at skabe selvstændige og aktive individer.

KiF's rolle og funktion kan siges at minde om form for 'case manager', særligt i forhold til de klienter der har de mest komplekse og sammensatte behov, eksempelvis dem med en ADHD-problematik. KiF-sagbehandlerne arbejder ud fra et helhedssyn, som søger at tage højde for klientens særlige historie, situation og individuelle forudsætninger. Følgende konklusioner fra kapitlet angående KiF's særlige rolle og funktion kan her opsummeres:

- De har indgående kendskab til deres særlige klientel og den enkelte klient
- De har en central rolle at spille i formidlingen eller medieringen mellem klienternes særprægede livsverden og så andre professionelle, der har færre forudsætninger for at have denne indsigt
- De rådgiver kommunale samarbejdspartnere på baggrund af dette indgående kendskab til klienten
- De støtter og rådgiver klienten om muligheder og relevante instanser på baggrund af deres indgående kendskab til den kommunale forvaltningsstruktur
- De arbejder med at skabe struktur, sammenhæng og kontinuitet i klientens hverdagsliv, så denne ikke mister orienteringen og farer vild i mange krav og forventninger fra bl.a. offentlige myndigheder.

5 Samlet konklusion

5.1 De voksne kriminelle med ADHD og deres situation

Undersøgelsen belyser, hvad voksne kriminelle med ADHD-diagnose forstår ved ADHD. De beskriver diagnosen som en legitim og overbevisende forklaring på, hvorfor de oplever at have nogle personlige mangler og visse adfærds- og tilpasningsvanskeligheder. De voksne kriminelle har generelt en positiv indstilling til diagnosen; de sætter stort set ikke spørgsmålstegn ved, om ADHD-diagnosens symptombeskrivelse også passer på dem selv. De voksne kriminelle tager diagnosen "til sig" og accepterer den som en sygdom, der som en skæbne "har ramt dem". Dette har forskellige konsekvenser for deres selvforståelse og sociale identitet.

De fleste, men ikke alle, interviewede voksne har en meget lang kriminalitetshistorik tilbage fra den tidlige teenagealder, og alle har/har haft et længerevarende stofmisbrug. Informanterne fortæller i interviewene, at de altid har oplevet at have visse problemer med fx at begå sig socialt, og at de netop derfor har haft mange oplevelser af nederlag, tab og brudte sociale relationer. De oplever også, at der gik for lang tid, inden de blev udredt, og at diagnosen derfor blev stillet alt for sent. Blandt mulige forklaringer på og begrundelser for, hvorfor ens liv er gået, som det er, giver den diagnostiske diskurs mulighed for at omdefinere sin sociale rolle og indoptage den i sine personlige fortællinger. I de voksne kriminelles fortællinger om fortiden er det tydeligt, at diagnosen giver dem nye ord og måder at anskue tidligere og aktuelle problemstillinger på. Undersøgelsen viser, hvordan diagnosen bekræfter en oplevelse af utilstrækkelighed og derved også baggrunden for mange af disse negative oplevelser. De interviewede kriminelle voksne benytter med reference til ADHD en af-stigmatiseringsstrategi, hvorved de søger at minimere graden af afvigelse i deres fortællinger. Når diagnosen accepteres, gøres det som en form for byttehandel eller "symbolsk økonomi", hvor et stærkt stigma (kriminalitet eller misbrug) byttes med et mindre stærkt stigma (ADHD-diagnosen). Således omskaber diagnosen de berørtes sociale identitet fra 'forbryder' til 'offer', når informanterne i interviewudsagnene legitimerer kriminelle handlinger og herved fralægger sig (en del af) ansvaret herfor.

Undersøgelsen belyser desuden nogle af konsekvenserne for klienterne i forbindelse med løsladelse og udslusning af mennesker med ADHD-problematik. I disse fortællinger knyttes i høj grad an til velbeskrevne generelle faktorer i litteraturen om løsladelse og udslusning, der udgør barrierer for inklusion og rehabilitering. De voksne kriminelle oplever, at der ikke har været nogen personer til støtte og hjælpe dem efter afsoningen i fængslet, og når prøveløsladelsen skal påbegyndes, føler de sig overladt til sig selv. De oplever, at der ikke er nogen, som samarbejder og koordinerer i forhold til dem, og generelt opleves det som meget svært selv at navigere i og gennemskue det offentlige system, som de i forvejen oplever at have meget lille indsigt i. De beskriver, hvordan de selv har vanskeligt ved at agere koordinatore og skabe sammenhæng mellem indsatserne knyttet til forskellige myndighedsinstanser.

Selve overgangen fra en isoleret tilværelse i fængsel til "livet i frihed" beskriver de voksne kriminelle som en stor belastning, fordi de i fængslet har været vant til at leve i nogle entydige, forudsigelige og strukturerede rammer, hvor de ikke har skullet forholde sig til mange krav og opgaver ad gangen. De beskriver også, hvor vigtigt det er for dem at have en fast person tilknyttet i denne overgangsfase. Helst en person, som de har tillid til og

både vil og kan hjælpe dem videre. Flere voksne kriminelle fortæller om, hvordan de har følt sig som kasterbolde, fordi fx psykiatri- eller misbrugsområdet ikke har villet tage sig af dem på grund af en dobbeltdiagnoseproblematik. Alle fortæller, at det har været helt afgørende i deres forløb at søge og finde nogle nøglepersoner, som har kunnet hjælpe dem videre. Her fremhæves særligt KiF-medarbejderen Lisbeth som en helt central og uundværlig person.

Generelt lægger de voksne kriminelle vægt på følgende kvaliteter ved en professionel indsats i forhold til deres behov (her refereres primært til erfaringer med KiF):

- At den professionelle udgør en baseline af sikkerhed og tryghed gennem fx at give mulighed for, at de altid kan ringe til en person, som de er sikre på gerne vil og kan hjælpe med svære og pludseligt opståede problemer.
- At der en professionel, der følger med på sidelinjen, og som de kan være i dialog med undervejs i prøveløsladelsesperioden, opleves som en stor sikkerhed.
- Følgende personlige kvaliteter ved den professionelle omtales (mere eller mindre eksplicit): empati, anerkendelse og oprigtighed/ærlighed og tillid.
- At der en professionel, der "lige kan tage telefonen og ringe og forklare, hvorfor jeg ikke dukkede op i jobcentret".
- Der lægges vægt på en mentorlignende funktion, der ligger i Lisbeths rolle, som den beskrives, hvor klienterne kan få motiverende opbakning til at lige tænke sig om og "blive på den rigtige side".
- At en person som Lisbeth har evne og vilje til at støtte er vigtig, fordi der ofte ikke er andre til at udfylde denne funktion.
- At en person som Lisbeth bidrager til at skabe oplevelsen af sammenhæng i den samlede indsats.
- Balancen mellem på den ene side at være hård/retfærdig/bestemt og blød empatisk/hjælpsom beskrives som motiverende, menings- og retningsgivende i forhold klienternes liv.

5.2 Professionelles problem- og løsningsforståelser i relation til ADHD-problematikken

Undersøgelsen peger på, at frontmedarbejdernes forståelse af ADHD-problematikken er kombinationer af udbredte, populære forestillinger om ADHD (ud fra en medicinsk, diagnostisk diskurs) og deres praksiserfaringer med klienterne i Kriminalforsorgen. Undersøgelsen belyser, hvordan frontmedarbejderne i et åbent fængsel og i KiF møder og forholder sig til 'ADHD-problematikken' fra deres erfaringer i praksis, hvor både et strafrationale og et rehabiliteringsrationale gør sig gældende som grundlæggende vilkår for deres arbejde. Undersøgelsen peger på, at disse to rationaler kommer forskelligt til syne i de professionelles forståelser af ADHD i henholdsvis fængslet og KiF, fordi de udspringer af to forskellige institutionelle kontekster. Analysen ser på, hvordan disse forståelser kommer til udtryk i interviewene og viser, at frontmedarbejderne i både fængsel såvel som i KiF udviser modstand mod og kritik af den stigende ADHD-diagnosticering af voksne i Danmark, og at udviklingen karakteriseres som en generel og samfundsmæssig tendens til, at normaliteten bliver stadig mere snæver, samtidig med at unge i dag er mindre ansvarlige og egoistiske. Der er således også normalitet at spore i afvigelserne i informanternes beskrivelser.

De professionelle beretter om en stor interesse fra klienterne og de indsatte i at få iværksat en udredning for ADHD. Undersøgelsen viser, at den skepsis også handler om, at indsatte og klienter på den ene side søger at få adgang til særlige privilegier/ressourcer gennem klienters anvendelse af ADHD som begrundelse for at have særlige behov (for fx støtte og hjælp). På den anden side benytter de diagnosen som forklaring på uønsket adfærd og på, hvorfor de fx bør undtages fra forpligtelsen til at arbejde under afsoning. Desuden dækker interessen over, at de indsatte i nogle tilfælde har et ønske om at få fingre i ADHD-medicinen for at tjene penge på videresalg. Professionelle, særligt i fængslet, er i høj grad på vagt over for, at diagnosen benyttes strategisk, og for at de indsatte stræber efter at opnå personlige "gevinster", mens professionelle i KiF fx ikke møder klienter, som på samme måde agerer strategisk, muligvis fordi KiF ikke giver direkte adgang til ressourcer. KiF-sagsbehandlerne retter dermed en anden type kritik mod diagnosen, nemlig at de ikke rigtig kan bruge den til noget, og at samfundet bare "sprøjter" ADHD-diagnoser ud.

Der er forskellig praksis i de to institutioner i forhold til, hvordan ADHD-problematikken udgør afsættet for professionelles handling. De fleste er forbeholdne i forhold til, om ADHD skal have en særskilt opmærksomhed i det daglige arbejde, mens andre peger på, at de slet ikke tager notits af, om klienten har en ADHD-diagnose eller ej. Flere professionelle efterlyser mere viden om ADHD, men nogen – særligt de mere erfarne sagsbehandlere – mener, at de har tilstrækkelig viden om ADHD, mens andre mener, at viden specifikt om ADHD ikke er en nødvendig forudsætning for deres arbejde. De finder det vanskeligt at vurdere, om ADHD er klientens primære problem eller ej. Derfor vurderes det heller ikke af alle som relevant at fremhæve ADHD som udgangspunkt for en målrettet indsats.

Den ADHD-problematik, som de professionelle møder hos deres klienter, beskrives som et kompleks af sammensatte sociale (særligt misbrug og kriminalitet) og adfærdsmæssige problemstillinger (særligt hyperaktivitet og rastløshed, asociale træk og ringe sociale kompetencer) kombineret med en række svigt, nederlag og symptomer på angst. ADHD-problematikken relateres altså til nogle bestemte former for sociale problemer og funktionsnedsættelser hos klienterne.

I KiF synes det, som om at de professionelle ikke anser ADHD-problematikken som en særlig problematik, der bør fremhæves, idet deres klienter generelt anses for at være belastet af mange andre, mere alvorlige problemstillinger.

Når de professionelle i Kriminalforsorgen vurderer en klient som en person med indikation på ADHD, har de adfærden 'hyperaktiv' og 'rastløs'. En vurdering, der anses som endnu mere sikker i forhold til en mulig diagnose er, når adfærden kombineres med et stofmisbrug, idet dette tolkes som selvmedicinering i forhold til ADHD. De professionelle i fængslet kategoriserer den indsatte som 'hyperaktiv' og 'rastløs' (fx at "løbe på væggene"), hvilket skaber behov for faste strukturer og rammer, som fængslet anses velegnet til. Her mødes de indsatte med en pædagogik, der kan beskrives som en konsekvenspædagogik. Her er tanken, at de skal stilles over for samme krav som alle andre indsatte. KiF-sagsbehandlerne arbejder ud fra en kompensatorisk form for pædagogik, hvor de møder klienten gennem en rummelighed og fleksibilitet, hvor de stiller færre/andre krav til klienten på baggrund af ADHD-problematikken, og herved søger de at skabe struktur og rammer. Undersøgelsen viser, hvordan disse to forskellige balanceringer på den ene side mellem kontrol, disciplin (strafrationalet) og på den anden side hjælp, støtte og omsorg (rehabiliteringsrationalet) foregår i praksis i de to institutioner.

5.3 Koordination og sammenhæng

Undersøgelsen har også fokus på koordination og sammenhæng i forbindelse med løsladelse og udslusning fra de professionelles perspektiv. ADHD-problematikken relateres i høj grad til, at klienterne har særligt vanskeligt ved at skabe struktur og sammenhæng i deres liv, og den kaotiske måde at leve på gør dette særdeles vanskeligt. Disse typer af problemstillinger er KiF-sagsbehandlerne i et eller andet omfang vant til i deres daglige arbejde med klienter.

KiF har generelt ingen ressourcer til egenhændigt at iværksætte eller visitere til særlige indsatser rettet mod fx at støtte i relation til en ADHD-problematik. KiF-sagsbehandlerne forholder sig til deres klienter gennem varetagelse af en kompleks og alsidig rolle og funktion. I interviewene beskriver KiF-sagsbehandlerne deres roller over for klienten i tilsynsarbejdet med to billedmetaforer: en "blæksprutte" og en "brandbil". "Blæksprutten" arbejder med at formidle kontakt til andre myndigheder, at hjælpe klienten med at huske sine aftaler, at navigere rundt i systemet og dets aktører, hjælpe med at læse breve, at tage kontakt til jobcentret og i nogle tilfælde tage med til møder i kommunen, i det omfang ressourcerne tillader det. "Brandbilen" arbejder med at søge at løse akutte situationer, som klienten er havnet i, når fx koordineringen af klientens forløb ikke foregår som planlagt, og klienten er ved at komme ud i alvorlige problemer. KiF-sagsbehandlerne fortæller, at det ofte hænder for mennesker med en ADHD-problematik, at de må gribe til "brandbilen", fordi det hele skrider for deres klienter.

KiF-sagsbehandlere overskrider gennem disse funktioner undertiden deres formelle forpligtelser og roller i forsøget på at skabe kontinuitet og sammenhæng i klientens forløb.

Dette afspejler en arbejdssituation og et vilkår, hvor KiF-medarbejderne agerer og handler, når de oplever, at ingen andre udfylder rollen og giver støtte, hjælp og koordinerer indsatsen over for klienten. For eksempel beskriver KiF-sagsbehandlerne, at det sommetider er nødvendigt at optræde som "klientens advokat", fordi ingen andre udfylder denne rolle, og fordi klienten ikke selv kan overskue de mange relevante institutionelle aktører og sammenhænge, som de indgår i – en rolle de på mange måder finder vanskelig og konfliktfyldt.

KiF-sagsbehandlerne kan beskrives som en gruppe, hvis rolle kommer tæt på en form for "case manager". Lisbeth er et eksempel på en socialarbejder, der udfylder en sådan kompleks rolle og funktion i arbejdet med klienterne, der som oftest er i en meget kompleks situation. De voksne kriminelle fortæller i forbindelse med undersøgelsen, at Lisbeth giver en motivation og opbakning til at holde sig "på sporet" og dermed fx væk fra stoffer og kriminalitet. De beskriver hende som en særlig positiv person, der er støttende, motiverende og aflastende og giver sammenhæng og tryghed.

KiF's sagsbehandlers særlige arbejdsfunktion kan ses som særlig unik i forhold til deres klientels særlige problemstillinger, idet de fungerer som en slags mediatorer mellem klienternes komplekse livsverden og andre professionelle i det offentlige hjælpesystem. KiF-sagsbehandleren, Lisbeth, udviser en høj grad af indlevelse, forståelse og viden om sine klienter, og gennem arbejdet med tillid og empati har hun opnået en relation til klienten, som andre "i systemet" sjældent har.

Indsatsen fra KiF-sagsbehandlerne og Kriminalforsorgens mentorer kan ses som forsøg på at skabe kontinuitet og sammenhæng i klienternes forløb i en kontekst, der er præget af generel mangel på koordinering af den enkelte klients forløb i et kompliceret og opsplittet

system af mange parallelle, enkeltstående hjælpeforanstaltninger/indsatser (Høgsbro, Eskelinen m.fl. 2013). KiF-sagsbehandlernes ageren siger noget om det offentlige hjælpesystem og indsats over for en klient med ADHD-problematik. Indsatsen foregår inden for en opsplittet institutionel struktur, hvor forskellige aktører søger at kompensere for manglen på koordinering ved at oprette parallelle og samtidige indsatser, der har betydelige overlap mellem hinanden. Der er eksempler på, at klienter har flere hjælpeforanstaltninger på samme tid, fx både KiF-tilsyn, en mentor fra Kriminalforsorgen og en bostøtte i kommunen. Undersøgelsen viser også, hvordan KiF-sagsbehandlere – i fraværet af en formel koordination – koordinerer via uformelle netværk i arbejdet med at skabe sammenhæng og koordination.

Samlet set står Kriminalforsorgen, ligesom beskæftigelsesområdet (Eskelinen 2013), over for en udfordring ved at finde ud af, hvordan de skal forholde sig til ADHD-problematikken og afgrænse sig fra den i forhold til de andre indsatser og tilbud i fx kommunalt regi, som klienterne ofte benytter sig af. Manglen på koordinering gør, at det ofte er KiF-sagsbehandleren, der har det største overblik og mest indsigt i klientens samlede livssituation, herunder kontakten med det offentlige. Den manglende generelle koordinering vanskeliggør også udviklingen af fælles forståelser i forhold til fx ADHD-problematikken og derved også muligheden for at udvikle fremadrettede og konstruktive modeller for rehabiliteringsindsatsen, som kan komme Kriminalforsorgens klientel til gode. At forholde sig til organiseringen af indsatsen kan derfor ses som en nøgle til at udvikle indsatser rettet mod ADHD-problematikken og den samlede rehabiliteringsindsats (se Eskelinen 2013, afsnit 6.5).

Alt i alt kan man med undersøgelsen konkludere, at der er diskrepans mellem forventninger til frontlinjepraksis og så de professionelles forståelser af og holdninger til ADHD, hvilket afspejles i interviewene, hvor professionelle forholder sig ambivalent og kritisk til diagnosen. Undersøgelsen viser også, at der er diskrepans mellem de professionelles og klienternes forventninger til, hvad en italesættelse af ADHD skal/kan åbne op for af muligheder for indsatser/tilbud. De professionelle gør i en vis forstand "hvad de plejer" over for ADHD-problematikken, men når ADHD italesættes, åbnes der samtidig op for et væld af betydninger. Det er som om, at i mangel af bedre, og med umiddelbare positive effekter af den medicinske behandling i klienternes adfærd, bliver medicinen den løsning, der foretrækkes, hvilket nok også afspejler, at alternativerne er svære at få øje på for de professionelle i Kriminalforsorgen.

Litteratur

- Aebi, M., U.C. Müller, P. Asherson, T. Banaschewski, J. Buitelaar et al. (2010). Predictability of oppositional defiant disorder and symptom dimensions in children and adolescents with ADHD combined type. *Psychological Medicine*, 40(12):2089-2100.
- Allen, D. (2000). Doing Occupational Demarcation: The "Boundary-Work" of Nurse Managers in a District General Hospital. *Journal of Contemporary Ethnography*, 29(3):326-356.
- Andersen, H.S. (2004). Mental Health in Prison Populations. A review – with special emphasis on a study of Danish prisoners on remand. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 110(s424):5-59.
- Andersen, H.S.; D. Sestoft, T. Lillebaek, G. Gabrielsen & P. Kramp (1996). Prevalence of ICD-10 Psychiatric Morbidity in Random Samples of Prisoners on Remand. *International Journal of Law and Psychiatry*, 19(1):61-74.
- Andersen, M.L. (2009). *Former for ability – hvilke betydninger tillægges en ADHD diagnose i forhold til selvforståelse, intersubjektive og institutionelle positioner*. (Ph.d.-afhandling). Aalborg: Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet.
- Andersen, M.L. (2013). *Familier og ADHD-problematikker – Problemforståelser, handlingsstrategier og samarbejde*. Aalborg: Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning.
- Antaki, C. (1994). *Explaining and Arguing: The Social Organization of Accounts*. London, SAGE.
- Antoft, R. & H.H. Salomonsen (2009). *Ledere i balance? – en undersøgelse af skoleledere og mellemlederes psykiske arbejdsmiljø på de frie skoler*. Aalborg, Aalborg Universitet.
- Appelbaum, K.L. (2008). Assessment and Treatment of Correctional Inmates with ADHD. *American Journal of Psychiatry*, 165(12):1520-1524.
- Appelbaum, K.L. (2009). Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Prison: A Treatment Protocol. *Journal of the American Academy of Psychiatry and Law*, 37(1):45-49.
- Appelbaum, K.L. (2011). Stimulant Use under a Prison Treatment Protocol for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Journal of Correctional Health Care*, 17(3): 218-225.
- Arditti, J.A. & T. Parkman (2011). Young Men's Reentry after Incarceration: A Developmental Paradox. *Family Relations*, 60(2):205-220.
- Becker, H. (2005). *Outsidere – studier i afvigelsessociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bengtsson, S., W. Alim, H. Holmskov & A. Lund (2011). *Sociale indsatser til mennesker med ADHD - en kortlægning*. København: SFI. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

- Berger, N.P. & J. Brauner (2010). *Evaluering af det Kognitive Færdighedsprogram – en analyse af kausal effekt og underliggende sociale mekanismer*. (Speciale). København: Københavns Universitet, Sociologisk institut.
- Bernfort, L., S. Nordfeldt & J. Persson (2008). ADHD from a socio-economic perspective. *Acta Pædiatrica*, 97(2):239-245.
- Biederman, J., S.W. Ball, M.C. Monuteaux, R. Kaiser & S.B. Faraone (2008). CBCL Clinical Scales Discriminate ADHD Youth With Structured-Interview Derived Diagnosis of Oppositional Defiant Disorder (ODD). *Journal of Attention Disorders*, 12(1):76-82.
- Biederman, J., M.C. Montaeaux, E. Mick, T. Spencer, T.E. Wilens et al. (2006). Young adult outcome of attention deficit hyperactivity disorder: a controlled 10-year follow-up study. *Psychological Medicine*, 36(02):167-179.
- Bloksgaard, L. & P.T. Andersen (2012). Fokusgruppetimeinterviewet. Når gruppedynamikken er redskabet. I: M. Hviid Jacobsen & S. Qvortrup Jensen (red.). *Kvalitative udfordringer*. København: Hans Reitzels Forlag, 25-44.
- Borch, C. (2002). Kriminalitet og kriminelle – brudstykker af en genealogi. *Dansk Sociologi*, 13(1):57-72.
- Bowker, G. & S.L. Star (1999). *Sorting Things Out. Classification and Its Consequences*. Cambridge, The MIT Press.
- Brante, T. (2011). Striden om den korrekte diagnose og hegemoniet inden for et professionelt område: Videnskabsteoretiske og politiske aspekter. I: I.M. Bryderup (red.). *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*. København: Hans Reitzels Forlag, 38-77.
- Breidahl, K.N. & J. Seemann (2009). Jobcentret som flerarmet julenisse - tegneøvelser som dynamo og diagnostisk værktøj i organisationsanalyser. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 11(4):8-23.
- Breidahl, K.N. & J. Seemann (2009). *Jobcentret som organisatorisk fænomen*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Brinkmann, S. (2010). *Det diagnosticerede liv. Sygdom uden grænser*. Århus: Forlaget Klim
- Brinkmann, S. (2010). Etik i en kvalitativ verden. I: S. Brinkmann & L. Tanggaard Pedersen (red.) *Kvalitative metoder - en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag, 429-445.
- Bryderup, I.M., red. (2011). *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bussing, R., M. Koro-Ljungberg, K. Noguchi, D. Mason, G. Mayerson & C.W. Garvan (2012). Willingness to use ADHD treatments: A mixed methods study of perceptions by adolescents, parents, health professionals and teachers. *Social Science & Medicine*, 74(1):92-100.
- Buttny, R. (1993). *Social Accountability in Communication*. London: SAGE.

- Campbell, M.L. & F.M. Gregor (2004). *Mapping Social Relations: A Primer in Doing Institutional Ethnography*. Lanham UK: AltaMira Press.
- Carlsson, C. (2012). Using 'Turning Points' to Understand Processes of Change in Offending: Notes from a Swedish Study on Life Courses and Crime. *British Journal of Criminology* 52(1): 1-16.
- Christensen, I. & P. Hagensen (2009). *Hvad sker der nu? En forundersøgelse af indsatsen overfor mennesker med en dobbeltdiagnose*. [U.st.]: Socialt Udviklingscenter SUS for Landsforeningen SIND.
- Christoffersen, M.N. & I. Hammen (2011). *ADHD-indsatser - en forskningsoversigt*. København, SFI. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Conrad, P. (1987). The experience of illness: Recent and new directions. *Research in the Sociology of Health Care*, 6: 1-31.
- Conrad, P. (2005). The Shifting Engines of Medicalization. *Journal of Health and Social Behavior*, 46(1): 3-14.
- Conrad, P. & D. Potter (2000). From Hyperactive Children to ADHD Adults: Observations on the Expansion of Medical Categories. *Social Problems*, 47(4): 559-582.
- Dalsgaard, S. (2002). Long Term Psychiatric and Criminality Outcome of Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. (Ph.d.-afhandling). Aarhus: Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Aarhus Universitet.
- DeVault, M. & L.L. McCoy (2003). Institutional Ethnography. Using Interviews to Investigate Ruling Relations. I: J.F. Gubrium & J.A. Holstein (red.) *Inside Interviewing. New Lenses, New Concerns*. Thousand Oaks: SAGE, 369-394.
- Douglas, M.T. (1986). *How Institutions Think*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Draine, J., N. Wolff, J.E. Jacoby, S. Hartwell & C. Cuclos (2005). Understanding community re-entry of former prisoners with mental illness: a conceptual model to guide new research. *Behavioral Sciences & the Law*, 23(5): 689-707.
- Einarsson, E., J.F. Sigurdsson, G.H. Gudjonsson, A.K. Newton & O.O. Bragason (2009) Screening for attention-deficit hyperactivity disorder and co-morbid mental disorders among prison inmates. *Nordic Journal of Psychiatry*, 63(5): 361-367.
- Ejrnæs, M. (2007). *Risikable risikoanalyser. Eksempler fra Socialforskningsinstituttets publikationer om børns risiko for at pådrage sig sociale problemer*. (Working Paper Series 3). Aalborg, Aalborg Universitet.
- Ejrnæs, M. & J. Guldager (2008). *Helhedssyn og forklaring i sociologi, socialt, sundhedsfagligt og pædagogisk arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Ellis, L. & A. Walsh (2000). *Criminology: A Global Perspective*. Boston, Allyn & Bacon.
- Eme, R.F. (2009). Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder and Correctional Health Care. *Journal of Correctional Health Care*, 15(1): 5-18.

- Emilsson, B., G. Gudjonsson, J.F. Sigurdsson, G. Baldursson et al. (2011). Cognitive behaviour therapy in medication-treated adults with ADHD and persistent Symptoms: A randomized controlled trial. *BMC Psychiatry*, 11(1): 116.
- Eskelinen, L. (2013). *ADHD-problematikkens sociale aspekter. Beskæftigelsesrettet indsats*. Aalborg: Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning.
- Eyestone, L.L. & R. J. Howell (1994). An epidemiological study of attention-deficit hyperactivity disorder and major depression in a male prison population. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 22(2):181-193.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Farrington, D.P., R. Loeber & W.B. Van Kammen (1990). Long-term criminal outcomes of hyperactivity-impulsivity-attention deficit and conduct problems in childhood. I: L.N. Robins & M. Rutter (red.): *Straight and Devious Pathways from Childhood to Adulthood*. Cambridge: Cambridge University Press, 62-81.
- Ferri, E. (1895). *Criminal Sociology*. London, Fisher Unwin.
- Fisher, W., E. Silver & N. Wolff (2006). Beyond Criminalization: Toward a Criminologically Informed Framework for Mental Health Policy and Services Research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 33(5):544-557.
- Fletcher, J. (2013). *The Effects of Childhood ADHD on Adult Labor Market Outcomes*. (NBER Working Paper 18689). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Fletcher, J. & B. Wolfe (2009). Long-term Consequences of Childhood ADHD on Criminal Activities. *Journal of Mental Health Policy and Economics*, 12(3):119-138.
- Flyvbjerg, B. (2007). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbs, G. (2002). *Qualitative data analysis: Explorations with Nvivo*. Buckingham, Open University Press.
- Ginsberg, Y., T. Hirvikoski & T. Lindefors (2010). Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder. *BMC Psychiatry*, 10(112):1-13.
- Goffman, E. (1975). *Stigma – om afvigerens sociale identitet*. København, Nordisk Forlag.
- Goodman, N. (1978). *Ways of Worldmaking*. Indianapolis, Hackett Publishing.
- Grahame, P.R. (1998). Ethnography, Institutions, and the Problematic of the Everyday World. *Human Studies*, 21(4):347-360.
- Gubrium, J.F. & J. Holstein (red.) (2001). *Institutional Selves. Troubled Identities in a PostModern World*. New York: Oxford University Press.

- Hacking, I. (1986). Making up people. I: T.C. Heller, M. Sosna & D. Wellbury (red.): *Reconstructing individualism. Autonomy, individuality, and the Self in Western Thought*. Stanford, CA: Stanford University Press, 222–236.
- Hacking, I. (1995). The Looping Effect of Human Kinds. I: D. Sperber, D. Premack D, & A.J. Premack (red.) *Causal Cognition: An Interdisciplinary Approach*. Oxford: Oxford University Press, 351-383.
- Hacking, I. (1999). *The Social Construction of What?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hacking, I. (2004). Between Michel Foucault and Erving Goffman: Between Discourse in the Abstract and Face-to-Face Interaction. *Economy and Society*, 33(3):277-302.
- Hacking I. (2006): The Kinds of People: Moving Targets. *Proceedings of the British Academy*, 151:285-318.
- Halkier, B. (2002). *Fokusgrupper*. Frederiksberg, Samfundslitteratur & Roskilde Universitetsforlag.
- Hall, C., S. Slembrouck, E. Haig & A. Lee (2010). The management of professional roles during boundary work in child welfare. *International Journal of Social Welfare*, 19(3):348-357.
- Hallerstedt, G. (2006). *Diagnosens makt. Om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg, Daidalos.
- Hammerlin, Y. & C. Mathiassen (2006). *Før og nå. Om konsekvensene av Organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. (KRUS-rapport 5). Oslo, KRUS.
- Hannås, B.M. (2010). *Den urolige kroppen. Unge og voksnes hverdagsliv og selvforståelse før og etter den diagnostiske utredningen av ADHD*. (Avhandling til graden philosophiae doctor). Bodø: Fakultet for samfunnsvitenskap, Høgskolen i Bodø.
- Hansen, J.H. (2011). Konstruktionen af diagnoser - en stædig rad eller infantil autist. I: I.M. Bryderup (red.): *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Happé, F. & U. Frith (2006). The Weak Coherence Account: Detail-focused Cognitive Style in Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(1):5-25.
- Harder, M. & M.A. Nissen, red. (2011). *Helhedssyn i Socialt Arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Hartwell, S.W. & K. Orr (1999). The Massachusetts forensic transition program for mentally ill offenders re-entering the community. *Psychiatric Services*, 50(9):1220-1222.
- Hawthorne, S.C.C. (2010). Institutionalized Intolerance of ADHD: Sources and Consequences. *Hypatia*, 25(3):504-526.

- Hetmar, O. & J. Lykke (2010). Dobbelt diagnose - mellem to stole. *Stoffer. Psykiatri-Information*, 17(2):20-21.
- Hinshaw, S.P., & Stier, A. (2008). Stigma as related to mental disorders. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4:367-393.
- Hinshaw, S.P. (2005). The stigmatization of mental illness in children and parents: Developmental issues, family concerns, and research needs. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 46(7):714-734.
- Hjellnes, S. (2006). Totale trekk ved fengsel og fengsling. I: E. Larsen (red.): *Fengslet som endringsarena. Bok for fengselsbetjenter. (KRUS Håndbok 3/2006)*. Oslo: KRUS, 118-147.
- Hjörne, E. & R. Saljö (2004). "There Is Something About Julia": Symptoms, Categories, and the Process of Invoking Attention Deficit Hyperactivity Disorder in the Swedish School: A Case Study. *Journal of Language, Identity & Education*, 3(1):1-24.
- Hjortbak, B.R., J. Bangshaab, J.S. Johansen & H. Lund (2011). *Udfordringer til rehabilitering i Danmark*. Viby J: Rehabiliteringsforum Danmark.
- Holstein, J.A. & J.F. Gubrium (1999). *The Self We Live By. Narrative Identity in a Postmodern World*. New York: Oxford University Press.
- Høgsbro, K., L. Eskelinen, M.L. Andersen & N.P. Berger (2013). *ADHD-problematikkens sociale aspekter. Sammenfattende analyse af resultaterne fra undersøgelserne af den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD*. Aalborg: Aalborg Universitet & KORA, Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning.
- Høigaard, C. & F. Balvig (1988). *Kriminalitet og straff i tall og tekst*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Indenrigs- & Sundhedsministeriet (2006). *Psykisk sygdom og kriminalitet*. København: Indenrigs- og Sundhedsministeriet.
- Information (2004). Psykisk syge fejlanbringes i fængsler. *Information* 29. sept. (<http://www.information.dk/97984>).
- Jacobsen, C.B., H.M. Martin, S.L. Andersen, R.N. Christensen & S. Bengtsson (2010). Stigma og psykiske lidelser - som det opleves og opfattes af mennesker med psykiske lidelser og borgere i Danmark. København: Dansk Sundhedsinstitut og SFI. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Jacobsen, M.H. (2007). Adaptiv teori – den tredje vej til viden: En stående invitation til syntesesociolog. I: R. Antoft, M. Hviid Jacobsen, A. Jørgensen & S. Kristiansen (red.): *Håndværk og Horisonter. Tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag:249-291.
- Johannisson, K.; S. Soback, E. Kärfve, T. Brante & A. Elzinga (2006): Hur skapas en diagnos? Ett historiskt perspektiv. I: G. Hallerstedt (red.): *Diagnosens makt: Om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.

- Johnsson, E. & K. Svensson (2006). Tvånget i tvångsvården. *Sociologisk Forskning*, (4):22-38.
- Juhila, K.; C. Hall & S. Raitakari (2010): Accounting for the clients' troublesome behaviour in a supported housing unit. Blames, excuses and responsibility in professionals' talk. *Journal of Social Work*, 10(1):59-79.
- Justitsministeriet (2009). *Indsatsen mod ungdomskriminalitet. Betænkning nr. 1508, Kommissionen vedrørende ungdomskriminalitet*. København: Justitsministeriet.
- Jutel, A. (2009). Sociology of diagnosis: a preliminary review. *Sociology of Health & Illness*, 31(2):278-299.
- Järvinen, M. (2012). *At skabe en professionel - ansvar og autonomi i velfærdsstaten*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. & N. Mik-Meyer (2005). *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M. & N. Mik-Meyer (2006). *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, A.S. & S. Langager (2011). Diagnoser - tendenser med særligt fokus på ADHD og voksenområdet. I: I.M. Bryderup (red.): *Diagnoser i specialpædagogik og socialpædagogik*. København, Hans Reitzels Forlag, 227-247.
- Jørgensen, C.R. (2012). *Danmark på briksen. Et psykologisk perspektiv på Danmark og danskerne i det senmoderne*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, T.T., B. Kyvsgaard, A.-J.B. Pedersen & M.L. Pedersen (2012). *Risikofaktorer, effektevalueringer og behandlingsprincipper. En forskningsoversigt. Materiale udarbejdet til brug for en tværministeriel arbejdsgruppe om forebyggelse og resocialisering som led i et udredningsarbejde på kriminalforsorgens område*. København: Justitsministeriets Forskningskontor.
- Kean, B. (2005). The Risk Society and Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD): A Critical Social Research Analysis Concerning the Development and Social Impact of the ADHD Diagnosis. *Ethical Human Psychology & Psychiatry*, 7(2):131-142.
- Kessler, R., L. Adler, R. Barkley, J. Biederman et al. (2006). The prevalence and correlates of adult ADHD in the United States: Results from the National Comorbidity Survey Replication. *American Journal of Psychiatry*, 163(Suppl 4):716-723.
- Kling, B. & J. Gustavsson (2004). *Fångarna, fängelset och samhället: en jämförelse mellan 1992 och 2002 samt en diskussion om kriminalvårdens framtida inriktning*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsens reprocentral.
- Kooij, S.J.J., S. Bejerot, A. Blackwell, H. Caci, M. Casas-Brugué et al. (2010). European consensus statement on diagnosis and treatment of adult ADHD: The European network adult ADHD. *BMC Psychiatry*, 10(67):1-24.

- Kramp, P. (2010). Klienter idømt en psykiatrisk særforanstaltning. Samarbejdet mellem Kriminalforsorgen i Frihed og psykiatrien – og noget om behandlingen af psykisk syge kriminelle. København: Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (1998). *Kriminalforsorgens Principprogram*. København: Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (2011). *Kriminalforsorgens årsrapport 2011*. København: Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (2012). *Aftale om kriminalforsorgens økonomi i 2013-2016. Færre gengangere i fængslerne - færre ofre for kriminalitet - mere tryghed*. København: Justitsministeriet.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London, Sage Publications.
- Kyvsgaard, B. (1989). - og fængslet ta'r de sidste: om kriminalitet, straf og levevilkår. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Kyvsgaard, B. (1998). *Kriminalforsorg i Frihed*. København: Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kyvsgaard, B. (2000). Supervision of Offenders: Can an Old-fashioned Service System be of Any Service in the Case of Present-day Offenders? *Journal of Scandinavian Studies in Criminology & Crime Prevention*, 1(1): 73-86.
- Kärfve, E. (2006). Den mänskliga mångfalden - diagnosen som urvalsinstrument. I: G. Hallerstedt (red.): *Diagnosens makt. Om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg, Daidalos, 59-72.
- Københavns Kommune (2012). Koordineret løsladelse med jobplan "bag muren". Notat. Fra: <https://subsite.kk.dk/~media/02DE63EB884C4511AD30C8429CBB0C2A.ashx>. (8. Maj 2013).
- Layder, D. (1998). *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London: Sage Publications.
- Lebowitz, M.S. (2013). Stigmatization of ADHD: A Developmental Review. *Journal of Attention Disorders*, (Published online before print February 13, 2013).
- Lichtenstein, P., L. Halldner, J. Zetterqvist, A. Sjölander et al. (2012). Medication for Attention Deficit–Hyperactivity Disorder and Criminality. *New England Journal of Medicine*, 367(21): 2006-2014.
- Lipsey, M.W., N.A. Landenberger & S.J. Wilson (2007). Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders. *Campbell Systematic Reviews*, 2007(6): 1-27.
- Lombroso, C. (1876). *L'Uomo Delinquente*. Torino: Fratelli Bocca.

- Madsen, M.H., A. Hvenegaard & E.K. Fredslund (2011). *Opgaveudvikling på psykiatriområdet. Opgaver og udfordringer i kommunerne i relation til borgere med psykiske problemstillinger*. København: Dansk Sundhedsinstitut.
- Mannuzza, S., R.G. Klein, P.H. Konig & T.L. Giampino (1989) Hyperactive boys almost grown up. IV. Criminality and its relationship to psychiatric status. *Archives of General Psychiatry*, 46(12):1073-1079.
- Mannuzza, S., R.G. Klein & J.L. Moulton (2008) Lifetime criminality among boys with attention deficit hyperactivity disorder: A prospective follow-up study into adulthood using official arrest records. *Psychiatry Research* 160(3):237-246.
- Mayes, T.A. & R.L. Koegel (2003). Persons with Autism and Criminal Justice. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 5(2):92-100.
- McCoy, L. (2006). Keeping the Institution in view: Working with interview accounts of everyday experience. I: D.E. Smith (red.): *Institutional Ethnography as Practice*. Oxford: Rowman & LittleField Publishers.
- McCoy, L. & M.L. Devault (2006). Institutional Ethnography: Using Interview to Investigate Ruling Relations. I: D.E. Smith (red.): *Institutional Ethnography as Practice*. Oxford: Rowman & LittleField Publishers.
- Mills, C.W. (1963). *Power, Politics and People*. New York: Oxford University Press.
- Minke, L.K. (2010). *Fængslets indre liv - med særlig fokus på fængselskultur og prisonisering blandt indsatte*. (Ph.d.-afhandling). København: Juridisk Fakultet, Københavns Universitet.
- Molina, B.S., O.G. Bukstein, K.G. Lynch (2002). Attention-deficit/hyperactivity disorder and conduct disorder symptomatology in adolescents with alcohol use disorder. *Psychology of Addictive Behaviors*, 16(2):161-164.
- Molina, B.S., K. Flory, S.P. Hinshaw, A.R. Greiner et al. (2007). Delinquent behavior and emerging substance use in the MTA at 36 months: Prevalence, course, and treatment effects. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46(8):1028-1040.
- Moxley, D.P. (1989). *The Practice of Case Management*. Newbury Park: Sage Publications.
- Mäkitalo, Å. (2002). *Categorizing Work: Knowing, Arguing, and Social Dilemmas in Vocational Guidance*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Mäkitalo, Å. & R. Säljö (2002). Talk in institutional context and institutional context in talk: Categories as situated practices. *Text*, 22(1):57-82.
- Nielsen, B.G. (2006). *Straf - hvad ellers?* København: Tiderne skifter.
- Nielsen, M.M. (2012). Formelle og uformelle realiteter blandt fængselsfunktionærer: Om professionalisme, uklarhed, relationer og identitet. I: M. Järvinen (red.): *At skabe en professionel - ansvar og autonomi i velfærdsstaten*. København, Hans Reitzels Forlag.

- Nilsson, R. (2013). From Learning to Labour to Learning to Self-Control: The Paradigmatic Change in Swedish Prison Policy. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 14(Suppl. 1):24-45.
- Orbuch, T.L. (1997). Peoples Accounts Count: The Sociology of Accounts. *Annual Review of Sociology*, 23(1):455-478.
- Ozonoff, S., B.F. Pennington & S.J. Rogers (1991). Executive function deficits in high-functioning autistic individuals: Relationship to theory of mind. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 32(7):1081-1105.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Petersilia, J. (2001). Prisoner Reentry: Public Safety and Reintegration Challenges. *The Prison Journal*, 81(3):360-375.
- Potter, J. & M. Wetherell (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London, SAGE.
- Pratt, T.C., F.T. Cullen, K.R. Blevins, L. Daigle et al. (2002). The Relationship of Attention Deficit Hyperactivity Disorder to Crime and Delinquency: a Meta-Analysis. *International Journal of Police Science & Management*, 4(4):344-360.
- Prieur, A. & L.S. Henriksen (2009). *Arrangerede venskaber – Mentorordning for unge straffedømte af anden etnisk oprindelse*. (Sociologiske Arbejdspapirer 15). Aalborg: Sociologisk Laboratorium, Aalborg Universitet.
- Prottas, J. (1979). *People-Processing. The Street-Level Bureaucrat in Public Service Bureaucracies*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Raine, A., T.E. Moffitt, A. Caspi, R. Loeber, et al. (2005) Neurocognitive impairments in boys on the life-course persistent antisocial path. *Journal of Abnormal Psychology*, 114(1): 38–49.
- Ramsbøl, H. (2003). *Kriminalforsorgens og de sociale myndigheders samarbejde. Om udmøntningen af De Vejledende retningslinier for samarbejdet mellem Kriminalforsorgens institutioner og afdelinger og de sociale myndigheder*. Esbjerg: Formidlingscentret for Socialt Arbejde.
- Ramsbøl, H. & N. Rasmussen (2009). *Projekt God Løsladelse Erfaringer – metode og anbefalinger*. København, Servicestyrelsen.
- Reamer, F.G. (2003). Boundary Issues in Social Work: Managing Dual Relationships. *Social Work*, 48(1):121-133.
- Regeringen (1998). Aftale om udmøntning af satspuljen for 2008. S.-d. Regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti), Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti, Det Radikale Venstre og Ny Alliance København: Finansministeriet.
- Regeringen (2011). *Et Danmark, der står sammen. Regeringsgrundlag for SRSF-regeringen*. København: Statsministeriet.

- Regeringen, Enhedslisten, Liberal Alliance og Det Konservative Folkepartis aftale om ny flerårsaftale for kriminalforsorgens økonomi i 2013-2016.
- Riessman, C. (1990). The strategic uses of narrative in the presentation of self and illness. A research note. *Social Science and Medicine*, 30(11):1195–1200.
- Rose, N., P. O'Malley & M. Valverde (2006). Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science*, 2(1):83-104.
- Rose, N. & J. M. Abi-Rached (2013). *Neuro: The New Brain Sciences and the Management of the Mind*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rose, N. (2000). Government and Control. *British Journal of Criminology*, 40(2):321-339.
- Rosler, M., W. Retz, P. Retz-Junginger, G. Hengesach et al. (2004). Prevalence of attention deficit-/hyperactivity disorder (ADHD) and comorbid disorders in young male prison inmates. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 254(6):365 - 371.
- Rutter, M. (1996). Transitions and Turning Points in Developmental Psychopathology: As Applied to the Age Span between Childhood and Mid-Adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, 19(3):603-626.
- Rösler, M., M. Casas, E. Konofal & J. Buitelaar (2010). Attention deficit hyperactivity disorder in adults. *World Journal of Biological Psychiatry*, 11(5):684-698.
- Sampson, R.J. & J.H. Laub (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sarangi, S. & C. Roberts (1999). The Dynamics of Interactional and Institutional Orders in Work-related Settings. I: S. Srikant & C. Roberts (red.): *Talk, Work and Institutional Order. Discourse in Medical, Mediation and Management Settings*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-57.
- Sarangi, S. & S. Slembrouck (1996). *Language, Bureaucracy and Social Control*. London: Longman.
- Satterfield, J., J. Swanson, A. Schell & F. Lee (1994) Prediction of antisocial behaviour in Attention-Deficit Hyperactivity disorder boys from aggression/defiance scores. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 33(2):185–190.
- Savolainen, J., T.M. Hurtig, H.E. Ebeling, I.K. Moilanen et al. (2010). Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) and criminal behaviour: the role of adolescent marginalization. *European Journal of Criminology*, 7(6):442-459.
- Schilling, C.M., A. Walsh & I. Yun (2011). ADHD and criminality: A primer on the genetic, neurobiological, evolutionary, and treatment literature for criminologists. *Journal of Criminal Justice*, 39(1):3-11.
- Schutz, A. (1945). The Homecomer. *American Journal of Sociology*, 50(5):369-376.
- Scott, M.B. & S.M. Lyman (1968). Accounts. *American Sociological Review*, 33(1):46-62.

- Seemann, J. (1996). Når organisationer skal samarbejde. Distriktpsychiatri på tværs af professioner, sektorer og politiske niveauer. København, Munksgaard.
- Seemann, J. (2008). Interorganisatoriske perspektiver. I: T. Bømler (red.) *Sociale organisationer i en omstillingstid: Grundbog i organisationsteori til social- og sundhedsuddannelserne*. København: Hans Reitzels Forlag, 184-203.
- Seikkula, J. (2008). *Åben dialog og netværksarbejde. Laplandsmodellen i psykiatri og socialt arbejde*. København: Gyldendal.
- Simon, V., P. Czobor, S. Bálint S, A. Mészáros et al. (2009). Prevalence and correlates of adult attention-deficit hyperactivity disorder: Meta-analysis. *British Journal of Psychiatry*, 194(Suppl 3):204-211.
- Smith, D. (1984). Textually mediated social organization. *International Social Science Journal*, 36(1):59-75.
- Smith, D.E. (2005). *Institutional Ethnography. A Sociology for People*. Toronto: AltaMira.
- Smith, D.E. (1987). *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*. Toronto: University of Toronto Press.
- Smith, D.E. (1990). *Texts, facts, femininity: Exploring the relations of ruling*. New York: Routledge.
- Spencer, M.B. & C. Jones-Walker (2004). Interventions and Services Offered to Former Juvenile Offenders Reentering Their Communities: An Analysis of Program Effectiveness. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(1):88-97.
- Sutherland, E., ed. (1955). *Principles of Criminology*. Chicago: Chicago University Press.
- Svensson, K. (1998). *Straff eller behandling – om statens strategier mot gränsöverträdande ungdom under 1900-talet*. Ph.d-afhandling. (Meddelanden från Socialhögskolan). Lund: Lunds universitet.
- Svensson, K. (2003). Social Work in the Criminal Justice System: An Ambiguous Exercise of Caring Power. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology & Crime Prevention*, 4(1):84-100.
- Svensson, K. (2009). Identity Work through Support and Control. *Ethics and Social Welfare*, 3(3):234-248.
- Svensson, K. & A. Persson (2011). Signs of resistance? Swedish probation officers' attitudes towards risk assessments. *European Journal of Probation*, 3(3):95-107.
- Sykes, G. & D. Matza (1957). Techniques of neutralization: a theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6):664-670.
- Sørensen, T.B. (1995). *Den sociale samtale – mellem klienter og sagsbehandlere*. Århus: Forlaget Gestus.

- Taxman, F.S. & J.A. Bouffard (2002). Assessing therapeutic integrity in modified therapeutic communities for druginvolved offenders. *The Prison Journal*, 82:189-212.
- Thapar, A., M. van den Bree, T. Fowler, K. Langley et al. (2006). Predictors of antisocial behaviour in children with attention deficit hyperactivity disorder. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 15(2):118–125.
- Thomsen, P.H. & D. Damm (2007). *Et liv i kaos – om voksne med ADHD*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Timimi, S. & E. Taylor (2004). ADHD is best understood as a cultural construct. *The British Journal of Psychiatry*, 184(1):8-9.
- Tolan, P., D. Henry, M. Schoeny & A. Bass (2008). Mentoring interventions to affect juvenile delinquency and associated problems. *Campbell Systematic Reviews*, 2008(16):1-115.
- Travis, J. & C. Visser (2005). Prisoner reentry and the pathways to adulthood: Policy perspectives. On your own without a net: The transition to adulthood for vulnerable populations. D. W. Osgood, M. Foster, C. Flanagan & G. Ruth. Chicago, University of Chicago: 145-177.
- Uggen, C., S. Wakefield, J. Travis & C. Visser (2005). Weaving young ex-offenders back into the fabric of society. *Network on Transitions to Adulthood. Policy Brief*, February 2005(7).
- Uggerhøj, L. (1995). *Hjælp eller afhængighed*. Ålborg: Aalborg Universitets Forlag.
- Unnever, J.D., F.T. Cullen & T.C. Pratt (2003). Parental management, ADHD, and delinquent involvement: Reassessing Gottfredson and Hirschi's general theory. *Justice Quarterly*, 20(3):471-500.
- Van Kalmthout, A. M. & I. Durnescu, Eds. (2008). *Probation in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Wertsch, J.V. (1991). *Voices of the Mind: A Sociocultural Approach to Mediated Action*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Westmoreland, P., T. Gunter, P. Loveless, J. Allen et al. (2010). Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Men and Women Newly Committed to Prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(3):361-377.
- WHO (2001). *ICF, International Classification of Functioning, Disability and Health*. Geneva: WHO.
- Willcutt, E., A. Doyle, J.T. Nigg, S.V. Faraone et al. (2005). Validity of the executive function theory of attention-deficit/hyperactivity disorder: a meta-analytic review. *Biological Psychiatry*, 57(11):1336-1346.
- Willig, R. & M. Østergaard, red. (2005). *Sociale Patologier*. København: Hans Reitzel.
- Winsløw, J. H. (1991). Sociologisk Forulempning. *Social Kritik*, 2(17):12-25.

- Winther, L. (2005). Hyperaktive unge ender ofte i kriminalitet. *Politiken d. 10. sept.* (<http://politiken.dk/indland/ECE122865/hyperaktive-unge-ender-ofte--i-kriminalitet/>)
- Wormith, J.S., R. Althouse, M. Simpson, L.R. Reitzel et al. (2007). The Rehabilitation and Reintegration of Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 34(7):879-892.
- Yin, R.K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Young, S., S. Chesney, D. Sperlinger, P. Misch et al. (2009). A qualitative study exploring the life-course experiences of young offenders with symptoms and signs of ADHD who were detained in a residential care setting. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 19(1):54-63.
- Young, S., P. Misch, P. Collins & G. Gudjonsson (2011). Predictors of institutional behavioral disturbance and offending in the community among young offenders. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 22(1):72-86.
- Young, S. & J. Thome (2011). ADHD and offenders. *World Journal of Biological Psychiatry*, 12(Suppl1):124-128.
- Young, S.J., M. Adamou, B. Bolea, G. Gudjonsson et al. (2011). The identification and management of ADHD offenders within the criminal justice system: a consensus statement from the UK Adult ADHD Network and criminal justice agencies. *BMC Psychiatry*, 11(32):1-14.
- Zoëga, H., K. Furu, M. Halldórsson, P.H. Thomsen et al. (2011). Use of ADHD drugs in the Nordic countries: a population-based comparison study. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 123(5):360-367.
- Zola, I.K. (1982). *Missing Pieces: A Chronicle of Living with a Disability*. Philadelphia: Temple University Press.

ADHD-problematikkens sociale aspekter – Kriminalitetsforebyggende indsats

Undersøgelsen belyser, hvad ADHD-diagnosen betyder for voksne kriminelles identitet og selvforståelse, og hvordan de oplever mødet med Kriminalforsorgen og det øvrige offentlige hjælpesystem i forbindelse med løsladelse og udslusning. Undersøgelsen belyser også, hvordan frontmedarbejdere i to af Kriminalforsorgens institutioner (Kriminalforsorgen i Frihed, KiF, og et åbent fængsel) møder voksne med diagnosen ADHD, eller hvor der er mistanke om en ADHD-problematik.

Undersøgelsen bygger på et større kvalitativt studium, hvor der er foretaget fokusgruppeinterview med frontmedarbejdere, individuelle interview med voksne kriminelle med en ADHD-diagnose under tilsyn af KiF, med ledelsesrepræsentanter samt observationer af interaktioner mellem frontmedarbejdere og klienter.

Undersøgelsen viser, at ADHD-diagnosen har særlig betydning for både de, der fik den stillet i barndommen, og for de, der fik den stillet i voksenalderen, og alle beskriver deres erfaringer med løsladelse og udslusning som en kaotisk periode, hvor det var svært at koordinere mange samtidige indsatser og skabe den nødvendige sammenhæng i deres tilværelse. Undersøgelsen viser, at KiF-sagsbehandlere arbejder med at skabe sammenhæng og kontinuitet i klientens tilværelse, og at dette er udfordret af, at de arbejder inden for et område, som generelt er karakteriseret ved meget lidt formel koordinering af indsatsen på tværs af sektorer og opdelinger i statslige, regionale og kommunale ansvarsområder.

**Det Nationale Institut
for Kommuner og Regioners
Analyse og Forskning**

Købmagergade 22
1150 København K
E-mail: kora@kora.dk
Telefon: 444 555 00

DEL C) ARTIKEL I: NEGOTIATION OF USER IDENTITY AND RESPONSIBILITY AT A PRE-RELEASE CONFERENCE*

Af: Nichlas Permin Berger & Leena Eskelinen

ABSTRACT

Recent political changes in the field of social work have sought to incorporate values of independence and client participation into social work practice. Such an ideological shift stresses user roles, agency and clients' responsibility to play an active role in their rehabilitation and participate in decision-making processes. This reflects a move away from traditional paternalism, dependency and professional control. Based on a single case of a pre-release conference in prison, this article investigates the complexity of social work practice in relation to user engagement in the social interaction between the inmate, his parents and frontline professionals from prison and various welfare institutions. We explore how the participants negotiate the inmate's identity and find that the professionals' intention of engaging the inmate as a user and accentuating his responsibility creates a process in which different identity positions are at stake. The aim of engaging the inmate as a user conflicts with the two other identity categories, namely 'client in need of support' and 'victim of ADHD', demonstrating how different discourses are drawn upon by professionals and parents in talk. Despite the professionals' attempts to set the stage as client empowering, the analysis shows that the inmate is frequently presented as a dependent individual. This creates an ambivalent situation for the inmate, who responds with resistance against the situation. The findings discussed in this article highlight the complexity of engaging clients as users.

Keywords:

ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder); Case conference; Collaboration; Criminal justice; Empowerment

** Artikel er revideret i forhold til efter peer-review kommentarer og i denne udgave genindsendt januar 2015 til *Qualitative Social Work* (Sage Journals)*

DEL D) ARTIKEL 2: THE CREATIVE USE OF THE ADHD DIAGNOSIS IN PROBATIONERS' SELF-NARRATIVES

By Nichlas Permin Berger

ABSTRACT

Drawing upon a narrative criminological theoretical framework, this article explores how probationers use the ADHD diagnosis in self-narratives. Eleven in-depth interviews with probationers diagnosed with ADHD were carried out while the interviewees were under the supervision of the Danish Probation Service. The analysis of the empirical material shows that the ADHD diagnosis provides a context for their life that helps make sense of and explain their past. Although their self-narratives in a sense are personal stories, they relate ADHD as a neurobiological disorder to their criminal past shaped by the available cultural narratives (Loseke, 2007), which were learnt in their encounter with the prison system and the probation service. In the analysis we identified the following three types of co-existing self-narratives: 1) 'ADHD as my biological destiny', 2) 'It should have been discovered earlier in my life' and 3) 'I would not have lived without ADHD'. As the probationers articulated all three narratives, the particular role of ADHD in the individual self-narratives was ambiguous. The narrators stated that they would not have missed the wild experiences of 'living on the edge', while at the same time ADHD was described as a determining factor for their life path as a criminal. The probationers tended to explain, not the individual offences, but their life as criminals in general. Following this, the final section discusses whether their use of ADHD leads to crime-reducing 'narratives of desistance' or whether they instead represent crime-increasing 'neutralization narratives' (Maruna, 2001; Maruna et al., 2005).

Key Words: ADHD, crime, desistance, identity, narrative criminology, medicalisation, neutralization theory, qualitative interviews

APPENDIKS/BILAG

Bilag 1. Fokusgruppeinterview: guide til frontmedarbejdere i et åbent fængsel	273
Bilag 2. Fokusgruppeinterview: guide til frontmedarbejdere i KiF (interviewguide nr. 1).....	276
Bilag 3. Fokusgruppe interviewguide til frontmedarbejdere i KiF (interviewguide nr. 2).....	279
Bilag 4. Interviewguide til voksne kriminelle med ADHD-diagnose	280
Bilag 5. Den narrativt inspirerede interviewguide til voksne kriminelle med ADHD-diagnose.....	283
Bilag 6. Oversigt over kodningskategorier	286
Bilag 7. Medforfattererklæring.....	291
Bilag 8. Forespørgsel om deltagelse i projektet (Direktoratet for Kriminalforsorgen)	292
Bilag 9. Forespørgsel om deltagelse i projektet (fængsel)	295
Bilag 10. Forespørgsel om deltagelse i projektet (Kriminalforsorgen i Frihed)	298
Bilag 11. Oversigt over datamateriale, der er lydoptaget og transskriberet – interview med professionelle og observationer af interaktioner	301
Bilag 12. Oversigt over interview med voksne kriminelle informanter med ADHD-diagnose.....	303
Bilag 13. Dokumentation for litteratursøgning på forskningsdatabaser.....	306
Bilag 14. Henvendelse til KiF-medarbejdere	308
Bilag 15. Instruktion til transskription til studenterne.....	310

Bilag 1. Fokusgruppeinterview: guide til frontmedarbejdere i et åbent fængsel

Fokusgruppeinterviewet har ca. otte deltagere.

- Præsentation af deltagere inklusive undertegnede:
- Navn, stilling, erfaring, uddannelse, og hvad består jeres arbejde i, hvilke funktioner, ansvarsområder har I?
- Formålet med forskningsprojektet og projektet om Kriminalforsorgens arbejde og mit arbejde.
- Om interviewet (varighed ca. 2 timer, kort om temaer og forløb og intervieweres rolle.)

Mødet med ADHD-problematikken

Hvordan oplever I ADHD-problematikken her hos jer, og hvor udbredt er den blandt de mennesker, som I arbejder med? Er der flere forskellige slags ADHD-problematikker? Eller i hvor høj grad oplever I, at ADHD-problematikken hænger sammen med andre sociale eller adfærdsmæssige problemer og eventuelt hvilke (kunne fx være misbrug, kriminalitet, seksuel risikoadfærd, andre psykiske problemer)?

Hvad forstår I med en ADHD-problematik? (Symptomer: fx adfærd, manglende færdigheder eller?) Er der bestemte steder på Kragsskovhede, hvor den kommer særligt til udtryk eller I er mest observante på ADHD?

(Hvordan forholder de indsatte sig til, og hvordan reagerer de, hvis de muligvis har ADHD-problematik eller får en ADHD-diagnose?)

Hvad betyder det for deres selvopfattelse, og kan det have betydning for, hvordan de ser på deres muligheder i relation til arbejde eller uddannelse? Er der forskel på, hvordan de forholder sig til den? Hvordan taler de selv om ADHD/"deres" ADHD?)

På hvilken måde arbejder I med denne problematik? Og med hvilke resultater/erfaringer/erkendelser?

Har jeres borgere med ADHD-problematik nogle særlige forventninger til jer om, at I kan/bør hjælpe med bestemte indsatser, hvilke? I hvilken udtrækning taler I om ADHD med de indsatte? Eksempler?

Hvad skal der til for, at I kan hjælpe de indsatte med ADHD-problematik, komme godt videre (måske både generelt/i Kriminalforsorgens/KIF's regi)?

Hvor store er læringspotentialerne hos borgere med ADHD-problematik, som I har kontakt med? Hvor stor mulighed har I for at udvikle borgernes sociale kompetencer og evne til at klare sig selv? Vil de gerne "udvikles"/støttes?

Oplever I, at I har ressourcer til at gøre nok for dem?

Hvad kræves der af jer som professionelle, som skal hjælpe de unge videre og ruste dem til de krav, som de møder og få dem inkluderet/integreret i samfundslivet/arbejde/uddannelse?

(Fx: Hvad skal der til for at give den nødvendige støtte, så de bedre bliver i stand til at håndtere de forventninger/krav, som de møder efter afsoning (job, hverdagsliv, uddannelse, fastholdelse af bolig, misbrugsbehandling, tilknytning til aktivitets- og samværstilbud mv.)

Hvordan håndterer I arbejdet med støtte/hjælp og kontrol/orden i praksis over for denne gruppe? – beskriv! Jeg har hørt nogle af jer sige, at der nogle indsatte, hvor I ikke synes, at vedkommende overhovedet burde være i fængsel, fordi han har behov for noget helt andet.

Er der særlige forhold til ADHD-problematikken i jeres arbejde, der stiller jer i dilemmaer/ambivalente situationer?

Hvor store individuelle forskelle er der i de enkelte medarbejderes måder at arbejde på, og vil I fortælle om, hvordan der kan være hensigtsmæssige/uhensigtsmæssige konsekvenser for jeres arbejde? Og for borgeren?

Overgange og processer for borgeren

Hvordan foregår overgangen fra fængsel til KIF-regi helt konkret i forhold at planlægge tilsynet med borgeren med ADHD-problematik?

(Fx: Hvad formidles videre fra fængslet, og indgår ADHD nogensinde her?)

Indgår ADHD fx i handleplaner, andre løsladelsespapirer eller personundersøgelser?

Anbefaler I noget i på baggrund af jeres kendskab til den indsatte i relation til individuelle behov i disse sagsdokumenter?

Hvem ringer/skriver med hvem, og kan man tale om et typisk forløb med denne gruppe mennesker/tages der særlige hensyn til bestemte grupper, fx mennesker med ADHD?

Jeres samarbejde eksternt (Jobcenter/Jobcenter Ung; andre dele af forvaltningen som fx familieafdelingen, sociallægen; misbrugsbehandlingstilbud, beskæftigelsestilbud, uddannelsesinstitutioner, bostøtteteam (Team A i Aalborg), VUK?

Hvilke erfaringer har I med samarbejdet, og hvad er faldgruberne herfor?

Må jeg bede om jeres vurdering af tilbuddene i Aalborg for unge/voksne med ADHD-problematik – eller andre kommuner – hvis I kender til dem?

Slutpunkt: Er der mulighed for at komme i kontakt med indsatte med ADHD-problematik og bede om tilladelse til at deltage i forskellige møder?

Tak for hjælpen!

Bilag 2. Fokusgruppeinterview: guide til frontmedarbejdere i KiF (interviewguide nr. 1)

Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger.

Fokusgruppeinterviewet har ca. otte deltagere, primært sagsbehandlere (socialrådgivere), men også enkelte fængselsbetjente, og de har overvejende at gøre med tilsyn¹ og fodlænke².

Præsentation af deltagere:

- Navn, stilling, erfaring, uddannelse, og hvad består jeres arbejde i, hvilke funktioner, ansvarsområder har I?
- Formålet med forskningsprojektet og projektet om Kriminalforsorgens arbejde og mit arbejde.
- Om selve interviewet (varighed, kort om temaer og forløb og intervieweres rolle)
  - Først vil jeg gerne have jer til at diskutere, hvad I forstår med en ADHD-problematik?
    - *(Symptomer: fx adfærd, manglende færdigheder eller?)*
  - Vil I beskrive de ADHD-problematikker, som I møder her – om nogen – og kom gerne med nogle eksempler.

---

¹ Note til interviewer: Der har til formål "at indsluse eller fastholde lovovertræderen i det almindelige samfund. Samtidig skal tilsynet modvirke ny kriminalitet ved at søge at sikre, at lovovertræderen overholder eventuelle vilkår. Et vilkår om tilsyn drejer sig både om støtte og kontrol. Den dømtte – som i denne sammenhæng kaldes "klienten" – skal møde op hos den tilsynsførende eller selv modtage besøg med bestemte mellemrum" (Kriminalforsorgens hjemmeside).

² Note til interviewer: For at modtage straf i form af fodlænke, må straffen ikke være over fem måneder, og en række betingelser skal opfyldes, bl.a. at man er beskæftiget, skal have egnet egen bolig, være narko-, alkoholfri, deltage i kriminalitetsforebyggende programmer, skal acceptere at være i løbende kontrol af kriminalforsorgen, herunder at blive testet for narko/alkohol på uanmeldte besøg mv.

- Hvordan møder I ADHD-problematikken i KIF, og kan I sige noget om, hvor udbredt den er? Er der flere forskellige slags ADHD-problematikker? Hvad er det typisk for nogle problemer, denne gruppe har, ud over ADHD-symptomer og evt. diagnose?
- Har jeres klienter med ADHD-problematik nogle særlige forventninger til jer i KIF om en bestemt type indsats – hvilke? I hvilken udtrækning taler I om ADHD med de indsatte?
- Hvad skal der til for, at I kan hjælpe borgere med en ADHD-problematik, komme godt videre (måske både generelt/i Kriminalforsorgens/KIF's regi?)
- Hvor store er læringspotentialerne hos borgere med ADHD-problematik, som I har kontakt med? Hvor stor mulighed har I for at udvikle borgernes sociale kompetencer og evne til at klare sig selv? Vil de gerne "udvikles"/støttes?
- Hvad kræves der af jer som professionelle, som skal hjælpe de unge videre og ruste dem til de krav, som de møder, og få dem inkluderet/integreret i samfundslivet/arbejde/uddannelse?
  - *(Fx: Hvad skal der til for at give dem den nødvendige støtte, så de bliver bedre i stand til at håndtere de forventninger/krav, som de møder efter afsoning (job, hverdagsliv, uddannelse, fastholdelse af bolig, misbrugsbehandling, tilknytning til aktivitets- og samværstilbud mv.))?*
- Hvordan håndterer I arbejdet med støtte/hjælp og kontrol i praksis?
  - *(Målgruppen er måske ofte karakteriseret ved fx at finde det vanskeligt at planlægge, strukturere og huske aftaler? – er det noget I oplever, og hvad gør I? Man kan forestille sig, at den ansatte vil komme til at stå i nogle etiske dilemmaer mellem at skulle overholde straffelovgivningen ved fx særvilkår, og når disse regler overtrædes, skal borgeren herefter afsone resten af tiden i fængsel – opleves dette som en genkendelig problemstilling?)*
- Hvordan foregår overgangen fra fængsel til KIF-regi helt konkret i forhold til at planlægge tilsynet med borgeren med ADHD-problematik?
  - *(Fx: Hvad formidles videre fra fængslet, hvem ringer/skriver med hvem, og kan man tale om et typisk forløb med denne gruppe mennesker/tages der særlige hensyn til bestemte grupper?)*

- Hvordan forberedes borgerens overgang fra KIF-tilsyn, til at de stopper tilsynet? Hvordan er jeres indtryk af, hvordan det går med borgerne efterfølgende?
- Hvor store individuelle forskelle er der i de enkelte medarbejders måder at arbejde på, og vil I fortælle om, hvordan der kan være hensigtsmæssige/uhensigtsmæssige konsekvenser for jeres arbejde? Og for borgeren?
- Hvad kommer der ud af jeres indsats?
  - (Positive – negative konsekvenser for de indsatte i udslusningsfasen?)
- Jeres samarbejde internt og eksternt (Jobcenter/Jobcenter Ung; andre dele af forvaltningen som fx familieafdelingen, sociallægen; misbrugsbehandlingstilbud, beskæftigelsestilbud, uddannelsesinstitutioner, bostøtteteam (Team A i Aalborg)?
- Hvilke erfaringer har I med samarbejdet, og hvad er faldgruberne herfor?
  - *(Evt. en IP ad gangen, hvis tiden tillader det).*
- Og til sidst, må jeg bede om jeres vurdering af tilbuddene i Aalborg for unge/voksne med ADHD-problematik?
- Slutpunkt: Er der mulighed for at komme i kontakt med borgere med ADHD-problematik, der har været i berøring med Kriminalforsorgen?

Tak for hjælpen!

Bilag 3. Fokusgruppe interviewguide til frontmedarbejdere i KiF (interviewguide nr. 2)

Program/"interviewguide" for andet interview, som blev uddelt til deltagerne i interviewet (se Berger 2013, kapitel 4 for anvendelse af denne metode):

Program til 28.8 2012

08.30-08.40: Velkomst /v Nichlas (en lille historie) – samarbejde og koordineringen af personer i tilsyn med/eller med mistanke om fx ADHD eller andre psykiske lidelser/misbrug

08.40-08.55 Reaktioner og kommentarer og kort præsentation af den enkelte

08.55-09.20 Tegneøvelse v/deltagerne

Dagligdagsopfattelser af sagsbehandlerens rolle og funktion i KIF i det tilsynsførende arbejde med unge voksne med psykiatriske diagnoser, fx ADHD

a) Tegn et billede af din/jeres rolle og funktion som sagsbehandler i Kriminalforsorgen, som du/I mener den ser ud?

b) Påfør herefter billedet hhv. 2-3 styrker og svagheder ved din/jeres rolle og funktion som sagsbehandler i KIF.

Tegningen ophænges inden kl.9.25

09.20-09.25 "Fernisering" og lidt mere kaffe

09.25-10.05 Fremlæggelse af tegninger i plenum og diskussion

10.05-10.25 Plenumdiskussion om nuværende udfordringer og forventninger til jer i KIF om at udføre tilsyn med mennesker med ADHD

10.25-10.30 Afsluttende bemærkninger

10.30 Tak for i dag!

Bilag 4. Interviewguide til voksne kriminelle med ADHD-diagnose

(Den første interviewguide, benyttet til de første syv interview (Berger 2013)).

Projekt Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger

Indledningsvist. Kort præsentation af projektet og min baggrund. Hvordan kontakten til interviewpersonen er blevet til, og formålet med interviewet (1 times varighed, anonymitet).

Formålet med at interviewe dig/er er at få et indblik i, hvordan unge mennesker med ADHD oplever den hjælp og støtte, som du/I har modtaget enten fra skolen, jobcentret, UU-vejledninger, familie eller andre personer.

Hvordan vurderer du dine muligheder for at klare dig i fremtiden?

Vi vil også gerne høre dine forslag til, hvordan hjælpen skulle tilrettelægges, så den fungerede bedst muligt i forhold til de behov, som unge som dig/er har. De oplysninger, som du giver os, er fortrolige, og interviewene vil indgå som en del af et større materiale, som vi indsamler gennem forskellige unge primært i Aalborg Kommune. I som har deltaget i tilbuddet/kurset har en særlig viden, som er meget værdifuld med henblik på at udvikle indsatsen for mennesker i en tilsvarende situation som din. Vi kan gennem folk som dig få indsigt i eller adgang til viden, som vi ikke kan på anden vis.

- Vil du starte med at fortælle lidt om dig selv, din baggrund?
- Vil du fortælle om, hvordan du har oplevet dit møde med Kriminalforsorgen i forhold til de sagsbehandlere, du har haft med at gøre i forbindelse med afsoning (betinget/ubetinget, og om løsladelsesforløbet, tilsyn mv.)?

(Hvordan forholder han/hun sig til, at han/hun har en ADHD-problematik eller en ADHD-diagnose?)

- Har du en ADHD-diagnose, og i så fald, hvordan blev ADHD-problematikken konstateret?
- Prøv at forklare mig, hvad ADHD egentlig betyder for dig, og hvordan den påvirker din dagligdag og generelt dit liv? Både når du tænker på, hvad der er sket hidtil, og hvad du forventer af fremtiden? Har ADHD'en betydning for, hvordan du ser på dine fremtidsmuligheder, fx i relation til arbejde eller uddannelse, eller dit personlige liv og dine sociale relationer i hverdagen (venner, familie, kolleger mv.)?

- Fortæl gerne om, hvis du oplever, at der er bestemte ting, som du ikke kan eller ikke er så god til på grund af ADHD-problematikken – eksempel?
- Er det din opfattelse, at du ikke har samme muligheder, end du ellers havde, hvis du ikke havde ADHD-problematik (et forsøg på at have et indtryk af selv-opfattelse, dvs. hvordan de taler om livet med 'deres' ADHD)?
- Hvis du tænker på dine styrker og muligheder for at overkomme nogle af de vanskeligheder, som ADHD medfører, hvad vil du sige?

Er der bestemte mennesker, der har haft en særlig positiv/negativ indflydelse på dig i forhold at håndtere udfordringerne for dig?

(Hvordan har han/hun været i kontakt med hjælpesystemet (Kriminalforsorgen, det sociale, beskæftigelse, uddannelse, sundhedssystemet osv. – dvs. egne erfaringer som klient i systemet)

- Hvilke kontakter har du i øjeblikket med kommunen eller andre for at få hjælp eller støtte, og hvad går de ud på? Er der en bestemt person, som er din kontaktperson, eller er det flere, som du er i kontakt med samtidig (KF, Jobcenter, UU-vejleder, egen læge, psykiater, andre)? (Spørg evt. direkte, om der har været kontakt med forskellige konkrete aktører inden for hver sektor.)
- Hvordan blev disse former for hjælp egentlig sat i gang? Oplevede du selv, at du havde behov for hjælp, og hvad gjorde du i den situation – vidste du fx, hvor du skulle henvende dig til? Eller hvordan kom du i kontakt med tilbuddet?
- Hvordan oplever du, at den hjælp og støtte du har modtaget (eller det tilbud, du har deltaget i), svarer til det, du har behov for? Har den hjælp/de tilbud, du har modtaget, været nyttige, eller hvis ikke, hvad oplever du som mangel?
- Hvilken rolle har KIF betydet for dig, din løsladelse og den hjælp, du evt. har fået?
- Hvordan oplever du din egen rolle og indflydelse med hensyn til at planlægge det, der skulle ske? Oplever du, at du er blevet hørt, og på hvilken måde er så det sket? Har du fx deltaget i møder, hvor indsatserne diskuteres?
- Når du tænker tilbage, er der bestemte personer/institutioner, der har haft en særlig positiv (eller måske negativ) betydning for den hjælp og støtte (eller mangel på samme) du har modtaget?
(Hvordan burde hjælpen tilrettelægges, så den "rykker" noget? ("anbefalinger på baggrund af egne erfaringer").
- Hvordan oplever du, at de forskellige hjælpeinstanser, som du har haft kontakt med, "taler sammen"? Er der forskel på, hvordan de ser på ADHD-problematik og de muligheder og begrænsninger, der er relateret til ADHD?
- Hvordan vurderer du mulighederne for (unge voksne med ADHD-problematik) at få hjælp her i Aalborg? Er der noget, der fungerer godt? Er der noget, der mangler? Og hvad skal der til for at udvikle hjælp og støtte relateret til ADHD-problematik?

(Spørg evt. specifikt om koordination – dækning – overgange)

- Kan du sætte nogle flere ord på, hvad der skal til for at hjælpe personer i din situation (unge voksne med ADHD-problematik) videre? Hvad har man behov for?
- Hvis du skulle give andre unge voksne med ADHD gode råd på baggrund af dine egne erfaringer, hvad vil du så sige?

Til sidst:

- Hvordan forestiller du dig, at din situation er om fem år (mht. arbejde, uddannelse, familieliv)? familieliv)? Hvad skal der efter din opfattelse til for, at disse ønsker kan opfyldes?

(Tegn evt. i fællesskab en tidslinje med de vigtigste tidspunkter (hav evt. et ark med jf. også Majas ADHD-profil)).

- Må jeg gerne vende tilbage til dig på et senere tidspunkt for at høre, hvordan det går med dig, og hvad der sket siden sidst?

TAK

Bilag 5. Den narrativt inspirerede interviewguide til voksne kriminelle med ADHD-diagnose

(”Den anden” interviewguide benyttet til de sidste fire interviews (anvendt i afhandlingens artikel, del C).

Formålet med interviewet er, at få et indblik i mennesker, der som dig, har været i berøring med Kriminalforsorgen og deres liv fra barndom frem til i dag. Jeg vil også meget gerne høre om, hvad du tænker om din fremtid, og hvad du ønsker dig. Jeg interesserer mig for at bidrage til at skabe bedre betingelser for mennesker, der bliver løsladt eller udsluset. Jeg vil også gerne høre om, hvordan du oplever dig selv. Det er altså din historie, som jeg håber, du vil dele med mig.

Alt det, du fortæller mig, vil være fortroligt og indgå som en del af en større samling af interview, som jeg er ved at lave for tiden. Du vil altså blive helt anonym i det jeg skriver, så du skal ikke tænke på eller bekymre dig om, at det, du siger, kommer videre til andre med dit navn på – det gør det IKKE.

Jeg er interesseret i, at du fortæller noget om netop din tilværelse, dine oplevelser, ønsker og udfordringer i livet. Jeg vil også gerne høre noget om, hvordan du fik en ADHD-diagnose, og hvad den betyder for dig. Interviewet handler også om det at begå kriminalitet. Så det håber jeg, du vil fortælle mig lidt om, men du skal ikke fortælle mere detaljeret om det, end du har lyst til.

1. Aktuel livssituation

- Vil du starte med at fortælle om dit liv (skolegang/uddannelse, hvor du bor, arbejde, netværk)
- Hvad laver du for tiden?
- Vil du fortælle om dit forhold til venner, familie og omgangskreds – og hvad de betyder for dig?
- Vil du fortælle mig om dine oplevelser med Kriminalforsorgen – hvordan har du fx været i kontakt med KF?
- Har du nogensinde været i fængsel? Andre domme?
- Har du nogen andre diagnoser end ADHD?
- Har du taget stoffer/er du stofmisbruger? (*OBS: muligt selv-medicineringsstema*)
- Tager du ADHD-medicin (eller anden medicin?) (*OBS: muligt selv-medicineringsstema*)

2. Kriminalitet

- Hvordan oplevede du din barndom/dine ungdomsår – kunne du give mig et indblik i, hvordan det var at vokse op?
- Kan du huske dengang du første gang lavede noget kriminelt? – vil du fortælle mig om den periode, hvor kriminalitet begyndte at blive en del af dit liv?
- Hvis du nu blev spurgt om, hvad baggrunden er, for at du har begyndt at lave kriminalitet, hvad ville du så svare?
- Hvordan kan det være, at du fortsatte med at lave kriminalitet?
- Vil du fortælle mig om, hvordan har du haft det gennem dit liv og dit forhold til andre?
- Har du følt dig anderledes?
- Hvilke former for kriminalitet har du lavet – og er det noget, du gør alene eller samme med andre?

3. At forholde sig til ADHD

- Har du en ADHD-diagnose, og hvornår og hvordan blev ADHD konstateret? Tog du selv initiativ til at blive undersøgt eller?
- Vil du prøve at forklare mig, hvad ADHD betyder for dig?
- Har ADHD betydet noget for det, at du har begået kriminalitet? Vil du fortælle om det?
- Har ADHD haft indflydelse på dit liv – hvordan, uddyb gerne og giv eksempler?
- Har ADHD haft betydning for, hvordan du ser på dine muligheder fx i relation til arbejde eller uddannelse eller fremtidsdrømme?
(Både når du tænker på, hvad der er sket hidtil, og hvad du forventer af fremtiden)
- Har du modtaget behandling, hjælp, støtte i forbindelse med ADHD – eller andet?
- Har den hjælp, du har modtaget (eller det/de tilbud, du har været tilknyttet) svaret til det, du mener at have brug for/været nyttig? (Hvis ikke, hvad oplever du som mangel?)
- Når du tænker tilbage, er der så bestemte personer/institutioner, der har haft en særlig betydning for dig i forhold til støtte og hjælp?
- Hvis du skulle give andre voksne med ADHD gode råd på baggrund af dine egne erfaringer, hvad vil du så sige?

4. Afslutning:

- Tænker du nogensinde, at dit liv kunne være gået anderledes – hvordan kunne det ellers have formet sig?

- Hvordan forestiller du dig din situation om fem år (bopæl, social, økonomi, arbejde, uddannelse, kriminalitet og evt. familieliv?)
- Vil du fortælle mig om, hvad du mener, at der skal til for, at disse ønsker kan opfyldes?
- Ville det at få hjælp i forhold til ADHD, betyde noget for chancerne for, at din kriminalitet afbrydes/ophører helt?

Bilag 6. Oversigt over kodningskategorier

Overordnet kategori	Subkategori	Forklaring
Problemstilling: <i>Vi har tre specialiserede studier.</i>	Kriminalitetsrelateret	<i>Identificere hvordan områderne belyses i de interviews, der har et andet fokusområde.</i> <i>Det vil sige, at der i familieinterviews ikke er kodninger af "familierelateret". Man vil derimod kunne se på kilden, at den kommer fra mappen "Familie".</i>
	Arbejdsmarkedsrelateret	
	Skole-uddannelsesrelateret (Kan dobbeltkodes med "undervisning")	
	Familierelateret (Kan dobbeltkodes med "socialt netværk")	
Livsverden: <i>Der er tale om brugernes livsverden, men den kan godt være beskrevet og forstået af professionelle informanter.</i>	Hverdagslivets sammenhæng	<i>Hvad betyder sammenhæng i hverdagen, og hvordan etableres den?</i> <i>Hvordan kommer hverdagen til at flyde uden de store problemer? Hvilke hjælpemidler anvendes til at etablere denne sammenhæng – det kan være at lytte til musik, dyrke sport, ugeplaner, skemaer, hjælp fra bostøtte, mentor osv.?</i> <i>Det kan være noget man sætter pris på, eksempelvis hvis en bruger hver dag hænger ud med sine venner på en cafe, for at få betydning i sit liv – (dobbeltkodes her sammen med socialt netværk)</i>
	Sociale netværk	<i>Både eksistens, kvalitet og funktion.</i> <i>Betydningsfulde "andre" og vurderinger af, hvordan de har indflydelse på brugeren?</i>

Overordnet kategori	Subkategori	Forklaring
	Forståelse af aktuel indsats	<p>Forståelsen af den aktuelle indsats kan relateres både til fortid, nutid og fremtid.</p> <p>Hvor meget indsigt har brugeren i, hvad der foregår? Det brugerens undrer sig over, føler afmagt over.</p> <p>Indeholder vurderinger af brugernes fejltolkning af meddelelser på grund af manglende forudsætninger for at gennemskue det. "Jeg kan ikke finde ud af, hvordan og hvorledes... Jeg ved ikke hvorfor..." (Dette afhænger dog af, hvordan de taler om det.) Hvis de taler om det i forhold til en specifik indsats, kodes det under "forståelse af aktuel indsats". Hvis de taler om det i forhold til dem selv – kodes under "handlerum")</p>
	Forståelse af tidligere indsats	<p>Beskrivelser af, hvordan forløbet har været op til nu. Referencer tilbage til tidligere indsatser eller mangel på samme.</p> <p>"Hvorfor handlede skolen ikke dengang, hvorfor fattede de ikke mistanke?"</p>
	Handlerum	<p>Aktøren er i centrum. Hvordan oplever han/hun sit handlerum? Det, de gør, og den verden, de gør det i. Hvad oplever brugeren at have mulighed for at forandre/påvirke, og hvad er uden for brugerens forestillede handlerum? Det er også en handling ikke at handle. Beskrivelser af rummet, altså de forhold, der er uden for vedkommende selv. Udsagn om, hvad der afskærer dem fra at gøre noget. Kan både indbefatte fortid, nutid og fremtid.</p> <p>"Der er noget, der er muligt for mig at gøre, og så er der noget, jeg må have hjælp til af andre."</p>
	Fremtidsperspektiv	<p>Hvordan kan indsatsen forbedres og gøres anderledes? Hvad er brugerens håb for fremtiden?</p>

Overordnet kategori	Subkategori	Forklaring
	Hverdagslivsstrategier	<i>Der, hvor brugerne tager teten, de bliver herrer over og skaber deres eget liv. Både på kort og længere sigt. Denne kode er mere fremadskuende, der er en handlingsdimension. Det behøver ikke at være noget, de omtaler som en bevidst strategi. Eksempelvis hvordan Charlotte på hvert møde forbereder sig til tænderne og er klar på at forbedre tingene for sine børn. Det er en strategi.</i>
	Egne styrker og svagheder	Omtale af, hvad brugerne opfatter som deres egne styrker og svagheder. Her indgår også personlig udvikling.
<p>Diskurs</p> <p><i>Her er der tale om det, de professionelle handler ud fra. Men det kan godt være formidlet gennem brugernes oplevelse.</i></p>	Problemforståelse	<p><i>Hvordan forstår man egentlig problemet? Hvordan og hvad defineres som det problem, der tages afsæt i, når indsatsen bestemmes.</i></p> <p><i>Hvordan har brugerne oplevet, at problemet er blevet anskuet fra de professionelle synspunkt? "De mente, jeg var et problembarn" "De mente, det var fordi, mine forældre blev skilt", "De mente, det var fordi, jeg tog stoffer"</i></p>
	Diagnoseforståelse	<p><i>Hvordan forstår man diagnosen og dens konsekvenser for et menneske?</i></p> <p><i>Dette kan både forstås som det at have diagnosen ADHD, hvad giver det adgang til, hvad ekskluderer det én fra, hvordan ser andre på en (fordomme). Samt betegne "funktionsnedsættelsens" betydning, hvad indebærer det at have ADHD – koncentrationsbesvær, hyperaktivitet, manglende evne til at strukturere osv.</i></p>

Overordnet kategori	Subkategori	Forklaring
	Pædagogiske overvejelser	<i>Det er et begreb for, hvordan man bedst hjælper og støtter et andet menneske. Mere håndgribelige værktøjer eller metoder, som de professionelle anvender. Eksempelvis "pas på med ikke at blive for "mor-agtig", man kan alligevel godt hjælpe til med rengøring, hvis det er nødvendigt for at skabe tillid og dialog"</i>
	Etiske overvejelser/grænsedragninger	<i>Overvejelser over, hvad man selv mener, er det bedste for brugeren. Hvornår man skal passe på med at tvinge brugeren til noget eller presse dem ud i situationer, hvor de ikke er tilpas. Overvejelser over, om det man gør, kan være skadeligt for brugeren.</i>
	Professionel identitet	<i>Hvordan ser man sig selv som hjælper? Menneskesyn, hvordan er man, når man arbejder – arbejdsidentitet. "Jeg har en grundlæggende evne til at være empatisk, fordomsfri. Jeg er meget stabil og har aldrig været syg"</i>
	Referencer til forskning	<i>Al forskning – både national og international</i>
Koordination <i>Informantens egen angivelse af, hvordan aftaler kommer i stand og der træffes beslutninger. Hvis brugeren taler om en indsats, så kan det kodes under "forståelse af aktuelle indsatser". Denne kode benyttes, hvor der eksplicit siges noget om koordineringen eller mangel på samme. Hvis der er tale om ikke-koordinering, er det enten mangel på diskursiv, formaliseret eller uformel koordinering og kodes i henhold hertil.</i>	Diskursiv koordinering	<i>Når der eksplicit tales om en fælles forståelse og indforstået opfattelse af, hvad man gør i bestemte situationer. De har en fælles forståelse for, hvorfor det eksempelvis er godt at visitere dem til et bestemt tilbud. Man har en idé om, at det tilbud er det bedste til nogle bestemte ting.</i>
	Formaliseret koordinering	<i>Når der omtales vedtagne procedurer</i>
	Uformel koordinering	<i>Når aktørerne stikker hovederne sammen eller har personlige kontakter, som aktiveres</i>
Indsatsformer <i>Indeholder enhver omtale af disse forskellige ordninger i de forskellige interview.</i>	Målsætning	<i>Hvilke mål/succeskriterier er der for indsatsen? Går vi efter en uddannelse som biokemiker eller en førtidspension? Hvor lavt/højt sættes overlæggen?</i>

Overordnet kategori	Subkategori	Forklaring
	Visitation	<i>Hvortil og hvordan visiteres brugerne? Problematikker omkring koblingen af indsatsen. Eksempelvis træningshøjskolen er for dem der er mere selvreflekterende. Professionel: "Hvis brugerne har de og de problemer, så sender vi dem derhen, hvis de har andre problemer, sender vi dem derhen." Bruger: "Så sendte de mig herhen, og der sagde de, at jeg havde de og de muligheder."</i>
	Støttekontaktperson	
	Bostøtte	
	Mentor	
	Praktisk hjælp	<i>Hjemmehjælp /Rengøringshjælp</i>
	Familiebehandling	<i>Hjemmehos. Familiebehandling både internt og eksternt.</i>
	Aflastning	
	Rådgivning	<i>Hvis man kommer hen et sted og får råd og vejledning til eksempelvis, hvad man kan søge og hvordan</i>
	Kontakt med sagsbehandler/UU vejleder	
	Tilsyn fra KIF	
	ADHD-foreningens indsatser	
	Virksomhedspraktik	
	Misbrugsbehandling	
	Aktivering	
	Skolehjemsamarbejde	
	Undervisning	
	Psykotering	
	Kognitiv træning	
	Medicin	
Samspil	Bruger-professionel	<i>Ingen yderligere underkategori. Indeholder alle angivelser af frekvens, kvalitet og funktion.</i>
Psykiatriens rolle	Psykiatriens rolle	<i>Ingen underkategori.</i>

Bilag 7. Medforfattererklæring

Medforfattererklæring vedr. følgende publikation, der indgår i Nichlas Permin Bergers ph.d. afhandling:

Berger, N.P. & Eskelinen, L. (2014) Negotiation of service user identity and responsibility at a pre-release conference (genindsendt til Qualitative Social Work).

Artiklen er udarbejdet af Nichlas Permin Berger og Leena Eskelinen.

Nichlas Permin Berger har haft hovedansvaret for artiklen og er hovedforfatter.

Leena Eskelinen har været en integreret del af den samlede analyse- og skriveproces og givet faglige input og forslag til ændringer undervejs.

Dato: 20.8.2014

Underskrift:

Bilag 8. Forespørgsel om deltagelse i projektet (Direktoratet for Kriminalforsorgen)

28. september 2011

J.nr.: 5069/NIK/kd

Delprojekt om rehabilitering, ADHD og Kriminalforsorgen i AKF og AAU's ADHD-projekt

Til KIF i Aalborg

Jeg hedder Nichlas Permin Berger, og jeg er uddannet sociolog og ansat i et større forskningsprojekt, *Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger*, som Aalborg Universitet og Anvendt KommunalForskning gennemfører for Servicestyrelsen.

Projektet drejer sig om den sociale indsats for mennesker med ADHD-problematik (se den vedlagte korte projektbeskrivelse). I tilknytning til AKF's og AAU's forskningsprojekt, gennemfører jeg mit ph.d.-projekt i perioden 2011-2014, der undersøger Kriminalforsorgens rehabilitering i det sociale arbejde med særligt fokus på mennesker med mulig ADHD/autisme-problematik.

Formålet med dette delprojekt er at undersøge, hvilke sociale konsekvenser og betydninger det har for unge voksne mellem 18-30 år med ADHD/autisme-problematik at afsone i Kriminalforsorgen. Der er fokus på rehabilitering, som den udmøntes i praksis over for disse indsatte, og hvilke udfordringer/dilemmaer de professionelle står over for.

Konkret vil jeg undersøge nuværende/tidligere indsattes kontakt til og samarbejde med de ansatte i fængslet. Jeg vil fx også undersøge, hvilken relation både indsatte og personalet har til "systemet udenfor" (fx kommunale forvaltninger, jobcenter eller psykiatrien). Jeg er klar over, at Kriminalforsorgen ikke tilbyder særlige programmer/behandlingsforløb til denne gruppe, og at de indsatte kan tilbydes psykiatrisk og medicinsk behandling på lige fod med alle andre i samfundet.

Baggrunden for projektet er, at voksne med ADHD/autisme-problematikker ofte mødes med uvidenhed eller skepsis i forskellige dele af samfundets institutioner, hvilket vanskeliggør etableringen af et frugtbart samspil mellem disse og voksne

med sådanne problematikker. Kriminalforsorgen er en blandt mange institutioner, der har berøring med mennesker med ADHD/autisme-relaterede problematikker, der fx kommer til udtryk ved særegne adfærdsmønstre og sociale/kognitive vanskeligheder, som fx at fastholde opmærksomheden i længere tid ad gangen. Med en stigning i antallet af mennesker med disse diagnoser, og en formodning om tilstedeværelsen af en relativ stor andel af mennesker med ADHD/autisme-problematikker i fængslerne set i forhold til den samlede danske befolkning, er der, uanset hvad stigningen måtte skyldes, grund til at være opmærksom på, hvad vi som samfund tilbyder disse mennesker, og om der er noget, som vi kan gøre anderledes og bedre.

Projektet afgrænser sig ikke alene til at undersøge det sociale arbejde, som det finder sted under afsoningen i Kriminalforsorgens fængsler, men inddrager også planlægningen og gennemførelsen af prøveløsladelse og tilsyn. Derfor inddrages både det åbne fængsel og Kriminalforsorgen i Frihed. Projektet har udvalgt Aalborg Kommune som det empiriske grundlag, hvilket betyder, at kun borgere derfra inddrages. Det betyder også, at mit ph.d.-projekt om Kriminalforsorgens arbejde er begrænset til de institutioner, som ligger i Nordjylland. De relevante institutioner er derfor KiF i Aalborg/Frederikshavn og et åbent fængsel (Kragsskovhede), hvilket er grunden til, at jeg henvender mig til netop jer.

Undersøgelsens praktiske indhold og muligheden for samarbejde med KiF

Mit projekt er kvalitativt baseret, og mine planer i forhold til det åbne fængsel er at lave feltarbejde i to perioder – ca. 14 dage i slutningen af 2011 (fase 1) og 1-2 mdr. i begyndelse af 2012 (fase 2) i et åbent fængsel, hvor jeg gerne vil lave interview og observationer af møder og samtaler, kurser mv.

Tilsvarende kunne jeg godt tænke mig at have sådanne to faser i relation til KiF.

Først og fremmest vil jeg gerne tale indledende med en eller flere personer i KiF Aalborg, om jeres arbejde i Kriminalforsorgen. Dernæst kunne jeg godt tænke mig at lave interviews med ansatte i KiF om, hvordan der arbejdes med de indsatte, når det gælder vilkår om tilsyn, handleplansarbejde, mentorordning, og KiF's tilsynsforpligtelse med psykisk syge kriminelle og jeres samarbejdspraksis (PSP).

Jeg vil også meget gerne observere forskellige aktiviteter, som fx samtaler mellem den udsatte og sagsbehandler/kontaktperson i forbindelse med personer, der har vilkår om tilsyn og/eller har en mentor.

Desuden vil jeg forsøge at få kontakt med en eller flere indsatte, der enten har erfaring med løsladelse med vilkår om tilsyn og samarbejde med KiF, og fx personer, der snart skal løslades. Jeg vil gerne lave interview med dem, og evt. ”følge dem” (dvs. interviewe dem flere gange) i forbindelse med prøveløsladelse og deres kontakt til KiF.

Det langsigtede mål med projektet er, at det skal kunne bidrage med viden om, hvilken betydning det aktuelle sociale arbejde i Kriminalforsorgen har for denne gruppe mennesker, og også at denne viden gerne skal blive et konstruktivt bidrag til Kriminalforsorgen og de mange professionelle, der til daglig udfører socialt arbejde.

Jeg håber, at I har forståelse for, at et kvalitativt projekt som dette udvikles og tilpasses undervejs, hvorfor jeg på nuværende tidspunkt ikke helt nøjagtigt kan sige, hvor mange mennesker, aktiviteter og interview, projektet involverer.

Jeg vil, i takt med at det udvikles, sørge for løbende at delagtiggøre jer i mine overvejelser og planer for projektet og tilrettelægge det i samarbejde med jer.

For at undersøgelsen skal kunne gennemføres, er det helt afgørende, at det sker i tæt samarbejde med jer i KiF – både på det rent praktiske plan, men også fordi det er en afgørende forudsætning for forskningsprojektets videnudvikling.

Jeg håber derfor på, at I finder projektet relevant og interessant at deltage i. I er til enhver tid meget velkomne til at skrive eller ringe, hvis I har spørgsmål eller gerne vil høre mere om projektet.

Med venlig hilsen

Nichlas Permin Berger

Bilag 9. Forespørgsel om deltagelse i projektet (fængsel)

28. september 2011

J.nr.: 5069/NIK/kd

Delprojekt om rehabilitering, ADHD og Kriminalforsorgen i AKF og AAU's ADHD-projekt

Til Statsfængslet på Kragshovede

Jeg hedder Nichlas Permin Berger, og jeg er uddannet sociolog og ansat i et større forskningsprojekt, *Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger*, som Aalborg Universitet og Anvendt KommunalForskning gennemfører.

Projektet drejer sig om den kommunale indsats for mennesker med ADHD-problematik (se den vedlagte projektbeskrivelse). I tilknytning til AKF's og AAU's forskningsprojekt, gennemfører jeg mit ph.d.-projekt i perioden 2011-2014, der undersøger Kriminalforsorgens rehabilitering i det sociale arbejde med særligt fokus på mennesker med mulig ADHD-problematik.

Formålet med dette projekt er at undersøge, hvilke sociale konsekvenser og betydninger det har for unge voksne mellem 18-30 år med ADHD- problematik at afsone i Kriminalforsorgen. Der er fokus på rehabilitering, som den udmøntes i praksis over for disse indsatte, og hvilke udfordringer/dilemmaer de professionelle står over for.

Konkret vil jeg undersøge nuværende/tidligere indsattes kontakt til og samarbejde med "de professionelle" i fængslet. Jeg vil fx også undersøge, hvilken relation der er til "systemet udenfor" (fx kommunale forvaltninger, jobcenter eller psykiatrien). Jeg er imidlertid klar over, at Kriminalforsorgen ikke tilbyder særlige programmer/behandlingsforløb til denne gruppe, og at de indsatte kan tilbydes psykiatrisk og medicinsk behandling på lige fod med alle andre i samfundet.

Baggrunden for projektet er, at voksne med ADHD/autisme-problematikker ofte mødes med uvidenhed eller skepsis i forskellige dele af samfundets institutioner, hvilket vanskeliggør at etablere et frugtbart samspil mellem disse og voksne med ADHD. Kriminalforsorgen er en blandt mange institutioner, der har berøring med mennesker med ADHD/autisme- relaterede problematikker, der fx kommer til udtryk ved særegne adfærdsmønstre eller fx sociale eller kognitive vanskeligheder,

som fx at fastholde opmærksomheden i længere tid af gangen. Med en stigning i antallet af mennesker med disse diagnoser, og en formodning om tilstedeværelsen af en relativ stor andel af mennesker med ADHD/autisme-problematikker i fængslerne set i forhold til den samlede danske befolkning, er der, uanset hvad stigningen måtte skyldes, grund til at være opmærksom på, hvad vi som samfund tilbyder disse og om der er noget, som vi kan gøre anderledes og bedre.

Projektet afgrænser sig ikke alene til at undersøge det sociale arbejde, som det finder sted under afsoningen i Kriminalforsorgens fængsler, men inddrager også planlægningen og gennemførelsen af prøveløsladelse og tilsyn. Derfor inddrages både det åbne fængsel og Kriminalforsorgen i Frihed. Projektet har udvalgt Aalborg Kommune som det empiriske grundlag, hvilket betyder, at kun borgere derfra inddrages. Det betyder også, at mit ph.d.-projekt om Kriminalforsorgens arbejde er begrænset til de institutioner, som ligger i Nordjylland. De relevante institutioner er derfor KIF i Aalborg/Frederikshavn og Statsfængslet i Kragshovede, hvilken er grunden til, at jeg henvender mig til netop jer.

Undersøgelsens praktiske indhold og muligheden for samarbejde med Kragshovede

Mit projekt er kvalitativt baseret. Det vil sige, at jeg planlægger at foretage et feltarbejde i to perioder – ca. 14 dage i slutningen af 2011 (fase 1) og 1-2 mdr. i begyndelse af 2012 (fase 2). Jeg vil gerne starte med at interviewe indsatte, som udvælges i samråd med jer. Jeg vil både i fase 1 og 2 lave interview med de professionelle i Kragshovede, og i fase 2 ønsker jeg at observere forskellige aktiviteter, som fx samtaler mellem udsat og sagsbehandler/kontaktperson, kurser (fx i Det Kognitive Færdighedsprogram). Jeg tænker også, at det kan være relevant at deltage i fx personalemøder, såfremt der diskuteres for temaer i forbindelse med rehabiliteringsaspektet.

Det langsigtede mål med projektet er, at det skal kunne bidrage med viden om, hvilken betydning det aktuelle sociale arbejde i Kriminalforsorgen har for denne gruppe mennesker, og også at denne viden gerne skal blive et konstruktivt bidrag til Kriminalforsorgen og de mange professionelle, der til daglig udfører socialt arbejde.

Jeg håber, at I har forståelse for, at et kvalitativt projekt som dette udvikles og tilpasses undervejs, hvorfor jeg på nuværende tidspunkt ikke helt nøjagtigt kan sige, hvor mange mennesker, aktiviteter og interview projektet involverer. Her vil det være godt, om vi løbende kan holde kontakten.

Jeg vil sørge for løbende at delagtiggøre jer i mine overvejelser og planer for projektet, i takt med at det udvikles.

For at undersøgelsen skal kunne gennemføres, er det helt afgørende, at det sker i tæt samarbejde med jer på Kragsskovhede – både på det rent praktiske plan, men også fordi det er en afgørende forudsætning for forskningsprojektets videnudvikling.

Jeg håber derfor på, at I finder projektet relevant og interessant at deltage i.

I er til enhver tid meget velkomne til at skrive eller ringe, hvis I gerne vil høre mere om projektet, har afklarende spørgsmål eller andet.

Med venlig hilsen

Nichlas Permin Berger

Bilag 10. Forespørgsel om deltagelse i projektet (Kriminalforsorgen i Frihed)

28. september 2011

J.nr.: 5069/NIK/kd

Delprojekt om rehabilitering, ADHD og Kriminalforsorgen i AKF og AAU's ADHD-projekt

Til KIF i Aalborg

Jeg hedder Nichlas Permin Berger, og jeg er uddannet sociolog og ansat i et større forskningsprojekt, *Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger*, som Aalborg Universitet og Anvendt KommunalForskning gennemfører for Servicestyrelsen.

Projektet drejer sig om den sociale indsats for mennesker med ADHD-problematik (se den vedlagte korte projektbeskrivelse). I tilknytning til AKF's og AAU's forskningsprojekt, gennemfører jeg mit ph.d.-projekt i perioden 2011-2014, der undersøger Kriminalforsorgens rehabilitering i det sociale arbejde med særligt fokus på mennesker med mulig ADHD/autisme-problematik.

Formålet med dette delprojekt er at undersøge, hvilke sociale konsekvenser og betydninger det har for unge voksne mellem 18-30 år med ADHD/autisme-problematik at afsone i Kriminalforsorgen. Der er fokus på rehabilitering, som den udmøntes i praksis over for disse indsatte, og hvilke udfordringer/dilemmaer de professionelle står over for.

Konkret vil jeg undersøge nuværende/tidligere indsattes kontakt til og samarbejde med de ansatte i fængslet. Jeg vil fx også undersøge, hvilken relation både indsatte og personalet har til "systemet udenfor" (fx kommunale forvaltninger, jobcenter eller psykiatrien). Jeg er klar over, at Kriminalforsorgen ikke tilbyder særlige programmer/behandlingsforløb til denne gruppe, og at de indsatte kan tilbydes psykiatrisk og medicinsk behandling på lige fod med alle andre i samfundet.

Baggrunden for projektet er, at voksne med ADHD/autisme-problematikker ofte mødes med uvidenhed eller skepsis i forskellige dele af samfundets institutioner, hvilket vanskeliggør etableringen af et frugtbart samspil mellem disse og voksne

med sådanne problematikker. Kriminalforsorgen er en blandt mange institutioner, der har berøring med mennesker med ADHD/autisme-relaterede problematikker, der fx kommer til udtryk ved særegne adfærdsmønstre og sociale/kognitive vanskeligheder, som fx at fastholde opmærksomheden i længere tid ad gangen. Med en stigning i antallet af mennesker med disse diagnoser, og en formodning om tilstedeværelsen af en relativt stor andel af mennesker med ADHD/autisme-problematikker i fængslerne set i forhold til den samlede danske befolkning, er der, uanset hvad stigningen måtte skyldes, grund til at være opmærksom på, hvad vi som samfund tilbyder disse mennesker, og om der er noget, som vi kan gøre anderledes og bedre.

Projektet afgrænser sig ikke alene til at undersøge det sociale arbejde, som det finder sted under afsoningen i Kriminalforsorgens fængsler, men inddrager også planlægningen og gennemførelsen af prøveløsladelse og tilsyn. Derfor inddrages både det åbne fængsel og Kriminalforsorgen i Frihed. Projektet har udvalgt Aalborg Kommune som det empiriske grundlag, hvilket betyder, at kun borgere derfra inddrages. Det betyder også, at mit ph.d.-projekt om Kriminalforsorgens arbejde er begrænset til de institutioner, som ligger i Nordjylland. De relevante institutioner er derfor KiF i Aalborg/Frederikshavn og et åbent fængsel (Kragsskovhede), hvilket er grunden til, at jeg henvender mig til netop jer.

Undersøgelsens praktiske indhold og muligheden for samarbejde med KiF

Mit projekt er kvalitativt baseret, og mine planer i forhold til det åbne fængsel er at lave feltarbejde i to perioder – ca. 14 dage i slutningen af 2011 (fase 1) og 1-2 mdr. i begyndelse af 2012 (fase 2) i et åbent fængsel, hvor jeg gerne vil lave interview og observationer af møder og samtaler, kurser mv.

Tilsvarende kunne jeg godt tænke mig at have sådanne to faser i relation til KiF.

Først og fremmest vil jeg gerne tale indledende med en eller flere personer i KiF Aalborg, om jeres arbejde i Kriminalforsorgen. Dernæst kunne jeg godt tænke mig at lave interviews med ansatte i KiF om, hvordan der arbejdes med de indsatte, når det gælder vilkår om tilsyn, handleplansarbejde, mentorordning, og KiF's tilsynsforpligtelse med psykisk syge kriminelle og jeres samarbejdspraksis (PSP).

Jeg vil også meget gerne observere forskellige aktiviteter, som fx samtaler mellem den udsatte og sagsbehandler/kontaktperson i forbindelse med personer, der har vilkår om tilsyn og/eller har en mentor.

Desuden vil jeg forsøge at få kontakt med en eller flere indsatte, der enten har erfaring med løsladelse med vilkår om tilsyn og samarbejde med KiF, og fx personer, der snart skal løslades. Jeg vil gerne lave interview med dem, og evt. "følge dem" (dvs. interviewe dem flere gange) i forbindelse med prøveløsladelse og deres kontakt til KiF.

Det langsigtede mål med projektet er, at det skal kunne bidrage med viden om, hvilken betydning det aktuelle sociale arbejde i Kriminalforsorgen har for denne gruppe mennesker, og også at denne viden gerne skal blive et konstruktivt bidrag til Kriminalforsorgen og de mange professionelle, der til daglig udfører socialt arbejde.

Jeg håber, at I har forståelse for, at et kvalitativt projekt som dette udvikles og tilpasses undervejs, hvorfor jeg på nuværende tidspunkt ikke helt nøjagtigt kan sige, hvor mange mennesker, aktiviteter og interview projektet involverer.

Jeg vil, i takt med at det udvikles, sørge for løbende at delagtiggøre jer i mine overvejelser og planer for projektet og tilrettelægge det i samarbejde med jer.

For at undersøgelsen skal kunne gennemføres, er det helt afgørende, at det sker i tæt samarbejde med jer KiF – både på det rent praktiske plan, men også fordi det er en afgørende forudsætning for forskningsprojektets videnudvikling.

Jeg håber derfor på, at I finder projektet relevant og interessant at deltage i. I er til enhver tid meget velkomne til at skrive eller ringe, hvis I har spørgsmål eller gerne vil høre mere om projektet.

Med venlig hilsen

Nichlas Permin Berger

Bilag 11. Oversigt over datamateriale, der er lyddoptaget og transskriberet – interview med professionelle og observationer af interaktioner

Interview med professionelle (fokusgruppeinterview)						
Dato og tid	Sted	Varighed	Empiri type	Deltagere	Hovedtema/formål	Antal deltagere
7. nov. 2011	KIF, Nordjylland i Aalborg	2 timer	Interview med leder	Kriminalforsors- leder for KIF, Aalborg	Intramøde med gate- keeper, adgang til felt	1
23. nov. 2011	Statsfængs- let ved Kragsskov- hede	1:52:56	Interview med fængselsledelse	Inspektør, afdelingsleder og behandlingskon- sulent	Intramøde med gate- keeper, adgang til felt	3
Januar 2012	KIF, Nordjylland i Aalborg	1:57:59	Fokusgruppe	Socialrådgivere	Afdække forståelser af ADHD, indsatser, og hvordan de fortæller om eget arbejde med unge menneske med ADHD.	10
Februar 2012	Statsfængs- let ved Kragsskov- hede	1:11:36 + 34:54 <u>I alt 1:46:30</u>	Fokusgruppe	Socialrådgivere, sygeplejersker, lærere, fængsels- funktionærer	Afdække forståelser af ADHD, indsatser, og hvordan de fortæller om arbejdet med unge menneske med ADHD.	12
Marts 2012	Kragsskov- hede	<u>1:05:49</u>	Individuelt interview	Socialrådgiver fra lukket afd. Planlagt som fokusgruppe, men kun en kunne deltage den dag	At undersøge, hvilken rolle ADHD spiller i sagsbehandlerarbejdet, om løsladelser og deres arbejde med psykiske problemstillinger, institutionelle samar- bejdsflader	1
August 2012	KIF, Nordjylland i Aalborg	2 timer 20 min.	Fokusgruppe	KiF- medarbejdere	Dagligdagsopfattelser af sagsbehandlerens rolle og funktion i KIF i det tilsynsførende arbejde med unge voksne med psykiatri- ske problemstillin- ger/diagnoser (fx ADHD)	5
Juni 2012	Statsfængs- let ved Kragsskov- hede	5 min.	Uformelt inter- view	Den indsattes (Simons) sagsbe- handler	Individuelt interview med den indsattes (Simons) sagsbehand- ler. En slags forsamtale til løsladelsesmødet	1

Juni 2012	Statsfængslet ved Kragshovhede	1 time 50 min.	Observation	UU-vejleder, Jobkonsulent, praktikant for jobcenter, mor og far, kontaktperson i fængslet (fængselsbetjent), sagsbehandler fra fængslet, medarbejder fra ydelsesservice	Observation af løsladelsesmøde i fængslet (Simon)	10
Juni 2012	I den kriminelle informants eget hjem	43 min.		"Astrid" og en sagsbehandler fra KIF. Nichlas var til stede og optog på diktafon.	Observation af tilsynsmøde	2
2011-2012					Generelle feltnoter fra uformelle samtaler med frontmedarbejdere og kriminelle informanter i KiF og i fængsel	
2012				De kriminelle informanter B1-B8. Har ikke handleplaner for B9-B11.	De kriminelle informants journaler fra Kriminalforsorgen	

Bilag 12. Oversigt over interview med voksne kriminelle informanter med ADHD-diagnose

Informant	Navn, alder	ADHD-diagnose, cirkatidspunkt	Dobbeltdiagnose	Seneste dom, type og aktuel status/kriminalitetstype	Kort beskrivelse af historik, kriminalitet og evt. misbrug	Tidligere begivenheder og aktuelle aktiviteter/Indsatser	Koordineret handleplan
B1	Claus 29 år	Som voksen, i 2006	Nej	Ubetinget 1½ år, prøveløsladt med tilsyn af KiF med betinget narkovilkår (våben, tyveri)	Har haft aktivt stofmisbrug og været i behandling. Har bl.a. handlet med stoffer	Er i gang med mentor på jobcenter og tilknyttet ADHD-projekter	Ja
B2	Jesper 31 år	Som voksen, i 2009	Nej	Betinget dom plus 1 års tilsyn i KiF (tyveri mv.)	Har været misbruger siden 15-16-årsalderen og ca. 10 år frem, mens han passede sit arbejde som svejser. Ufaglært.	Er p.t. på kontanthjælp og tilknyttet en produktions skole	Nej, ønsker det ikke p.t.
B3	Michael 20 år	Som ung, 17-årig i 2008	Nej	Betinget dom plus tilsyn 12 mdr. plus ubetinget vilkår alkohol (ikke før løsladelse) og narkobehandling (før løsladelse). Vold. Været i fængsel og arrest gentagne gange.	Lettere misbrug af stoffer og alkohol	Under uddannelse som landmand	Nej, vil ikke give tilsagn hertil
B4	Carsten 28 år	Udredning påbegyndt i 2011, men diagnosen er ikke stillet endnu på interviewtidspunktet (sker senere samme måned)	Nej	Ubetinget dom (1 år). Prøveløsladt med tilsyn, 12 mdr. ubetinget alkoholbehandling plus betinget narkovilkår	Tidligere stof- og alkohol-misbrug	Kontanthjælp, ikke bestået folkeskole. Vil gerne have en uddannelse. Ønskede personlig hjælp og støtte/mentor ved løsladelsen	Ja
B5	Johnny	Som barn (i 7-10-årsalderen)	Nej	Kombineret dom	Tyverier	Har fået førtidspens	Ja

Informant	Navn, alder	ADHD-diagnose, cirkatidspunkt	Dobbeltdiagnose	Seneste dom, type og aktuel status/kriminalitetstype	Kort beskrivelse af historik, kriminalitet og evt. misbrug	Tidligere begivenheder og aktuelle aktiviteter/Indsatser	Koordineret handleplan
	29 år			(ubetinget og betinget). Aktuelt § 68-69 tilsyn.		on efter at have været på institutioner siden 1995.	
B6	Astrid 19 år	Som barn i 2004 (som 9-årig), afprøvede medicin frem til hun var 15 år, før de fandt en medicin som var nogenlunde ok. Valgte selv at droppe medicin som 17-årig.	Ja, Torurette ved 8-årsalderen og OCD (ukendt tidspunkt)	Betinget dom. Tilsyn af KiF (2 år) (tyveri)	Boet på to forskellige opholdssteder fra 13- til 17-årig. Tidligere stofmisbrug, startede i en alder af 14 år.	Lige flyttet til provins by i Jylland og får kontanthjælp.	Ja
B7	Peter 44 år	Som voksen i 2010 (som 41-årig)	Nej	Ubetinget dom. Tilsyn af KiF med betinget narkovilkår. Har afsonet 15 år af sit liv, primært for vold og døden til følge en gang. Har solgt mange stoffer.	Stofmisbrug med hårde stoffer og piller plus alkohol siden han var barn. Tidligere stofmisbrug (både cannabis og "stort set alt" undtagen "sprøjten". Blev indlagt med overdosis som 17-årig.	Førtidspension 2012. Modtager ingen tilbud. Psykiske problemer og misbrugsbehandling (gråzoneproblematik). Planer om at skulle hjælpe til med lokalt frivilligt arbejde.	Ja
B8	John, 36 år	Som voksen i 2011	Ja, skizofreni. Håber derfor på, at ADHD-diagnosen bliver ophævet.	Har p.t. behandlingsdom på ubestemt tid. Har domme for røveri og narkosalg. Har været dealer. Blev erklæret sindssyg i gerningsøjeblikket.	Har været misbruger og dealer. Aldrig alkohol. Mener selv, at, da skizofreni diagnosen blev stillet i forbindelse med indlæggelse på den lukkede, var det pga. massivt stofmisbrug (kokain og cannabis) over længere tid.	Far til to børn 10-11 år, søn har flere diagnoser, herunder ADHD. Tidligere indlagt på psyk., og fik diagnosen paranoid skizofreni (2002). Blev skadet i ryggen i 2011 efter et løft. Fik førtidspension i 2005.	?

Informant	Navn, alder	ADHD-diagnose, cirkatidspunkt	Dobbeltdiagnose	Seneste dom, type og aktuel status/kriminalitetstype	Kort beskrivelse af historik, kriminalitet og evt. misbrug	Tidligere begivenheder og aktuelle aktiviteter/Indsatser	Koordineret handleplan
					Ser den i dag som forkert, og prøver med psykiaterne at få den ophævet (fejldiagnosticeret).	Udlært håndværker i 2000. Stoffri i tre år (pr. jan. 2014)	
B9	Jacob, 41 år	Som voksen i 2010 (som 38-årig)	Nej				?
B10	Anne 21 år	Som barn i 2004 (som 11-årig)	Ja, OCD				?
B11	Martin 25 år	2004 (som 16-årig)	Nej				?

Bilag 13. Dokumentation for litteratursøgning på forskningsdatabaser

PubMed

S1 Search "Attention Deficit Disorder with Hyperactivity"[Mesh] Filters: Publication date from 2000/01/01 to 2014/12/31; English; Danish; Norwegian; Swedish

S2 Search (("Attention Deficit Disorder with Hyperactivity"[Mesh] AND (("2000/01/01"[PDat] : "2014/12/31"[PDat]) AND (English[lang] OR Danish[lang] OR Norwegian[lang] OR Swedish[lang])))) AND ((("Crime/diagnosis"[Mesh] OR "Crime/economics"[Mesh] OR "Crime/legislation and jurisprudence"[Mesh] OR "Crime/organization and administration"[Mesh] OR "Crime/prevention and control"[Mesh] OR "Crime/psychology"[Mesh] OR "Crime/rehabilitation"[Mesh] OR "Crime/therapy"[Mesh]) AND (("2000/01/01"[PDat] : "2014/12/31"[PDat]) AND (English[lang] OR Danish[lang] OR Norwegian[lang] OR Swedish[lang]))) Filters: Publication date from 2000/01/01 to 2014/12/31; English; Danish; Norwegian; Swedish

S3 (S1 AND S2): 113 fund

Sociological abstracts

(attention deficit) AND (SU.EXACT("Criminalization") OR SU.EXACT("Criminologist/Criminologists") OR SU.EXACT("Criminology") OR SU.EXACT("Crimogenic/Crimogenesis") OR SU.EXACT("Criminal Law") OR SU.EXACT("Criminal Justice Policy") OR SU.EXACT("Criminality") OR SU.EXACT("Criminal Justice") OR SU.EXACT("Criminal Proceedings") OR SU.EXACT("Criminally Insane"))

+

(ADHD) AND (SU.EXACT("Criminalization") OR SU.EXACT("Criminologist/Criminologists") OR SU.EXACT("Criminology") OR SU.EXACT("Crimogenic/Crimogenesis") OR SU.EXACT("Criminal Law") OR SU.EXACT("Criminal Justice Policy") OR SU.EXACT("Criminality") OR SU.EXACT("Criminal Justice") OR SU.EXACT("Criminal Proceedings") OR SU.EXACT("Criminally Insane"))

I alt: 24 fund

Psyc info

(Søgning 1)

limit 3 to yr="2000 - 2015"

- + Search terms used:

- adhd
- delinquency

Filter: peer-review journals

+

(Søgning 2)

limit 3 to yr="2000 - 2015"

- + Search terms used:

- adhd
- crime

Filter: peer-review journals

119 fund

Social Science Citation Index

S1 TOPIC: (ADHD crime)

Indexes=SSCI Timespan=2000-2014

39 fund

S2 TOPIC: (ADHD prison)

Indexes=SSCI Timespan=2000-2014

53 fund

S1 TOPIC: (ADHD crime)

Refined by: WEB OF SCIENCE CATEGORIES: (SOCIOLOGY)

Timespan: 2000-2014. Indexes: SSCI.

1 fund

I alt: 93 fund

Bilag 14. Henvendelse til KiF-medarbejdere

Hej KiF-sagsbehandlere i Aalborg

Jeg har tidligere (via John Hyllested) kontaktet jer sagsbehandlere i KiF-Nordjylland, men det er ved at være et stykke tid siden. Når jeg henvender mig igen, er det fordi, at jeg ikke har fået et tilstrækkeligt antal interview med jeres klienter i hus, og jeg håber, at I alle vil gennemgå disse hver især, for om der skulle være nogle flere, der kunne være relevante at spørge. Hvis nogle er interesserede, kan I blot spørge dem, om det vil være ok, at I udleverer deres telefonnummer, så skal jeg nok kontakte dem selv.

Her og nu har jeg altså hårdt brug for nogle unge voksne med en ADHD-problematik/-diagnose på omtrent 18-30 år (alderen er ikke fuldstændig afgørende, så hvis I har nogle på 35 år er det også fint), som gerne vil lade sig interviewe. De skal gerne være bosiddende i Aalborg Kommune, men det er ikke et krav.

Jeg er klar over, at der kan være mange andre problemstillinger af fx psykisk karakter, misbrug m.m., der kan vanskeliggøre interviewet, men det er nu engang målgruppen af de allermest udsatte, som jeg har valgt!

Derfor vil jeg også gerne interviewe dem, hvor I umiddelbart tænker, at de kan være en lidt stor mundfuld eller svære at have med at gøre! Det er vigtigt, at jeg ikke kun interviewer de allermest ressourcestærke klienter, da den viden, vi får gennem at interviewe de "vanskeligste" og måske mest udsatte, er helt essentiel, vigtig viden. Derfor hold jer endelig ikke tilbage med også at spørge de mere udfordrende personer – jeg har en hel del erfaring med at interviewe psykisk ustabile mennesker, så det skal ikke som udgangspunkt være en barriere. Dernæst kan jeg også fortælle, at alle har været meget tilfredse med interviewene og alle har indvilliget i evt. at blive geninterviewet på et senere tidspunkt.

Her lidt info om projektet:

Delforprojektet, som jeg står for at gennemføre, handler om unge i alderen 18-30 år med en ADHD-problematik/-diagnose, der aktuelt har tilknytning til Kriminalforsorgen i Nordjylland med særligt fokus på rehabiliteringsprogrammer og udslusning (relationsarbejdet i tilsynet, kontakten til og samarbejde og koordinering med den kommunale myndighed og andre centrale aktører).

Mit projekt er en del af et større forskningsprojekt *Den sociale indsats over for familier og voksne med ADHD – samfundsmæssige strategier og praktiske løsninger*, der er et samarbejdsprojekt mellem Aalborg Universitet (Institut for Socio-

logi og Socialt Arbejde) og AKF (Anvendt KommunalForskning), og som finansieres af Socialstyrelsen. Dette forskningsprojekt indgår som en del en større indsats på området, som satspuljepartierne afsatte midler til, der handler om at skabe en ny og forstærket indsats i forhold til børn, unge og voksne med ADHD. Projektet slutter ved udgangen af 2012. De to øvrige dele i projektet handler om 1) "Familier med ADHD-problemstillinger og deres møde med behandlings-tilbud og daginstitutioner, folkeskole og ungdomsuddannelser socialforvaltning og familieafdeling" samt 2) et projekt om "Jobcentrene med særligt fokus på arbejdsmarkedsrettet støtte til voksne med ADHD i alderen 18-30 år".

For lige at slå fast:

Jeg har brug for at interviewe nogle unge mellem 18-30 år med ADHD. Jeg har desuden et ønske om, at jeg fra nu af og frem til og med første halvdel af 2013 kan få mulighed for at deltage i noget af jeres tilsynsarbejde med denne målgruppe.

De to ting må i meget gerne tage stilling til og dernæst vende tilbage til mig!

Til sidst vil jeg gerne understrege, at der IKKE er tale om, at jeg kommer for at evaluere jeres arbejde i Kriminalforsorgen, men at det er forskningsprojekt, der har som ambition at udvikle øget viden om og indsigt i denne målgruppe og deres individuelle og sociale problemstillinger, udfordringer i jeres og andres arbejde i indsatser i statsligt såvel som kommunalt regi.

Her kan de nysgerrige læse om Socialstyrelsens projekt og om vores forskningsprojekt: <http://www.servicestyrelsen.dk/adhd/>

Jeg håber, at I vil hjælpe mig og indgå i et samarbejde med mig om dette. Jeg vil sætte pris på, at I melder tilbage, uanset om I mener at kunne hjælpe eller ej, da også det er vigtig information til projektet.

På forhånd tak, og jeg håber snarest at høre fra jer!

De bedste hilsener

Nichlas Permin Berger

Department of Sociology and Social Work
Aalborg University
Kroghstræde 7
9220 Aalborg Ø
Denmark

Phone: +45 43 33 34 77
Mobile: + 45 26 71 23 82
E-mail: nichlas@socsci.aau.dk

Bilag 15. Instruktion til transskription til studenterne

De overordnede instruktioner:

- Det er vigtigt, at fokusere på det talte, altså de udtalte ord, og at få alle skrevet ned.
- Af tegn er det tilstrækkeligt, at der noteres '?' ved spørgsmål, og '!' ved særlig betoning af budskab.
- Der er således tale om et minimum af notation, idet det er min vurdering, at det er tilstrækkeligt til mit formål, selvom jeg med fordel kunne have haft stemning/atmosfære med (grin, alvorlighed).

Derfor er det ikke nødvendigt at:

- inkludere udtryk som fx 'øh', 'hmm', aha, osv.
- tælle sekunder i pauser eller indsætte tegn.

RESUMÉ

Der har i Danmark de seneste årtier været en eksplosiv vækst i antallet af mennesker, der stilles en ADHD-diagnose. Der eksisterer et væld af forskellige bud på forklaringer på dette fænomen. Lige fra epidemiologiske og medicinske tolkninger, der peger på, at mennesker generelt er blevet mere syge, og at vi er blevet bedre til at indfange lidelsen til de mere kritiske, der tolker udviklingen som udtryk for medikalisering, psykiatisering, biologisering af menneskers tilværelse eller som resultatet af fremvæksten af en diagnosekultur. Desuden ses en samfundsmæssig diskursiv tendens til at forbinde psykiske lidelser, herunder i væsentlig grad ADHD, som en risikofaktor for kriminalitet, antisocial adfærd, misbrug og en række andre sociale problemer. Med interesse i dette komplekse fænomen belyses empirisk den sociale og kulturelle forudsætning for ADHD-diagnosen i Kriminalforsorgens institutioner i en kulturanalytisk og socialkonstruktivistisk optik. Afhandlingen undersøger, hvordan ADHD og kriminalitet diskursivt kobles sammen af voksne kriminelle med en ADHD-diagnose og frontmedarbejdere i Kriminalforsorgen.